

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1812
1813

Handwritten text, possibly a name or title, in a cursive script.

Handwritten text, possibly a name or title, in a cursive script.

Handwritten text, possibly a name or title, in a cursive script.

Handwritten text, possibly a name or title, in a cursive script.

84
7-19

Handwritten text, possibly a name or title, in a cursive script.
1270

2011

84
7-19

ԱՐԻՒՆԱԼԻ

9

983

ՄԱՐԳԻՉՈՒՀԻՆ

ՀԵՂԻՆԱԿ

ՏԱՅ ԿՈՍՏԱՆԻՅԻ

ԹԱԳՄԱՆԵՑ

Խ. Ե. ՊՈՒԿՈՒՆՍՈՒՅԵԱՆ

ՏԵՐ ԵՒ ՀՐԵՍԱՐԱՊԷՉ

ՏԻԿՐԱՆ ՅԱՐԱՌԹԻՒՆ ՏԷՏԷԵԱՆ

ՀԱՏՈՐ Ա.

2009

Զմիռնիս

ՏՊԱԿՐՈՒԹՅՈՒՆ ՏԷՏԷԵԱՆ

1876

Այս դարուս մէջ ամուսնութիւնները այնպէս թեթեօքէն կը կատարուին՝ որ դժբաղդութիւնը ստեպ այդ թեթեօութիւնը ոճիր մը կը դարձունէ: Հին ժամանակներն աչ այսպէս երկու ընտանիք, երկու հարստութիւն եւ երկու անուններ՝ քան թէ երկու սիրտեր՝ իրար կը միացունէին. սակայն այն ստեճ վարքերն ու բարքերը գլխովին տարբեր էին. արքունեաց եւ բարձր կարգերու մէջ՝ ընկերութեան պարտաւորութիւններով եւ սովորութիւններով գրեթէ իրարմէ բաժնուած կ'ապրէին. անկէց զատ այն ստեճները ինքզինքը եւ ընտանիքը շարգել մը կար, որ հիմա չկայ ոչ, եւ որ եւ ոչ իսկ մէկուն մտքէն կ'անցնի: Աւերջին իշխանութեան եղծումները ամենուրեք թափանցած ըլլալով՝ աչ ներկայ սերունդին համար նուիրական բան մը մնացած չէ:

Մտածումի անկարգութիւնը կենցաղակարութեան անկարգութիւն շտաւջ բերաւ: Հասարակապետութեան հաստատութեան տարի մը շտաւջ ինչեր չտեսանք մենք: Ուսկից ուրեմն շտաւջ կու գան այս խառնակութիւնները, այս գայթակղութիւնները, այս ընտանեկան խռովութիւնները: Գրեթէ միշտ կրթութեան եւ բնաւորութիւններ, մտքեր եւ իրարու շարմարեղու համար ստեղծուած հոգիներ ընտրեցու մասին հոգ չտանելէ:

Ընելիք պատմութիւնս՝ որ ժամանակակից դէպք մ'է, այս նշմարտութեանս աներկբայելի ապացոյց մը կրնայ համարուիլ: Աւանդ, գրիչը ձեռքս առած միջոցիս՝ սիրտս կը նուաղի, աչքերս արտասուօք կը շեցունին, ըստ որում ձեզի պատմելիքս սուկաչի բան մ'է: Ուրիշ անգամներէն աւելի աստուկութեամբ կ'զգամ այն իմանալութիւնը՝ որ մինչեւ այս պահուս զիս հեռացուցած էր ներկայ մասնաւոր կենաց մէկ ողբաչի եւ զարագին պատմութիւնը գրելէ: Կը վախմամ որ զիս պիտի մեղադրեն թէ չնչուս յիշատակներ կը նորոգեմ, հրատոճոր արտասուքներ, հագիս թէ պաղսած անիւններ կը նետեմ ժողովրդեան առջեւ: Այս իրական պատմութեան գլխաւոր պարագաներուն անհարատաչի նմանութիւնը աղէտաչի դէպքի մը հետ՝ որ դժբաղդաբար բարիգեան բարձր ընկերութեան տարեգրութեանց մէջ կարի յոյժ հոչակարոր եղած է, զիս երկար ժամանակ արգիլեց գրելէ. այլ սակայն հեղինակի մը համար պարտաւորութիւն մը կայ՝ որու ծանօրութիւնը՝ անանական խորշումներու եւ սրտի փափուկ ազ-

դումներու կը յաղթէ: Այս պարտաւորութիւնը այն օրը կ'սկսի՝ ուր կը գտնէ նա այն պրտոր եւ անակնկալ անցքերուն գաղտնի նշանակութիւնը, այն օրը՝ ուր կ'զգայ թէ իւր պատմած պատմութիւնը՝ բոլոր ընկերութեան համար, ընտանեկան կատակարութեան համար, նա մանաւանդ խանդակաթ մարց հոգաւորութեան եւ պատասխանատուութեան համար՝ այնպիսի տեսարան մը շտաւջ պիտի գայ՝ որ չի է օգտակար եւ սուկաչի դատերով:

Ինչպէս կ'ըլլայ որ քանի մը ամուսն միջոցի մէջ երկու անգամ ահուելի ոճիր մը տեղի ունենայ, եւ այդ կրկնակի ոճիրը մարդկային ամենարարձոր դատակարգութիւնը ներկայացունէ՝ գեղտք է որ այս խանգարման պատճառ մը գտնուի, պատճառ՝ զոր յայտնելն ու ծանօթացնելը անտարակոյս կարեւոր է:

Այս պատճառը, արդէն ըսի, իմ կարծիքովս կրթութեան եւ երխտասարդութեան բարուց մէջն է: Այս պատմութեան սուկաչի վախճանը միջոց փետրուարի շեղարկոխութեան միջոցին տեղի ունեցաւ, եւ Թուրքի հոչակարոր անցքին նման՝ անտես անցաւ ՚ի պատճառս այն յիմար խռովութիւններու՝ ուր գտրեց զմեզ քաղաքական այն մեծ տագնապը: Ինչ որ ուրիշ ժամանակներ Բարիզ, Գրանսան եւ Եսթրալ Էսթրալան անհնարինս պիտի յուզէր՝ ամենէ աչ անձանօթ մնաց, բաց ՚ի երկու ընտանեաց մտերիմ բարեկամներէն: Ո՛հ, յիտուն տարի շտաւջ՝ ոմ պիտի նախագուշակէր թէ այսչարի ժամանակ պիտի ապրիմ, որպէս զի իմ երխտարդութեանս ընկերակիցներու թուները տեսնեմ հասարակաց կարծիքի առջեւ առակ նշտակի եղսծ. այնպիսի անուններ՝ որք այն ժամանակներն՝ այնչարի շարգելի էին, այնպիսի անուններ՝ զոր պատմութիւնը հոչակարոր ըրած է, եւ զոր իրենց նախնիքը այնչարի արժանաբար կը կրէին: Ուր առաջնորդեցին զմեզ սկեպտիկութիւնը՝ արդի փիլիսոփայութեան աղարտիչ հոգին: Ինչ եղան հին ժամանակուսան պարզամիտ եւ զօրեղ համոզումները: Ինչո՞ւ մտքերու եւ գաղափարներու աներկբայելի շտաւջաղխութիւնը՝ տեսակ մը բնութիւններու, միայ սկզբունքներու, կատարեալ տարակալութիւն մը շտաւջ բերաւ: Աշխատինք պատճառն հակընայու, աշխատինք գէշութիւնները արմատախիչ ընելու, պարզեմք շտաւջանէնք սկզբունքներն անոնց վտանգները ցուցնելու:

համար, եւ աղաչենք Աստուծոյ որ հսկէ միշտ մեր սիրելի
Քրիստոսային վրայ՝ որուն ապագան միայն ամոր ձեռքով
կրնայ ազատիլ:

Այս գիրքին անունը անտուր է եւ տարօրինակ: Ես չըն-
տրեցի, եւ չեմ սիրեր զայն, այլ պարագաները եւ պատմու-
թիւնը հարկադրեցին զիս այդ անունը դնելու, ինչպէս որ
պիտի տեսնեն ընթերցողք:

Ընդունեցէք, Տիկին, այս երկու հատորները, ՚ի յիշա-
տակ այն քաղցր վայրկեաններուն զոր անցուցած ենք ՚ի միա-
սին, ՚ի յիշատակ առ ձեզ ունեցած երախտագիտան սիրոյս,
եւ ձեր վսեմ յատկութեանց եւ ընտիր արից:

ՏԱՀ ԿՈՄՍՍՈՒՅԻ

Քոբէքիս, 8 յունիս 1848:

ԱՐԻՒՆԱԼԻ

ՄԵՐ ՔԵԶՈՒՅԻՆ

Ա.

Մարտի 1-ին 1848

1831 Հոկտեմբեր ամսոյ մէջ աշնանային պայծառափայլ և հեշ-
տալի առաւօտ մը՝ Վանտով փողոցի Հինօրեայ և աղնուական ապարան-
քի մ'առջև, ժամը իննի միջոցները, պատկառելի կերպարանքով
ձերունի մը ներկայացաւ. դռնապանը շտապաւ զինքը զիմաւորելով՝
աղաչեց որ գաւիթէն անցած ժամանակը բարձր չխօսի:

— Օրիորդը դեռ կը ննջէ, պարոն նախադահ, և զիտէք լմէ
տիկին դերկոմսուհին ինչ աստիճան հոգ կը տանի որ անոր քունը
չվրդովի:

— Երէն առած զաւակ, մրմուաց նախադահ, ուսերը բարձրացը-
նելով. ուրեմն չկայ մէկը որ գալս մօրը իմացընէ, արդեօք ծառա-
ներն ալ իրենց նորահաս տիրուհւոյն նման կը ննջեն:

— Սենեկապետը ներսն է, պարոն, բայց չեմ համարձակիր կոչե-
լու, ըստ որում տիկինը պիտի յանդիմանէ զիս:

Ծերունին յառաջ անցաւ, և աստիճաններէն վեր ելնելով՝ գաւ-
թին մէջ տնտես կին մը դտաւ տարիքն առած, որ ձերմակեղէնի խոշոր
ծրար մը վերցուցած էր՝ որուն ծանրութեանը տակ զբեթէ կ'ընկճէր:

— Բարի լոյս, տիկին Անժել, ըսաւ նա, ո՛հ, շատ զբաղած կ'ե-
րեիք, տիկինը արդեօք կրնանք տեսնել:

— Տիկին դերկոմսուհին սրահը օժիտները կարգի կը դնէ , պարոն , որ օրիորդը արթնցած ժամանակը պատրաստ գտնէ : Այս դիշեր սիւսի ըլլայ մեծ հանտեսը (exposition) այսինքն ըսել կ'ուզեմ թէ օրիորդին բոլոր բարեկամուհիները , ինչպէս նաև տիկնոջ ծանօթները , այս գեղեցիկ օժիտները քննելու պիտի դան : Պարոն նախապահը քաջ կ'իմանայ թէ այս բաներս որչափ իրաբանցում կը պատճառեն մեզի . . . : Հաճեցէք , պարոն , հետեւելու ինձ՝ որ զձեզ սրահը առաջնորդեմ , բայց կ'աղաչեմ՝ յամբարայլ հետեւեցէք , զիտէք որ օրիորդին քունը շատ թեթև է :

— Յիրաւի , տիկին Անժել , հոս թատերերգութեան մը յատուկ պալատի մը մէջ էք , և եթէ չեմ սխալիր՝ այս փոքրիկ աղջիկը իւր մայրը և զձեզ տխմարներու նման կ'առաջնորդէ :

Նոյն միջոցին ապարանքին մէջ զանգակի բուռն հարուած մը լսուեցաւ :

— Տեսէք , պարոն , ահա արթնցաւ , ձայներնիդ լսած սիւսի ըլլայ : Ինչ պիտի ըսէ հիմակ տիկինը :

— Հանդարաէ , ոչ դու և ոչ ես եմ զինքը արթնցընողը , այլ իւր ամուսնութեան դաղափարը , և ընդունելիք աղւոր աղւոր քնձաներուն վրայ զմայլելու տեսչը : Ա՛հ , քանի՛ , զարմանալի են աղջիկները : Մեծամեծ յեղափոխութիւններ իսկ չեն կարող փոխել ոչ իրենց պէրանքն և ոչ քմահաճութիւնները :

Տեսեսուհին հեռացաւ . պահ մը յետոյ աշխոյժ և վայելչազեղ սենեկապանուհի մը , տիկին Բրեյվոսթի ամենազեղեցիկ փունջերէն մին ՚ի ձեռին նախասենեկէն կ'անցնէր՝ դէպ ՚ի պարտեզին վրայ նայող սրահ մ'երթալով , որուն թաշապաս լայն դռները թէ դրսի ցուրտը և թէ շշուկը կ'արգիլէին , զյուշուրթամբ ներս մտաւ և պատուհանին մօտենալով՝ փն զիկերը բացաւ : Արևու ճառագայթ մը սենեակը թափանցեց և նոյն միջոցին անկողնոյն վարդապոյն կերպասեայ վարդապոյններուն մէջէն անոյշ ձայն մը լսուեցաւ , որ կը հարցընէր :

- Թօղէֆին , ժամը քանի՛ն է :
- Ինն քառորդ անցած է , օրիորդ :
- Ծաղկեփունջս բերին :

— Այո՛ , օրիորդ , ահա ապիկ :
Սսիտակատեսիլ , նուրբ , և սիրուն ձեռք մը , իրեն նման ձիւնափայլ վարագոյրները վերցընելով , քամեւնայէ և մանուշակէ բաղկացեալ փունջերը աշուտ ժիւ մը յափշտակեց :

- Պարոն Մօնպայէն լուր մը կամ գիր մը ստացա՞ք :
- Կարծեմ , տիկին մօրդ գրած է :
- Ա՛ռ զեմ կարգալ զայն , գնա՛ բեր :
- Սենեկապանուհին շտապաւ դուրս ելնելով , հաղիւ քանի մը քայլ առած էր , երբ յանկարծ զանդակի նոր հարուած մը զինքը ետ կանչեց :
- Սրահը պատրաստեցի՞ք , գոհարեղէնի կողովը բերին :
- Առաւօտ բերին , և արդէն ամեն ինչ կարգադրուած պատրաստ է :

— Գնա՛ ըսէ մօրս որ զայ զիս տեսնէ , կ'սպասեմ զինքը . կը լսեմ , շնտ , ինչ սիրտս կը հատցունես :

— Ներողութիւն կը խնդրեմ ձեզմէ , միայն քիչ մը հիւանդ եմ :
— Եթէ հիւանդ ես սէտք էր ըսէիր : Նայել տուր ինքզինդ թօղէֆին . բայց մայրս , շուտով , մայրս կ'ուզեմ :

Պահ մը յետոյ Շամարանթ դերկոմսուհին սենեակը մտնելով դէպ ՚ի աղջկան անկողնը վազեց և վարագոյրները վերցընելով՝

— Սիրասուն դաւակս , ըսաւ , ինչպէս ես , արդեօք աղէկ ննջեցիր , ո՞վ զքեզ արթնցուց , գուցէ խնամակալդ արթնցուցած ըլլայ , այս տեսակ բաներ կ'ընէ՛նա :

— Զիս արթնցնողը , մայր իմ , յարեց Պէաթրիս , իր տանդէ բարձերուն վրայ կատուի նման թաւալելով , զիս արթնցընողը , զրկուելիք գոհարեղէնի կողովը տեսնելու փափաքս էր :

— Սրահին մէջ ամեն ինչ պատրաստ է , շատ կանուխ արթնցայ և տիկին Անժէլէ հետ կարգադրեցինք : Մարքիզն ալ շատ մ'ընծայներ զրկած է :

- Արդեօք գեղեցիկ են , մայր իմ :
- Ա՛հ , հոյակապ , եկու հետս , Պէաթրիս , նախաճաշն առաջ տես անգամ մը զանոնք :
- Շատ հանդիստ եմ հոս անկողնոյս մէջ : Եւ սակայն կ'ուզէի տեսնել , չէ՞ք կրնար ծրարները հոս բերել առ :

— Ի՞նչ կ'ըսես, զանոնք կարգի գնելու համար երկու ժամ աշխատեցայ :

— Կ'սպասեմ ուրեմն, սլատախանեց երես առած աղջիկը, բերնի ծամածուծիւն մը ընելով :

— Ժողէֆին, գոչեց մայրը սիրտը խաղացած, շուտով մը գնա՛ հարցուր Անժէլին թէ կարելի՞ է Մարքիզին զրկած կողովը այս սենեակը փոխադրել :

— Բոլոր օժիտներս, ամեն ինչ պէտք է որ բերէք, ըսաւ Պէաթրիս :

— Աղջկանս և իմ սպասաւորներս հետերնիդ առէք, հրամայեց զերկոմսուհին, որպէս զի օգնեն ձեզի :

Երբ ծառաները մեկնեցան օժիտները բերելու համար, Պէաթրիս իր առջի զուարթութիւնը ստանալով սկսաւ հարցոփորձը շարունակել, որուն զերկոմսուհին առանց ձանձրանալու հարկ եղած պատասխանները կու տար : Մայր և աղջիկ իրենց սնդուսէ՛ նուրբ կերպաս-խանները կու տար : Մայր և աղջիկ իրենց սնդուսէ՛ նուրբ կերպաս-ղէններով շրջապատուած՝ սքանչելի պատկեր մը կը կազմէին : Մայրը տակաւին երևտասարգ, գորովով և ցնծութեամբ զեղեցիկ իսկ գուստը հազիւ տաննելեց տարեկան, խարտիշագեղ, սիրուն, զիշերային անյարգարութեան մէջ երկայն մազերը թափուած, շապիկը ուսին վրայ ընկած. երկուքն ալ զուարթագէ՛մ, և յուսալից ապաղայով մ'ուրախ : Ո՛հ, իրենց առջև կեանքը քանի՛ շքեղ կը ներկայանար :

Կողովը և հանդերձեղէններն ներս բերուելով անկողինը շուտով մը նորաձև վայելուչ անթիւ առարկաներով լցաւ. հարաւային ծովու մարդարիտներ կը տեսնուէին, Կոլքօսի անդամաղներ, Թիպէթի, Չինաստանի ու Եւրոպոյ սքանչելի հիւսկէններ. ասոնց մէջ հիանալի քաշմիր մը Պէաթրիսի ուշը գրաւելով՝

— Ո՛հ, քանի՛ցս չքնաղ է այս, մայր իմ, ըսաւ. բայց ո՛չ, ի՞նչ կը տեսնեմ, զեղնորակ է այս, պէտք չէ որ իմն եղած ըլլայ : Մարքիզը այսպիսի քաշմիր մը գնած չէ անշուշտ ինձ համար որ խարտեաշեմ. ետ դարձուցէք զայս, մայր իմ, սխալմունք մ'եղած սիրտի ըլլայ. թող փոխուի այն, և տեղը կապոյտ մ'առնուի :

— Սիրելիդ իմ, աւելորդ է ետ դարձրնելը, հիմակ ինքը պիտի գայ :

— Նա ուշ պիտի գայ, մտածեցէք, մայր իմ, որ այս դիշեր պէտք է պատրաստ ըլլայ : Խաւրեցէք, խաւրեցէք շուտ :

Քաշմիրը ետ զրկուելէ յետոյ, դեռահաս օրիորդը շտապաւ անկողինէն իջաւ, պարեգօտ մ'անցոյց վրան, սարդ զարգարունք մ'ըրաւ, և Մարքիզն ալ նոյն ժամուն հասնելով իր տաննելեց տարեկաննշանածին բոլոր հրատուրանօքը ընդունուեցաւ :

Մօնղայի Մարքիզը միջահասակ բայց վայելուչ, քսաննվեց տարեկան զեղեցիկ երիտասարգ մ'էր, որուն գէմբը կենդանութիւն կարտայայտէր. Կրեթէ իր բոլոր կեանքը Քրանսայի զղեակներէն մէկուն մէջ անցրնելով բազմամայ ուսմունքը և կալուածոցը խիստ հօգատարութիւնը իր սարիքին սովորութիւններէն և զուարճութիւններէն հեռացուցած էին զինքը : Ծանր, մտախոհ և կարգապահ էր նա. նայուածքն հաստատ էր թէև, այլ հով մը կը պակէր անոր այս նայուածքէն, և թեթև մը սեղմուած բերնին զիծերն ուշադիր քննող մը յայտնապէս պիտի հասկընար թէ այն զգուշաւոր և ամփոփեալ բնութիւններէն մին է նա՝ որք իրենց անբաւականութեան քնազդումով կ'երկնչին միշտ իրենց մօտեցողներէն : Բայց այս զիծերն՝ երիտասարգութեան փայլի և ճշմարիտ զոհուանկութեան մը ներքև կ'անհետէին նոյն միջոցին, զոհուանկութիւն՝ որ այնպիսի խնամութենէ մը կը ծագէր՝ ուր ամեն տեսակ առաւելութիւններ՝ զեղեցկութիւն, աստիճան և հարստութիւն, կարծես թէ մարքիզին իտեհական զաղափարը կ'իրացրնէին : Տէրութեան ամենաքաջ մարաջախտի մ'որդի ըլլալով թէպէտև հայրը կ'ապրէր տակաւին՝ բայց հարստութեան տէրն ինքն էր. ըստ որում հայրը զլիսի ծանր վերքեր առած ըլլալով ժամանակէն յառաջ իր մտաւորական զօրութիւնը կորսնցուցած կը գտնուէր : Մօնղայի իշխանը անկարող և խելագար մէկն եղած, հաւատարիմ և ձերուհի սպասաւորի մը հսկողութեան տակ՝ իր զղեակներէն մէկուն մէջ կ'ապրէր, ուր յաճախ որդին մարքիզը զինքը տեսնելու կ'երթար :

Յայտնի է թէ գեղնադոյն քաշմիրի մեծ խնդիրը Պէաթրիսի քմաց համեմատ կարգադրուելով մարքիզը իր նշանածին զեղեցիկ ձեռացք վրայ համբոյր մը գրողմէ և արձակուրդ խնդրելէ յետոյ ակամայ ընդմիջած գործերուն դարձաւ :

Բայց երկրորդ պատգամները մը չուշացաւ կրկին ընդմիջելու զինքը : Քաջմիրի գոյնին նման այսպիսի ծանր խնդիրներու համար օրուան մէջ երեք անգամ կանչուեցաւ նա : Առջի երկու անգամներուն մարքիզը զուարթ և դոճ երեցաւ . չքնաղ աղջկան մը հաճոյքները քանի՛ հեշտալի են : Բայց ամուսնութիւնը ծանր պարտաւորութիւններ կը բերէ իր հետ . հարկ է որ երկու ամուսնացելոց մէջ փոփոխակի յարգանաց և զոհողութեանց լիուլի հունձքեր արտադրէ այն : Եթէ մատղաշ տունկ մը գունապեղ և անուշահոտ ծաղիկներ միայն արտադրէ՝ պտուղներու ժամանակ ինչ կը մնայ : Ոչ այլ ինչ բայց միայն չորցած ոստ մը :

Այս մտածմունքը ահա պարոն Մօնղայի մտաց ներկայացաւ , երբ վերջին անգամ ստիպողական տոմսակով մը տիկին Շամարանթի ապարանքը կոչուեցաւ : Թէ պէտէ Պէաթրիսի բան չըսաւ ինք , բայց դէմքը յայտնի դժգոհութիւն մը կը ցուցնէր . աղնիւ մարդավարութեամբ , բայց առանց ուշադրութեան իրեն ուղղեալ խօսքերուն պատասխանեց , կրկին և կրկին անգամ հարցուփորձ ըրաւ թէ բան մը պատահած , կամ մէկն ուզած է իրեն : Աերջապէս պատուիրելով որ ան զինքը չփնտռեն , ըստ որում հաւանօրէն տունը պիտի չդռնուէր , մեկնեցաւ առանց այս անգամ Պէաթրիսի ձեռքը բռնելու , զոր ասիկայ ոսկեղօծ զարդ մը դիտելու զբաղած ըլլալով մոռցաւ իրեն ներկայացրնելու : Պէաթրիս այնպէս կարծեց թէ իր նշանածին ունեցած յուզմունքը և այլ-այլութիւնը , ամուսնական դաշնադրութիւնը ստորագրելու վերջին օրերը հասած ըլլալու բնական անհամբերութիւնէ յառաջ եկած է , և մտածեց թէ մարքիզին հարցուփորձը պաղտնիք մը կը պարունակէ և թէ նոր ընծայ մը պիտի ընդունի անորմէ : Չէր խաբուած նա , նախաձայնէն առաջ սպասաւոր մը խոշոր տուփ մը բերաւ , օրիորդ Շամարանթի յանձնելու հրամանաւ : Պէաթրիս շտապաւ երիտասարդը հարցուփորձելով սկսաւ բանալ ու հիանալի գոհարեղձնի մ'առջև ափշեալ մնաց :

— Ինչ , ըսաւ խնամակալը , այն կ'ընծայէ քեզ , պարոն Մօնղայ ստուգիւ կարգէ դուրս ծախքեր կ'ընէ :

— Արդէ դուրս ծախքեր' . մարքիզու հւոյ թագ մը , ճշմարիտ թագ մը կարգէ դուրս ծախքեր է միթէ :

— Օճման հանդէսի մէջ զանուոզ Անդղլացի իշխանուհիներուն նման պիտի ըլլաս , աղատոհմիդ թագը զլիսուդ վրայ , սիրելի տահմուհիս , ըսաւ նորաթի Բօպէր տը Շամարանթ կոմսը՝ որ նոյն պահուն ներս կը մտնէր :

Այոն Բօպէր , ծաղիկ հասակէն 'ի վեր որը մնացած ըլլալով , տիկին Շամարանթի խնամօքը մեծցած էր , և իր ու Պէաթրիսի մէջ եղած եղբայրական բարեկամութիւնը հարսանեկան մեծ խնդրոյն առթիւ իրարու փոխանակած մանր մունր ծառայութիւններով և մտերմական վստահութիւններով աւելի ևս աճած էր :

— Այդ թագը անգամ մը փորձել պէտք ես , Պէաթրիս , ըսաւ գերկոմսուհին , անդամանդեայ քարերուն մեծութեանը վրայ դամքան զգամ զմայլելով :

— Ո՛հ , ոչ , մայր իմ , չպիտի դպչիմ . և ոչ որ չպիտի դպչի , միայն Ամետէ դուխս պիտի դնէ այս թագը . բայց ինչո՞ւ հոս չէ նա , կոչեցէք զինքը : Բօպէր փոքրիկ եղբայրս , վազէ , բեր շուտով մը զինքը :

— Ոչ , ըսաւ նախագահը , բարկութեամբ մ'արդիւնելով դեռահաս կոմսը՝ որ զուարթութեամբ մը պատրաստուեր էր քրօջը կամքը կատարելու , ոչ , պարոն Մօնղան զիշերօտանէ յառաջ կարող չէ հոս գալու , ինչպէս որ ինքը մեկնած ժամանակը ըսաւ : Այսօր չորս անգամ զինքը անհանգիստ ըրիք , թողէք որ գործերը կարգադրէ , ամեն բանէ առաջ գործերը պէտք են :

Բօպէր զլիսարկը քաշելն վրայ դրաւ , իսկ Պէաթրիս՝ խորունկ հառուտ մը թողլով ըտեց . խնամակալին հաստատ կամքը՝ պատկառանք կ'աղղէր իրեն : Բոլոր թեթեւ և տկար միտքերու նման՝ որչափ որ դիւրին իշխանութիւն մը վարելու պէտք ունէր նա՝ ամենափոքր ընդդիմութեան մը առջև իսկոյն նկուն կ'ըլլար , եթէ այդ ընդդիմութիւնը մինչև մուլեղնութիւն զայրոյթ չպատճառէր իրեն . որ ժամանակ կրակ առած յարգի մը կը նմանէր՝ որու վատիւն ու մարիւլը մէկ կ'ըլլայ :

Ապագայի վրայ խօսելով ճաշն ըրին . հարսիքի մ'առջի իրիկունը անցեալ կայ միթէ որ վրան խօսուի : Ամենուրեք զուարթ դէմ-

քեր, որք Պէաթրիսի ամենազուարթ գէմքին վրայ իրենց պատկերը կը դիտէին, տամնեկեց տարեկան հասակովը, յոյսերով և այս բարեգուշակ ու երջանիկ ամուսնութեամբ արբեալ այն զեղապանծ օրիորդը զարմանալի հակապատկեր մը կը կազմէին Սան-Սերվի նախագահին տոգոյն և խիստ գէմքին հետ, որ Բարիդի հին խոհրդաբանին իբր սրտակառելի մէկ մնացորդը՝ իր գիմացը վրայ անողոք հով մը և աննենդ բնաւորութեան մը զրոշմը կը կրէր որ հին ատենակալ ներու սովորական տիպարն է: Մեծամեծ վիշտեր և խիստ փորձութիւններ իւր գէմքը չէին ընկճեցուցած, իր վաթսունակեց տարեկան հասակին չնայելով շիտակ և անաստան մնացած էր միշտ:

Սրահը մտած ժամանակինն նախագահը իր չորս կողմը դանուած մտտի զարդերուն նա մանաւանդ հիանալի թաղին տխուր ակնարկ մը նետեց: Պէաթրիս աշխուժութեամբ մ'իրեն մտենալով՝

— Բարի, խնամակալ, հարցուց փաղաքուշ ձայնով մը, կը կարծէք որ մարքիզը շուտով գայ:

— Արդէն ըսի քեզ, Պէաթրիս, որ տիկին Շամարանթի նօտարին հետ իր նօտարին տունը պիտի երթայ: Ահա սրահը բազմութեամբ կը լեցուի, այս իրիկուն բոլոր Բարիդի բնակիչները քեզ այցելու պիտի ունենան:

— Մեր բարեկամները օժիտներս տեսնելու կու դան, և կանխաւ շնորհակալութիւն կը մատուցանեմ իրենց: Բայց, յարեց նա ցած ձայնիւ մը, Ամետ ուշացաւ գալու, չորս ժամէ 'ի վեր է որ այս թագը հոս է և չեմ գիտեր թէ արդեօք կը վայելէ ինձ:

Հետզհետէ ընդունելութեան սրահը մեծ ճաշակով զարգարուած շողշողուն հագուստներով լեցուեցաւ համակ, և բազմաթիւ խումբեր կազմուեցան կարասիներու վրայ ճարտարութեամբ սփռուած ճաշակի և պերճութեան հրաշալի արտադրութիւններու շուրջը: Եւ մինչդեռ և պերճութեան հրաշալի արտադրութիւններու շուրջը: Եւ մինչդեռ տիկին դերկոմսուհին 'ի զարմացումն ամենեցուն թաշտայ փոքրիկ բարձի մը վրայ մարքիզին հիանալի թաղը իր տուփէն հանած կը ներկայացընէր՝ Պէաթրիս իր ծաղկահաս բարեկամուհիներէն շրջապատուած, կ'ընդդիմանար անոնց թախանձանայը, որք թաղը գլուխը դնել կ'ուզէին, թէպէտև ինքը անոնցմէ անհամբեր ըլլար իր շարքին ընտելի տպաւորութիւնը վայելելու:

Մարքիզուհւոյ թաղը՝ իրեն այս աստիճանը տուողին ձեռքէն ընդունելու տղայական առաջադրութիւնն ըրած էր նա: Աստի առանց միտ գնելու իր ընկերակիցներուն, ակնարկը դէպ'ի մեծ դուռը դարձուցած էր միշտ, և ոտքը ստէպ գետին զարնելով սպիտակ ակունքովն վարդեայ փունջին տերեւները կը փրցունէր:

Յանկարծ մեծ դուռը շտապմամբ մը բացուեցաւ:
— Նոյն ինքն է, գոչեց Պէաթրիս, կ'սպասէի զինքը. մայր իմ, շնատ թաղը, թաղը բեր:

Այս բնելով նշանածին առջիւ վազեց, որ շտապաւ և յայտնի խուփութեամբ մը ներս կը մտնէր:

— Կարծեմ ուշացայ, ըսաւ նա:
— Ինքզինքդ մի ջատագովեր: Այս թաղը, ո՛հ, ո՛րչափ գեղեցիկ և հիանալի է: Երբում ըրած էի, Ամետ, որ այս թաղը առջի անգամ քու ձեռօքդ դրուիմ, շնատ ուրեմն, շուտ դի՛ր զլուխ:

Եւ շնորհալի կերպիւ մը խոնարհելով, գեղեցիկ գլուխը մարքիզին ներկայացուց: Պատանեկան աշխուժութեամբ արտասանուած այս խօսքերը և կերպերը կայծակի մ'արագութիւն ունեցան:

Մարքիզը տիկին Շամարանթի ներկայացուցած թաղը տեսնելով նշանածին գլուխը դրաւ: Բազմութիւնը այս երջանիկ ամուսնացելոց չորս կողմը առած էր, օրիորդները հիացման նմանող պարզ սպասումի դիրքին մէջ, կիները իրենց հողմահարին ետևէն փսփսալով, իսկ արքանոնց ետևէն՝ աւելի յսփշտակուած էին ապագայ մարքիզուհւոյն չքնաղ և թարմաղը գէմքէն քան թէ թաղին շողշողուն անգամանդներէն:

— Ո՛հ, քանի՛ հրապոյր, քանի՛ վայելչութիւն . . . երջանիկ ամուսիններ, կը մըմուային:

Եւ այս վայելչ, աղին և գեղեցիկ ընկերութիւնը, երջանիկութեան և զուարճութեան պատկեր մը կրնար համարուիլ:

Բայց երբ Պէաթրիս իր ճիւղ թաղովը զարգարուած հպարտութեամբ կանգնեցաւ, ժպիտները անհետացան, անխմանալի սարսուռ մը պատեց բոլոր ընկերութիւնը, որ զինք տեսնելով ահուկ ձայն մը հանեց, շուարումէ, զլուանքէ, և ստիկումէ անշարժ մնացած:

Պէտք է այս ահարկու ձայներուն վրայ՝ որոնց պատճառը կ'անգիտէր, սիրտը յանկարծ վէրք առածն օրէս զգաց և ծնկուրները սկսան դողդղալ. իր առջև կանգնած էր մարքիզը, զունատ և մեռեալէ մը աւելի տժգոյն. տեսաւ զինքը որ ձեռնոցը աչացը տանելով հեղձամղը ձուկ ձայնիւ մը կը գոչէր .

— Ո՛հ, թշուառականը . . .

Վերջապէս ցուրտ բան մ'զգաց որ ծանրօրէն ճակտին վրայէն կը հոսէր, որպէս թէ թաղին վրայէն արցունքներ վազէին. ոստումով մը բազմութիւնը ճեղքեց, դէպ 'ի հայելի մը վաղեց և հոն տեսաւ իր դէմքը ու թաղը բոլորովին արիւնով ներկուած :

— Ա՛հ, բառ. նա կսկծալի ձայնիւ մը, վիրաւորուած է պարոն Վօնզան, վիրաւորուած է, վաղեցէք, մայր իմ, վաղեցէք օգնութեան :

Չայնը մարեցաւ և անզանները դողդղալով շնչասպառ մօրը ձեռացը մէջ ինկաւ :

Այս անիմանալի պատահարին Պէտք է սիրտը՝ բնական բացատրութիւն մը գտած էր : Բօպէր տը Շամարանի լեռնէն քանի բարեկամներ՝ այս ընդհանուր ապշութեան մէջ, մարքիզը շրջապատելով մօտակայ խուց մը տարին :

— Վիրաւորուած ես, կը կրկնէին իրեն դաշն ձայնիւ մը, անշուշտ մենամարտութիւն մ'ըրած ես . . . եկու . . . եկու . . .

— Ո՛չ, բան մը չունիմ, բան մը չեմ զգար, պատասխանեց պարոն Վօնզա անբացատրելի խռովութեամբ, և բացատրութիւն մը տալու անկարելութեան մէջ գտնուելով թողուց որ տանին զինքը, յորժանանակ Պէտք էր նուազեալ վիճակի մէջ իր սենեակը կը տանէին :

Մարքիզը և Պէտք էր սրահէն հազիւ թէ հեռացած էին, և ահա տակաւին յուզման մէջ գտնուող բազմութիւնը դրսէն նոր եկող հիւր մ'ընդունելով սկսաւ հարցափորձել :

— Եւ ո՞՞րն ճիշտ հիմա գործադրուեցաւ :

— Այո՛, հինգ վայրկեան կայ :

— Եւ մօտ տեղ :

— Ապարանքին մէջ կառնադրան ձախ կողմը :

— Ի՞նչ, ի՞նչ, կ'ըսէք, ի՞նչ կայ, հարցուցին քսան ձայներ միա-

համուռ :

— Այն կայ, յարեց պատմիչը, որ այս ապարանքին դրան քովը դառնող վաճառատան մէջ՝ ճիշտ հիմա, սեղանաւորին 300,000 Ֆրանքը դողցան և իր աղջիկն ալ սարսնեցին :

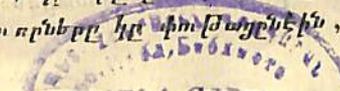
Բ

Կախձ

990 39

Տիկին Շամարանի մեծ սրահը գտնուող այս անգիւ ընկերութեան զգացած ափշուր և սոսկումը նկարագրել անկարելի է. սոսկում՝ որ այն կրկնակի ո՞՞րքէն յառաջ կու գար՝ որ Շամարանի ապարանքին մէջ այն ինչ պատահած էր : Այս սոսկալի լուրը՝ ամուսնանալու վրայ գտնուող ծաղկահաս և զուարթերես Պէտք էր իր նշանածին ձեռնոցէն յանկարծ արիւնով ծածկուելու տարօրինակ տեսարանէն պահ մը վերջը կը համներ :

Վօնզայի մարքիզին ձեռնոցը աղտոտող արիւնը գեռ տաք էր, ըսել է որ նոր թափուած էր այն : Արդ նոյն միջոցին ապարանքին կից գտնուող սեղանաւորին վաճառատան մէջ մանկամարդ աղջկան մը սպաննուած ըլլալուն լուրը կը համներ : Պ. Վօնզա ուշ մնացած՝ արտորանօք նոյն ճանրէն եկած էր, որմէ կը հետեւր թէ այս արիւնը սեղանաւորին աղջկան արիւնն էր. բայց ինչպէս, ինչ պատահմամբ պարոն Վօնզայի ձեռնոցը այս արեամբ կրնար աղտեղած ըլլալ, ահա այս մտածմունքն էր որ բոլոր միտքերը կը գրաւէր և ամենուն սիրտերը կը ճվէր. ոչ ոք կը ժաէր աղէտալի մտածում մը, ահամայ ու անհրաժեշտ կասկած մը հազարդել իր մերձաւորին, թէպէտև ամեն շուրթերու եղբը և ամեն աչաց մէջ յայտնի կը կարգացուէր այն : Առեկայն զիրար բարեւելով կը մեկնէին, կիները շտապաւ մուշտակներ կը հագնէին, արք իրենց սպասարները կը փութացընէին, որք դրան սանդուղ-

քին վրայէն կառքերը կը կոչէին, մեծ գաւթին մէջ անիւներու շառաչիւններ և ձիոց սոթի դոփիւններ անդադար կը լսուէին. վերջապէս քառորդ մը շանցած ասպարանքը մարդ չմնաց:

Այս միջոցին պարոն Մօնղա շուարեալ և նկուն՝ կը թողուր որ արիւնաթաթառ ձեռնոցը հանեն: Վերապէս թշուառական բառը ցած ձայնով լսուած էր բերնէն: Ինչ կը նշանակէր այս խօսքը, արդեօք ինքզինքը այսպէս կը կոչէր, թէ աղէտալի անցքի մը ակնատես նշած էր: Բայց եթէ այսպէս է, պէտք էր անտարբեր մնալ: Ունեցած խռովութիւնը և սոսկալի դունատութիւնը մէկ շատ էնթադրութեանց տեղի կու տար, առանց ամենափոքր բացատրութիւն մը տալու:

Երբ Պ. Մօնղայի ձեռքը լուացին ու անոր բազուկը բային՝ ամենևին վէրքի հետք մը չնշմարուեցաւ, այս արիւնը իրը չէր ուրեմն: Երբ այս մասիս կասկած մը չէր մնար ակ, ասպարանքին մէկ կրպակին մէջ նորաստի աղջկան մը սպանման լուրը սրահներուն մէջ տարածուելով՝ մինչև մարքիզին օգնող երիտասարդաց ականջն հասաւ, և ելքարական ներգործութիւն մը ունեցաւ:

Լուրը առնող երիտասարդը իր քովը դանուողին նշմայր մ'ըրաւ, ան ալ՝ ուրիշի մը: Յած ձայնիւ քանի մը խօսք փոխանակեցին մէջերնին, և քիչ մը վերջը մարքիզը դեռահասակ կոմս ար Շամարանթի հետ առանձին գտնուեցաւ:

— Կոմս, մտիկ ըրէ ինձ, ըսաւ այն ժամանակը պարոն Մօնղա լուութիւնը խղելով. հոս կայ մէկը որուն հետազօտ ակնարկը և խուզարիւս բնաւորութիւնը զիս կրնայ անհանդիստ բնել և իր հարցմունքներովը յոգնեցընել. . . : Չեմ ուզեր, չեմ կրնար իրեն պատասխանել, և պէտք չէ որ զինքը տեսնեմ. . . բայց մեկնիլ առանց Պէաթրիսը և իր մայրը տեսնելու, ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ, չեմ կրնար: Աստուած իմ, ինչ եղիւն ճակատագիր է այս, ինչ փորձութիւն է այս: Յաղաչեմ, սիրելի կոմս, գնա և ըսէ որ հիմա իսկոյն զիրենք տեսնել կ'ուզեմ:

— Ո՛հ, հաւատարի էի, գոչեց Բօպէր, մարքիզին վրը փարելով: Այո՛, այո՛, ամեն ինչ պիտի բացատրես. . . կը յուսամ

որ Պէաթրիս հանդատացած է. . . պահէ մը դքեզ կը գտնեմ: Այս ըսելով շտապաւ դուրս սրացաւ:

Պարոն Մօնղա, Բօպէր կոմսին ակնարկներուն և արտասանած խօսքերուն ամենևին ուշադրութիւն չբրաւ, համբերութեամբ մը իր զգեստին ամեն կողմերը զիտեց, և ոչ ուրեք, մինչև անգամ իր վերարկոյն աջ թեկին վրայ՝ բիծ մը չգտաւ, և վրան գլուխը շտկելէ յետոյ՝ սրահը մտաւ, զոր ամայի գտնելով՝

— Ըրհնեալ է Աստուած, ըսաւ, նախագահը մեկներ է:

Եւ սիրտը կէս մը հանդարտած՝ դերկոմսուհոյն դատիկոնը յառաջացաւ: Նոյն միջոցին մարդ մը սենեակէն դուրս ելնելով՝ դուրս վրայէն գոցեց. Սան-Սերվի նախապահն էր այն, որուն ներկայութենէն խոյս տալ կը յուսար: մարքիզը զայն տեսնելով երկու քայլ յետս ընկրկեցաւ ու անշարժ մնաց:

— Տիկին Շամարանթ և իր աղջիկը դեռ շատ տկար ըլլալով՝ զձեզ ընդունելու վիճակի մէջ չեն, ըսաւ պաղութեամբ մը Պէաթրիսի ինամակալը, պէտք էք սպասել, պարոն մարքիզ, որ իրենց յուզմունքը անցնի:

— Օրիորդ Շամարանթը զիտէ՞ արդեօք զդացած անհամբերութիւնս:

— Գիտէ և քառորդէ մը անշուշտ զինքը պիտի տեսնէք, բայց բացատրեցէք ինձ ի՞նչ աղետալի պարագայիւ այս սոսկալի ոճիրը տեղի ունեցաւ:

— Աւա՛ղ, եղած սոսկալի պատահմունքը դեռ հիմակ տկանջս հասնելով, կը խոտոզմանիմ թէ ատկէ աւելի քստմնելի այլ միանդամայն ատկէ աւելի բնական բան մը չէր կրնար ըլլալ ինձ համար: Գէպ ՚ի հոս գալու վրայ էի. . . ուշացած ըլլալս գիտնալով՝ ճանապարհին պտոյտները կարճեցընելու համար՝ կառքս վանտոմ անցքին վրայ թողուցի, և շտապաւ կը քալէի: Ապա բանքէն հազիւ քանի մը քայլ հեռի կը գտնուէի՝ երբ յանկարծ կառնադրան ձախ կողմի սեղանաւորին վաճառատան մէջէն մարդու մը ելնելը տեսայ, մարդ մը. . . որուն մինչև այսօր բարեկամի անուն տուած էի. . . թշուառական մը, հրէշ մը. . . բայց

աւակ . . . չէի գիտեր . . . ինձ նման շտապաւ կը քաշէր . . . :
Ճանաչեց զիս , մօտեցաւ և ջրածգարար ձեռքս սեղմեց : Ապարանքին
գրան առջևն էինք , ես ներս մտայ , բայց ձեռնոցս կ'արգիլէր այս
մարդուն ձեռքին թողած դրոշմը զգալու , հետեւսկէս ինչ որ պա-
տահեցաւ՝ գիտէք :

— Երբ ներս մտաք երկիւղ մը ունէիք , նկատեցի որ դունատ
և յուղեալ էիք , ըսաւ ծանրութեամբ մը պարոն տը Սան-Սերվ
առանց մարքիդը գիտելու :

— Օրիորդ Շամարանթի աշխոյժ և ներսիրտ բնաւորութիւնը
գիտնալով և միտքս ակամայ յապաղումովս զրաւուած՝ այս անդէ-
տալի պատահումէս մինչև սրահը մտնելս անցած սուղ միջոցին
մէջ մտածելու ժամանակ չունեցեր էի : Սակայն երեք պարագաներ՝
զորս չէի կրնար բացատրել , վրաս սաստիկ տպաւորութիւն մը ը-
նկելով , շարունակ մտքիս առջև կը ներկայանային . այնպիսի տեղ
մը նոյն ժամուն հանդիպումս . . . այն մարդուն ջրածգարար ձեռքս
սեղմելը , վերջսպէս սեղանաւորին վաճառատան կատարեալ մթու-
թիւնը , երբ միւս ամեն խանութները լուսաւորուած էին , բոլոր
այս պարագաները սոսկալի տպաւորութիւն մը ըրած էին վրաս :
Այն հանդպած մարդուս նեղ վիճակի մէջ գտնուելը գիտէի . . .
. . . Կը խոստովանիմ զայս . . . և չեմ կրնար ասրակուսիլ որ
միւս օր խաղի մէջ մեծ գումար մը կորսնցոյց : Այս ամեն բաները
ահա թէպէտև այսպիսի աղէտալի անցքի մը կատկածը չյարուցին
մտքիս մէջ , բայց և այնպէս հոս ներկայացած ժամանակս անորոշ
և տխուր նախազգացումի մը ենթակայ եղած ըլլալը չեմ կրնար
ուրանալ :

— Եւ վաճառատան մէջէն ելնող անձը ճանչնալնուդ հաւաստիք
էք , այս մասին ասրակոյս մը չունի՞ք ամենին :

— Ամենափոքր ասրակոյս մը չունիմ , պարոն :

— Կրնա՞ք ուրեմն այդ անձին անունը տալ մեզ , ըսաւ նախադա-
հը հաստատութեամբ մը , այս անգամ իւր նայուածքը Պ. Մօնզա-
լի աչացը վրայ յաւելով :

Այս հարցումին վրայ Պ. տը Մօնզա սարսուեցաւ , յետոյ կրկնեց

հանդարտ դանդաղութեամբ մը որ ինքզինքին մէջ բուռն կերպով
ամփոփուելուն արգասիքն էր միայն :

— Կը յիշէք , պարոն , որ առաջին անգամ երբ սոսկման ձայ-
ներ՝ ինչպէս իմ՝ նաև ուրիշ շատերու բերնէն լսուեցան , մեր նա-
յուածքները իրար հանդիպեցան , հասկըցայ որ այդ քննութիւնը
որու հիմա զիս կ'ենթարկէք , քիչ ատենէն անզի պիտի ունենար ,
և կը խոստովանիմ թէ առջի բերան անհնարին անձկութեան մը
մէջ ինկայ այդ պատճառով . . . : Բայց մտածելով կասկածներս
փարատեցան . . . որոշումս ըրած եմ , պարոն , և առանց վարանելու
պիտի պատասխանեմ ձեզի . . . : Եթէ մարդասպանը իր յանցա-
նայ պատիժը առանձին կրելու ըլլար , ինչպէս որ ըսի , առանց
վարանելու պիտի անուանէի զինքը , բայց այս գործած անպատու-
ութիւնը և նախատինքն հոյակապ անուն մը , պաշտելի անուն մը
պիտի արատէ , անուն մը՝ զոր այլք արժանաւորապէս կը կրեն :
Եթէ այս անունը արդարութեան խուզարկութիւններէն կը խուսա-
փի , զայն երևան հանելու իրաւունքը ունիմ միթէ . քանի որ իմ
լուութեամբս կարող եմ այս բանիս առջևն առնելու , ինչո՞ւ գեր-
դաստանի մը անպատուութիւն և վիշտ պատճառեմ , գերդաստանի
մը զոր կը սիրեմ , կը պատուեմ , և որ անմեղ է գործուած ու-
ճիրէն : Ա՛չ , չեմ կարող , կը մեթեմ առաջարկութիւննիդ , և
հաւաստի եմ որ օր մը տիկին Շամարանթ այժմեան լուութեանս
համար շնորհակալ պիտի ըլլայ ինձմէ :

Այս ըսելով մարքիդը դէպ 'ի դերկումուհւոյն դատիկոնը յա-
ռաջացաւ :

— Վայրկեան մը , պարոն , այս գործը տիկին Շամարանթի հա-
մար միայն կարեորութիւն չունի . . . իր ամուսնոյն կտակին վրայօք
տեղեկութիւններ ունիք . . . պէտք էք գիտնալ որ ինչպէս իր՝
նոյնպէս և իմ հաւանութիւնս աղջկան ամուսնութեանը համար ա-
մենակարեոր է :

— Տէր իմ Աստուած , ինչ ըսել կ'ուզէք , պարոն , գոչեց մար-
քիդը Սան-Սերվի մօտենալով :

— Միտ դրէք ուրեմն ինձ , ըսաւ նախադահը , մեր մէջ անցածը

Թերևս կարծածէ՞ր առելի ծանրակշռութիւն ունի : Մտքիս առջև բերելով այն ընկերութիւնը՝ որու մէջ կ'ապրինք, կ'իմանամ այն կեղծ փափկութիւնը, չքոտի պատիւը և ամենալտանդաւոր խղճահարութիւնն՝ որ ձեր ինձ տուած պատասխաններն թելադրեցին, քայց հաւատացէք ինձ որ այսպիսի վատ կամահաճութիւններով միայն ընկերութիւնը կը լուծուի ու կը քայքայուի : Ինչպէս հարստութեան և կրթութեան՝ նոյնպէս և պատուոյ առանձնաշնորհութիւններն ունենալ կ'ուզեն : Գասակարգի (caste) հոգին արդարութեան բոլոր զգացումները կը ջնջէ կը փճացընէ իրենց սիրտերուն մէջ . . . չեն իմանար որ քաղցիկը՝ զոր չեն համարձակիր արմատախիլ ընելու, զոր իրենց մօտ կը պահեն, և որու վրայ աչքերնին կը դոցեն, ուր ուրեմն ամենէն առողջ անդամներուն ալ տարածուելով բոլոր մարմնոյն մահ կ'սպառնայ :

— Շատ խիստ էք, պարոն :

— Իրաւունք ունիմ խիստ ըլլալու . ես սիրտս խորտակելով յանցաւոր որդիս արտաքսեցի . անաչառ խստութիւնը արդարութեան և առաքինութեան աղբիւրն է : Ընտանեացու մէջ կատարած պարտաւորութիւնս թող զոնուականութիւնը՝ թէ հինն ըլլայ թէ նորը՝ իր մէն մի անդամին նկատմամբ 'ի գործ դնէ, և ասով ժամանակիս ողիին դէմ կրնայ զիմանալ, նաև իր փրկութիւնը կը զանէ, ըստ որում յարգելի պիտի ըլլայ յաւէտ այն պարտաւորութիւններու տեսութեամբ՝ զոր ձեր աստիճանը ձեր վրայ կը դնէ : Ուստի չեմ կրնար հաւանիլ ձեր որոշման, և իրբև խնամակալ, իրբև Պէտրիսի երկրորդ հայրը՝ իւր ասպաղայ երջանկութեան պատասխանատուութեանը մէջ կարևոր մաս մը ունենալովս՝ հարկ է որ իմացընեմ ձեզ այն փոփոխութիւնը՝ զոր այդ որոշումն պիտի առթէ մտքիս մէջ և թէ նոյնին վրայ հաստատ մնալու ըլլաք մինչ ցվերջ :

Եթէ պարոն տը Սան-Յերվ իր սրբւոյն վրայ խօսած լճամանակը՝ պարոն Մօնղայի զարմացման և արգահատութեան տարօրինակ նայուածքը գիտելու ըլլաք՝ զուցէ խօսակցութիւնը ուրիշ ընթացք մը բռնէր : Բայց նախագահը աւելի իր մտածումներուն զբաղած քան թէ իր խօսակցին գիմաց վրայ ըլլալիք տպաւորութեան,

բան մը չէր տեսած . իսկ Պ. Մօնղա իր ամուսնութիւնը ծանր խոչընդոտով մը խափանուելու մօտ տեսնելով այնպիսի մէկէ մը՝ որ կարող էր Պէտրիսի իրեն հետ ամուսնանալը արգելուլ, նախադահին արտասանած վերջին խօսքերուն բացատրութիւնը չուզեց յետաձգել :

— Խօսեցէք, պարոն, ըսաւ, խօսեցէք :

— Այո՛, սիրելիք իմ՝ պարոն Մօնղա, կը ճանչնամ Պէտրիսիսը, անոր ծնիլը տեսած եմ : Գիտեմ իր թերութիւնները ինչպէս նաև իր բարեմասնութիւնները : Քմովար, կամասրաշտ, գորովով և բնականով փայլող սիրալի միտք մը ունի նա, այլ այդ միտքը ծոյլ է և հեռուն չերթար . . . : Իր կամակոր բնաւորութիւնը հաստատամտութիւն կը կարծէ : Բնածին անհոյութիւն և տանտիկնոջ մը պարտաւորութեան կատարեալ տղիտութիւն կը տեսնուի իր վրայ . իսկ մօրը կողմէն կոյր հոգածութիւն մը՝ ամենափոքր նեղութիւն մը, ամենափոքր վիշտ մը չպատճառելու աւնոր . . . : Չափազանցօրէն չեմ խօսիր . . . : Իր ծաղիկ հասակը, իր դեղեցիկութիւնը այս ամենուն վրայ չքնաղ շնորհ մը կը սփռեն, բայց դեղեցիկութիւն և երիտասարդութիւն կ'անհետին . . . միայն թերութիւններ կը մնան . . . : Եւ այս թերութիւններուն հակառակ՝ որք երես առած աղջկան մը կը վերաբերին, յոյս ըրի և կ'ընէի տակաւին որ Պէտրիս կրնար երջանիկ ըլլալ . . . այլ պայմանաւ մը միայն, այն է իր ամուսնոյն խորունկ սէր մը ներշնչէր, ամեն զգացումներէ դերազանց սէր մը . աղէկ միտ գրէք ըսածիս, սէր մը կ'ըսեմ որ երաշխաւորէ զմեզ թէ իրեն նեցուկ և առաջնորդ եղող մարդուն սրտին մէջ հարկ եղած հաստատամիտ արիւթեան հետ ներողամտութիւնն միայն ապիտի ըլլայ, ներողամտութիւն՝ որու օր մը պէտք պիտի ունենանք, և զոր ընդարձակ և խորունկ սէր մը կրնայ ազդել միայն : Կարծեցի որ ձեր զգացումն ալ այսպէս էր, և ձեր ամուսնութեան հաճութիւն տուի : Խարուած եմ արգեօք . . . : Միթէ կայ բան մ'որ այս խնամութեան մէջ աւելի թանկագին թուի ձեզի . . . : Լաւ ուրեմն, եթէ այսպէս է, ևս օրիորդ Շամարանթի խնամակալը, իր ասպա-

զային պատասխանատու, իր բաղրին տէր ըլլալովս, անկարելի կը թուի ինձ որ այս միաւորութեան մէջ երջանկութեան յոյս մը, հաւանականութիւն մը տեսնեմ, հետեւաբար հաւանութիւնս ետ կ'առնում:

— Սպառնալիք մ'է այդ, ըսաւ Պ. Մօնղա գունատելով:

— Ո՛չ, վերջնական յայտարարութիւնս է: Սեղանաւորին աղջիկն սպաննողին անունը պիտի տաք. ձեր սիրոյն այդ թշուառականը անուանելու զոհողութիւնը պիտի ընէք, ապա թէ ոչ առիթ պիտի տաք ինձ կասկածելու որ ձեր զղայման մէջ սէրը իր օրինաւոր տեղը չունի: Դուք չէք սիրեր օրիորդ Շամարանթը, ուրիշ մը աւելի սիրելի է ձեզ. . . : Եթէ ոչ արդէն խօսած պիտի ըլլայիք:

— Ձեմ սիրեր օրիորդ Շամարանթը, ըսաւ մարքիզը՝ որուն աչքերը սկսան արտասուօք լեցուիլ, ո՛հ, նայն իսկ դուք պահէ մը պիտի իմանաք թէ այժման լուութիւնս՝ անոր վրայ ունեցած սիրոյս ամենամեծ տպացոյց մ'է . . . : Բայց լմնցունենք, վերջնական յայտարարութիւն ըսածնիդ վերջնական յայտարարութիւն մը չէ, այլ քանի մը օրուան յետաձգում: Ձեր վստահութիւնը վերստին պիտի շնորհէք ինձ . . . զիս առաւել ևս պիտի յարգէք . . . նաևս պիտի օրհնէք . . . յարեց նա այս վերջին բառին վրայ յենլով այս բռնած ընթացքիս համար: Մինչև որ ժամանակը դայ յանցաւորը անուանելու . . . հաւատացէք ինձ . . . մի փնտուէք զինքը, Պ. տը Սան-Սերվ. . . : Ամենաուղիղ գտողութիւնն և ամենափորձառու միտքը կրնայ խաբուիլ . . . : Խիստ զիւրին կերպով մը մարդիկ կրնան հաւատալ թէ մէկը որ կշտամբանք մը ընդունած չէ բնաւ, կրնայ յանկարծ ամենավատ յոռութեան մէջ ընկնիլ . . . : Միւս կողմէն մոլութենէ դէպ ՚ի առաքինութիւն յեղակարծ և հրաշալի վերագարձներու ալ հաւատ կ'ընծայեն . . . : Անբիծ կեանքի մը վրայ ծանրացած կասկածը չեն երևակայեր բնաւ թէ կրնայ սպառնալ . . . արդէն վտանգեալ կեանք մը . . . :

— Պարոն, գոչեց Պ. տը Սան-Սերվ, որուն մտայը մէջ հաղարաւոր մտածմունքներ, հաղարաւոր յիշատակներ կայծակի հարուածով ցնցուած արթնցած էին:

— Ես, ըսաւ մարքիզը հանդարտութեամբ մը, բան մը չխօսեցայ . . . յանցաւորը չանուանեցի . . . : Բայց ձեզմէ բաժնուելէս յառաջ, կը կրկնեմ դարձեալ, մի փնտուէք զինքը . . . մի փնտուէք զինքը . . . :

Այս ըսելով մարքիզը աշխուժութեամբ մը զլիսարկն առաւ ու հեռայաւ, յորժամանակ՝ Սան-Սերվի նախադաշը անակնկալ և սուկայի մտածութիւններով համակեալ՝ դողոյջուն ձեռօք թիկնաթուռի մը թևը բռնելով ծանրութեամբ մը կ'ընկաւ վրան:

Գ.

Մարդասպանը

Պարոն Մօնղայի արտասանած վերջին խօսքերուն առթիւ Պ. Սան-Սերվի զղացած այլալուութիւնն հասկընալու համար պէտք էնք բացատրել թէ ձերունին ինչ զիրքի մէջ կը գտնուէր իր միածին որդւոյն Էրնէսդ տը Սան-Սերվի հետ, որ Պ. Մօնղայի դասակից և անոր նման Ժօէէ-Բլլայի* անդամ էր:

Ժամանակէն յառաջ մօրը գորովէն ու ինամքներէն զրկուած՝ Էրնէսդ ցուրտ և խստաբարոյ ձերունիի մը իշխանութեան տակ մեծցած էր, որուն արտաքին երևոյթը հին ատեններու աւանդութիւնները կը պահէր, և չունէր այն հրապոյրները՝ որք երիտասարդ մը հայրական տանը հետ կապելու կ'օգնեն: Ամենադժգոյն բնութիւններու վրայ իսկ իրական հեղութեան այս անբնդդիմակոյ ազդեցութիւնը Էրնէսդ չէր ճանչեր: Մեծ ակնածութիւն մը կը ասածէր այն մարդուն՝ որուն անունը կը կրէր, բայց երբէք սէր մը զղացած չէր, երբէք հօրը ներկայութիւնը իրեն ազատութիւն և հաճու-

*Ձերոն արտաքին ազդեցութիւնն համար կաղնած ընկերութիւն:

Թիւն մը չէր պատճառած : Նախագահը իր նայուածքովը, խրատ-
 ներովը և սոսի տեսքովն իսկ զինքը կը սառեցնէր, և հաշա այս
 մշտատե բռնադատութեան հետևութիւնն եղաւ՝ բնակիւնարար
 խրոխտ և ներս նետող բնաւորութեան մը գոռոզութիւնն ու գիմա-
 դրաութիւնն աւելցնել : Էրնէսօք արհեստներու մեծ միտում մը
 ունէր՝ ինչպէս նաև մեծ իղձ մը այն արկածներու և ձեռնարկու-
 թեանց՝ ուր յանդգնութիւն, ինքնուրոյն վտահաւթիւն, կերպերու
 հրապոյր, խօսքերու համոզողութիւն և մտային գլխտերու զօրու-
 թիւն կը փայլին : Ինքը ճարտարապետ մը, քաղաքադէտ մը և
 երևելի զրազէտ մը կըրնար ըլլալ : Հօրը անողոք բնաւորութեանէ
 ստիպեալ փաստարանութեան ասպարէզը նետուեցաւ նա, թէև այդ
 պաշտօնը իրեն դժկամակութիւն կը պատճառէր : Բարիզի առաջին
 ընկերութեանց մէջ նետուելով, ուր իր ազնուութեամբը, գեր'իվե-
 րութեամբը և ճշմարիտ սատանի մը գեղեցկութեամբը, հռչակ ունե-
 ցող կանանց վրայ տեսակ մը զիւթ ութիւն 'ի գործ կը գնէր, շոյլ
 կեանք մը սկսաւ վարել Էրնէսօք, և հօրը իրեն յատկացուցած չա-
 փաւոր դրամէն շատ աւելին ծախս ընելով՝ պարտքերու տակ ին-
 կաւ զօրս նախագահը մերժեց վճարելու : Էրնէսօք իր ամօթը չյայտ-
 նեց և գաղտնի սկսաւ հայրը ատել, արհամարհելով աշխարհ և
 բարոյականութիւն : Խաղամուլութեան տուաւ ինքզինքը, և թէպէտ
 'ի սկզբան յաջող շահեր ունեցաւ՝ բայց քիչ ժամանակէն բողբոջ
 ձախողութիւնն զրաց գառնադին : Իր հպարտութեան պատճառաւ
 չուզեց կրկին հայրական մերժումները և յանդիմանութիւնները
 մտիկ ընել, և բոլորովին նեղն ինկաւ : Առանց սիրոյ, առանց հա-
 ւատոյ անողայ սիրտ մը յանցանքէ յանցանք գլորուելով մոլու-
 թեան մինչև վերջին ծայրը շուտով կը հասնի : Պ. տը Սան-
 Սերվի փորձով իմացաւ թէ որդին ստորադրութեան ներդրութիւն
 մ'ըրած է, և որովհետև Էրնէսօք ալ չափահաս էր՝ հաշիւները
 կարգադրեց անոր հետ, և մայրական ժառանգութեան մեծ մաս
 մը զոհելով՝ արդարութեան առջև բացուելիք դատի մ'առ ջնն առ-
 նելէ վերջը՝ վաճառեց զինքը իր ներկայութեանէն :

Պ. տը Սան-Սերվի սրահին մեծ գուռը յանկարծ բացուեցաւ :

— Պարոն Նախագահ, ըսաւ սենեկապետը, քննիչ պատաւորը և
 ստիկանութեան պաշտօնեաները ձեզի հետ խօսիլ կ'ուզեն :

Պ. տը Սան-Սերվի բոլոր արիւնը սրտին մէջ հոսեց . . . ա-
 ղետալի նախազգացում մը իր միտքը պաշարեց, սակայն ինքզինքը
 զրպելով, հաստատ ձայնիւ մը՝

— Ներս հրամցուր այդ պարոնները, ըսաւ :

Դ.

Հարցումներ

Այն կարճ միջոցին՝ որ սենեկապետը երկու պաշտօնաւորներն
 առաւ ներս բերաւ, Նախագահին պողպատեայ սիրտը ժամանակ
 ունեցաւ իր արիւթիւնը վերտալին դանելու : Իր կամքին վրայ դե-
 բողոյն ձիգ մ'ընելով՝ երկու պաշտօնաւորներուն սրահը մտած կէ-
 տին՝ հանդարտ գէմքով մը զխնայորեց զանոնք, և լուութեամբ
 բարեկեցով՝ նշան ըրաւ սպասաւորաց որ մեկնին :

Երբ առանձին մնացին՝ քննիչ պատաւորը լուութիւնը խզելով՝

— Պէտք չունինք, պարոն Նախագահ, ըսաւ խոնարհութեամբ
 մը ծուռելով, պէտք չունինք ձեզի իմացնելու թէ որչափ դժուա-
 րին է երբեմն մեր պարտաւորութիւնը կատարելը :

— Գիտեմ, պարոններ, այն հնազանդութիւնը՝ որ մարդս կը
 պարտաւորի իր երկրին արդարութեան պաշտօնեաներուն : Ար հա-
 մարձակիմ ըսելու թէ ունեցած վաթսուներկեց տարեկան անարատ
 կեանքս օրինաց և պաշտօնիս պահանջմանց կատարեալ հնազանդու-
 թիւնս լիովին կը հաստատէ : Բայց կ'աղաչեմ, բացատրեցէք միտ-
 քերնիդ :

— Սեղանաւորին տանը մէջ դործուած ոճիրն է զմեզ հոս բե-
 րօղը : Տիկին Շամարանի յայտարարին մէջ մեծ ընդունելութիւն

մը կար, որուն դուք ալ ներկայ էիք, ահա սոյն ընդունելութեան մէջ տարօրինակ անցք մը տեղի ունեցեր է, որ այս մարդասպանութեան կը վերաբերի . . . : Անշուշտ դուք ալ ականատես եղած էք նոյն անցքին, և յուսացի՞ք որ ձեր քովը տեղեկութիւններ պիտի գտնենք, որով պիտի հաստատուի մեր արդարացի կասկածները :

— Ինչպէս որ կ'ըսէք այդ անցքը խիստ տարօրինակ էր : Օրինորդ Շամարանթ անհամբեր պարոն Մօնղայի կ'սպասէր, վասն զի օրուան մէջ իրմէ փառա որ թաղ մը ընդունած էր նա, և կ'ուզէր որ առաջին անգամ նշանածը անձամբ իր գլուխը դնէ զայն : Սրահը շքեղ բազմութեամբ լիցուած էր՝ երբ պարոն Մօնղա հասաւ, և ազամանդեսայ թաղը առնելով նշանածին գլուխը գրաւ, բայց նոյն միջոցին տեսնուեցաւ որ իր ձեռնոցը արիւնով թաթխուած էր : Կ'իմանաք անշուշտ բազմութեան անբացատրելի սոսկումը . . . : Ահա պարոններ, եղելութիւնը . . . : Արի՛շ բան մը ունիք ինձ հարցնելու :

— Այսպիսի եղելութիւններ անշուշտ առանց բացատրութեան չեն կրնար մնալ :

— Պ. Մօնղա պատմեց թէ, ապարանքին դրանը առջև մարդու մը ձեռքը բռնած էր՝ որուն մինչև այս օրս բարեկամի անուն կու տար, և թէ այս մարդը նոյն միջոցին սեղանաւորին վաճառատունէն կ'եղնէ եղեր :

— Այդ մարդուն անունը յայտնե՞ց, պարոն նախագահ :

— Հաս ստիպեցի զինքը, բայց մերժեց անուանելու :

Հոս քննիչ պաշտօնեան տաղնապած երեցաւ, այլ ինքզինքը բռնելով յարեց :

— Պարոն Մօնղան ըսաւ գոնէ թէ սեղանաւորին դրանը առջև հանդիպող անձը տիկին Շամարանթի ընկերութենէ է : Երգեօք իր զարմացումը յայտնեց փողոցին մէջ և ապարանքէն հեռանալու վրայ տեսնելով այն անձը՝ որ այնպիսի պահու մը մէջ պէտք էր ընդհակառակը ներս մտնելով ընտանեաց բարեկամներուն հետ իր խնդակցութիւնը յայտնել :

— Ա՛յ, պարոն, ըսաւ ծերունին :

Կրկին լուծիւն մը տիրեց, յետոյ յանկարծ քննիչ պաշտօնեան ցած և շարժած ձայնիւ մը շարունակեց :

— Պարոն Նախագահ, կարծեմ որդի մը ունիք :

— Այո՛, պարոն :

— Ձեր ապարանքը կը բնակի նա :

— Ծնելէն 'ի վեր :

— Այսօր երբ բաժնուեցաք իրմէ :

— Կանուխ գորս ելաւ, ըսաւ Պ. տը Սան-Սերվ դեգեւելով, մկնելէն առաջ չտեսայ զինքը . . . չեմ գիտեր թէ դարձած է տուն :

— Տիկին Շամարանթի պարահանդէսը չեկա՞ւ ուրեմն :

Այս վերջին հարցումը պարոն տը Սան-Սերվի միտքը բոլորովին լուսաբանեց : Մինչ ցայն կէտ իբրև դատաւոր և անկարեկիր մարդ մը երեցած էր, և իր սոսկալի անձկութիւններն և երկիւղներն լուսուցած էր նա. բայց վերջապէս հայրական զոհարումը յաղթելով ալ ինքզինքն չկրցաւ բռնել, և զժբաղբութեանց ամենէն սոսկալին նշմարելով՝ աշխուժութեամբ մը ոտք ելաւ և հարցուց :

— Բայց ինչո՞ւ, պարոններ, այսպիսի հարցումներ կ'ընէք, որդիս ի՞նչ յարաբերութիւն ունի Վանտօմ փողոցին մարդասպանութեան հետ :

Երկու պաշտօնաւորները առանց պատասխանելու իրարու երես նայեցան : Պարոն տը Սան-Սերվ իր սև հագուստովը, զլիխ մազերուն նման սպիտակ գէմբովը, մարած ձայնիւր, գողգոջուն ձեռօքը, բազուկները դէպ 'ի պաշտօնեաներուն տարածած, և իր սրտին ահուելի մարմնըովին հակառակ իր հասակին և իր գիւրբին արժանապատուութիւնը պահել ջանալով, երկու պաշտօնատարաց յարգանք կամ ահամայ արդահատանք կը պատճառէր :

— Կը լուէք, պարոններ, շարունակեց նա, կ'երկնչիք որ տկար պիտի գտնուիմ, գուցէ կը վախնաք որ կը գայրանամ. կը սխալիք, հանդարտ եմ ես և արի, կրնամ ամեն ինչ լուել, խօսեցէք ուրեմն, խօսեցէք :

Եւ չկրնալով ոտքի վրայ կանգնել՝ իր թիկնաթոռին վրայ ինկաւ, այլ սակայն իւր անկման մէջ իսկ վե՛ս էր նա :

— Պարոն Նախագահ, յարեց քննիչ պաշտօնաւորը, երբէք իմ պարտաւորութիւնս այսպէս դժուարին չէի տեսած, բայց, կ'ազատեմ, հաճեցէք ձեր որդւոյն վրայ մեզի տեղեկութիւններ տալու . . . իր վարմունքներուն վրայ . . . և այլն, և այլն . . . :

— Տաննեութեամբ մտնէ 'ի վեր, կանոնաւոր վարմունք մը . . . և անպարտաւ ընթացք մ'ունի նա . . . գուցէ ես այսպէս կարծած ըլլամ :

— Եւ այդ ժամանակէն 'ի վեր ձեր քովէն բաժնուած չէ . . . ճամբորդութիւն մ'ըբած չէ :

— Ոչ, պարոն :

— Ուրեմն, պարոն Նախագահ, կ'աղտւենը զձեզ որ զմեզ ձեր ապարանքը առաջնորդել տար, վասն զի հրաման ունինք խուզարկելու :

Մարած ձայնիւ մը այս վերջին խօսքը ըսելով՝ քննիչ գատաւորը զլուխը ծոեց և ծանրութեամբ մը շարունակեց .

— Երիտցիք, պարոն Նախագահ, ձեզի համար սուկալի է հարուածը . . . այլ դժբաղդարար խիստ օրինաւոր ապացոյցներ ունինք պարոն Էրնէսդը Վանտոմ՝ փողոցի օրիորդ Սօֆի Հէրմէյի անձին գեմ կատարուած մարդասպանութեան հեղինակը կարծելու :

Պարոն տը Սան-Սերվ գիրքը չփոխեց, խօսք մը չարտասանեց, միայն իւր գիմնցը վրայ մեռելատիւղ դունատութիւն մը տեսնուեցաւ, և պահ մը լուռ ու մունջ մնալէ վերջը՝ իւր անշարժ աչքերուն մէջ տոնդային հուր մը շողաց, և յուսահատութեան արձանին նմանող ցուրտ և անշարժ այս մարմնակէն երկու արտասուքներ գէպ 'ի վար հոսեցան : Երկու պաշտօնաւորները լուեղայն զիրար կը զիտէին, անտարակոյս այս տարօրինակ տրտմութեան առաջին վայրկեանները յարդելով, և կ'սպասէին որ տարբարող հայրը իր մտաւորական զօրութիւնը գանձելով՝ իրենց խօսքերը հասկնալու կարող ըլլայ : Բայց վայրկեաններ կ'անցնէին և մահտան լուռութիւնը կը շարունակուէր միշտ : Ոստիկանութեան գործակալը հարցում մ'ը-

րաւ, բայց դժբաղդ մարդը կարծես թէ չլսեց, վերջապէս քանի մը վայրկեան այսպէս անզգայութեան մէջ մնալէ յետոյ յանկարծ ստք ելնելով՝

— Մեկնի՛ր, պարոններ, բաւ :

Եւ զանդակը հնչեցուց՝ որու վրայ սենեկապետը երևեցաւ :

— Իմ անկեղծ յարգանքներս տիկին դերկոմուհոյն մատուցանես, բաւ նա, և իմացընես որ այս դիշեր չալիտի տեսնեմ զինքը, վասն զի այս պահուս ապարանքէն մեկնելու ստիպուած եմ : Պարոններ, կառքս ձեզ կ'սպասէ :

Գուցէ երբէք հայրական արիւթիւնը, ազնիւ արեան մը հպարտութիւնը և անբլծ կեանքի մը յիշատակը, այսպիսի խիստ փորձութեան չէին ենթարկուած, երբէք մարդ մը այս ստոյիկեան ծերունոյն նման տանջուած չէր, որ իր զգացածը տկարութիւն հասնարելով կ'ամչնար : Պաշտօնաւորները իր կառքին մէջ հրամայուցուց, սակայն ճանապարհին կարճ միջոցին մէջ բաւ մ'անդամ չարտասանեց : Իր տունը հասնելով երբ փողոցին դուռը դոյուեցաւ՝ գալիթը մտած կէտին՝ դունապանը կանչեց, և խտիւ պատուիւրեց որ մարդ մը չթողու գուրս ելնելու համար մինչև որ թաղաւորին պաշտօնեաները մեկնին :

Ա՛լ իւր ձայնը չէր դողդոջար, ձեռքը հաստատ էր, մեծ որոշում մ'ըրած էր նա անվրէպ :

Բարձր գլխանոց, և սեռա կերպատէ ատլնադործեալ զենջակ կրող պատառ անտեսուհի մ'որուն մէջքէն երկայն շղթայով բանալեաց տըցակ մը կախուած էր, տիրոջը գիմնցը եկաւ, և սպասեց որ հրամանները տայ :

— Պայեղ, բաւ անոր Պ. տը Սան-Սերվ, պէտք ես այս պարոնները տան աֆէն կողմերը առաջնորդել, աֆէն դուները և աֆէն զրոյցները պիտի բանաս անոնց, առանց ընդգիմութեան անոնց աֆէն հրամանները պիտի կատարես, և աֆէն ինչ որ պատշաճ կը համարին առնելու՝ պիտի թողուս որ առնուն :

— Պարոն Նախագահ, դուք պառաւ կիներ սիրաբը թունդ ելած, պատրաստ եմ ձեր հրամանները հնազանդութեամբ կատարելու :

բայց կրնամ հաւատել զձեզ թէ կասկածաւոր բան մը չպիտի գտնուի այս տան մէջ . սպասուորներն ամենքն ալ պարկեշտ մարդիկ են , ինքզինքիս պէս կը ճանչնամ զանոնք . . .

— Ծառաներուս վրայ չէ խնդիրը , Պապեղ , անոնց համար մի երկնչիր . միայն պատրաստ եղիր պարոն քննիչ դատաւորն առաջնորդելու :

Պարոն տը Սան-Սերվ գատաւ որաց առջևէն կերթար :

Ապարանքին վարի մեծ գոտիկոնը՝ պարզ և տխուր սրահ մը մտան , ուր օրինաց զիբքեր պարունակող փայտեայ մեծ դրքատուններ , մէկ կողմէն Սողոմոնի դատաստանը և միւս կողմէ՝ « Բիզիւսի դատաստանը ներկայացընող պաստառեայ տապաստակ մը , անոր աւելի սգալի անք մը կու տային : Մէջտեղը երեսոտեայ ահագին սեղան մը կար՝ որու վրայ գտնուած ցիրուցան թղթեր , սկսուած ծանօթագիրներ , և փոշելից դատագիրեր՝ յայտնի կը ցուցնէին թէ պարոն տը Սան-Սերվ իր արհեստին ուսումը չէր թողած , թէպէտեւ բաւական ժամանակէ ՚ի վեր իր հրաժարականն սուած ըլլար :

Սպասաւոր մը աշտանակներուն մոմերը վառելով՝ հեռացաւ :

— Ձեր խուզարկութիւնները սկսելէ առաջ՝ հաճեցէք , պարոններ , ըսաւ Պ . տը Սան-Սերվ երկու դատաւորաց , հաճեցէք բուր ձեր տեղեկացած պարագաներն ինձ ալ տեղեկացընելու . . . : Ի՞նչպէս կասկածեցաք իմ . . . (վայրկեան մը վարանեցաւ՝ որպէս թէ այս անունը անուանելը իրեն ծանր դար . . .) իմ աղէս . . . :

— Ահանատես վիաներ , պարոն Նախագահ , ձեր որդւոյն նոյն վաճառատան մէջ մտնելը տեսած են , իր այցելութեան միջոցին կար մարած տեսուեր է , և դուրս ելած միջոցին նոյնպէս զինքը տեսնողներ եղած են : Արեջտայէս այն աթոռին մօտ՝ որու վրայ ըստ պաննուած աղջիկը ընկած էր , սուրի պատեան մը դտանք , ահա վրան գտնուած տոհմանշաններն , պարոն Նախագահ :

Պ . տը Սան-Սերվ գիտեց և սոսկաց :

— Այս նորահաս օրիորդը , շարունակեց քննիչ պաշտօնաւորը ,

պարոն Էրնէսդի սիրուհին էր . օրիորդին զրպանը գտնուած նամակը այս գործոյն իրողութիւնը լիովին կը հաստատէ :

— Գուցէ կը նախանձէր անորմէ , ըսաւ ծերունին , փափաքելով որ ջատագովութիւն մը գտնէ այս սոսկալի ոճիրին :

— Աւաղ , սէրը չէր որ զինքը այս սխալման մէջ մղեց . . . : Սեղանաւորին արկղը՝ որուն դուռը բացուած էր , երեք հարիւր հազար ֆրանքէ աւելի բաց մը կը ցուցնէ :

Պարոն տը Սան-Սերվ սոսկում մը զգաց , այլ շուտով մը կըրցաւ ինքզինքին աէր ըլլալ և յաղթել այս զգացումին :

— Պարոն Էրնէսդ բաւական ժամանակէ ՚ի վեր թողթ խաղալով անհամար կորուստներ ըրած էր . դեռ միւս գիշերը՝ պարոն Մօնղա մարքիզը իրմէ երկու հազար ոսկի վատրկեր է : Աղէկ գիտէք , պարոն Նախագահ , որ այս ստակը վճարելու վիճակի մէջ չէր :

— Կը բաւէ , պարոններ , կատարեցէք ձեր պարտաւորութիւնը , ես ինքս զձեզ պիտի առաջնորդեմ :

Ոստիկանութեան մարդիկներ քառորդէ մը ՚ի վեր եկած ըլլալով՝ նախասենեակը կ'սպասէին : Քննիչ դատաւորը անոնց նշան մը ընելով , տարաբաղդ հօր աչաց առջև սկսաւ խուզարկութիւնը կատարուիլ , որոյ նպատակը՝ իր միածին որդին էր : Լուեւայն անոնց խուզարկութիւններուն ներկայ դանուեցաւ , առանց պաշտօնաւորներուն արտասանած պաշտօնական քանի մը կարճ խօսքերուն խառնուելու : Արի դատիկոնը մէկը չգտան , կը մնար առաջին գոտիկոնը խուզարկելու , ուր ընդունելութեան սրահները կը գտնուէին , և երկրորդ գոտիկոնը որ անբնակ էր :

Պարոն տը Սան-Սերվ որ ոյժը սպառելով՝ նստած էր , ծառայ մը կանչեց և պատուիրեց որ տնտեսուհին խրկէ որպէս զի ամեն դռները և ամեն զգրոցները բանայ դատաւորաց : Բաւական ժամանակ սպասելէն յետոյ վերջապէս Պապեղ շնչասպաւ , տժվոյն և խօսք մը արտասանելու , անկարող վիճակի մէջ հասաւ :

— Պապեղ , ըսաւ խոտութեամբ Պ . տը Սան-Սերվ , առանց անոր ահուգողը նշմարելու իմ հրամանացս համեմատ , ինչո՞ւ չես պատրաստուի որ այս պարոնները առաջնորդելու :

— Կու գայի . . . կ'երթայի . . . ներէ՛, պարոն նախագահ, ահաւասիկ եմ . . . :

— Այս խեղճ կինը ահաբեկ կ'երևի, շարունակեց քննիչ պաշտօնեայն, այսպիսի տեսարաններու վարժուած չըլլալով: Հանդարտէ՛, տիկին, ձեզին զէշուծիւն մը չպիտի ըլլայ, միայն առաջնորդէ զմեզ:

Բանալին խօթած ժամանակը Պապեղի ձեռքը կը դողար. անհաստատ քայլիւ մտաւ նա այն ընդարձակ սրահին մէջ՝ ուր իր տէրը կնոջը մահուանէ՛ի վեր բնաւ չէր մտած, յետոյ դրանը առջև կանգնելով՝ թողուց որ արդարութեան պաշտօնաւորներն անցնին, և զՆախագահը կեցընելով որ ՚ի յետուստ կը քալէր՝

— Պարոն Նախագահ, ըսաւ բուն պաղատանաց զիրքի մը մէջ և ձեռքերն իրար միացուցած, ՚ի սէրն Աստուծոյ, և ՚ի սէր իւր մօրը, մի մատնէք զինքը. պարտեցին տաղաւարին մէջն է . . . :

Նախագահը երկու քայլ յետս ընկրկեցաւ:

Ե

Հայրն ու Որդին

Էրնէսդ տը Սան-Սերվի պարանքին մէջ զանուելուն անակնունելի յայտնութիւնը, զոր տիկին Պապեղ գողցօջուն և ցած ձայնիւ մ'ըրած էր, անպատում անձկութեամբ պաշարեց զձերունին: Անհանգիստ ակնարկ մը ածեց նա իր չորս կողմը որպէս թէ հաւաստի ըլլալու համար որ ինքը և Պապեղ առանձին են, յետոյ ուժով մը Պապեղի ձեռքը սեղմելով՝

— Ողորմելի՛, ըսաւ, կ'ուզես զիս ապիպել որ որդիս կախաղանը առաջնորդեմ:

Այս խօսքերը ակններէ ցուցուցին այն խիստ և անաչառ հաս-

տատամտութիւնը՝ զոր այս պղնձեայ հոգին իր հայրական տագնապներուն մէջ իսկ կը կրէր:

— Պարոն, պարոն, յարեց Պապեղ հեղձամիճուկ ձայնիւ մը, չպիտի ընես այդ բանը, վասն զի այն սուրբ կինը՝ որ վերն է, պիտի անիծէ զձեզ երկինքը, ես ալ երկրի վրայ պիտի անիծեմ:

Պարոն տը Սան-Սերվ կարեկցութեամբ համակուեցաւ այն սուկալի գաղափարով՝ որ իր միածին որդին, իր տոհմին միակ շառաւիղը դահճին պիտի յանձնէր. յետոյ մտածեց այն անդրդուելի պարտաւորութիւնը՝ որ իր դատաւորի աստիճանը իր վրայ կը դնէր, մտածեց այն անխոհեմ խօսքերն որ քիչ մ'առաջ ըրած էր, այն որոշումն թէ չպիտի անսար ո՛չ հայրական սիրոյ և ո՛չ գթութեան. իր ներսի կողմը սոսկալի պատերազմ մը սկսաւ իւր կենաց երկու մեծ զղացումներուն մէջտեղ, այսինքն պարտք և ընտանեկան սէր: Տնտեսուհոյն նշան մը ընելով հազիւ կարողացաւ ցուցնելու միւս սենեակը՝ ուր դատաւորները արդէն արձանագրութեան սկսած էին, յետոյ իր սենեակը մտնելով կնկանը պատկերին առջևը կանգնեցաւ:

Այսպէս քանի մը վայրկեան նկուն և մտածութեանը մէջ թաղուած մնաց, իր գաղափարներն այնպիսի խառն քառոսի մը մէջ կը գտնուէին՝ ուր գողցես իր բանականութիւնը կորսուած կը տեսնէր. յետոյ, յանկարծ, սոք ելլաւ, դէպ ՚ի սրահին գուռը յառաջացաւ զոր բանալիքով մը դոցեց, նախասենեկին դուռն ալ կըլսեց, պարտեցին վրայ նայող մեծ պատահանները բացաւ, և դուրսի սանդուղքի աստիճաններէն վար իջաւ. այս ամեն բաները կարի աշագուծեամբ կատարելէ յետոյ՝ կանգ առաւ հոն:

— Ո՛հ, պէտք է, Աստուած իմ, ըսաւ նա:

Այն ժամանակը աստիճաններէն բոլորովին վար իջած ըլլալով երիտասարդի մ'աշխոյժով մանուածապատ անցքի մը մէջնետուեցաւ, և դէպ ՚ի տաղաւարը վաղեց՝ որուն սյիտակ սիւները թուխ տերևներուն մէջէն կը տեսնուէին. հոն հասնելով նորէն կանգ առնելու ստիպուեցաւ. սիրտը այնպէս ուժգին կը զարնէր՝ որ կ'զգար թէ պիտի մեռնի, արդէն փառք կու տար Աստուծոյ որ իր թշուառներութեանը կը խնայէ, այլ այն սէգ բնադուումը որուն կը հա-

զանդէր, գերմարդկային զօրութիւն մը տալով իրեն՝ սկսաւ մեղմով մը տաղաւարին դուռը շարնել, յետոյ աւելի ուժովին, բայց արտասխան մը չընդունեցաւ:

— Արդեօք գացած է, մտածեց նա, կամ թէ կը վախնայ որ չյայտնուի:

Գուռը բանալու փորձեց, բայց ներսէն գոցուած էր. վերջապէս ուժովին հարուած մը տալով

— Էրնէսդ, ըսաւ, բայց, ես եմ:

Անմիջապէս գուռը բացուեցաւ:

Մթութեան պատճառաւ Էրնէսդ չտեսաւ հօրը սոսկալի գունատութիւնը, ինչպէս որ հայրն ալ չտեսաւ որդւոյն անփոյթ անտարբերութիւնը:

— Ինչ կը խնդրէք ինէ, հայր, հարցուց նա, կանխաւ կ'իմացընեմ ձեզ, ամեն բանի պատրաստ եմ:

— Հետեւէ ինձ, ըսաւ Նախագահը հազիւ իւր շունչը առնելով, և ձայն մի հաներ:

Երկուքը միասին սկսան Նախագահին անցած միւսնոյն ուղին յառաջանալ, միասին ներքին խուցը մտան, որու պատուհաններն ծերունին տենդային յուզմամբ մը վերստին գոցեց:

— Քանի մը վայրկեան գրքատանս ետին կեցիր, և սպասէ՛ զիս առանց ամենափոքր ձայն մը հանելու, չպիտի ուշանամ դառնալու:

Գահլիճին գուռը բացաւ, զրտէն կղպեց, բանալին վերցուց և դէպ ՚ի դատաւորաց յառաջացաւ, որք իրենց խուզարկութիւնը աւարտած էին:

— Պարոնայք, ըսաւ անոնց, ալ ինձմէ պէտք չունիք, տիկին Պապեղ՝ եթէ ուզէք՝ զձեզ միւս սենեակները և պարտէզը պիտի առաջնորդէ. թողէք զիս որ հեռանամ, վասն զի հանգստութեան և առանձնութեան պէտք ունիմ, ինչպէս որ կրնաք երեակայել, և կ'աղաչեմ որ ալ զիս չփնտռէք:

Քիչ միջոցին մէջ արտամութիւնը ձերուսնոյն դիմացը վրայ այնչափ աւեր ըրած էր՝ որ իր երեւոյթը միայն գութ կը ներշնչէր:

— Զձեզ փնտուող չպիտի ըլլայ, ուարոն Նախագահ, հանա

գտացէք, մեր վերջին դործողութեանը համար տիկինը կը բաւէ:

Նախագահը ակնածութեամբ մը պաշտօնեաները բարեկեղծ իր սենեակը մտաւ, դուռը գոցեց, և դէպ ՚ի որդւոյ՝ պահուած գրքատունը յառաջանալով՝ նշան ըրաւ որ դուրս ելնէ:

Իրենց կենաց այս ամենէն հանդիսաւոր վայրկեանին մէջ Երկուքին ալանձնական տրամադրութիւններն խիստ բացորոշ կերպով կը տեսնուէին. հայրը կանգուն կենալու անկարող թիկնաթուի մը վրայ ինկաւ և զլուխը երկու ձեռացը մէջ առած կը ջանար ցնցողական հեծկտանքները խղիւղել, յայտնի չընել. որդին սեղանին միւս կողմը կանգնած՝ չոր աչօք, անշարժ և զրեթէ անտարբեր նայուածքով, մէն մի ձեռացը մէջ ատրձանակ բռնած՝ բազուկները խաչաձև՝ կարծես թէ օտարոտի տեսարանի մը հանդիսատես կը զըտնուէր:

Պարոն տը Սան-Սերվի սպիտակ մազերը որք սովորաբար ինամով յարդարուած՝ հոտաւետ փոշիով մը կը փայլէին, իր աղտոտած հագուստին վրայ կը թափէին: Էրնէսդ վայելչապէս հագուած, դեղին ձեռնոցներ և փայլուն կօշիկներ կը կրէր, զուարճալի օր մ'անցուցածի պէս՝ դէմքը պայծառ էր, իր նուրբ և շիտակ հասակը սովորականէն շքեղ և հոյակապ: Ծերունին և երիտասարդը կարծես թէ իրենց դերը փոխած ըլլային. հայրը յանցաւորի մը կերպարանքը ունէր, իսկ որդին դատաւորի մը տեսքը:

Նախագահը քանի մը վայրկեան իր տկարութեան ժամանակ տալէ վերջը, տկարութիւն՝ զոր իրեն յանցանք կը համարէր, զլուխը բարձրացընելով՝ երիտասարդին ապահով, անխռով և սառնալի յուածքը իր խորտակեալ սրտին մէջ նետի մը նման թափանցեց, և զայրոյթը շարժելով՝ իրեն հարկ եղած արիութիւնը տուաւ:

— Էրնէսդ, ըսաւ նա, ձեռքովը հրամայական նշան մ'ընելով, թնղ այդ զէնքերը ձեռքէդ, և նայէ՛ որ ձայնդ չբարձրացընես, վասն զի եթէ լսուելու ըլլայ՝ պիտի ստիպուիս նոր սպանութիւն մը գործելու. բաւ մը միայն պատասխանէ, բաւ մը. . . երեք հարիւր հազար ֆրանքը գողցա՛ր:

Այս Գրքի բառին վրայ Էրնէսդ թեթեւապէս մը յօնքերը կըն-
ձօնեց, և փոքր ինչ վարանելէ յետոյ սատասխանեց .

— Հօրը արկղին մէջէն երեք հարիւր հազար ֆրանքը առի :

— Ո՛ր է այդ գումարը :

Արկին վարանելէ ետք՝ վերջապէս ըսաւ ,

— Հո՛ս, կուրծքիս վրայ է :

Նախադահը ոտք ելնելով դէպ ՚ի իւր զրասեղանը յառաջացաւ,
անմուննչ բացաւ և շատ մը սեղանատան տամակներ հանելով իր
քով դրաւ :

— Ահա քու փախտեանդ համար ասոնք կը բաւեն, շուտով
մը յանձնէ ինձ գողցած ստակներդ, յանձնէ զանոնք, կը հրա-
մայեմ :

Էրնէսդ չսպասսխանեց, երկու քայլ յետս ընկրկելով՝ բնազդ-
մամբ ձեռքը կուրծքին վրայ դրաւ և զլուխը թօթուեց առանց
բառ մ'արտասանելու :

— Ձե՛ս ուղեր յանձնել, ըսաւ ծերունին :

— Ո՛չ, ըսաւ նա դժոխային ժպիտով մը, տալու համար առած
չեմ :

— Սոսկում, ամօթ, գոչեց ծերունին . ի՛նչ ըրած եմ, ո՛վ Աս-
տուած իմ, որ այսպէս սոսկալի տանջանաց կ'ենթարկիմ . . . :
Ամեն ինչ լմացաւ . . . : Այսպիսի դազան մը, որ իր յանցանքը
անտարբերութեամբ մը կը դիտէ, առանց ցաւ մը զգալու, ա-
պաշտելու, և իր ըրած ու ընելիք զոհերուն համար արցունքի շիթ
մը հոսեցընելու . . . : այսպիսի դազան մը ընտանիք չունի : Կա-
րող է նա հօր մը անէծքներն և տայնապը ծաղրել . . . : Ին-
չո՛ւ գթամ իր վրայ . . . : Ո՛չ . . . իրեն պէս անողոք պիտի ըլ-
լամ ես ալ . . . : Աղէկ միտ առ ըսածս, արդարութեան մար-
դիկը դեռ ապաւանքէն հեռացած չեն . . . երեք հարիւր հազար
ֆրանքը շուտով մը յանձնէ ինձ, ապա թէ ոչ՝ պիտի կոչեմ զի-
րենք, և պիտի մատնեմ զքեզ :

Այսպէս խօսելով ծերունին աակաւ առ տակաւ տաքցած էր .
ինք որ Էրնէսդի խոհեմութիւն ապսպրած էր, ինք այդ խոհեմու-

թեան դէմ կը գործէր, և ձայնը երթալով կը բարձրանար :

— Հանդարտեցի՛ք, ըսաւ Էրնէսդ սպողութեամբ մը, շատ կը
զայրանաք . եթէ այսպէս շարունակէք՝ անօգուտ պիտի ըլլայ դա-
տաւորները կոչելիք, այդ պարոնները ինքնին հոս պիտի վազեն :

Այս անհնարին լրբութիւնը ծերունին զրգոնեց, բայց Էրնէսդ
իրեն խօսելու ժամանակ չթողլով՝ յարեց .

— Թոյլ տուէք ինձ, սարոն, որ խօսիմ . կարծեմ թէ մեր մէջ
բացատրութիւն մը օգտակար ըլլայ, և ես բաւական ժամանակէ ՚ի
վեր կը փափաքէի զայն : Ձեր կենաց սովորութիւնները և այն
խտութիւնը՝ որու ենթարկեցիք զիս մինչև ցայսօր, արդելք է-
ղան այդ բացատրութեան : Եթէ աւելի կանուխ կատարուէր այն՝
գուցէ այսօրուան բոլոր գժբազդութիւնները տեղի չէին ունենար :
Կը յարդեմ ձեր բնութիւնը . . . կը պատուեմ ձեր . . .

— Լուռ թիւն . . . ըսաւ ծերունին հեղձամղձուկ ձայնիւ մը,
բացատրութեանց պէտք չկայ, շուտով մը գողցած ստակներդ պէտք
ես յանձնել : Պէտք ենք դարմանել զեթ ինչ որ դարմանելի է,
քանի որ, աւանդ, չենք կարող մեռելներու կեանքը վերադարձը-
նել : Տո՛ւր սա ստակները :

— Ահա միմայն այդ բանն է՝ որու չպիտի հաւանիմ : Այս
ստակները պէտք են ինձ, և պիտի պահեմ :

— Պիտի պահե՛ս . . . դուն . . . Սան-Սերվ մը . . . գոչեց
ծերունին ինքզինքէն ելած, և կը կարծես թէ ըստ բաւականի կը
ճանչնաս զիս, կը կարծես թէ իրիզս պիտի ակարանայ կախաղա-
նին վրայ տոհմիս անհետիլը տեսնելով :

— Որեկից կերպիւ պէտք է հարկաւ որ մեռնինք, ընդմիջեց որ-
դին ցնցողական ժպիտով մը :

— Թշուառական . . . ստակները . . . տուր ինձ այդ ստակ-
ները . . . ապա թէ ո՛չ՝ զանդակը կը հնչեցընեմ :

— Լաւ ուրեմն . . . հնչեցուցէք զանդակը :

Նախադահը դէպ ՚ի դուռը նետուեցաւ զայրազին, և զանդակին
լարը բռնելու վրայ էր՝ երբ յանկարծ դուռը զարնուեցաւ : Ծե-
րունին անշարժ մնաց : Նոյն իսկ այն վտանգը՝ զոր ինք կը կոչէր,

իր արիութիւնը սառեցոյց և բարկութիւնը անհետացոյց յանկարծակի: Էրնէսդ ատրճանակները յափշտակելով սեղանին ետևը պահուեցաւ: Նախագահը մեռեալէ մը աւելի գունատ՝ որդւոյն վրայ վազելով՝ կը ջանար որ մարմնովը գոցէ զինքը, և ձեռքը անոր շուրթերուն վրայ դրած կը վախնար որ շնչառութիւնը չլուի: յետոյ գողգոջուն ձայնիւ մը՝

— Ո՛վ է ան, հարցոյց:

— Պարոն Նախագահ, յարեց ոստիկանութեան գործակալը, արձանագրութիւնը ձեզի ստորագրել տալու մոոցեր էինք:

Պ. տը Սան-Սերվի ձեռքի շարժումով մը՝ որդւոյն ներքին խուցը ցուցուց, ուր ապաւէն գտած էր, յետոյ երբ տեսաւ թէ ապահովութեան մէջ է նա՝ գուռը բացաւ դատաւորաց:

9

Պարիժ

Պ. տը Սան-Սերվի անհնարին այլայլութիւնը երկու գատաւորաց ուշադրութիւնը չգրաւեց, կամ դէթ նոյն աղէտալի օրուան դառն դժբաղդութեանց վերագրեցին զայն, և արձանագրի վերջին ձևերն ալ կատարելէ վերջը քաշուեցան անոնք, իրենց խուզարկութեանց անյաջողութեան մասին շորհաւորելով գծերունին:

Նախագահն անշարժ և շնչառութիւնը արդիւնելով միտ դրաւ հեռացող ձայնին. վերջապէս մեծ գուռը շառաչմամբ մը գոցուելով այդ վտանգաւոր հիւրերուն հեռանալը հասկցուեցաւ: Այն ատեն Նախագահը դէպ ՚ի ներքին խուցն երթալով կրկին իր որդին կանչեց:

— Փամանակը կ'անցնի . . . մէն մի վայրկեան մահուան վտանգ

մ'է: Ղերջին անգամ կ'ըսեմ՝ անսոս աղաչանացոյ . . . տուր ինձ այդ արժեւորմները . . . և մեկնէ:

— Ես ալ մեկնիլ կ'ուզեմ, իմ ուզածս ալ այդ է, սակայն կ'ուզեմ ազատ մեկնիլ . . . իմ բաղդիս տէր մեկնիլ . . . Այո՞ . . . բացէ ՚ի բաց կը խօսիմ . . . բռնական է սրչափ որ ինքզինքս բռնեցի . . . : Ինչ, զարմանք կը պատճառեմ ձեզ, բայց որո՞ւ է յանցանքը . . . : Իմ քնացս անհաճոյ կերպով մը մեծցուցիք զիս, ձեզի նման ծանր, արդար և անաչառ դատաւոր մը ընել ուզեցիք, այլ ես եթէ Սան-Սերվի նախագահներուն սերնդէն իջած եմ, մօրս կողմէն ալ Մարէնովիլ կոմսէն կ'իջնեմ, որ խնամասիրտութեան (Régence) ժամանակի նշանաւոր խառնադնաց մ'էր, և դժբաղդարար աւելի շատ մօրս սերունդին յարած եմ քան թէ ձեր: Տասնութ տարեկան եղած ժամանակս աղաչեցի որ թողուք զիս զինուորական ասպարէզին մէջ մտնել, կեանքը վայելել, և հեռացունել զիս դատաստանական ահաւելի դրութիւններէն, որոնց մէջ անշահ ու անպիտան բաւեր կը վիտան և այն բարեկենդանի հազուամեկն՝ որոնց տղեղութիւնը և տխրութիւնը ինձ զգուանք կը պատճառէր միայն: Չանսացիք ինձ, երիտասարդութեանս և երևակայութեանս աշխոյժ եռանդը ձեր խիստ լուծին ներքև ճնշեցիք, դառնացաւ այս եռանդը և զիս ախտացոյց: Ինչ կ'ընայի ընել: Աստիպէիք զիս անխուով մնալ, բայց իմ՝ արիւնս երակներուս մէջ կ'եռար. կ'ստիպէիք զիս առանձնութեան, բայց զուարճութիւնը իմ Աստուածս, առաջին սէտքս, և կենացս թանկագին հարկաւորութիւնն էր: Հետեւութիւնները դիտեք ինչեղանակաբար Մեղանչեցի . . . բայց դուք անգութ երեւեցաք, ջնջեցիք իմ խղճի խայթս, զզոցումներս: Արբերս և սովորութիւններս անչափ բնութեանս հետ կը համապատասխանէին՝ որ կը կարծէի թէ պիտի մեռնիմ եթէ կորսնցընեմ զանոնք: Ահա ատոնք կը բացատրեն տի մեռնիմ եթէ կորսնցընեմ զանոնք: Ահա ատոնք կը բացատրեն ձեզ բռնած ընթացքիս մի շատ մութ կէտերը, և մասնաւորապէս այն զիշերուան դժբաղդութիւնը . . . անակնկալ դժբաղդութիւն . . . : Չուզեցի սպաննել զինքը, բայց իւր ընդդիմութիւնը զիս . . . : Ասիկա կը բացատրէ նաև ձեզի իմ բացարձակ

մերժումն ձեր ըրած թախանձանքներուն Ո՛չ . . . այս գանձը ինձ սուղի նստած է Կը յայտնեմ որ կենացս մինչև վերջին շունչը ձեռքէս չպիտի ելնէ այն :

Կարուկ բառերով խօսուած այս պատմութեան՝ Նախագահը սոսկ մամբ միտ կը գնէր, նման այն հրեշտակին՝ որ դժուրքի գատապարտեալ մը մտիկ կ'ընէ : Առաջին անգամ իմացաւ անսահման չարութիւնը, իմացաւ թէ ասկէ վերջը ապաշաւելու ամեն միջոց և բոլոր յոյսերը մարած են, և ժանտութեանը հակառակ անոր գեղեցիկ դէմքը, ազնիւ հասակը դիտելով, և իւր նայուածքը անոր գլուխէն նայուածքին հանդիպելով՝ որու մէջ յափշտակութիւն և ճակատագիր կը փայլէր, մտածեց թէ սատանան այս մահացու մարմինին մէջ մտած չէր արդեօք, և թէ հնարին էր անոր ընդդիմանալը : Ինք հինաւուրց և փորձառու դատաւոր՝ իւր կենաց երկայն ասպարէզին մէջ՝ երբէք իր որդիէն աւելի վտանգաւոր և աւելի սոսկալի ոճրագործ մը հանդիպած չէր, և այս ոճրագործը իւր անարատ անուան յետին ժառանգորդն էր :

Նախագահը այս սոսկալի մտածումներով համակեալ՝ լուութիւն կը պահէր :

— Եթէ ա՛յ հրաման մը չունիք ինձ տալու՝ շարունակեց Էրնէստ քանի մը վայրկեան սպասելէ յետոյ, պիտի մեկնիմ :

— Ինչո՞ւ հոս եկար, ինչո՞ւ չմեկնեցար, ըսաւ ծերունին մարած ձայնիւ մը :

— Վասն զի ամեն կողմէն հալածուած ըլլալով, Պապեղի քով ապահով ապաստանարան մը գտնել յուսացի, վասն զի աշխարհիս բոլոր տեղերէն ձեր տունը վերջինն էր՝ ուր զիս պահուած պիտի կարծէին :

- Պ. տը Սան-Սերվ գլուխը կախած կը մտածէր :
- Ո՛ւր պիտի փախչիս, հարցուց նա :
- Անդղիա :
- Որո՞նք են փախստեանդ միջոյները :
- Դեռ միջոց մը չունիմ, բայց պիտի գտնեմ :
- Զքեզ վերստին պատուաւոր մարդ մը ընելու որեկիցէ հնա-

բաւորութիւն չկայ արդեօք Ոչ իսկ միջոց մը, ոչ իսկ յոյս մը

Հանդիսաւոր վայրկեան մ'էր այն : Տարբարդէ հայրը սպասեց անձկութեամբ մը, բայց Էրնէստ կը լռէր : Այն ատեն Նախագահը կանգնեցաւ . իւր դէմքը անդառնալի որոշում մը կը յայտնէր . իւր պատկառելի քալուածքը նոյն իսկ Էրնէստի վրայ ներդարծեց :

— Կատարէ վերջին աղաչանքը, ըսաւ նա ծանրութեամբ մը, որ այս աշխարհիս մէջ կ'ընեմ քեզ : Մօտեցի՛ր, դարձուր անգամ մը աչքերդ դէպ ՚ի այս պատկերը :

- Էրնէստ զարմացմամբ դիտեց :
- Մօրս պատկերն է այս :
- Այո՛, մօրդ պատկերը :

Իրենց նայուածքը ծէրարէ շինուած պատտաւեայ պատկերի մը վրայ դարձաւ, որ ծաղկահասակ հրաշագեղ կին մը կը ներկայացընէր, որուն գէմքը զարմանալի նմանութիւն մը կ'ընծայէր Էրնէստի դէմքին : Նախագահը երկուքն ալ դիտելէ յետոյ, որդւոյն ձեռքէն բռնեց և պատկերին քովը մօտեցուց . ճշմարիտ ցաւակցութիւն մը, անպատում խանդաղատանք մը իր բոլոր դէմքը պատած էր :

— Էրնէստ, ըսաւ նա, այս որոշիչ և դժբաղդ ժամուս, չեմ ուզեր պատուոյս պահանջած անդառնալի որոշումը գործադրել՝ առանց անգամ մը ևս բու սիրտդ շարժել փորձելու . ա՛նոր և Աստուծոյ դիմացն ելած ժամանակդ կ'ուզեմ արդարանալ այն անիրաւ և սոսկալի ամբաստանութիւններէն՝ զոր կ'ընես ինձ գէմ : Կ'ուզեմ ինքնովի կարենալ ըսել թէ՛ քեզ զվշտով բերելու համար ամեն միջոց գործադրեցի : Էրնէստ, կը պաղատիմ քեզ յանուն մօրդ, յանուն իր սիրոյն, դարձուր այդ անարժանաբար դողցած ստակցաներդ, թող ինձ բու փախստեանդ հոգը, քեզի համար իմ դատաւորի պարտաւորութիւնս պիտի մոռնամ, հարստութեանս մնացորդը քեզ պիտի թողում, զրկուած պիտի ապրիմ . . . պիտի ապրիմ, այո՛, ապրելու կարողութիւնը պիտի ունենամ . . . պիտի մեկնիմ Քրանսայէն, հայրենի երկիրս պիտի թողում, եթէ հարկ ըլլայ :

— Ա՛լ շատ ուշ է, եթէ զիս վճռուելու տեղ այսպէս խօսէիք՝ դուցէ՛ ձեր աղաչանաց անայի, բայց հիմա . . . :

— Ուշ չէ, Էրնէսդ, միտ դի՛ր ինձ, ընդմիջեց ծերունին՝ որուն յուզմունքը տակաւ առ տակաւ կ'աճէր :

— Ոչ, չեմ կրնար մտիկ ընել, ժամանակը կը յառաջանայ :

— Այո՛, ժամանակը կը յառաջանայ. պատժոյ ժամանակը՝ Ուրեմն կատարելապէս որոշումը ըրած ես :

— Այո՛, կատարելապէս :

— Է՛ս տրեմն . . . թող կատարի քու և իմ բողոքը :

Գրիչ մը առաւ և քանի մը տող գրելով՝ զգուշութեամբ մը ծալլեց և իր պահարանին մէջ ծածուկ տեղ մը պահեց, յետոյ արագութեամբ մ'երկու ատրճանակներն յափշտակելով՝ Էրնէսդ ահամայ դէպ 'ի դուռը ընկրկեցաւ :

— Եւ ոչ իսկ շարժում մը, եթէ ոչ սիտի մեռնիս . . . գնտակը մինչև կործքք հասցրնելու համար ձեռքս դեռ բաւական ամուր է, աչացս տեսութիւնն ալ հաստատ : Ձերջին խօսք մը . . . : Ի՛նչ, կարծեցիր որ սոյդ տեսել տակալի ոճիրներ անպատիժ սիտի մեռն . . . : Ա՛հ, խարուեցար եթէ այդպէս կարծեցիր . . . :

— Ի՛նչ, զիս սիտի սպաննէք, հայր իմ՝ հարցոյց Էրնէսդ հաստատուն ձայնիւ մը որ սակայն առաջին անգամ թեթև յուզմունք մը կը յայտնէր :

— Գերազոյն արդարութեան գործողութիւն մը սիտի ընեմ, սիտի ընեմ ինչ որ հոս եղողներուն կը պարտաւորիմ (ձեռքովը պատկերները ցուցրնելով), և Աստուած թող ներէ ինձ, նա որ սրտիս խորերը կը գիտէ, նա որ զիս կը մղէ զքեզ պատմելու նոր յանցանքով մը . . . յանցանք մը որ յանցանքներու ամենէն մեծն է : Թ՛ող ներէ Աստուած քեզ ալ, քեզ՝ որ իմ և քու դժբաղդութեան նողկալի գործիքը եղար, քեզ՝ որ յաւիտեան բաժնուելու կէտիս՝ ալ անխնայ ոյժը չունիմ . . . : Աստուած թող ներէ քեզ, ո՛վ ապերախա . . . :

Էրնէսդ իւր հօրը գիտաւորութիւնը գեռ չհասկըցած՝ ծերունին ատրճանակը վերցրնելով զլիսուն վրայ դրաւ, և ահա բլթակը փախ

չելով՝ տարաբաղդ հայրը հայրասպան որդւոյն ոտից տակ ինկաւ արիւնաթաթաւ :

Է

Երես տասն աղջկան մէկ Դանիէն հաճոյքը :

Այն ինչ Պ. տը Սան-Սերվի տունը հօր և զաւկի մէջ տեղ այս անլուր մաքառումը տեղի կ'ունենար, որ այնչափ աղետալէ վերջ մը ունեցաւ, տիկին Շամարանթի ապարանքն ալ անհանգստութեան մէջ կը գտնուէին : Գերկուսուհին երկար ժամանակ իւր աղջկանը քովն մնացած ըլլալով՝ արդարութեան պաշտօնաւորներուն իր տունը գալերնին և Էրնէսդի գէմ եղած ամբաստանութիւնը կէօ դիշերի ժամանակներն միայն իմացաւ, և խտիւ պատուիրեց իր սպասաւորաց որ այս սոսկալի անցքին վրայօք Պէթրիսին բան չխօսին, որ չափազանց սիտի ահաբեկէր, և որուն ջղերը՝ արդէն այն աստիճան ցնցուած՝ չափաի կրնային նոր հարուածի մը դիմանալ :

Այս զգուշութիւնները ընելէ վերջը իւր զաւակին քովը գարձաւ՝ որ անկողնոյն վրայ կէս մը քուն էր իր դեռահաս սենեկապանուհւոյն հսկողութեան տակ :

— Ի՛նչ կը լեմ, մայր իմ, այս իրիկուն շարունակ դուռը կը բանան ու կը պոցեն : Պ. Սօնգան վերադարձաւ արդեօք :

— Ոչ, դուտոր իմ, լսնամակալից հեռ մեկնեցաւ . անշուշտ ծառաններն են որ գործի համար դուրս կ'ելեն . ժամանակն այնչափ անցած է՝ որ կ'երևի թէ նախամեծար կը համարին չնչել . բայց դու ինչպէս կ'զգաս ինքզինքդ :

— Աւելի աղէկ եմ, մայր իմ, միայն քիչ մը յողնած եմ :

— Խեղճ զաւակս, կը յուսամ որ պիտի հանգստանաս, Ժօղէֆին կը հսկէ քեզ . բայց եթէ աւելի նեղութիւն ունենաս՝ կանչել սուր զիս :

Եւ զորովազին Պէաթրիսը համբուրելով իր սենեակը մտաւ :

Սենեկապանուհին անկողնոյն մօտ աթոռի մը վրայ նստած էր, իր դէմքը յայտնի խռովութիւն մը կը յայտնէր, այնպէս որ երբ Պէաթրիսի նայուածքն իր վրայ ընկաւ՝ չկրցաւ այս խռովութիւնը ծածկելու :

— Ինչ ունիս, Ժօղէֆին, հարցուց Պէաթրիս :

— Ոչինչ, օրիորդ, ըսաւ նա, բայց իր բոլոր մարմնովը կը գողար :

— Գու տկար ես, սիրելիս, դու ալ ինձ նման վախցար : Չեմ ուզեր որ այս գիշեր հոս անցունես, դնա՛ հանգստացիր :

— Ո՛հ, ո՛չ, օրիորդ, չեմ ուզեր զձեզ այսպիսի ժամանակ մը առանձին թողուլ :

— Հանդարտ ժամանակ մ'է կարծեմ :

— Ո՛հ, օրիորդ . . . Եւ սենեկապանուհին գլուխը ձեռքերուն մէջ առնելով մըմուսաց . Ո՛հ, լսողալի բան է այս . . . միշտ աչքիս գիմացն է . . . :

— Ժօղէֆին, ըսաւ Պէաթրիս, տարօրինակ բան մը կայ որ ինձմէ կը պահեն, կ'ուզեմ ամեն ինչ իմանալ : Պ. Մօնզա ինչո՞ւ չվերադարձաւ . արդեօք մայրս զիս խաբեց, արդեօք սառնոյդ է թէ իւր ձեռնոցը աղտոզող արիւնը ձեռքի մէկ թեթեւ կեղեքածի մը հետեանքն է . արդեօք ծանրապէս վիրաւորուած է : Ո՛հ, այն զարհուրելի սեսարանին մի միայն յիշատակը կ'ահաբեկէ զիս : Ո՛հ, սրչափ վախցայ, ի՛նչ գէշ նշան է այս : Բայց խօսէ ուրեմն, խօսէ :

— Ո՛հ, ո՛չ, օրիորդ, չեմ զօրեր :

— Եւ ինչո՞ւ չես զօրեր խօսելու, միթէ ես չեմ քեզ հրամայողը՝ խօսէ ուրեմն :

— Տիկին գերկոմսուհին խստիւ պատուիրեց որ չխօսիմ, ապա թէ ոչ կը վճռուէ զիս :

— Պատուիրեց որ չխօսիս . ուրեմն բան մը, ծանր բան մը կայ . կը պաղատիմ քեզ, Ժօղէֆին, խօսէ . եթէ մերժես ինչիդքս՝ ջրասլին տաղնասլ մը պիտի տաս ինձ, զիս պիտի մեռցընես :

— Կը խոստանա՞ք, օրիորդ, որ չպիտի մասնէք զիս :

— Անմիտ, մի երկնչիք, ամենուն դէմ քեզ պիտի պաշտպանեմ : Միթէ պիտի չամուսնանամ . խօսէ տեսնեմ :

— Լաւ ուրեմն : Բայց, ո՛հ, օրիորդ, չպիտի կրնամ խօսելու :

— Ժօղէֆին, եթէ չխօսիս զքեզ այս պահուս դուրս պիտի վճնտեմ :

— Քանի որ օրիորդը բացարձակապէս կը պահանջէ . . . իմա չէ յանցանքը . . . Լաւ ուրեմն, Պ. Հէրվէ սեղանաւորին աղջիկը որ ապարանքին կրպակներուն մէկուն մէջ կը բնակի, այն բարի և սիրուն Սօֆին որ ձեր թաշկինակները այնչափ ճոխաբար ստեղծագործեց՝ այս իրիկուն սպաննուեցաւ :

Պէաթրիս անկողնոյն մէջ ուստում մ'ընելով, հեղձամղձուկ ձայն մ'արձակեց :

— Ո՛հ, օրիորդ, ամենասուկալին այն է, շարունակեց սենեկապանուհին ձայնը մեղմելով, որ ըսուածին նայելով՝ Պ. Նախագահին որդին՝ Պ. Էրնէսթը սպաննած է այն խեղճ աղջիկը, օրպէս զի անոր հօրը ստակները դողնայ : Եւ ինչք աղջկանը սիրահարն է . . . :

— Ո՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ, բայց այդ անկարելի է, Ժօղէֆին, մի գուցէ խաբուած ըլլաս . այն խեղճ Սօֆին ինամալակիս որդւոյն ձեռքը սպաննուի . . . Բայց այն ժամանակը իմ ինամակալս, իմ բարի ինամակալս սրտի ցաւէն կը մեռնի :

Արտասուաց հեղեղ մը Պէաթրիսի դէմքը ողորեց : Ասուէ ասոնեղործեալ կերպասեայ ծածկոցները իր շորս կողմը հաւքելով ըստ որում կը մտէր, անկողնոյն մէջ նստու նա : Առաւօտեան նման իւր երկայն մազերը ուսերուն վրայ թափուած էին, և իր շանակը կիսովին բացուած էր տակնուվրայութենէ . այլ այն կամակոր աղջիկը չէր նա՝ որ իր մէկ քմածին հաճոյքին համար տուն մը տակնուվրայ կ'ընէր . այժմ արտասուալից, ահաբեկ օրիորդ

մ'էր, որ բոլոր հառաչները և իր սրտին բոլոր արտասուքները իրմէ դուրս դժբաղդութեան մը կը նուիրէր՝ զթութեան նման դունաս և չքնաղ ։

— Ո՛հ, օրիորդ, շարունակեց ծօղէֆին միշտ ձայնը մեղմելով, ինչ սոսկալի տեսարան ։ Տեսայ խեղճ Սօֆին, տիկին Անժէլին հետ վազեցինք որ տեսնենք, իր մաքուր և միշտ յարգարուած սենեկին մէջ, ստիտակ փոքրիկ անկողնոյ մը վրայ տարածուած էր նա, սուրբ Աստուածածնայ պատկերը և իւր օրհնած ջրոյ գերեցնիկ անօթը դիտուն վրայով, ծաղկազարդի օրը իրեն տուած րօսախի օստս ալ հոն էր մօրը պատկերին հետ ։ Եւ ինքը այնչափ գեղեցիկ, թէև տժոյշ, երկայն յօնքերը այտերուն վրայ ընկած՝ կարծես թէ կը ննջէր՝ եթէ վէճը չլրէր իր վրայ ։ այդ վէճը տեսնել ուզեցի . . . արիւնը մեղմօրէն կը հոսէր ծածկոցները կարմիր ներկելով ։ Ո՛հ, ինձ այնպէս կը թուի թէ այս օտակալի սեռ օտարանա միշտ աչացս առջև պիտի ունենամ ։

— Խեղճ նահատակ, ուրեմն տեսար զինքը, ծօղէֆին, քանի՞ զարհուրելի է զինքն այն վիճակին մէջ տեսնել . . . ։

— Ոչ թէ զարհուրելի՝ այլ սրտաճմրելի բան է ։

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, դոչեց Պէտրոսի հեծկլտաւ լով, դեռ երէկ հոս գալով իր գործած թաշկինակները բերած էր ։ քանի՞ սիրուն կ'երևէր ինձ երբ այս խօսքը կը կրկնէր ։ Ո՛հ, օրիորդ, շատ երջանիկ էք որ պիտի ամուսնանաք, անշուշտ անոր վրայ կը մտածէր, այն գազանին . . . ազատորդի մը . . . ։ Ո՛հ, չեմ զարմանար այն սոսկալի հակակրօթեան վրայ՝ որ զինքը տեսած ժամանակս կ'զգայի միշտ ։

— Բոլոր թաղին համար մեծ սուգ մը պատճառեց այս դէպքս, և եթէ մարդասպանը ձեռք ձգելու ըլլային՝ ստուգիւ կտոր կտոր կ'ընէին զինքը ։

— Կը յիշես, ծօղէֆին, դեռ երէկ իրեն իմ ծաղկեփունջօ տուի ։ Իր փոքրիկ մատրան մէջ պիտի դնէր զայն ։ Եւ այսօր՝ իմ հարսանեաց օրը այսպիսի աղէտ մը պատահի . . . ։ Եւ այն աւրիւնը որ իմ թագիս և ճակտիս վրայ երեցար ։ Պ, Մօնզայի արիւնը չէր այն . . . լուել է որ մայրս զիս խաբեց ։

— Այն արիւնը այն խեղճ աղջկան արիւնն էր ։ Պ, Մօնզա հոս պալու ժամանակը մարդասպանին հանդակելով՝ որ վաճառատունէն կ'երնէր, անոր ձեռքը սեղմեր է ։

— Ո՛հ, այդ սոսկալի բան է . . . ։ Անոր արիւնը, սպանու թեան արիւնը ճակտիս վրայ . . . ։ ծօղէֆին, իմ և Սօֆիի ճակատագրին մէջ աղետալի և խորհրդաւոր կասկածութիւն մը կայ, ինչպէս որ կը տեսնես ։ Ասիկա ազդարարութիւն մ'է . . . ։ ծօղէֆին, այս պահուս կ'ուզեմ տեսնել Սօֆին ։

— Այսպիսի բան մը մտքերնէդ կ'անցունէք, օրիորդ ։

— Այո, մտքէս կ'անցունեմ, կ'ուզեմ և կը պարտաւորիմ ։ Չգիտեմ ինչ ազդուած մը զիս կը մղէ . . . ։ Անդամադրելի բան մ'է այս ։ Այո, կ'ուզեմ վերջին անգամ մ'այն ծաղկահաս աղջկը տեսնել, անորոշ նախազգացում մը զիս դէպ ՚ի իրեն կը քաշէ ։ այս օրուան փունջս իրեն պիտի տանիմ, և երէկուանը ետ պիտի առնեմ և բոլոր կենացս մէջ պիտի պահեմ ։ Ուրեմն շուտով մը հաղուեցորդ զիս և առաջնորդէ անոր տունը ։

— Բայց չեմ կրնար, օրիորդ, տիկին դերկոմսուհին երբէք չպիտի ներէ ինձ այդ բանը ։

— Մայրս քնացած ըլլալով չպիտի իմանայ ։

— Բայց դունապամ'նը ։

— Պիտի ըսեմ իրեն որ լուէ, և պիտի լուէ ։

— Բայց պիտի հիւանդանաք, օրիորդ ։

— Այո, եթէ մերժես խնդիրքս պիտի հիւանդանամ ։ Բայց ինչ հոգ, առանձին ալ կրնամ երթալ ։

— Ուրեմն, օրիորդը կորուստս կը խնդրէ, շարունակեց ծօղէֆին հառաչելով, այս բանը իր կողմէն չէի յուսար ։

— Այնչափ չեմ ուզեր քու կորուստդ՝ որ զքեզ վարձարելու համար ամուսնանք հարիւր ֆրանք ևս պիտի աւելցընեմ, և զիսեա թէ մայրս իմ խնդիրքս կատարելու համար զքեզ չվճանոր ։

— Քանի որ անսպանաւ երթալ կ'ուզէք, շարունակեց սենեկա սպանուհին, դոնէ մուշտակ մը պէտք է որ հագնիք ։

— Անշուշտ պիտի հագնիմ ։

— Բարեբաղդաբար, յարեց ժողովին, արդարութեան պաշտօնաւորները Պ. Նախագահին տունը գացած ըլլալով զիրենք հանդիպելու վտանգը չպիտի ունենանք:

— Ինչպէս, Պ. Նախագահը արդարութեան պաշտօնաւորներուն այցելութիւնն ընդունեցաւ, և մայրս քովը չէր:

— Տիկինը ուշ իմացաւ, օրիորդ, և հրամայեց որ զինքը կանուխ արթնցնեն որ Պ. Սան-Սերվի տունը երթայ:

— Աճապարենք ուրեմն որ մեր երեւը չտեսնէ. պիտի վախնայ որ յուզուելով բան մը կ'ըլլամ: Ա՛հ, վաղը ես ալ իմ բարի ինամակալ տեսնելու պիտի երթամ:

Ժողովին շտապաւ Պէաթրիսը հագուեցոյց և քողով մը երեսը ծածկելով երկուքը միասին անձայն քայլերով դուրս ելան սենեկապանուհւոյն սովորաբար պառկած սենեկէն անցնելով:

Ը

Մեռելոյն այցելութիւն մը:

Սեղանաւորին վաճառատունը ասպարանքին բակին հետ անդործածելի դռնէ մը կը հաղորդակցէր: Ժողովին դարկաւ և պահ մը սպասելէ յետոյ բային: Պէաթրիսի փափաքը սեղանաւորին սպասուհւոյն յայտնուելով՝ ասիկա առանց դժուարութեան թողուց որ անցնին:

— Հոս ամեն մարդ ոտքի վրայ է, ըսաւ այս խեղճ կինը արտասուելով, հայրը այս դժբաղդութենէ շանթահարեալ չուզեր որ աղջկանը գիակէն դատուի: Քահանայ մը և մարտոյն մ'ալ կայ ներսը: Երկու նորատի օրիորդները խիստ վշտացեալ սրտիւ մը վեր-

նայարիւր ելան, մանաւանդ Պէաթրիս՝ որուն երեւակայութեանը մէջ բիւրաւոր ցնորքներ ծնունդ կ'առնուին. առանց դժուարութեան գտան դուռը ուր շատ մը հետաքրքիրներ իրենց ինամքը դժբաղդընտանեայ մատուցանելու բարուրանօք խնուած էին: Թէպէտև օրիորդ Շամարանթը չճանչցան՝ բայց մէկ կողմ քաշուելով թողուցին որ անցնին: Վերջապէս մտան այն սենեակը՝ ուր այս գեղեցիկ արարածը իր վերջին քունովը կը ննջէր, և զոր առջի օրը ողջ առողջ տեսած էին:

Պէաթրիս սենեկին սեմոցը վրայ եռանդաղին կերպով մը ծնրագրեց և չհամարձակեցաւ աչքերը վեր վերցնելու, վասն զի տեսնելիք բանէն կը վախնար նա: Վերջապէս կարճ աղօթքէ մը ետքը քաջալերուելով՝ նայուածքը դեպ 'ի անկողնոյն վրայ դարձուց:

Սեաւ շրջազգեստ հագած քահանայ մը ընդարձակ սեղանի մը քով կանգնած էր, որուն վրայ մոմեր վառուած կը տեսնուէին, մէջ տեղն ալ խաչելութիւն մը: Քահանան Աւետարան 'ի ձեռին կ'աղօթէր. իր քովը ծուկի վրայ եկած մարապետը հանգստեան երգը կ'ըսէր, իսկ հայրը ախուր նայուածքով և մոռելատիպ դիմօք էր զաւակը կը դիտէր որ իբր ննջած կ'երևէր: Մեռեալին գլխուն կողմը սուրբ Աստուածածնայ պատկերին դիմացը փոքրիկ պատուանդանի մը վրայ Պէաթրիսի տուած ծաղկեփունջը բիրեղեայ անօթի մը մէջ դրուած էր, և տարօրինակ պատահմամբ մը այս փունջը որ սպիտակ քամելեաներէ կը բաղկանար՝ մէջ տեղը Չինաստանի կարմիր վարդ մ'ունէր, այնպիսի տարօրինակ կերպիւ մը՝ որ տեսնողը արեան բիծեր պիտի կարծէր:

— Աստուած իմ, մտածեց Պէաթրիս որուն նայուածքը ամեն բանէ առաջ փունջերուն վրայ դարձած էր, Աստուած իմ, երկկուանէ 'ի վեր միշտ արիւն կը տեսնեմ, մինչև իսկ ծաղիկներուն վրայ:

Ժողովին Պ. Հերվի մօտենալով Պէաթրիսի կողմէն վերջին անգամ Սօֆին տեսնելու հրամանը խնդրեց. ասիկա իր վիշտերով վը համակեալ մեքենապէս գլխի նշան մը ըրաւ առանց աղէկ մը իմանալու ինչ որ ըսուած էր իրեն. Պէաթրիս յառաջացաւ, և քահանան քէչ մը քաշուելով իր աղօթքը շարունակեց:

— Միացիր ընդ մեզ, ըսաւ նա, և այս մահուան անկողնոյն մօտ փրկարար գասեր քաղէ. աղաչէ ամենակարող Աստուծոյ որ քեզի աւելի բարեբաստիկ վախճան մը շնորհէ, և մանաւանդ յիշէ թէ առաքինի գործ մը ընելու համար այս աշխարհիս մէջ մեզի նուիրած կեանքը որչափ կարճատև է:

Պէտքերիս քանի մը քայլ անդին կենալով՝ տակաւ առ տակաւ մարգուս սրտին մէջ թափանցող այս թախծութեան կը սովորէր, և կ'ուզէր յաղթել այն ակամայ խորշման՝ որ վիշտ մեռեալի մ'առջև կ'զգանք: Սօփին սովորականէն աւելի գեղեցիկ կ'երևէր իրեն, հայրը որ զինքը իր ձեռքը անկողնոյն վրայ դրած էր, խստիւ արգիւիւր էր որ մազերը չհաւքեն՝ որոնց երկայն թուխ խոսրոպիքները ուսերուն վրայ կը թափէին. իրմէ բանուած ասուէ գեղեցիկ և սպիտակ պաշտմունքն մը կը ծածկէր զինքը. աչքերը գոցուած էին և քնացող անձի մը նման՝ մարմարեայ ձեռքերը անխուժօրէն անկողնոյն վրայ կը հանգչէին: Բուռն մահուամբ մը մեռնելը և զգացած նեղութիւններն չէր յայտներ անոր տեսքը. զողջես կը ժպտէր տակաւին:

Պէտքերիս առանց սոսկման, բայց տարօրինակ համակրութեամբ մը յափշտակուած՝ զիակին քով ծունկի վրայ եկաւ և սլահ մը զինքը գիտեց. մտքին առջև կու գար միշտ իր ենթադրած երևակայական կատր իր ճակատագրին և այդ անսեհ աղջկան ճակատագրին մէջ, որուն արիւնը իր վրայ ցատկած էր: Ուզելով անոր վէրքերը տեսնել՝ ձեռքովը վերցուց այն սաւանը՝ որ անոր կուրծքը կը ծածկէր:

— Ա՛ռ զեմ իր վէրքը տեսնել, ըսաւ նա բոլոր մարմնովը գողալով, չկրնար խիստ գէշ տեսք մ'ունենալ այն, ըստ որում ինքն այնչափ հանդարտ կ'երևի:

Երկչտութեամբ մը ձեռքը յառաջացուց, շարիկը բացաւ, և ձախակողման ստինքին վերովը եռանկիւնի անձուկ վէրք մը տեսաւ, որուն ծայրերը իրար միացած ըլլալով՝ նորափաղջկան փայլուն մորթին վրայ միայն իբր ծիրանեզոյն գիծ մը կ'երևէր:

— Ի՞նչ, ըսաւ Պէտքերիս, ասիկա՞ սպաննեց զինքը. . . : Բայց

ինչպէս, միթէ այսքան փոքրիկ վէրքով մը մարդս ապրելէ կը դադրի. ո՛հ, զարհուրելի է այս: Հարուած մը միայն և ահա մարդս կը մեռնի. . . : Հոգեվարքի տաղնապ իսկ չեն կրեր անշուշտ. . . : Բայց սիրուած ձեռքէ մը մեռնիլ. . . : Ո՛հ, եթէ ողորմելին իմացաւ այս բանը. . . : Ի՞նչ յուսահատութիւն, ի՞նչ սուսկալի ցաւ. . . : Իե՛ղճ, իե՛ղճ Սօփի:

Այս միջոցին լուրթեան մէջ քահանային ձայնը բարձրացաւ որ այս խօսքերը կ'ըսէր:

— Երկրիս մէջ ամեն ինչ Աստուծոյ կամօքը կ'ըլլայ, մեր էութիւնը իր ձեռքը մէջն է: Աստուած ո՛չ գեղեցեկութեան և ոչ երիտասարդութեան կը նայի, մահը պարտեղնբու և դաշտբու ծագիկները կը հնձէ անխտիր, գերեզմանը զմեզ ամենքս կը կոչէ, և ամենքս ալ փոշի պիտի դառնանք:

— Ո՛հ, Տէր իմ, պատասխանեց մարապետը, բարեպաշտութեամբ մեռնելու շնորհը ըրէ մեզ, ողբով՝ մեզի, և մեր հոգիները երկրէս ազատելով դէպ ՚ի քեզ կոչէ: Այս աշխարհիս ուրախութիւնները ունայնութիւններ են, դու միայն մեծ, դու միայն ճշմարիտ և դու միայն ստուգապէս բարի ես:

Անիմանալի կսկիծ մը Պէտքերիսի սիրտը կը մորմոքէր և արտասուքները յանդէսս միացուցած ձեռքը վրայ կը հոսէին. նա ևս աղօթեց: Իր հոգին սրացաւ դնաց դէպ ՚ի այն հոգին՝ որ բռնապէս զատուած էր իր առջև դտնուած մարմինէն, որ միշտ գեղեցիկ էր մնացած, և որ կրօնաւորին խօսքին համեմատ հող պիտի դառնար:

— Սիրելի բոյր իմ, կ'ըսէր նա, միտ գիր իմ աղօթիցս, դու որ իմ սէրս ճանչցար, դու որ իմ երջանկութեանս փափաքեցար, ո՛հ, աղաչէ Աստուծոյ որ քեզ կը լսէ, աղաչէ որ ծաղիկ հասակին մէջ իմ հոգիս ալ առնու՝ եթէ շատ խիստ փորձութեանց սահմանուած եմ. աղաչէ Աստուծոյ որ զիս իր քովը, քու քովէ կոչէ, եթէ պիտի գադրիմ սիրուելէ: Իսկ դու սիրելի և երանելի հողի, դու որ այժմ՝ հրեշտակ մ'ես՝ հսկէ իմ վրաս, մի բամբուիլ ինձ մէ, ծածկէ զիս քու թևերովդ և սաշտուանէ զիս մինչև այն օրը

որ ես ալ քովդ դալով՝ գրեղ գտնեմ և հրեշտակաց երանութիւնը վայելեմ :

Յետոյ ոտք ելաւ , առջի օրուան փունջն առաւ , մասունքի մը նման վերցուց զան երկիւղածութեամբ , և աեղը իր հետը տարած փունջը գրաւ :

— Ար փափաքիմ՝ կարի յոյժ որ այս ծաղիկները զորս այնչափ կը սիրէր , իր քովը դրուին , ըսաւ Պէաթրիս ցած ձայնիւ մը կրօնուհոյն . կը յուսամ որ այս բանը իրեն հաճոյք պիտի պատճառէ :

— Չեր խնդիրքը պիտի կատարուի , օրիորդ , յարեց կրօնուհոյն . խեղճ հայրը որևէ հրաման մը տալու անկարող է , թէև կարող ալ ըլլար՝ չպիտի ընդդիմանար ատոր :

— Այժմ մնաս բարեաւ այս աշխարհիս մէջ , հոն վերը անշուշտ կրկին պիտի տեսնուինք . բայց դու որչափ որ հեռի ես իզմէ՝ մի մոռնար զիս , քոյր իմ , ինչպէս որ ես ալ կենացս բոլոր օրերուն մէջ պիտի յիշեմ զքեզ :

Շուրթերը մեռելոյն սառուցեալ ճակտին դպցուց և անոր օտուկալի ցրտութիւնը զգալով՝ զարհուրած յետս ընկրկեցաւ :

— Ո՛հ , կը մըռնջէր , ինչ է այս դպացածս , այս ցուրտը ներսս կը թափանցէ , արիւնս կը սառի : Ծօղէֆին , մեկնի՛նք . ահա ելի և սոսկալի է մահը , արդեօք ես ալ այսպէս պիտի ըլլամ օր մը :

— Ո՛հ , ոչ , օրիորդ , սպաննուելու վաս չունիք դուք . Պ . մարքիզը կը պաշտէ զձեզ , և ինքն ալ ձեզի նման հարուստ է :

Սենեկապանուհոյն այս անոթտ խորհրդածութիւնը Պէաթրիսի ազդեց , և սկսաւ երազել :

— Ամէտէ կը պաշտէ զիս , մոռածեյ նա , այո , երկայն և երջանիկ կեանք մ՝ունիմ առջևս , նաևս քաղցր և պատուաւոր մահ մ՛իւր քովը , զուցէ ձեռացը մէջ , և զաւակներէս շրջապատուած . և միշտ վաստակ եմ՝ որ երբէք չպիտի բաժնուիմ իրմէ մինչև իսկ յախտեանականութեան մէջ : Ո՛հ , երջանիկ արարած մ՛եմ :

Գրան քով հասած էին , դռնապանը դիմաւորեց զիրենք . արշալոյսը սկսեր էր երևիլ .

— Օրիորդ , ըսաւ , շուտով տուն դարձէք , տիկին դերկոմսուհին արթնցաւ , և ձեր բայակայութեան ժամանակ մեծ դժբաղդութիւն մը պատահեցաւ :

Թ

Ս և Ուրախութիւն :

— Գժբաղդութիւն մը , գոչեց նորահաս օրիորդը , դժբաղդութիւնը մօրս զընկեր եկաւ :

— Ոչ , օրիորդ , ո՛չ , մի երկնչիք . տիկին դերկոմսուհին , գոհութիւն Աստուծոյ , լաւ վիճակի մէջ գտնուի :

— Աւրեմն Պ . Մօնղան , շարունակեց նա ևս առաւել՝ գունատելով :

— Պ . Մարքիզին վրայօք , երէկ դիշերուանէ ՚ի վեր բան մը չի մացանք , փութաց ըսել դռնապանը հասկընալով՝ որ իւր շտապեալ շատախօսութեամբը իր տիրուհիներուն գործողը կը խառնուէր , անշուշտ տիկին դերկոմսուհին պիտի իմանաք եղելութիւնը :

Պէաթրիս իր սենեակը մտնելու տեղ մօրը քով վաղեց , առանց երկնչելու իր դուրս ելնելուն համար ըլլալիք հարցափորձէն , և դռնապանին երկղիմի խօսքերէն վարանքն ու տարալոյսն զինքն առած :

Տեսաւ որ տիկին դերկոմսուհին լալաղին կը հագուէր , և այնչափ յուզեալ էր՝ որ Պէաթրիսի ներս մտնելն անդամ չտեսաւ :

— Մայր իմ , գոչեց Պէաթրիս , և բաղկացը մէջ ընկնելով սկսաւ արտասուել՝ անոր արտասուելը տեսնելով , և սուանց տակաւն տրամութեան պատճառը զիմնալու : Մայր իմ , կըսէր նա , ՚ի սէրն Աստուծոյ խօսեցէք , ինչունիք :

— Աղջիկս, խեղճ աղջիկս, պատասխանեց դերկոմնուհին մէկ շատ համբոյրներ տալով անոր. Աստուած իմ, ինչ հարծնիք:

— Բայց, մայր իմ, ինչ ունի Ամէտէն . . . :

— Հանդարտէ, իմն Պէաթրիս, Ամէտէ քարի և աղնիւ սիրտ մ'ունի, միայն ինքը այս դժբաղդութեանց մէջ պիտի մոխթարէ զմեզ: Այլ զարմիկս (COUSIN) . . . :

— Ո՛հ, այժ, դիտեմ, սիրելի մայր իմ: Խեղճ խնամակալս. անշուշտ զինքը տեսնելու պիտի երթաք, ես ալ պիտի հետևիմ ձեզ:

— Աւանդ, այժմ մեր այցելութիւնն անօգուտ է, սիրելի զաւակս, գոնէ քու այցելութիւնդ, վասն զի ես պարտաւոր եմ Նախագահին տունն երթալու 'ի նշան այն մեծարանաց՝ որ իրեն ունէի:

— Որ էրէն ունէի, բայց մայր իմ, կը սոսկամ իմանալու, խնամակալս, բարի խնամակալս մի դուցէ հիւանդ է . . . : Ա՛րեւի թէ այս սոսկալի հարուածը չկրցած է տանել. խօսեցէք, խօսեցէք ինձ, կը պողատիմ:

— Սան-Սէրվի Նախագահը, այն անթերի աղնուականը և պատուոյ մէջ գերազանց մարդը, միթէ կրնայ իր որդին սպաննութեան և դողութեան յանցանաց մէջ տեսնել և չմեռնիլ:

— Մեռնի՛լ, մեռնի՛լ, ո՛հ, մայր իմ, մի ըսէք այդ բանը: Աստուած իմ հայրս առաւ, բոցք երբէք անոր փոխանորդը չպիտի առնու, այդ անկարելի բան է:

— Գուտար իմ, դժբաղդաբար պէտք է որ իմանաս. Սան-Սէրվի Նախագահը մեռաւ այս առտու, ա՛լ այս աշխարհիս մէջ քեզ միայն մայրդ կը մնայ, մինչև այն օրը՝ որ զքեզ ամուսնոյդ յանձնէ:

Նորատի օրիորդը հեծկլտալով աիկին Շամարաթի բազկացը մէջ բառական ժամանակ մնաց: Իրենց այլայլութեանը մէջ մին մուցաւ աղջկանը դուրս ելնելուն պատճառը հարցընելու, միւսը մուցաւ թէ կրնար այդ բանը հարցուիլ իրեն:

Առտուն բանակցութեամբ անցաւ. Սան-Սէրվի ապարանքը կնքեցին. աիկին Շամարանթ, իբրև բարեկամ և իբրև աղաքական այս ախուր գործողութեան ներկայ գտնուեցաւ, յորժամանակ Պէաթրիս

անկողինը դրուելով՝ սկսաւ առանձնութեան մէջ իր ընտիր խնամակալին կորուստը արտասուել:

Նախագահին և իր որդւոյն վերջին խօսակցութիւնը ոչ որ իմացաւ, բայց միայն Պասկէդ, որ իր ունեցած կոյր անձնուիրութեամբը մեծցուցած տղուն համար ամենուն առջև այս մասին լուսթիւն կը պահէր: Ատրճանակին ձայնէն ծառաները վազելով՝ ստիպուեցան նիզով դոցուած դուռը խորտակելու, և վերջապէս բանալով Նախագահը դեռ ձեռացը մէջ աղէտալի դէնքը բռնած՝ կնկանը պատկերին ոտիցը տակ անշնչացած գտան: Պատուհանը բաց էր, և իր դարանէն ելած արժեստմաններուն նշոյլը անգամ չէր մնացած:

Էրնէտի վրայ ալ անկէ վերջը բան մը չլսուեցաւ, և ուր պահուած ըլլալը չկրցան իմանալ:

Ամէտէ իր նշանածը տեսնելով՝ անպատում երջանկութիւն մը զգաց, վասն զի ըրած կորուստներովը բոլորովին համակուած գտաւ զան: Երբէք Պէաթրիսի զգայուն և բարի սիրտը այսպէս յայտնի տեսնուած չէր, երբէք անոր երես առած աղջկան մը թերութիւնները աւելի լաւ ջատագովութիւն մը չէին գտած: Մարբիզը աշխարհի ամեն բաներու մէջ իրեն ընկեր ըլլալէք անձին համար ինքզինքը հպարտ և երջանիկ զգաց, և սկսաւ օր առաջ ամուսնութեանը նաստիկ փափաք յայտնել, բայց պատշաճութիւնը և տիկին Շամարանթի կամքը դործը քանի մը ամիս յետաձգեցին:

Պէաթրիս միշտ դժբաղդ Սօֆիին յիշատակը պահեց, օր չէր անցներ որ անոր խօսքը չընէր. խեղճ աղջիկէն բանուած վերջին թաշկնակները մէկ կողմ դնելով՝ յայտնեց թէ երբէք չպիտի գործածէր զանոնք, և թէ երկիւղածութեամբ պիտի պահէր, ինչպէս նաև թառամեալ ծաղիկփունջը:

— Ինչ պատճառաւ, սիրելի Պէաթրիս, այս մեծ և յարատև փոյթը կը յայտնես այդ մատաղ աղջկան համար, ինչպէս այդ յիշատակը կը պահես միշտ, կը հարցընէր Մարբիզը իր նշանածին: Ընդհակառակն ինձ այնպէս կը թուի թէ ցաւալի բաներ կը յիշեցնէ քեզ, և թէ պէտք ես հեռացունել զայն մտքէդ:

— Այն դժբաղդ օրէն 'ի վեր, իմ և անոր մէջ խորհրդաւոր

կապ մը ըլլալուն, չգիտեմ ինչ տարօրինակ առնչութիւն մը գտնուելուն նախազգացութիւնն ունեցայ: Իր արիւնը իմ հարսանիկան թաղս ներկեց, և զմեզ գողցես մէկ մէկու միացուց. ինձ այնպէս կը թուի թէ նա զիս երկինքը կը պաշտպանէ, և թէ հոն խնամակալիս քով իմ տեղս կը բռնէ: Երազներուս մէջ միշտ զիրենք միատեղ կը տեսնեմ, կ'օրհնեն զիս, և երեսիս կը ժպտին: Շատ անդամարթննալով զիրենք անկողնոյս քով կը կարծեմ տեսնել, գուցէ դու զիս երազատես և աւելորդապաշտ համարիս, բայց անոնք տխուր կ'երևին ինձ, արտասուալի աչքերով զիս կը դիտեն և երբեմն իրենց վերքերը կը ցուցնեն հոշելով:

— Խեղճ Պէաթրիս:

— Քու երեակայութիւնդ կը տանջես, և աղէկ բան չէ, օրիորդ, մանաւանդ թէ պատիւ մը չէ ինձ համար: Ըսէ նայիմ ինչ դժբաղդութիւն կը կարծես տեսնել մեր միաւորութեանը մէջ:

— Կերէ, Ամետէ, ասոնք խենթութիւններ են, ներելի խենթութիւններ՝ այն սոսկալի անցքերէն վերջը՝ որոնց ակնատես եղանք: Չեմ կարող քեզմէ պահել, արիւնոտ թագիս եղելութիւնը չկրնար մտքէս ելնել, և հետեւաբար անոր յիշատակը սոսկալի կերպիւ մը կը տանջէ զիս: Ինձ այնպէս կ'երևի թէ սոյոջ քող մը իմ բոլոր կեանքս կը ծածկէ. կը հաւատամ նախազգացումներու, միշտ հաւատացեալ եմ, ինչպէս նաև մայրս ալ կը հաւատայ:

Այս խօսակցութիւնը բազում անգամ նորոգուեցաւ մինչև հարսանեաց օրը: Ամէտէ իր ամեն ճիւղը կը թափէր որ այս աղետալի դաղափարը ցրուէ, և միշտ իր ներկայ եղած ժամանակը կը յաջողէր, բայց երբ հեռանար՝ մեկամտ դժուրութիւնը կը յաղթէր, և եղած բոլոր ճիւղերուն հակառակ հարսնիքը տխրութեամբ կատարուեցաւ: Ոչ ոք կը համարձակէր ուրախանալու, Նախադահին՝ այն ազնիւ մարդուն պատկերը, օրուն տեղը ո՛չ ոք կրնար բռնել, կարծես թէ այս ուրախութեան մէջ Պանքոյի ուրուականին նման ներկայ կը գտնուէր: Կերպ մը նեղութիւն այս ուրախութեան մէջ տիրելով խրաբանչիւր ոք խրովի կը հարցընէր թէ ինչո՞ւ ժպտելու այնչափ մեծ դժուարութիւն կ'զգայ:

Հետաքրքրութենէ շարժեալ եկող բազմաթիւ հանդիսականներու մէջ եկեղեցւոյն զատ մատրան մէկ կողմը՝ տարուօք կ'ին մը և տասուերկու տարեկան աղջիկ մը կը գտնուէր: Առաջինը սևեր հագած՝ իր բոլոր կերպարանքին վրայ բացարձակ ուսմիութիւն մը կը կրէր, և հաղիւ թէ նշմարեց իր առջևէն անցնող ազնիւ ակումբը, իսկ փոքր աղջիկը կարծես թէ աչքերովը կը լսփլփէր զայն: Իր տարիքին նայելով խոշոր էր նա, երկայնահասակ, սպիտակ և տժգոյն բնութիւնը զիւրիչ գեղեցկութեամբ մը զարգարած էր զինքը, այն աղէտաբեր դեղեցկութեամբ՝ որ ստէպ բազում էութիւններ կը կործանէ: Իր կապտագոյն մեծ աչքերը՝ որոնց վրայ երկու սեաւ յծնքեր կը տեսնուէին, աննկարագրելի լոյսով մը կը փայլէին:

Արդէն այս մանկական կերպարանքին մէջ աննուաճելի հպարտութիւն մը և խրոխտ անվեհերութիւն մը կը տիրէր, և հագած աւելի աղքատին քան թէ պարզ գգեստներուն հակառակ՝ թաղուհի մը կը նմանէր նա, այնպէս որ ազնուական ակումբին մէջ գտնուող երիտասարդներէն շատերը հոնկից անցած ժամանակին զան մէկմէկու կը ցուցընէին:

Այս անձանօթ աղջիկը վանդակասիւններուն քով յառաջանալով սկսաւ այնպիսի ուշադրութեամբ մը դիտել՝ որ հարսին և ոչ մէկ շարժումը կորսնցուց: Անոր փառաւոր հագուստը, իրեն եղած ուշադրութիւնը, և իր չորս կողմի շքեղութիւնը դիտեց, զլսի զարդի ծաղիկները, զգեստին բանուածքները և կերպասեայ բաձկունին հիւսիկները մի առ մի համրեց, վերջապէս անոր ամուսնոյն անպատում սիրով մը զինքը դիտելը նշմարեց, և փոխազարձ խոստումները լսելէ յետոյ՝ իր վրայ համեմատութիւն մ'ընելով՝ նախանձը սիրտը կրծեց: Գորատի անձանօթին դէմ՝ որուն այսչափ երջանկութիւններ սահմանուած էին, զբեթէ ատելութիւն մ'զգաց, մինչդեռ ինքը՝ խեղճ աղջիկ մը՝ առանց մօր, առանց հարստութեան, և առանց ընտանիքի, իր արտասուքներովը թրջած գլխութեան հացը կ'ուտէր: Այս գերազանց միտքը՝ առանձնութեամբ և դժբաղդութեամբ անգր քան զչափ զարգանալով՝ այսպիսի մատաղ տարիքի մը մէջ սակաւաղիւտ տրամաբանական ոյժ մը ստա-

ցած էր . բայց և այնպէս յոռի կիրքերը, որք ստէպ մեծ հան-
ճարներու յարակից կը գտնուին, տակաւ առ տակաւ կը գրաւէին
այն տեղերն՝ զոր ուշիմ դաստիարակութիւն մը առաքինութեանց
պիտի բանար : Այս եզակիան էութեան մէջ ամեն ինչ կը դառնուէր,
ամենաներհակ սկզբունքներ իր սրտին մէջ կը մաքաւէին . առա-
քինի ուղղութիւն մը միայն պէտք էր որ զինքը դէպ 'ի բարոյա-
կանութիւն առաջնորդէր, և կամ յոռի ազդեցութիւն մը՝ որ մո-
լութեան մէջ զլորէր զան .

Այս հարսանեաց օրը աւելի ևս գառնութեամբ իմացաւ նա իր
անցուցած կեանքին սրչափ դժբաղդ և նուաստ ըլլալը, իր հազուա-
տին հնութիւնն ու կարճութիւնը դիտեց, օրիորդ Շամարանթի
չքեղ բազմութիւնը զինքը պահպանող միակ բարեկամուհւոյն հետ
համեմատեց, վերջապէս իր չքաւորութիւնը այս հարստութեան և
իր առանձնութիւնը այս ընտանեկան հաւաքման հետ բաղդատելով՝
հարցուց ինքնովի թէ ինչո՞ւ արդեօք Աստուած իրեն այնչափ քիչ և
անոր այնչափ շատ բարեքներ շնորհած էր : Յետոյ իր դէմքը, զմայ-
լելի վարսերը, գեղեցիկ ձեռքերը ու բարձր հասակը յիշելով

— Երբ այս հարսին նման տասնհինգ տարեկան ըլլամ, ըսաւ
նա, իրմէ դեղանի պիտի ըլլամ, և սակայն գեղեցիկ զգեստ-
ներ և գեղեցիկ անդամանդներ չպիտի ունենամ : Երէկ կը կար-
գայի թէ գեղեցկութիւնը թաղմ'է, ինչո՞ւ ուրեմն ես ալ այս մար-
քիզուհւոյն նման այս թաղը չպիտի կրեմ' : Ես ալ հարուստ և մեծ
տիկին մը ըլլալ կ'ուզեմ, և պիտի ըլլամ :

Այս միջոցին դաժան ձայն մը զինքը իր խորհրդածութիւններէն
արթնցնելով, եկեղեցիէն մեկնելու հրուէր կարգաց իրեն . դժկա-
մակութեամբ հետեւեցաւ իր ուղեկցուհւոյն, անդադար զլուխը ե-
տին դարձնելով՝ որ արարողութեան վերջը տեսնէ, և իր խորունկ
նայուածքը այս անձանթ գէմքերուն վրայէն չէր ուզեր հեռա-
ցնել :

Այս վայրկեան, Քրիստին Օրթէզի կենացը մէջ նոր և ամե-
նակարեօր թուանշան մը սկսաւ :

Հարսանեաց երկրորդ օրը՝ թէպէտև Պէաթրիս Պ, Մծնդայի հետ

դեռ ևս երկչոտ՝ բայց և այնպէս թախանձանօք խնդրեց որ կառ-
քին ձիերը լծել տայ որ առանձին պտոյտ մ'ընեն :

— Ուր պիտի երթանք, սիրելիդ իմ, հարցուց Պ, Մծնդա :
— Կառքին մէջը պիտի ըսեմ երթալիք տեղերնիս, բայց կ'ա-
ղաչեմ, Ամէտէ, մայրս այսօր չիմանայ :

Հրամանը տրուեցաւ և ծաղկահաս լծակիցները պտոյտի մը բա-
րուրանօք ելան . իսկ տիկին Շամարանթ չհամարձակեցաւ անոնց
ընկերանալու փափաք յայտնել : Երբ կառքին մէջ առանձին մնացին՝

— Զիս Բէր-Լաչէզի գերեզմանատունը տար, սիրելիդ իմ, ը-
սաւ Պէաթրիս, այսօր իմ բարի խնամակալիս այցելութիւն մը կը
պարտաւորիմ . իմ ուրախութեանս համար արդեօք սրչափ երջա-
նիկ պիտի ըլլար նա : Մեր այցելութիւնը իր Սան-Սերվի ապա-
րանքը մատուցանելուս տեղ՝ անոր վերջին բնակարանը կը մատու-
ցաննք :

— Բարի և սիրելի Պէաթրիս, կ'ուրախանամ զքեզ այսպէս ե-
րախտապէտ և որդիական սիրով լցեալ տեսնելով : Այո՛, իրաւունք
ունիս, երթանք և աղաչենք այս պատուական ծերունւոյն որ զմեզ
օրհնէ :

— Յետոյ, եթէ կը հաճիս, անգամ մ'ալ խեղճ Սօֆիին եր-
թանք . պսակ մը պիտի նուիրեմ իրեն :

— Ինչպէս որ կ'ուզես, սիրեցեալդ իմ . սակայն այս արեւադարդ
գեղեցիկ առտուն այդ տեղերը երթալը միթէ խիստ տիրապիւն չըլ-
լար :

— Ապա դարձեալ մեր զուարթութիւնը կ'ստանանք, երջանկու-
թիւնը ամեն միթիթարանք կը հայթայթէ :

Յետոյ սկսան խօսիլ ամեն ինչ որ սիրահարեալները ստէպ կը
խօսին և կը կրկնեն անգաղար, առանց ձանձրոյթի և առանց յոգ-
նելու . խօսակցութիւններ՝ որոնց մէջ միտքը խիստ հարեանցի մաս
մը ունի, և զոր մարդուն սիրտը անհնարին կը կարօտնայ՝ երբ այլ
ևս չլսէ զանոնք : Ճանապարհին հեռաւորութիւնը առանց իմանա-
լու անցուցին, վերջապէս կառքէն իջնելով՝ բարեպաշտութեամբ ի-
րենց դամբանական ուխտագնացութիւնը սկսան կատարել :

Նախադաճին գերեզմանը շատ անգամ տեսած ըլլալուն պատճառաւ՝ իրենց ծանօթ էր . սակայն սոյլորականէն աւելի երկիրաճութեամբ մտնեալով՝ երկուքնին ՚ի միասին ծունկի վրայ եկան այն մարմարին վրայ՝ որ այս անբիծ և աղնիւ բնաորութեան տէր մարդը կը ծածկէր : Իրենց աղօթքը եռանդաղին , զոգցես զորովաղին եղաւ : Երկուքնին ալ իղձերնին միացուցած՝ ներկային նման ապագան կը խնդրէին : Պէտքերս իր տղայական օրերուն մէջ Պ. տը Սան-Սերվէ սիրալիր կերպիւ խնամուած ըլլալուն յիշատակով աչքերէն արտասուքներ սկսաւ հոսեցընել . յիշեց անոր անչափ բարութիւնը , բարութիւն՝ որ մի միայն և միշտ իրեն կը տածէր , այն խստութիւնը՝ որ միայն ինքը կարող էր ամբել . բազում անգամ մարդարիաներու վրայ խաղացած ժամանակը անոր հայրական նաշուածքը աչքին առջև բերաւ , յետոյ յիշեց այն վեսմ դէմքը՝ որուն վրայ իր որդին վաճառելէ ՚ի վեր ժպտող չէր երևած , յիշեց այս ամենը , և այն ժամանակ իմանալով ըրած կորուստին անչափութիւնը՝ սկսաւ արտասուելով մրմնջել .

— Ո՛հ , հայր իմ , որ յերկինս ես :

Ամէտէ Պէտքերսի ձեռքը բռնելով կը ջանար անոր հեծկտանքներն ամոքել :

— Սիրելիք իմ , կ'ըսէր նա , կը հաւանիմ կսկիծներուդ , կը հաւանիմ ցաւերուդ , բայց կը պաղատիմ քեզ , մտածէ՛ մեր մայրը , մտածէ՛ զիս , զիս՝ որ զքեզ անչափս կը սիրեմ՝ և որ զքեզ երջանիկ ընելու համար իմ բոլոր կեանքս պիտի նուիրեմ : Ո՛հ , այո՛ , կը նորոգեմ հոս , այս գերեզմանին վրայ , կը նորոգեմ իմ նուիրական խոստումներս : Թող չարաչար պատժուիմ , եթէ երբէք երդմնազանց գտնուիմ , եթէ երբէք իմ որ և իցէ մէկ դրօժիս պատճառաւ այս պատկառելի ստուերը իր որդեղեր աղջիկը ինձ յանձնելուն ցաւ մը զգալու ըլլայ : Քեզի համար բարեկամ մը և առաջնորդ մը պիտի ըլլամ , ինչպէս նաև խանդակաթ ամուսին մը և անձուէր սիրող մը . խօսէ , միթէ չես ուզեր այս ամենը իմ վրայ տեսնել :

Պէտքերսի արտասուցըր մէջ ժպտ մը երևցաւ , իր շուրթերը

զուարթութիւն մ'ստացան , ինչպէս ծաղիկը ցօղին տակ : Իր զեղեցիկ աչքերը մարքիղին վրայ սևեռեց , և գերեզմանը ցուցնելով պատասխանեց .

— Ար լսէ խօսքերդ , բարեկամդ իմ , կ'օրհնէ զքեզ , իսկ ես կը սիրեմ զքեզ :

Աւա՛ղ , ամուսնութեան առջի օրերը քանիցօ գեղեցիկ են , այն օրերը՝ ուր մեր թերութիւնները երջանկութեան անչափութեանը դէմ այնչափ փոքր են՝ որ աննշմարելի կը դառնան : Երիտասարդութեան առջի տարիներուն մէջ ապագան ամենաչքնաղ զոյներով զարդարուած կ'երևի , անեղբ հորիզոնը հարթ հաւասար կ'ըլլայ , և չմտածուիր իսկ թէ այս աշխարհիս մէջ վիշտեր և տառապանքներ տեղի կ'ունենան . սիրոյ գիմակը այնչափ գեղածիծաղ և այնչափ դիւթիչ է՝ որ ամենքը անոր կը հաւատան , և երջանիկ իսկ կ'ըլլան անոր հաւատալով : Ո՛հ , այն օրերը կարի ծանրադնի են , բայց սակայն կենաց ամեն ուրախութիւններէն ալ գեր ՚ի վեր են , և չկայ բան մը՝ որ զանոնք փոխանակէ , չկայ բան մը՝ որ կարող ըլլայ անոնց կորուստը մոռցընել տալ :

— Այժմ , սիրելիք իմ Պէտքերս , երթանք՝ եթէ կը հաճիս՝ Սօֆի շերվէին մեր այցելութիւնը ընելու . անշուշտ ճանապարհը զիտես :

— Ո՛հ , այո՛ , շատ անգամ՝ զացած եմ անոր :

Իսկ իր ամուսնոյն առջևէն քալելով դէպ ՚ի այն պարզ խաչը առաջնորդեց՝ որ զո՛հ զացած խեղճ աղջկան տեղը կը յայտնէր . բայց այս անգամ ՚ի զուր կը փնտուէր խաչը , ըստ որում անյայտ եղած էր :

— Աստուած իմ , դոչեց նա բոլորովին զարհուրած , ի՞նչ կը նշանակէ այս : Անոր տեղը գնուած էր , որուն վրայ ես դամբանական արձան մը պիտի կանդնէի :

— Աղէկ նայեցէք , դուցէ կը սխալիք , դուցէ գեռ անոր տեղը չենք հասած :

— Ո՛հ , չեմ սխալիր , խաչը այս նոյն տեղն էր՝ ուր այժմ այս գեղեցիկ ճաշակաւ մարմարեայ սպիտակ արձանը կը զանուի . ես ալ

Ճիշտ այս տեսակ արձան մը շինել կ'երազէի : Բայց ինչ կը տեսնեմ . . . Սօֆի Հերվէ, իսկ այս ճշմարիտ և զգայուն խօսքերը որ գրուած են : Ո՛վ ըրաւ ասիկա, գուցէ իր խեղճ հայրը, 'ի շնորհս բարի խնամակալիս՝ որ իր դառն մահուանէ առաջ քանի մը տող գրով այս խեղճ մարդուն հարստութիւնը վերահաստատեց . բայց այս տեսակ կրթութեան տէր մարդոց համար նշանաւոր բան մը կը համարիմ զայս :

Այսպէս խօսած ժամանակը իր նայուածքը դէպ 'ի ամուսնոյն դարձնելով՝ ալ կասկած մը չունեցաւ և ամեն ինչ գուշակեց :

— Գո՛ւ ես Ամէտէ, դո՛ւ ես որ իմ փախաբներս կատարեցիր, ըսաւ նա, ո՛հ, չնորհակալ եմ քեզ, մինչև իսկ սիրած ծաղիկներս չմոռցեր ես, իր գլխուն վրայօքը կարմիր վարդ մը դրեր ես, նման այն սոսկալի գիշերուան ուր զինքը իր խեղճ անկողնոյն վրայ տեսայ : Աստուած զքեզ ըրած բարիքներուդ համար վարձատրէ : Աղօթեմք այժմ :

Մարութ սրտէ մը ելած այս աղօթքը, այս խունկն՝ որ դէպ 'ի երկինք կ'ենէր, անշուշտ հաճելի պիտի թուէր Արարչին . նա իր զթու թեան մէջ ընդունեց զայն անվրէպ, և այս հոգին ալ իր ընտրելեաց դասին մէջ դնելով՝ իրրև ճանապարհի ընկեր՝ վշտեր առաքեց անոր, վշտեր՝ որ զինքը դէպ 'ի իրեն առաջնորդեն, որ աղբիւր է մեծարութեան ու երջանկութեան :

Այս այցելութիւննին տարրեր կերպիւ մը ազդեց նորատի ըծակիցներուն : Պէտքերս բոլորովին մաախոհ և կարի վշտացեալ կերեէր . ախրութիւնը իր սէրէն ամենաքաղցր ցոլացում մը կ'առնէր : Առութեամբ ամուսնոյն բաղկին վրայ յենած՝ անդադար արբըռութեամբ մը կը կրկնէր .

— Ո՛հ, Ամէտէն հոս իմ քովս է, և յայտհետէ նա իմ մխրթարութիւնս պիտի ըլլայ :

Իսկ Ամէտէն Երնէտղի վրայ կը մտածէր, որու զոհերն էին այն երկու մուեալներն :

— Ինչպէս կարելի է, կ'ըսէր նա իւրովի, որ Սան-Սերվի անուներ և կրթութիւնը ունեցող մէկը մարդասպան ըլլայ, և այս մար-

դասպանութիւնը կնոջ մը վրայ դործէ . Ի՛նչ, զիս շրջապատող և ամեն օր ձեռքս կարկառող անձերուն մէջ կրնայ դատուիլ եղեր մէկը որ որեւիցէ կիրք մը յաղեցրնելու համար այսպիսի սոսկալի ոճիր մը գործելու կարող ըլլայ . երբէք չպիտի հաւատայի ասոր, եթէ չտեսնէի :

Եթէ անգամ մը բանի մը հնարաւորութիւնը ընդունուի՝ իսկոյն տեսակ մը բնութիւններու մէջ կը սպրդի այն, ինչպէս ծաղիկի վրայ որդ մ'որ անտեսանելի կը մնայ, սիրտը կը մաշէ և իր ներկայութիւնը չյայտնէր մինչև այն օրը՝ որ ցողունը կը ծռի, անոյշ բուրմունքը կ'անհետի, փայլունութիւնը կը նսեմանայ և խեղճ ծաղիկը կը թառամի, յորժամանակ այն զաղիւր որդը իր զոհին վրայ կը սողայ տակաւին :

Ամէտէ ալ միշտ Երնէտղը կը յիշէր, ինչպէս Պէտքերս՝ Սօֆին և այս յիշատակը երկուքին ալ սրտին մէջ անջնջելի պիտի մնար : Թամանակը շուտով մը խոյս մը տալով՝ իր հետը կը տանի մեր տրտմութիւնները, յոյսերը և ուրախութիւնները : Երբեմն զգալի և երբեմն անզգալի կերպիւ մը կը փոխուինք, բայց միշտ կը փոխուինք : Եթէ հաւատարիմ հայելի մը մեր ջնջուած զգացումները քանի մը տարի ետքը ներկայացրնելու ըլլար՝ հոն մեր սրտերը, մեր գաղափարները և մեր զգացումները մեր գեմքերէն աւելի հինցած պիտի գտնէինք : Սակայն տեսակ մը զգացումներ իրենց շարժառիթներն անհետանալէ վերջն ալ՝ կը դիմանան միշտ, և իբր յաղթական՝ մեր հոգւոյն մէջ անջնջելի կերպով մը կը հաստատուին : Հասարակօրէն վիշտերն այսպէս կ'ըլլան : Երջանկութիւնը այնչափ սեղան է, շուտով կը սրանայ և շատ անգամ մէյ մ'ալ ետ չգտնար :

Իր ամուսնութենէ վեց ամիս ետքը՝ ոչ ոք պիտի ճանչնար որ այն զուարթ և երջանիկ կիներ՝ այն երկշտ աղջիկն, այն մեղամաղձոտ ամուսինն էր որ տեսանք :

Մայր ըլլալու մօտ և բոլորովին իր տնային գործերուն զբաղած՝ տիկին Մօնզն չէր յիշեր ալ այն սոսկալի նշաններն՝ որոնք զինքը այնչափ զարհուրեցուցած էին : Իր սենեակին մէջ փոքր սեղանի մը

քով նստած, հաշոյ տետր մը առջևը որուն բազմաթիւ թուանշաններու սիւները ահագին գումար մը կը ներկայացընէին, երես առած աղջկան մէկ բարկութեան միջոցին մէջ կը դանենք զինքը, բարկութիւն՝ որ ամուսնութեան առաջին օրերն սիրայի է, և որ սակայն ապագային մէջ վիշտերու և կսկիծներու այնչափ բողբոջներ կը կրէ :

Յանկարծ կանգնելով՝ գրիչը ձեռքէն նետեց :

— Սիրելիդ իմ Ամէտէ, ըստ նա, կը ցաւիմ թէ և, սակայն դու այս գումարներն ըրէ, որ ինձ գլխու ցաւ կը պատճառեն . այսպիսի փոքր գործերու համար չեմ ուզեր ինքզինքս նեղացընել :

— Սիրելիդ իմ Պէաթրիս, ամենափոքր համբերութիւն մ'իսկ չունիս :

— Ի՞նչ որ կը բաղձայիր՝ ըրի ես, տանս հողատարութիւնը վրաս առնելով՝ տնտեսուհւոյն և մատակարարին հետ ամեն օր երկու ժամ յօգնեցայ, ձանձրայայ : Ի՞նչ շահեցանք . արդեօք քանի մը հազար ֆրանք պակաս ծախս եղաւ : Անշուշտ ոչ . միայն թէ Պօրտոյի զինի կամ ջնջանի պատառներու քանի գահեկան ըլլալը գիտեմ, այն ալ դարձեալ կատարաւարէս մնացայ : Ո՛հ, զիտյած եղիր թէ տնային գործերու համար ծնած չեմ ես :

Այսպէս խօսած ժամանակը՝ մարքիզուհին որ Հնդկաստանի դեղեցիկ քաջմիրէ շրջադէստ մը հաղած՝ վարդադոյն պատառով և վալանտիէներով զարդարուած խոյր մ'ունէր զլուխը, մինչդեռ իւր գեղեցիկ և երկայն մազերուն վարսակները կարապետայ ուսին վրայ կը թափէին, մարքիզուհին, կ'ըսեմք, իր ամուսնոյն թիկնաթուին վրայ կը թնջելով՝ զլուխը կտորտուելով մ'անոր զլուռն քով կը մօտեցընէր . նայուածքը փայփայիչ էր՝ հրամայելով, և իւր նուրբ ձեռքերը պարուն Մօնղայի թխագոյն խոպոպիներուն մէջ պարպոցնելով՝ այն անյաղթելի մազնիսականութիւնը կը հաղորդէր անոր՝ որ սէրէն ետև կու գայ, և որու ոչ ոք կարող է ընդդիմանալ :

— Այո՛, քեզի հաճելի երևելու համար՝ ծուլութեան քաղցր սովորութիւններս թողուցի, յանձն առի այս ապուշ գումարներուն առջև յօրանջելու, և խոհանոցին հաշիւներուն քննութեան

պարասեցայ : Իսկ դու ի՞նչ ըրիր ինձ համար : Ոչինչ . դու կ'ուզես որ ինքզինքիդ տէրն ըլլաս, զիտողութիւն մը իսկ ընելու իրաւունքը չտալով ինձ : Այսպէս ժողովակի (club) բաժանորդութիւնդ . . . :

Եւ ձեռքը միշտ կը դարձընէր սալտակ սիրուն կատուներու նման՝ որոնք իրենց քնքուշ թաթերուն տակ հարուածելու պատրաստ ճիւրանները ծածկուած կը պահեն :

— Ծողովակին մէջ բաժանորդութիւնս, ընդմիջեց մարքիզը դոյզն ինչ բարկութեամբ . զիս այնչափ անհանդիստ ըրիր՝ որ այս տարի չնորոգեցի զայն :

— Յիրաւի :

Ճիրանները ալ երևելու մօտ էին :

— Այո, սիրելիդ իմ, զիս աչքի դարնող տարօրինակութեանց կը մղես . պէպէս աճաստիճանը կ'անուանեն զիս, և այս տեսակ մակահուններ խիստ անախորժ են :

— Ո՛հ, սիրեցեանդ իմ, մի՛ վշտանար . ժողովակի կեանքը վերստին սկսելով, և թողլով՝ որ այդ պարոններն իրենց ուղած սեղը առաջնորդեն զքեզ՝ շուտով մը կ'անհետի վրայէդ այդ մակահունն որ զքեզ այն աստիճան կը վիրաւորէ :

— Կը բարկանաս, Պէաթրիս, հիմակ յուսահատ կերպարանքդ ձեռք պիտի առնուս . կ'աղաչեմ զքեզ, այսպիսի սնտոի բաներու մի՛ զբաղիր :

— Մեր ընտանիքի աւերումը սնտոի բան է միթէ . աւելի աղէկ կ'ընես եթէ դուն անձամբ հաշիւներուն գլուխը անցնիս, վասն զի ես ալ չեմ կրնար . մայրս ինձ երէկ կ'ըսէր թէ դատապարտելի բան է այս հարստութիւնը ունենալով՝ այսպիսի մանրամասն բաները քննել :

— Ներէ ինձ, Պէաթրիս, եթէ ըսեմ թէ մայրդ մոլոր սկըզբունքներ սորվեցուցած է քեզ . անկարգութեան զիմացող հարստութիւն չկայ երբէք :

— Ուրեմն կրնանք վերակացու մը դնել :

— Այո, ընկերուհի կին մը որ զմեզ ձանձրացընէ կամ մեր ատակները դողնայ :

— Ճշմարիտ է որ եթէ Պ. մարքիզը իր ժամանակը ժողովատեղիները կամ ձիարշառներն անցընէ՝ չպիտի կրնայ անձամբ իր տան մէջ եղածները տեղեկանալ :

— Եւ եթէ տիկին մարքիզուհին ալ աւտուները Պուլժոնի անտառը և զիշերները պարահանդէսն երթայ՝ չպիտի կրնայ զխոստիկսի թէ իր զաւակները ինչպէս կը խնամուին :

— Բայց բարձր ընկերութեանց բոլոր կիներն ալ այսպէս կ'ընեն, և սակայն իրենց զաւակները կը դաստիարակուին :

— Բարձր ընկերութեանց բոլոր մարդիկներն ալ այսպէս կ'ընեն, և սակայն իրենց տուները օրինաւորապէս կ'ընթանան :

— Ուրեմն :

— Ուրեմն :

— Ասկից կը հեռուի թէ պէտք է անպատճառ ժողովակը դառնալ :

— Ասկից կը հեռուի թէ պէտք է անպատճառ պարահանդէսները վաղել :

— Ամէտէ՛, յարեց նորատի կինը վայրկեան մը լռելէ յետոյ, և ամուսնոյն գլուխը վերցնելու համար իր սիրուն ձեռքը յառաջացրելով, ինձ դիտէ :

— Գիտեցի, պատասխանեց նա՝ կէս-յաղթուած :

— Խնչպէս կը գտնես զիս :

— Հրաշալի, արդէն գիտես :

— Ժողովակը պիտի երթաս :

Եւ կերպ մը ժպիտ այս հարցման կ'ընկերանար :

— Պիտի երթամ. . . եթէ հաճիս :

— Եւ ես, Անձէլի պիտի թողում որ քիչ մը տնային մանր գործերու հօգ տանի, այնպէս չէ :

Եւ այս խօսքերը երկու անոյշ համրոյրներու հետ ամուսնոյն ականջն ի վար կը խօսէր :

— Կը սխալիս, Պէտթըրիս, ետքէն պիտի զըջաս. ընտիր սովորութիւններ պէտք է որ ունենաս, պէտք է որ քու տանդ տէրը ըլլաս :

— Աւելի արէկ ունիմ քու տէրը ըլլալ. քեզի, միայն քեզի իշխել, զի այս աւելի դժուար է : Ծառաներս քիչ շատ կը հնազանդին ինձ, միշտ քիչ շատ պիտի գործան. եթէ համը շատ փախցընեն՝ կը փոխեմ, կը վաճառեմ զանոնք. բայց քեզ չեմ կրնար, չեմ ուզեր ոչ փոխել և ոչ վաճառել, ուստի աւելի նախամեծար կը համարիմ քեզ հնազանդիլ :

Մարքիզը խորունկ հառաչ մը հանց :

— Կը հաւանիս, խօսէ :

Նա սրտասխան չտուա :

— Զգուշացի՛ր. ասկէ վերջը ալ չեմ հրամայեր՝ եթէ հրամայելու ախորժս կտրես :

— Մեծ բունաւորուհի մ'ես դու, Պէտթըրիս :

— Ո՛չ, զքեզ սիրելուս կ'ուզեմ որ միշտ ինձ մնաս, ըսաւ նա անոր բաղկացը մէջ ինալով :

— Ասո՛ղ, անձիշխան ըլլալը մըջտի քաղցը էր, կը մտածէր մարքիզը խանդալառ զայն զրկելով հանդերձ :

Պէտթըրիս աշխուժութեամբ մը զանդակին լարը քաշելով՝ սենեկասպանուհին երեւցաւ :

— Ժօղէֆին, հրամայեց նա, այս տետրակները տիկին Անձէլի տնր, և ըսէ իրեն որ սոսնց ամենքն ալ կարդադրէ և միայն դու մարները յուղարկէ ինձ :

Ա՛հ, մոռցայ, այս զիշերուան զարդարանքս պատրաստեցի՛ր :

— Այո՛, տիկին մարքիզուհի :

— Դամասկեան սպիտակ շրջադրեստս և յակնիթներս պէտք են : Քու աղագայ ժառանգորդիդ պատճառաւ՝ չպիտի պարեմ այս զիշեր, պարոն :

— Ամն ինչ պատրաստ է, տիկին :

Սենեկասպանուհին հեռացաւ :

— Կը յուսամ, սիրելի Պէտթըրիս, ուշ չենք վերադառնար :

— Երբ կամիս այն ժամանակը կը դառնամք :

— Վաղը անպատճառ պիտի մեկնինք, այնպէս չէ՞ :

— Անշուշտ :

— Պարահանդէսներուն միտ չդնելով :

— Ինչ պիտի ընեմ պարահանդէսներն՝ ուր չեմ պարեր : Եթէ քիչ մ'ատեն ևս անոնի՛ չպիտի կարենամ ճամբորդել, և կ'ուզեմ ըստ պարզայ Մօնղա իշխանը իր հաւին դղեակին մէջ ծնի, դղեակ՝ որ իր քաջութեանը փոխարէն ստացաւ նա : Գիտես որ մտադածին դաղափարներու տէր ըլլալով՝ նախնիքներուս ասպետական կարծիքները ժառանգած եմ, որք ինձ հաճելի կը թուին : Ասկէ զատ, յարեց նա դէպ 'ի անոր մօտենալով, հոն զքեզ առանձին միայն ինձ համար պիտի ունենամ, հոն հանդիստ պիտի ապրիմ, հոն դու միայն զիս, մայրս և մեր զաւակը պիտի տեսնես, և այն ատեն զիս բոլորովին սիրելու ստիպուած պիտի ըլլաս : Հոն երկնչելու մէկ կամ շատ ոտխուհիներ չպիտի ունենամ, վերջապէս հոն առտուրնէ մինչև իրիկուն շարունակ զքեզ պիտի տեսնեմ : Ո՛հ, կարի անոյշ բան է ասիկա :

— Սիրելի Պետրոս, գոչեց Ամէտէ, ո՛վ կրնայ չսիրել զքեզ :

Ահա այսպէս կը վերջանար տնային այս տեսարանները. բայց ահն մի տեսարան՝ որչափ որ չափաւորեալ իսկ ըլլար՝ դարձեալ Ամէտէ այս ծաղկեայ գոգերուն փուշերը առաւել ևս կ'զգար. ամեն մէկ տեսարանի ևս՝ մարքիդուհին իր կնոջ, տանտիկնոջ իշխանութենէն մաս մը կը կորսնցընէր, իր ամուսնոյն վրայ երեւակայական վտանգաւոր իշխանութիւն մը շահել կարծած ժամանակն իսկ : Այսպէս տակաւ առ տակաւ կը պեղուէր այն անդունդը՝ որուն մէջ քիչ ժամանակէն այնչափ յոյսեր և երջանկութիւններ խորասոյզ պիտի կորսուէին : Զուրբ կաթիլը ժայռի մը վրայ թափելով՝ սկզբան թէև նշան մը իսկ չթողոր հոն, սակայն տակաւ առ տակաւ ժայռը կը մաշի ու կը ծակուի, և չզիտցուի իսկ թէ ինչպէս կարելի է որ այսպիսի փոքր պատճառէ մը այսչափ մեծ արդիւնք մը յառաջ գայ :

Ծաղկահասակ լծակիցները պարահանդէս գացին, ուր Պետրոս երջանիկ, դերերջանիկ երեցաւ այնպէս՝ ինչպէս կ'ըլլայ սիրուած կին մը : Բոլոր ընկերութեան իր առանձնանալուն լուրը յաջորդեց և իմացուց որ յառաջիկայ ձմեռը պիտի վերադառնայ. յետոյ իր անկեղծ բարեկները և մաղթանքները ամենուն ալ բաշխեց :

— Այո, կ'ըսէր նա կոմս Բօպէրին՝ որուն թեք մտած մեծ դահլիճը կը պտրտէր, այո՛, տոհմիկս, զմեզ Պավիլեայի այն հին աշտարակին մէջ տեսնելու պիտի գաս, ուր մնաւոր պիտի ապրիմ : Հոն Ամէտէի հետ որսի կ'ենէք, Միւնիք երթալով նկարները կը տեսնէք, վերջապէս շատ պիտի զուարճանաք :

— Բայց, տիկին, հարցուց ուրիշ երիտասարդ մը որ անոնց քովէն կը քալէր, Մօնղա իշխանը ինչպէս օտար երկրի մէջ իրեն բաշխուած կարւածները կըրցաւ պահել :

— Մաքս թողաւորը ուզեց որ իր տէրութեանը մէջ եղած այս երկիրը իրեն թողու, վասն զի շատ անգամ իրարու քով պատերազմած են, և իմ աներս անոր կեանքը աղատած է. մեծ շնորհ մ'է ասի :

— Եւ դուք այն տեղը առանձին պիտի ապրիք :

— Առանձին ապրիլ, Պ. Մօնղայի և մօրս հետ : Այս առանձնութենէ երբէք չեմ երկնչիր :

— Տոհմուհիս, կ'ուզես պարահանդէսի սրահը մտնել :

— Ո՛չ, նայէ, հեռուանց Ամէտէն ինձ նշան կ'ընէ : Կանուխ պիտի դառնանք տունը, ուստի կ'աղաչեմ զիս մինչև սպասումք գահլիճը առաջնորդէ, և ծառաներս կանչելու ու կառքս սպարաստել տալու շնորհը ըրէ :

Նոյն միջոցին շատերը մեկնելու կը պատրաստուէին, կ'ինքը իրենց մուշտակներն կը հաղնէին, վերջին քաղաքավարութիւններն, վերջին կատակներն, թերևս վերջին խոստովանութիւններն իրար վերջնակէն լուր : Պետրոս աշխոյժ խուճերի մը մէջ տեղը կը գտնուէր, փոխանակելով : Պետրոսի աշխոյժ խուճերի մը մէջ տեղը կը գտնուէր, և իր հոսակին և երջանկութեան անփոյթութեամբն ու խօզ զուարթութեամբը կը ծիծաղէր : Իր ետին երկու երիտասարդներու մէջ խօսուած այս վերջին խօսքերը իր ուշադրութիւնը դրակց : — Ո՛վ է ուրեմն այդ զուարթ և զեղեցիկ նորատի կ'ընք, որուն զլուխը յակնթեայ գեղեցիկ զարդ մը կ'երեկի :

— Չեմ ճանչնար զինքը :

— Ո՛չ :

— Քաղաքին մէջ չեմ ապրիր դու, սիրելիլիւ իմ, արեւմտի ճար :

իւրեքն է նա : Նոյն միջոցին զուարթութիւն , խնդութիւն , երջանկութիւն , ամենքն ալ անհետացան , և մատուցալ կիւր մէկէն ՚ի մէկ իր ամուսնութեան սոսկալի տեսարաններն աչքին առջև բերաւ :

— Ո՛հ , մըմնջեց նա , այս է ուրեմն իմ անունս :

Եւ նուազամ իր ամուսնոյն բազկայր մէջ ինկաւ :

Փ

Գերբաստանին ներքն կողմը :

Ինչպէս որ նախընթաց զլուխին մէջ ըսինք , ժամանակը ամենուն համար , կ'անցնի իր շարունակ արշաւը միևնոյն արագութեամբ թէ հարուստին և թէ աղքատին օրերը , թէ զժրաղբ և թէ երջանիկ օրերը կ'առնու կը տանի : Ամենքս ալ միևնոյն նպատակին կը հասնինք , միայն ճանապարհները տարբեր են , և այս ճանապարհները բարի ընելը մեր ձեռքն է միշտ , որչափ որ սակայն մեր մարդկային թերի կազմութիւնը կը ներք : Մեր վիճակն քիչ շատ մեր ձեռքըր մէջ ըլլալով՝ բազում ստեպ ինչպէս որ ընենք՝ այնպէս կ'ըլլայ . երբեմն ալ ճակատադիրը կ'առաջնորդէ զմեզ : Սակայն եթէ աղէկ մը այս կոյր ճակատադրին ետևի կողմը փնտուլու ըլլանք՝ զբեթէ միշտ սկիզբ մը պիտի գանենք՝ զոր կրնայինք փոխել և կամ դեթ իրայէս չափաւորել :

Տիկին և պարոն Մծնգան իրենց ամուսնութենէ վեց տարի ետքը , ամառուան սկիզբները՝ Նորմանսիոյ հոյակապ և գեղեցիկ մէկ զղեան կին մէջ պիտի գանենք : Բարիկէն կը վերադառնան անոնք , ուր բոլոր ձմեռը հիմակուան նորաձև կեանքը վարած էին : Բարձր կիսերու ամենաշողջողուն կեանքը վարած էր մարքիզուհին , իսկ իր

ամուսինը՝ ձիարշաւներու և ժողովակներու մէջ անթերի համբաւ մը ստացած էր՝ ինքզինքը ծաղրելի ընծայելով , որ այսօրուան օրս կեանքի ամենանորբ տարազն է , ինչպէս որ ամենքս ալ գիտենք :

Իրենց ամուսնութեան առջի տարւոյն վերջերը ծնած մէկ աղջիկ մը միայն ունէին , զոր Ֆրավի կ'անուանէին : Այս աղջիկը մօրը նման գեղեցիկ էր , և բնութիւնը իրեն այն ամեն ձիրքերը պարզեցած էր՝ որ ուրիշներու երջանկութիւն կը պատճառեն մեր երջանկութեանը փնտելով :

Քաղցր , բարի և սիրուն էր նա , միշտ զինքը շրջապատողներուն վրայ զբաղելով՝ ինքզինքը կը մոռնար , և իր կանխահաս իմացականութիւնը իր ակնիւ սրտին աւելի մեծ հրատյոյր մը կու տար : Այնպիսի բառեր կ'արտասանէր նա որք մատաղ մանուկէ մը խօսուած ըլլալով՝ մարդուս մինչև հողին կը թափանցեն և անոր երազել կու տան : Անկարելի էր մօտենալ իրեն ու շփիել . այս երազել կու տան : Անկարելի էր մօտենալ իրեն ու շփիել . այսպէս Ֆրավի բոլոր ընտանիքին սիրոյ առարկան եղած էր : Արդէն իր կրթութեանը կ'ըրադէին , և հանձարեղ առաջնորդի մը օգնութեամբ խիստ նշանաւոր կին մը ըլլալու ամեն յոյսերը կու տար :

Այս մատուցալ գերբաստանին կենաց մէջ մտած ժամանակին՝ որ Նէօյլէի գլխին մէջ իր պաշտօնը պիտի սկսէր : Պատկառելի տարիքով այս գաստիարակուհին ամենաընտիր վկայութիւններով ընդունուած էր , և մարքիզը ու մարքիզուհին իրենց զուակին կրթութիւնը բոլորովին անոր վստահեցան , թէև հսկողութիւն ընելը միշտ իրենց պահելով :

Երկու ամուսիններն իրարու հետ սիրով կ'ապրէին : Այ մէկուն և ոչ միւսոյն համար չէր զրուցուեր երբեք թէ անկարգ ընթացքի մը մէջ գտնուէին : Մարքիզուհին իր պարտաւորութիւնները ճանչնալով՝ անվրէպ կը կատարէր : Պ. տը Մծնգա հանապաղ ձիարշաւներու և այդ նպատակաւ հաստատուած ընկերութիւններու հաշարամետրուն ներկայ կը գտնուէր , սակայն թեթև զբօսանքներէ հրաժարելով՝ միայն իր կնիկանը հետ թատրոն կամ ընկերութեանց մէջ կը տեսնուէր : Զինքը իբր փայտե ամուսին կը նկատէին միշտ ,

ժամանակներ երեսին իրար կը կախէին : Ի սկզբան տեղ մը երթալէ յառաջ իրարու հետ կը հաշտուէին . նորապի կինը բերկրանօք չէր կրնար պարել՝ եթէ ամուսնոյն նայուածքը իր պարած քորիկին կամ մազաբոյսին չհետեւէր : Ամէտէ գրաւի մը կամ ձիարշաւի մը մէջ համարձակութիւն չէր առնուր , եթէ մարքիզուհին անոր յանդիմութեանցը համար՝ սիրտը թուռզ և աչքերը արտասուքով թրջուած ծափահարութիւն չընէր :

Ետքը սրտերը աւելի դառնացան , ձիարշառները ու պարահանդէսները ներքին խռովութիւններու պատճառաւ իրը գրօսանք կամ փախուստի միջոց մը համարուեցան , մինչև իսկ հանդէսէն վերջը իրար դտած ասեմներն զժտեալ վիճակի մէջ տունէն դուրս ելած ըլլալնին հոգած կ'ըլլային : Ասիկա գժտութեան առաջին ժամանակներու ծայրագոյն կէտն է , դժբաղդութեան այն սկզբնաւորութեան՝ որմէ խոյս տալը այնքան դժուարին է անգամ մը մօտենալէ յետոյ :

Իրենց սէօյլէ գալէն երկու ամիս ետքը երկու ամուսիններու մէջ եղած խօսակցութիւն մը իրենց փոփոխակի տրամադրութիւններուն վրայ ճիշդ գաղափար մը պիտի տայ : Ընթրիքն առանձին ընելէ վերջը շատ մը նամակներ և լրագիրներ հասնելով իւրաքանչիւր ոք իր սուրճը խմելով կ'սկսի ընթեռնուլ : Պէտք չունինք հոս իմացնել մեր ընթերցողաց որ անցած դժբաղդութիւնները դուն ուրեք նորապի ըմպելիներուն յիշողութեան կը ներկայանային : Սակայն թէ Նախագահին և թէ Յօժիկին գերեզմաններուն տարին երկու անգամ այց ընելու զանց չէին ընէր , մէկ մուտրոցին օրը , և մէկ՝ այն սոսկալի տարեգարձին օրը : Այս երկու օրերը երկու մեռեալներուն վրայ կը խօսէին անոնք , ու թէև Պէտքը սիրտուած սոսկալի մակնունը իրեն միտքը կու դար և քիչ շատ սոսկում մը կը պատճառէր , բայց շարժմէ մը բան մը չէր յիշեր ալ :

Այն առտու մարքիզուհին Ամէտէին հետ մօտակայ դղեակ մը երթալու համար ձի պիտի հեծնէր , սակայն քանի մը կաթիլ անձրև վազեց :

— Սիրելիդ իմ , կ'անձրևէ , ըսաւ մարքիզը նամակի մը ընթերցումը դադարեցնելով :

— Կ'անձրևէ . լաւ ուրեմն , չենք ելնէր , ես իմ ասղնագործութիւնս կը շարունակեմ , և դու քիչ մը կը կարգաս ինձ :

Ամէտէ չպատասխանեց :
— Աղէկ միտքս ինչաւ , կրկնեց նա քանի մը վայրկեան յետոյ , տասնհինգ օրէն տ'Արժէնները պիտի գան մեզ :

— Աւելի ալէկ : Մայրս ալ իր այցելութիւնը կ'իմացնէ ինձ . Բօպէրը և բոլոր Շամարանի տոհմը իր հետը պիտի բերէ նա , և գղեակին մէջ գոնէ երեսուն հոգի պիտի ըլլանք :

— Անոնց տալու սենեակներ , պարտքընելու կառքեր և ծառայելու սպասարներ ունինք , ուստի մտառանջութեան բան չկայ :

— Ասիկա զատ դղեակի այս բարձր կեանքը կը սիրեմ . ինձ այնպէս կը թուի թէ մարդս հոս Բարիզէն աւելի շատ կը զուարճանայ , գոնէ այս զուարճութիւնը աւելի տեղակիան է :

— Այսպէս զուարճանալը սուղի կը նստի մեզ , Պէտքը իս . դիտեմ որ հարուստ ենք , բայց եթէ աւելի շատ հոգ տանելու ըլլաւ՝ ամեն ինչ կանոնաւոր ընթանալով աւելի քիչ ծախս պիտի ընէինք : Հաւատաւ , սիրելիս , որ կը գողնան զմեզ :

— Բայց ինչ կ'ուզես որ գողնան . մէկ քանի կտոր շաքար կամ մէկ քանի սրուակ զինի : Սիթէ կրնամ ասոր առջև առնուլ , միթէ կրնամ միշտ ծառաներու ետին վազելով անոնց ինչ ընելը ատենել : Ինձ նայէ , պատուական բան մը մտածեցի՝ որ պիտի ընու գունիս անշուշտ :

— Ի՞նչ բան :
— Մտածեցի որ անային գործերու համար դատարարակուհին կառավարիչ կարգեմ . այսպիսի բաներու յաջողակ է նա , նաև հաւատարիմ . այս կերպով տանս գործերը ծառաներու ձեռքը չըլլար , ինչպէս որ դուն միշտ ասոնց համար դիս կը յանդիմանես :

— Սիրելի Պէտքընիս , դատարարակուհին աղջիկդ պիտի կրթէ , և այնպէս կը կարծեմ թէ այս պաշտօնը կը բաւէ իրեն :

— Վեց տարեկան աղջիկ մը իր դատարարակուհին մեծ զբաղմունք չտար , ուստի կրնայ երկու պաշտօններն ալ կատարել :

— Պէտքընիս , շարունակ կը կրկնեմ քեզ , աղետալի յօժարութիւն

մը ունիս, այն է տան ներքին իշխանութիւնդ օտար ձեռքերու թողուլ: Արդէն տանդ մէջ յարդ մը չունիս. եթէ այսպէս շաբունակես՝ բոլորովին պիտի կորսնցնես յարդդ:

— Յիրաւի, բարեկամդ իմ, ըսաւ նա կծու շեշտով մը, ինձ միայն անհաճոյ խօսքեր կ'ընես:

Մարքիզը թեթեապէս ուսերը բարձրացուց և ընդմիջած զիրը շարունակելով յարեց.

— Ինչպէս որ կ'ուզես՝ ըրէ:

Պէտքերիս վայրկեան մը զիտեց զինքը, յետոյ երբ տեսաւ թէ կը լուէ՝ սկսաւ իր ասոնեղործութեանը պարսպիլ:

— Ո՛հ, սիրելիդ իմ, ահա քեզի հաճելի թուող բան մը, ըսաւ մարքիզը. Տալաների գրքուհին մեր հրաւէրը կ'ընդունի:

— Մեր հրաւէրը, յարեց մարքիզուհին կեռասի նման կարմրեջով, քու հրաւէրդ ըսէ:

— Ինձ այնպէս կը թուի թէ դու անձամբ զինքը թախանձեցիր . . . :

— Այո՛, ձմեռը:

— Ուրեմն:

— Պատճառն այն է որ այսօրուան զիտցածս այն ժամանակը չէի զիտեր, և չեմ ուզեր որ այդ կէնը հոս դայ:

— Այդ կէնը, Տալաների գրքուհին:

— Այո՛, այդ կէնը: Տխողոսր բան մը չէ, մարդուս վարքն է ամեն ինչ:

— Բայց ինձ այնպէս կը թուի թէ անոր վրայօք գէշ բան մը գրուցուած չէ:

— Գուցէ, բայց այժմ կը խօսին:

— Եւ ի՞նչ կը խօսին:

— Ի՞նչ կը խօսին:

— Այո՛:

— Գու ինձմէ աղէկ զիտես:

— Պատուոյս վրայ կ'երգնում թէ բան մը չեմ զիտեր:

— Ճշմարիտ. ուրեմն զիտցիր թէ նա քու . . . ինչպէս ըսեմ,

քու . . . ճրագդ է . . . և թէ զքեզ՝ խեղճ թիթեռնիկդ՝ այրելու համար դէպ 'ի իրեն կը քաշէ . . . :

— Յիրաւի, սիրելիդ իմ, խեղճ թռուցեր ես: Սակայն կ'աղաչեմ որ զիտես թէ Տալաների գրքուհոյն նման մեծաշուք կնոջմը հետ այդ կերպով խողալ չըլլար, և թէ՛ երբ մեր տունը գալու պատիւը ընէ՝ պէւք է որ իր աստիճանին և արժանեացը համեմատ ընդունուի:

— Ամէտէ, զիս բարկութեան կը մղես:

— Սիրելի Պէտքերիս, յարեց մարքիզը անոր մտենալով և բաղկացը մէջ առնելով զինքը, թէ զիս և թէ զքեզ զժրագդ կ'ընես:

Պէտքերիս արտասուքներով թրջուած մեծ աչքերը դէպ 'ի ամուսնոյն դարձնելով՝

— Ամէտէ, հարցուց, կը սիրես զիս:

— Ո՛հ, թէ կը սիրեմ. անշուշտ, ինչպէս որ միշտ սիրած եմ:

— Ուրեմն ի՞նչ որ կ'ուզես պիտի ընեմ:

Այս ընտիր սիրտը բաւական էր որ գպնայիր՝ կը պատասխանէր միշտ: Մարքիզը կարծեց որ այս տեսարանս մէյ մ'ալ չպիտի նորոգուէր, ըստ որում ձեռք առած միջոցը ստեպ յաջողած էր իրեն. սակայն նոր պարագայ մը նոր վիճաբանութեան մ'առիթ եղաւ:

— Այսօր դուրս չես ելներ, ըսաւ մարքիզը:

— Ո՛չ, օդը շատ գէշ է:

— Ուրեմն առանձին պիտի երթամ:

— Առանձին տիկին Մանիէրի պիտի երթաս, և ի՞նչ հարկ:

— Պարոն Մանիէրի խօսելիք մ'ունիմ. նամակ մը ստացայ, և պէտք եմ անոր հաղորդել:

— Որմէ է այդ նամակը:

— Գործի նամակ մը, պատասխանեց Ամէտէ անհամբերութեամբ:

— Յուցնուր ինձ:

— Անօգուտ է, բան մը չպիտի իմանաս:

— Վերջապէս կ'ուզեմ տեսնել:

- Դարձեալ, Պէաթրիս :
- Ուրեմն ամենափոքր վտտահաթիւն մը իսկ չունիս վրաս, ուրեմն զիս միշտ տղայի մը տեղ գնել կ'ուզես :
- Սիրելիդ իմ, միշտ ըսած եմ քեզ թէ դու ինքդ այդ գիւղը կ'ստանաս :
- Յետոյ մարքիզը պատուհանը բանալով ձիասրան մը կոչեց որ գաւիթէն կ'անցնէր և հրամայեց որ ձին պատրասեն :
- Իմա ալ թող ըծեն, գոչեց մարքիզուհին դէպ 'ի պատուհանը խոյանալով :
- Ինչպէս, այս անձընին պիտի դաս, չէն երկնչի :
- Պարոն Մանիէրը դուցէ քեզմէ աւելի քաղաքավարութիւն պիտի ցուցնէ, և պիտի յայանէ ինձ այդ մեծ գործը զոր արգէն կը գուշակեմ :
- Կը գուշակեմ :
- Անշուշտ, աղէկ կը տեսնեմ թէ քու գեսպանութեանդ գործոյն վրայ է ինդիրը :
- Եւ եթէ այդ բանը կատարուի :
- Ո՛հ, ինձմէ զաղտնի պահելուդ պատճառը դու շատ աղէկ զիտես : Գիտես որ երբէք չպիտի յանձնառու ըլլամ :
- Ինչո՞ւ :
- Բիւր պատճառներու համար :
- Պատճառ մը միայն ըսէ :
- Նախ՝ պէտք չունիս այդ պաշտօնին, քու հարստութիւնդ արգէն մեծ է, յետոյ . . . :
- Յետոյ :
- Առանձին այսպէս երբէք մէկըմէկէ չբաժնուելով քանիցս երջանիկ ենք : Եթէ գեսպան մը ըլլաս, զբաղմունքներդ, պարտադրութիւններդ, գոցէ դուարձութիւններդ զքեզ պիտի հեռացընեն ինձմէ :
- Ինչպէս որ միշտ միացած եմք՝ այնպէս պիտի մնանք :
- Պիտի տեսնես, ըսածս պիտի ըլլայ :
- Իմ տարիքս ունեցող մէկը պէտք է որ զբաղի :

- Միթէ չէն զբաղիլ դու, միթէ քու տունդ, երկիրներդ, աշակերտներդ չունին. միթէ զիս, զաւակդ և խեղճ հայրդ չունին :
- Այդ ամենքն զբաղմունք մը չեն :
- Ուրեմն փառասէր ես :
- Ինչո՞ւ չըլլամ, Մծնդա իշխանին որդին անուն մ'ունի զոր պէտք է արժանաւորապէս կրէ :
- Ընտանիքիդ մէջ նստելով և հայրական պարտաորութիւններդ կատարելով միթէ արժանաւորապէս կրած չէն ըլլար անունդ. ինչ, միթէ պարտաւոր և յարգելի մարդ մը ըլլալու համար պէտք է որ լրագիրներու մէջ անունդ տպուած ըլլայ : Ոչ, պիտի հրաժարիս այդ խորհրդէդ, այնպէս չէ, Ամէտէ, ըսաւ նա թեւերը ա՛մուսնոյն վրայ տարածելով. իմ և ֆլավիին երջանկութիւնը պիտի ըլլաս, մեզի համար մեծութիւնները և փառասիրութիւնները պիտի մոռնաս, այս մեր գեղեցիկ երկիրը՝ որ ահա կը տեսնես՝ պիտի ծաղիկեցընես, և բոլոր այս կողմի մարդիկները պիտի օրհնեն զքեզ, և ես պիտի սիրեմ զքեզ, ինչպէս զաւակդ ալ քու քովդ զիտութեամբ, գեղեցկութեամբ և լի շնորհօք պիտի մեծնայ : Իմ հոգւոյս և զմեզ շրջապատողներուն հոգւոյն պիտի իշխես. մեծ, հարուստ, երջանիկ և բոլոր մարդիկներէն սիրուած պիտի ըլլաս. ասկէ աւելի ինչ կը բաղձաս :
- Այսպիսի տրամաբանութեան մը ընդդիմանալու անշուշտ հնար չկար : Մարքիզը իր ծունկին վրայ քաշեց Պէաթրիսը, և անոր գեղեցիկ այտերուն վրայ համրոյր մը գործմէլէ յետոյ՝ ձեռքը անոր երկայն մաղերուն մէջ անցընելով՝
- Տալանեի դքսուհւոյն լաւ ընդունելութիւն պիտի ընես, ըսաւ :
- Մինչև առաջին իջևանը զինքը դիմաւորելու պիտի երթամ :
- Պիտի թողմս զիս որ Պ. Մանիէրի երթամ :
- Այո, հետք ընկերանալու պայմանաւ, և ես անձամբ պիտի ըսեմ մեր բարեկամին՝ դեսպանութեան նկատմամբ քու որոշումդ :
- Ինչպէս դու քիչ մը յառաջ դքսուհւոյն նկատմամբ՝ ես ալ նոյն կերպով պիտի պատասխանեմ : Բաւ սրտաւոր ըլլէ ինքզինքիդ վրայ խօսելով, և ոչ ի՛մ սրտանս :

— Ո՛հ, սպտափանեց նա իր կատուի կերպերը ձեռք առնելով, իմ դաղափարներս քու դաղափարներդ եղան, և կը յուսամ թէ քու դաղափարներդ . . .

— Քանի որ կը պահանջես՝ միևնոյն շաւիղը պիտի բռնեն :

— Ո՛հ, չեմ պահանջեր, կը խնդրեմ : — Այսպէս ըսելը հոգ չէ, ղինքը ձեռքիս մէջ ունիմ, մտածեց նա :

— Քու մէկ խնդիրքդ հրաման մ'է ինձ համար, Պէտրիս : — Աւանդ, միշտ կ'իշխես վրաս, ըսաւ նա իւրովի, և կը տեսնեմ թէ իմ ապագայիս տէրը չեմ :

— Չարգարանքս քարորդ մը միայն պիտի տնէ : Հանգիստ եղիր :

— Եւ ես պիտի հսկեմ որ վայելչապէս մեր ձիերը լծեն : Այս նոր ձիադարմանը այնչափ հոգ չտանիր քու ապահովութեանդ համար, և միշտ վտանգաւոր տեղեր կ'առաջնորդէ : Պիտի պատուիրեմ որ ասկէ վերջը զոյժ ըլլայ :

— Մնաս բարեաւ, սիրելիս, պահէ մը գքեզ կը տեսնեմ :

Այս ըսելով մարքիզուհին ուրախ և թեթևասն իր սենեակը սրացաւ, ըստ որում խնարհած էին իրեն :

Ընդհակառակը մարքիզը առանց հրաման մը տալու, տխուր և մտախոհ ախոռներու գաւթին մէջ կը պտըտէր : Այս միջոցիս քառաձի կառք մը սուրհանգակի մտրակին հնչող ձայնովը ծառուղիին մէջ կը մտնէր արշաւակի :

ԺԱ

Ընկերութեան կեանք

Մարքիզը փոշիններու յորձանքի մը մէջէն կառքին անցնելը նշմարեց և ընդունելութեան գաւթի լազելով

— Լաւ, ըսաւ նա, այցելութիւն մը, առանձին չպիտի ըլլանք :

Վանդակապարտը հասած միջոցին, կառքին մէջէն իր գորանչին և Բօպէր տը Շամարանթի իջնելը տեսաւ. ասոնց հետ ընտանեաց մէկ քանի անձինք ալ կը դտնուէին :

Այսչափ շուտով գալերնին չէին սպասեր, յանկարծական կատակ մ'էր այս : Պարոն Մօնղա գերկոմսուհին շատ քիչ կը սիրէր, և անոր տուած կրթութեան մոլար կերպին կը վերադրէր մեծ իրաւամբ այն թերութիւններն՝ որք Պէտրիսի ընտիր ընտրութիւնը կ'աւամբէին : Ի վերայ այսր ամենայնի այս պարագայիս մէջ անոր գալուստը հաճոյք պատճառեց իրեն, և ազատարարի մը նման կ'օրհնէր տը հանրիկա. ուստի ժպիտ ՚ի շուրթն անոր վաղեց և մեծ քաղաքավարութեամբ մը ընդունեց :

Իսկ մարքիզուհին, մօրը ձայնը լսելով՝ ոտտուով մը սանդուղքներէն իջաւ և սիրասուն աղջկան մը բոլոր արախութեամբ մօրը բազկացը մէջ ինկաւ :

— Սիրելի մայր իմ, գոչեց նա, Բօպէր, դուք ամենքդ, ո՛հ, շնորհակալ եմ ձեզ, որչափ բարեսիրտ էք. չափազանց ուրախ եմ և ալ չպիտի թողում որ մեկնիք :

— Գեռ մեկնելու վրայ չենք մտածեր, գուտար իմ, պատասխանեց գերկոմսուհին Պէտրիսը համբուրելով. բաւական ժամանակ պիտի մնանք հոս :

— Ո՛հ, շատ լաւ, տեսնէք թէ օրչափ պիտի զուարճանաք. սյրտոյտներ պիտի ընենք, որսի պիտի երթանք, դուք ալ պիտի դանուիք, մայր իմ :

— Ուր որ ուզես պիտի երթամ, զաւակս, բայց այժմ սենեակս առաջնորդէ զիս, վասն զի խիստ յոգնած եմ : Իսկ դու, Բօպէր :

— Ես, հօրաբոյր իմ, պատրաստ եմ տոհմուհւոյս հաճած տեղը երթալու :

— Գաղչեայ ասպետներուն՝ ահա այս է բնութիւն, գոչեց հին ասեանակալ տը Շել ծերունի ասպետը, որ իր երիտասարդութեան ժա-

մանակը թատերական տեսիլներու շատ անգամ յաճախած ըլլալուն ոտանաւորներով և տաղերգութեամբ կը խօսէր :

— Կեցցես, իմ բարի տոհմիկս, ընդմիջեց մարբիզուհին ուրախութեամբ ծափահարելով, կեցցես, բոլոր գիտցած եղանակներդ մէկիկ մէկիկ քննութեան տակ պիտի դնեսք :

— Սիրելի Պէտթրիսս, տիկին Շամարանթը կանգուն այս սանդուղքին վրայ կ'սպասցընես. առաջնորդէ ուրեմն զինքը իր սենեակը, քանի որ ինքն ալ կը խնդրէ, և հոն գոնէ կրնաս ուղածիլ չափ կարօտութիւնդ առնուլ :

— Ամէտէն իրաւունք ունի, սիրելի զաւակս, իմ մեծ թիկնաթուխ վրայ հանգստացնուր զիս, և պատմէ թէ գրեզ չտեսնելէս 'ի վեր ինչ ըրիր. եկիւր ցուցուր ինձ Ֆլավին, որ անոր վարդագոյն շուրթերը համբուրեմ, և անոր փոքրիկ շաղակրատութիւնները լսեմ. ձեր երկուքին մէջանող ըլլալը աչքէս կը թուէր :

— Ֆլավին իր դաստիարակութիւն հետ պարտելու գնաց, մայր իմ, այսչափ շուտ ձեր գալը չէինք յուսար, ձեր այսօրուան նամակը միայն եկող ամիսուան համար ձեր գալուտը կ'իմացընէր :

— Նամակէն երկու ժամ ետքը ճամբայ ելանք. յանկարծակի հոս գալու զուարճութիւնը ուղեցի ունենալ :

Այսպէս խօսակցած ասանին կերկումուհոյն սենեակը հասած էին, և սպասաւորները արկնները կը փոխադրէին : Տիկին Շամարանթ անբաւ սիրով մը իր ալջիկը կը դիտէր, և անոր գեղեցկութեանը և զուարթութեանը վրայ հիացած :

— Երջանիկ ես ուրեմն, սիրելի զաւակս, կը հարցունէր անոր հարկուր անդամ :

— Երջանիկ, ո՛հ, մայր իմ, շատ իսկ : Ամէտէ ամեն ինչիրքներս կը կատարէ, այսօր դեռ հիմակ իր դեսպանութենէ հրաժարելու խօսք ատաւ ինձ : Բուն պատճառը չխօսեցայ իրեն. ներկայ իշխանութեան ծառայելը անանելով մեծ ցաւ պիտի զգայի :

— Ես ալ նոյնպէս :

— Բայց կ'աղաչեմ, մայր իմ, մի՛ ըսէք անոր ձեր գաղափարները, իր անցեալ կեանքի հանգամանաց պատճառաւ դուցէ կը վերա-

ւորուի. արդէն գղեակը չերթալուս համար սիրտը վշտացած է :

— Ո՛հ, արէկ զիտէր նա որ այդ բանին երբէք հաւանութիւն չպիտի տայի : Հաւաստի՛ ես որ այդ դեսպանութեան մասին երկնչելու բան չկայ ակ :

— Կատարելապէս կը հաւաստեմ զձեզ այս մասին : Տեսաւ նա թէ այդ բանը կը դսնար իմ սրտիս, ուստի այսպիսի վիշտ մը ինձ չպիտի պատճառէ : Գեսպանութիւն մը, և այն՝ Միսիլքի՛ մէջ : Քանի կը մտածեմ թէ ամառները այն սոսկալի գղեակին մէջպիտի անցընէի՛ ուր յղութեանս միջոցին գացի, այն գղեակը կ'ըսեմ, ուր մարդս իր հանած ձայնէն անգամ կը վախնայ, և ուր ինքզինքը զրկեմ ուրուական մը կրնայ կարծել, ո՛հ, հաւատացէք թէ կը սոսկամ, և արդէն զիտէք ինչ որ պատմած եմ ձեզ այս մասին :

— Այդ երկրին համար երեակայութիւնդ կը տանջես, Պէտթրիս, աչքիդ գէշ երեցիւր է այն. բայց զիտցիր որ իբրացի չէ. ուրեմն մի՛ ստիպեր ամուսինդ որ վաճառէ զայն, ինչու որ իր ազդատոհմին ամենաչքեղ պատուանունը կը ներկայացընէ :

— Ո՛հ, հանդիստ եղբք, չենք վաճառեր, բայց այն պայմանաւ որ չվերադառնամ, վասն զի հոն սոսկալի տրտմութիւն մ'եկաւ վրաս :

— Եւ հոս շատ բազմութիւն կ'սպասէք :

— Ո՛հ, շատ :

— Արձնք պիտի դան :

— Սերմածի մեր տոհմիկները, Արժեւները, Տալանեի դքսուհին :

— Տալանեի դքսուհին, գոչեց զերկումուհոյն զարմացած :

— Ամէտէ ինչսա աղաչեց զիս. չուզեցի ինչդիրքը մերժել :

— Ականջդ հասած խօսքերէն վերջը :

— Ո՛հ, ո՛չ, մայր իմ, ճշմարիտ չէ ըսածնին, ամուսինս երբէք անոր վրայ չմտածեր :

— Սիրելի զաւակս, զրկէ՞ զիս, կանանց տիպարն ես : Բայց ինչ պիտի ընեն հոս այդչափ բազմութիւն. այս եղանակս որսորդութիւն չըւար :

— Պար, երգ, պոոյա, կատակերգութիւն, տը Շել սաստըր ամեն դերերը կը կատարէ :

— Այդ ամենը զուարճալի պիտի ըլլայ, իսկ դաստիարակուհիք, ինչպէս կը գտնես զինքը :

— Բարի կ'երևի ինձ, բայց երբեմն համբերութիւնս կը հատցընէ, ինչու որ կարի ծանր է բնութեամբ :

— Դաստիարակուհի մը համար ընտիր թերութիւն մ'է այդ օ ֆլավին կը սիրէ՞ զինքը :

— Ֆլավին հրեշտակ մ'է որ ամենքը կը սիրէ : Յեծնէք, մայր իմ, թէ որչափ զեղեցկութիւնը վրայ դրած է :

— Եւ ինչ կը սորվի :

— Չեմ գիտեր . . . իր դասերուն հայրը կ'ըբարդէ, ես ժամակ չունիմ :

— Աը հաւատամ, օրերն շուտ շուտ կ'անցնին :

— Սակայն կ'ուզեմ կէս ժամ մը գտնել աղջկանս դասերը քննելու, անոր հարցումները ընելու համար :

— Այժմ կ'իմանամ մօր մը սէրը :

— Թէ կ'իմանամ : Ա՛հ, ֆլավին սիրելէս 'ի վեր զձեզ հազար անգամ առաջուանէ շատ կը սիրեմ : Այժմ գիտեմ ձեր անհանգստութիւններն, ձեր տաղանասներն՝ որոնց չէի հաւատար : Գիտեմ այժմ թէ ինչու զձեզ բազում անգամ արթնցած ժամանակս անկողնոյս քով նստած կը տեսնէի :

Դիտեմ տոնք ամենքը, բարի մայր իմ, և ձեզմէ երջանիկ եմ, վասն զի ես ձեզի նման չեմ հողար ֆլավին : Ահա ատոնց համար հաւաճացէք թէ իմ երախտագիտութիւնս երկրպագութեան փոխուած է ձեզի համար :

— Բարի՛, բարի՛ Պէտթրիս, կը թոթովէր տիկին Շամարանթ ուրախութենէ արտասուելով :

Աւանդ, այս երկու ընտիր սրտերը որք զիբար այնչափ կը սիրէին, և որք ուրիշներու համար այնչափ բարեսիրտ էին, այս երկու սիրտերը դարուս կը թութեան միեւնոյն մուլար սկզբունքին կը հնազանդէին, այս դարուս, կը սեմք, որ իր սովորութիւններուն նայելով կարի յոյժ լուսաւորուած է, և հիմակուան ունեցած լուսաւորու-

թիւններէն ալ օգուտ քաղելու համար՝ իր հնամի աւանդութիւններուն հետ կարի յոյժ կ'սպուած : Ծեր է նա միանգամայն և տղայ . իր մէկ ոտքը ապագային վրայ կը դնէ, յորժամանակ միւսը անցեալին կը վերաբերի : Անցումի (transition) ժամանակները խիստ դժուարին են և սոսկալի, այնպիսի տագնապ մը կը տիրէ անոնց մէջ՝ որու բան մը օգուտ չընէր : Ինչպէս պատանիներն՝ այդ անցման ժամանակներն ալ իրենց անծանօթ մէկ ցաւով կը տառապին, դարման կը փնտռեն և դարմանը չեն հասկընար : Ստեղծուած բոլոր էակներուն նման սաղգաջ երիտասարդութիւնն ալ իր դաղընիքներն օճի : Ատուած միայն գիտէ և կը կառավարէ այդ դաղընիքներն, իսկ մարդիկ կը հնազանդին անոնց :

Իրենց հիւրերուն եկած առջի օրերը պարոն և տիկին Մօնղան գիշերները հաւաքումի ժամերուն և օրուան մէջ քանի մը վայրկեան միայն գիրար կը տեսնէին : Գիշերները միշտ յողմած ըլլալով քուսնը կ'արդիւնէր անոնց երկայն խօսակցութիւններն, սրտի պարզումներն, վերջապէս մտերիմ վստահութիւնն : Առտունները շատ ուշ արթնալով իրենց զարգարանքը ընելու համար իրարմէ կը բաժնուէին : Կէտթրիս ամեն օր իր սենեկապանուհիէն պատրաստուած և առջի օրուան հագածէն աւելի գերազանց նոր առանին զգեստով մը վար կ'իջնէր : Ճիշտ կէսօրին կը ճաշէին և քանի մը վայրկեան սրահը մնալէ յետոյ՝ օրուան գրօսանքին կ'ըբարդէին : Պատրաստ կառքեր և լծուած ձիեր պտըտողներու կամայքը ներքէ կը կենային, ինչպէս շատ մը ճամբու առաջնորդներ ալ հրամանի կ'սպասէին որպէս զի որսի կամ հետաքրքրական աւերակներու տանին փափաք յայտնողները : Օրուան բոլոր լրագիրները, շաբթուան մէջ հրատարակուած բոլոր դրբերը, և ժամանակին բոլոր փորագրութիւնները սեղանները կը զարկարէին : Սկսուած դործերով լեցուն կողմեր, օթոյններու ազդի ազդի օրինակներ, կաղամարներ և տեսակ տեսակ թողութիւն՝ դուրս ելնել չուզող հիւրերուն զմտազան զբաղմունքներ կը ներկայացընէին : Գնտախազը, ասէլի սեղանն և այլն փափաղողներու հրամանին տակ կը գտնուէին . նմանապէս սեղանատունը մեծարուած զովարար ըմպելիները կէս ժամը անգամ

մը կը նորոգուէին, որպէս զի միշտ համով ըլլան: Ծաղիկները անոյշ հոս կը բուրէին օդին մէջ, երաժշտական նոր եղանակներով վրան ծածկուած դաշնակն պատկերահանութեան սեղանի մը քով բաց կ'սոյասէր: Ընդարձակ գրքատունը և իր կանոնաւոր ցուցակը ուսման և գրականութեան հետամուտներն իրենց կը հրաւիրէին:

Տանը տէրերը զրօսանք մը կ'առաջարկէին, զոր ուզողը կ'ընդունէր, չուզողը ուրիշ զրօսանքի մը կու տար ինքզինքը: Վերջապէս բացարձակ ազատութիւն մը կը տիրէր այս ազնիւ տան մէջ՝ որու մի միայն կանոնը զուարճանալն էր: Ժամը վեցին սեղանը կը պատրաստէին: Իւրաքանչիւր ոք իր սենեակը մտնելով՝ դրեթէ պարահանդէս մը երթալու նման կը զարդարուէր, բայց ՚ի սպիտակ կօշիկներէ և սնդուսեայ բոլորէրէ: Զարդարանայ և տղանայ սանտիկ միցում մը կը հաստատուէր հոն, Բարիզի մրցումէն աւելի զօրաւոր: Պատերազմի դաշտը աւելի ամփոփ ըլլալով՝ պաներազմողները թէև նուազ բազմաթիւ՝ աւելի դէմ առ դէմ կը զրաւնուէին:

Պէտքերիս կենցաղավարութեան և բարձրագոյն վայելչութեան այս դժուարագոյն արուեստը մեծ կատարելութեամբ կը կատարէր: Իր տանտիրինը զիրքը բացարձակ պարզութիւն մը կը պահանջէր իրմէ, բայց լինչ պարզութիւն: այն՝ որ պերճութեան յուսահատութիւն կ'ազդէ, շքեղութիւնը կը խաւարէ և անդամանդներու փայլը կը նսեմացնէ: Ժօզէֆին տիկին գերկոմսուհիէն խիստ ընտիր դասեր առած էր այս մասին:

Ընթրիքէն ետքը երաժշտութիւն կ'ըլլար, որու ոչ այնչափ ուշագրութիւն կ'ընէին, երաժշտութիւնը ընկերութեան մէջ նորաձեւութիւն մը և շինծու կացութիւնմ'է: դաշնակի եղանակ մը զայն ածողէն զատ ուրիշ մը երբէք զրօսցուցած չէ: Երբեմն երգի մը երկու տունները լսելու համար կը լուէին, բայց երրորդ տունին ցած ձայնիւ խօսակցութիւնը կ'սկսէր, և քիչ մը վերջը ոչ ոք հոգ կ'ընէր լուութիւն պահելու:

Ժամը տասնևմէկին պարելու կ'սկսէին, որ մինչև առաւօտեան ժամը երկուքը կը տւէր, յետոյ իւրաքանչիւր ոք աշտանակ ՚ի ձե-

ռին՝ երգելով և ծիծաղելով ընդարձակ մարմարեայ սանդուղներէն վեր կ'ենէին: Այս շէն ու զուարթ լիափորը առաջին դասիկներն մէջ բաժնուելով՝ նրբաշաւիղներու մէջ կը ցրուէր, և իւրաքանչիւր ոք իր սենեակը կը մտնէր: Խեղճ դաստիարակուհին, օրիորդ Լուիլ Բէրէն, երբ իր աշակերտուհին իրմէ պէտք մը չունենար՝ այս բարձր ընկերութեան մէջ կը խառնուէր: Ինքը և իր աշակերտուհին իրենց առանձին սենեկին մէջ կերակուրնին կ'ուտէին, և Ֆլավի միայն անուշեղէնի ժամանակը կ'իջնէր սեղանը, զրեթէ մօրը պէս հաղուած և ժապաւէններով զարդարուած: Սեղանին շուրջը պարտելով շարքերէն մը փոխարէն իր համբոյրները և նաղանքները կը բաշխէր: Սեժ սրահը մտնելու և մէկ կամ երկու ժամ խաղալու թոյլ կու տային անոր: յետոյ օրիորդ Բէրէն ննջելու կը տանէր զինքը, և երբ անկողինը մտնէր՝ սենեակապանուհին կը հսկէր անոր վրայ, և շատիարակուհին դաշնակ ածելու համար սրահը կը վերադառնար: Իր պարտաւորութիւնն էր անվարձ երաժշտաց և սխալ երգեցողներու ընկերակցութիւն ընել, չորս ձեռօք ածել, սխալները ցուցնել և այն ազնիւ ընկերութեան բնայր համեմատ վարսեր, քաւորներ և տեսակ տեսակ պարելու եղանակներ նուազել:

Տիկին Շամբարանթ և մարքիղուհին քաջալերութեան և շնորհակալութեան խօսքեր կ'ողջէին անոր: Կոչնականերէն ոմանք հետը խօսակցութեան կը մտնէին, բայց պարոն Մոնղա միայն անոր ուղածին համեմատ կը վարուէր: Իր սիրասուն զուակին իբր առաջնորդը և իբր բարեկամուհին կը յարգէր զինքը, կ'ուզէր որ զո՛հ ըլլայ իրմէ, որպէս զի միւս օրը իր զուակին աւելի քաղցր և աւելի մայրական ժպիտ մը նուիրէ: Օրիորդ Բէրէն որ աշիւ և կատարուն բնութիւն մ'էր՝ առանց արտաքին գեղեցկութեան, իր ուշիմ մտքովը շուտով մը զինքը շրջապատողներուն ամեն մէկին ճիշտ արժանիքը իմացաւ, և միշտ զգուշութեամբ վարուելով՝ առանց կռուելու բառ մը անպամ չէր արտասաներ: այսպէս այս իրարմէ տարբեր և տարօրինակ տարրերով կազմուած ընկերութեան բոլոր համալիրութիւնը ստացաւ:

Այս միահամուռ ընկերութեան սկզբնաւորութենէ ութը օր ետքը, մարքիղը իր կնոջը սենեակը մտած պահուն՝ օրիորդ Բերէնի հետ խօսակցութեան մէջ գտաւ դան: Պէտքիս իր ամուսինը տեսնելով խօսակցութիւնը ընդմիջեց և թեթեւապէս կարմրեցաւ: Լուիզ մեկնելու շարժում մը ըրաւ:

— Նստեցէք, օրիորդ, դեռ չլմնցուցի, ըսաւ Պէտքիս, թող լսէ մարքիղը, հոգ չէ:

— Ինչ բանի վրայ է խնդիրը, հարցուց մարքիղը:

— Խիստ պարզ բանի մը վրայ է, բարեկամդ իմ. այնչափ սաստիկ յողնած եմ, այնչափ շատ գործեր ունիմ որ անկարելի է ինձ ուղածիս պէս զբաղիլ տնային գործերու:

Պարոն Մօնղա յօնքերը կնճուեց. Պէտքիս զայս տեսնելով՝ աշխտածութեամբ շարունակեց:

— Հաւատա ինձ, սիրելիս, որ քեզ հաճելի ըլլալու համար ամեն ինչ որ կըրայ ընել՝ ըրի, ամեն ճիգս թափեցի, բայց կը յուսամ թէ գուն ալ չես ուզեր որ հիւանդանամ, և զիսցած եղի որ անպատճառ այս բանս պիտի պատահի, ըստ որում իմ կարողութեանէ շատ վեր են այս խոնջեցողները: Ուստի մտածեցի որ օրիորդ Լուիզ իր սովորական բարութեամբը իմ տեղս բռնելու շնորհը պիտի ընէ: Տեսարակներս իրեն պիտի յանձնեմ հիմա, և նա պիտի կարգադրէ, ստակները ինքը պիտի տայ, և ինձմէ աւելի ամեն ինչ պիտի նայի՝ սակայն դարձեալ իմ հսկողութեանս տակ ըլլալով. ինձ հաշիւները պիտի ցոյց տայ, ամեն ինչ կանոնաւոր պիտի ընթանայ և ես այսչափ շատ չպիտի յողնիմ:

— Տիկին մարքիղդ հոյն հրամանները կատարելու պատրաստ եմ, ըսաւ դաստիարակուհին:

— Սիրելի Պէտքիս, գուն չպիտի յողնիս բայց օրիորդը պիտի յողնի. մտածէ, ինչպէս կարելի է որ Ֆլավիի տալիք կրթութեան հոգովը, ամեն զիշեր երաշժան պաշտօնովը՝ որ կու տաս իրեն, ժամանակ դանէ ընելու այն բանը՝ որ դու ինքզ շարունակելու դիւրութիւնը չունիս: Քու զբաղմունքդ միայն ցնցոտիներդ, հոգալ և կոչականները զբօսընել է, և ժամը տանուկէսին ան-

կողինէն պիտի ելնես, մինչդեռ օրիորդը ժամը վեցին արթնալով՝ քու աղջկանդ դասերը պիտի պատրաստէ, անոր զարգարանքը պիտի հոգայ, պտըտելու պիտի տանի, և դասը պիտի տայ: Ինչ, միթէ քու օրերդ անոր օրերէն աւելի կարճ են:

— Սիրելիդ իմ Ամէտէ, դու իմ ծուլութիւնս և աստանդական կեանքս կը յանդիմանես. իրաւունք ունիս բայց ուրիշ կերպ չեմ կրնար ընել. այնչափ հին սովորութիւն մ'է այն՝ որ անկարելի է յաղթել: Օրիորդ Լուիզ ինձմէ տարբեր կերպով մը պիտի դաստիարակէ Ֆլավին, և կը յուսամ թէ նա ճշմարիտ աստիկին մը պիտի ըլլայ: Նայինք ուրեմն ամեն ինչ խաղաղելու միջոց մը չենք կրնար գտնել: Չեն կրնար զիջանիլ որ քանի մը օրուան համար իմ իշխանութիւնս օրիորդին ձեռքը յանձնեմ, հաւատա որ օրինաւորապէս պիտի կարգադրէ գործերը և մեր շահերուն փնաս մը պիտի յըլլայ, ես միւս կողմէն պիտի շահիմ:

— Այլ յուսան, Պէտքիս:

— Միայն թէ այս բանս քեզ անհաճոյ չթուի, շարունակեց նա անդիմադրելի ժպիտով մը. եթէ այս մասին ինձ չներես՝ յողնութեան մեռնիլը նախամեծար կը համարիմ:

— Միշտ չափազանցութիւն. սակայն Պէտքիս, քանի որ բացարձակապէս կը պահանջես՝ պէտք ենք քու և ամենուն յարմար եղած կերպովը գործերը կարգադրել: Այս պահուս Բարիզ պիտի դրեմ որ ինձ օգնական մը դրկեն, ասով օրիորդ Լուիզ գիշերները հանդիստ կրնայ ընել:

— Այո, այդպէս ըրէ, բարեկամդ իմ, խեղճ աղջիկը քիչ մը հանդիստ պիտի ըլլայ:

— Խիստ բարիսիրտ էք, պարոն մարքիղ, ըսաւ դաստիարակուհին:

— Արդարութիւն է ըրածս, օրիորդ. մարդս ինչ որ կարող է ընել՝ այն միայն կը պահանջեմ: Չորս օրէն գիշերային նեղութեանէդ աղտած պիտի ըլլաս, քանի որ մարքիղուհին այս աշխատանքը քեզի թող տալու սաստիկ փափաք կը յայտնէ:

— Գոհ և երջանիկ եմ այսպիսի վստահութեան մը համար:

— Հնորհակալ եմ, սիրելի օրիորդս, դաստիարակուհիներուն մարդարիտն ես դու. առանց քեզի անկարելի պիտի ըլլար ինձ հիւրերը ընդունիլ. այժմամեն բանէ աղատած եմ: Բարի զիշեր. կ'աղաչեմ, սենեկապանուհիս հոս զրկելու հնորհն ըրէ:

Երբ օրիորդ Բէրէն դուրս ելաւ՝ մարքիզուհին իր ամուսնոյն մերձեցաւ և թեկըր անոր ուսին վրայ դնելով՝

— Սրդողած ես ինձ, Ամէտէ, ըսաւ:

— Չեմ կարող սրդողիլ քեզ, միայն սրտիդ մէջ այսչափ քիչ վարկ ունենալուս համար կը վշտանամ:

— Ասիւրախա . . .

— Ոչ, ապերախտ չեմ, այլ կարի անձուէր, կարի հեռատես և ապագային համար կարի տխուր եմ:

— Նաև կարի անախորժ բաներ խօսող մ'ես, Ամէտէ:

— Ճշմարիտ է ըսածս, Պէտթրիս:

— Ո՛հ, շատ աղէկ, շատ աղէկ, ուրիշ բանի վրայ խօսի՛նք, քանի որ մէկըմէկու միտք չպիտի իմանանք:

— Ինչ որ կ'ուզես՝ խօսի՛նք:

— Պարահանդէս մը պիտի տանք:

— Ինչ բանի համար:

— Բոլոր քաղաքը հրաւիրելու և արժանաւոր կերպով մը հաստատուելու համար:

— Երբէն բոլորովին հաստատուած ենք, և տարիքս ներածին պէս՝ զիս երեսփոխան պիտի անուանեն, հաւաստի եղիր:

— Միայն այդ կը պահէր որ երեսփոխան ըլլայիր: Լուի-Պիլիբրի հաւատարմութեան երդում պիտի ընես: Ո՛հ, մայրս և ընտանիքս երբէք չպիտի ներեն քեզ այդ բանը:

Ամէտէ առանց պատասխանելու ժպտեցաւ:

— Ահա աս բանիս համար պարոն Մանիէրի հետ այնչափ շատ կը խօսէիր: Զիս իր կարծիքներուն շահելէն ՚ի վեր՝ նոր արբանեակներ կը փնտռէ՛ր: Տիկին Մանիէրը զօրաւոր օղնական մ'է. քեզի հետ մէկ ժամու չափ պատուհանին բով կը խօսակցէր. ինչ կ'ըսէր նա, քաղաքականութեան վրայ կը խօսէիր:

— Ո՛չ:

— Գրականութեան վրայ:

— Ո՛չ:

— Որսի՛, մնաբանութեանց, կատակերգութեան, բամբասանքի՛ վրայ, շարունակեց նա շտապաւ:

— Ո՛չ:

— Ինչ ուրեմն, միթէ սիրոյ վրայ կը խօսէր:

Մարքիզը շպտասխանեց:

— Կարծեմ թէ լաւ գուշակեցի, քանի որ կը լուես: Ո՛հ, Ամէտէ, Ամէտէ, զիս պիտի մոռցընես: Միշտ երկնչիլ, զքեզ չկորսնցընելու համար միշտ դողալ, միշտ կասկածիլ. բայց ինչ ընեմ, իմ չէ յանցանքը, միշտ ինձմէ զաղտնի կը պահես ամեն բան:

— Անպատճառ կ'ուզես գիտնալ տիկին Մանիէրի ինձ ըսածը:

— Միթէ պէտք չէ որ զիտնամ:

— Կը պահանջես:

— Այո:

— Լաւ ուրեմն, կը խնդրէր ինձմէ որ ախոռներուս աղբերը վաճառեմ իր պարտիզպանին, որպէս զի իր սեխերու կամ ձմերուկներու դաշտերը ծածկէ, ըստ որում անտեսս մերժեր է տալու:

Պէտթրիս պատասխանելու խօսք մը չդասաւ, և սկսաւ քուն ձևացընել: Երբ միւս օրը լուսցաւ, սենեկապանուհին ներս գալով շատ մը նամակներ բերաւ և յետագայ լուրը հաղորդեց:

— Ահս ժամէ ՚ի վեր է, ըսաւ նա, որ տիկին Տալանի դքսուհին այն սուրհանգակը եկած է, և տիկին դքսուհին ճիշտ կէսօրին հոս պիտի ըլլայ:

ԺԲ

Տալանի գրաստի :

Այս լուրը կայծակի մը նման շանթահարեց Պէթերիս , որ իր առերեւոյթ հնազանդութեան հակառակ դքսուհին հեռացընելու գաղտնի յոյս մը կը տածէր , կանանց յատուկ եղած պատրուակներէ մէկը գործածելով , պատրուակներ՝ որք գրեթէ միշտ հաւանականութեան կերպարանք կը կրեն : Այսպէս կարծեց թէ ամուսինը իր դիտաւորութիւնը գուշակելով «սիրտ-հոյ» ճամբորդութիւնը կը փութացընէր , և թէ վերջապէս անօգուտ և անվայել մտերմութեան մը կը հարկադրէր զինքը : Բարկութենէ կրակ դարձած դէպ ՚ը անոր դառնալով հարցուց թէ այս լուրը լսեց արդեօք :

— Ատարեւայէս , պատասխանեց նա :

— Եւ ինչպէս չես աճապարեր իջնելու և հրամաններ տալու որ տիկին դքսուհին հասած միջոցին ամեն ինչ պատրաստ գտնէ :

Այս «Տիկին դքսուհին» բառը արտասանելու կերպը մեծ փոթորիկներ կը պարունակէր : Ամէտէ առանց յայտնի ընելու հասկըցաւ , և հանդարտութեամբ մը շարունակեց .

— Տիկին Տալանիի սենեակը պատրաստ է , նախաձաշը սովորականին համեմատ պիտի պատրաստուի : Ուրեմն ինչո՞ւ անհանդիստ ըլլամ :

— Ինչ , սենեակը պատրաստ է , ուրեմն անոր գալը գիտէիր :

— Սիրելի Պէթերիս , արդէն գիտես թէ վարի դստիկոնը գատարկ է , սովորաբար զայն մեծ այցելուններու կը պահես , ուրեմն

— Այո՛ , իրաւունք ունիս , տիկին Տալանի մեծ այցելուհի մ'է , գոնէ ինի համար , ըստ որում չեմ՝ ճանչնար զինքը :

— Պէթերիս , ինձ ուրիշ բան խոստացած էիր :

— Այո՛ , խոստացայ սիրով և քաղաքավարութեամբ ընդունիլ «սիրտ-հոյ» խոստումն պիտի կատարեմ , և ինձ կ'երեւի թէ արդէն կ'սկսիմ կատարել :

— Սիրելի Պէթերիս , կրկնեց Ամէտէ վայրկեան մը լուրէ յետոյ , աղէկ միտ դիր ինձ և նայէ որ քեզի ըսելիք խօսքերէս օգուտ մը քաղես : Ձեմ գիտեր թէ նորէն ո՞վ համարձակեցաւ քեզի անմիտ խօսքեր ըսելով՝ դիւրագրգիր նախանձութիւնք շարժելու , բայց գիտցած եղիր որ դքսուհին բարձր հանձարի և մեծ ազդեցութեան տէր կին մ'է : Քու երես առած աղջկան մը փոքրիկ կատակերգութիւններդ՝ որք ինձ և մօրդ սիրուն կերեւին , անոր կատարելապէս ծաղրելի պիտի թուին : Գու ինքք ձմեռը իր մեծութեանը և կերպերուն վրայ զմայլելով՝ ստիպեցիր զինքը որ հոս գայ , և հիմակ չեմ՝ գիտեր ինչ զրաբանութիւն լսելով՝ կ'ուզես արհամարհանօք վարուիլ հետը : Զգուշացիր այդ բանէն . պղտիկ պիտի մնաս . դքսուհին տասը տարուան քեզէ մեծ է , և արքունական սովորութիւններ ու անխռով համարձակութիւն մ'ունի . այնպիսի զօրաւոր թշնամի մը պիտի ընես քեզի դէմ՝ որ իր գէնքերը թունաւորելը անարժան պիտի սեպէ , և միայն ընկերութեանց մէջ վրադ պիտի խնդայ և ուրիշներու ալ խնդալ տայ : Ասիկա ձեռք կու տայ քեզի :

Մինչդեռ իր ամուսինը այսպէս կը խօսէր , Պէթերիս փոփոխակի կը զեղնէր , կը կարմրէր : Գաղտնի բարկութիւն մը իր սրտին մէջ գոռալով՝ սոսկալի ճայթում մը կ'սպառնար : Աերջապէս ալ չգիմանալով՝

— Շնորհակալ եմ , պարոն , ըսաւ նա բոցավառ աչերը դէպ ՚ի ամուսնոյն դարձընելով . խրատներէդ օգուտ պիտի քաղեմ , և քու «սիրտ-հոյ» վրաս չպիտի խնդայ , այսհասով եզիր : Բարեբաղդաբար գրեթէ բոլոր ընտանիքս հոս է . և պիտի տեսնենք թէ ո՞վ պիտի յաղթէ , ես թէ նա :

— Արծեմ թէ ընտանիքդ այս բաներուն մէջ յարարերութիւն մը չունի , Պէթերիս . դու իմ համբերութիւնս և սէրս չարաչար կը դործածես , զիս անգթաբար կը տանջես : Ձեմ խարեր դքեղ ,

Երբէք ալ խարած չեմ, բայց խօսքերովդ ինձ տեսչ կու տաս քեզ անհաւատարիմ ըլլալու :

— Կը խոստովանիս այդ բանը :

— Այո, կը խոստովանիմ թէ գլուխս կը դառնայ, թէ քու մշտաւե հաճոյքներուդ և փոփոխամիտ բնութեանդ առջև չեմ կրնար ինքզինքս պաշտպանել : Ա՛յդամ թէ ինչ զառ ՚ի վարի կը մղես զիս, կ՛զգամ թէ քու կամքիդ իշխելու համար հաստատ կամեցողութիւն մը պէտք էի ցուցնել : Սակայն քեզ ցառ չպատճառելու փափաքս, խաղաղութեան բուռն պէտքս մեր ապագային համար ողբալի զիջողութիւններու կ՛առաջնորդեն զիս : Պէտքերիս, երկուքնուս ալ կորստեան պատճառ պիտի ըլլաս :

Նորատի կինը գլուխը երկու ձեռացը մէջ առնելով՝ սկսաւ լալ, խոշոր արտասուաց կամ թիւնք մատերուն մէջ տեղերէն ցիրոցան մաղերուն վրայ սահելով՝ կը հոսէին : Գիշերային շապիկը բացուած անոր շքեղ ուսերը կը ցուցնէր. խիստ զեղեցիկ և խիստ զրաւիչ էր նա այս վիճակին մէջ : Ամէտէ որ դեռ զինքը կամ թողին կը սիրէր, այս տխրութեան և այս զեղեցիկութեան չիրցաւ զիմանալ : Այսպիսի դժուարին գիրքի մը իշխելու և անոնց հետևութիւնները ամբողջապէս հաշուելու համար դեռ շատ երիտասարդ ըլլալով իր կինը գիրքը առաւ, և սկսաւ շատ մը համբոյրներու հետ անոր ականջն ՚ի վար խօսիլ :

Պէտքերիս սկզբան չլսելու գարկաւ, յետոյ արտասուքները դադրեցան, ձեռքերը կուրծքին վրայ ինկան և ժպիտ մը տեսնուեցաւ իր շուրթերուն վրայ. գլխի զեղեցիկ շարժումով մը սեւա մաղերուն չքնաղ խոսքովքները ետին նետելով առաջուան շարժումէն աւելի հրապուրելի շարժումով մը գլուխը ամուսնոյն կուրծքին վրայ կոթնցուց նա՛ ըսելով .

— Եթէ այսպէս սիրես զիս, չպիտի խառնուիմ ալ Բէր գործերուն, քու ամեն ուղածդ պիտի ընեմ :

Մարքիզը դարովապին կերպիւ մը զրկեց զինքը :

— Միթէ միւս օրուան նման փուճ խոստում մը չէ՞ այդ. շարունակ այդպէս կ՛ըսես, բայց երբէք չես գործադրեր : Ա՛՛հ, եթէ ուղէի՛ր՝ քանի՛ երջանիկ պիտի ըլլայինք :

— Այո՛, եթէ քու ամեն կամքերդ կատարէի :
— Կամ եթէ ես քու կիններդ կատարէի, յարեց Ամէտէ ինքն ալ ժպտելով :

— Միտարանելու համար մէկ կամք ունենանք և զայն կատարենք :
— Միրելի՛ն Պէտքերիս, ահա այսպէս միշտ սիրուած պիտի ըլլանք, և որչափ ժամանակ շարունակենք՝ երկնչելու բան մը չունինք :

Մարգհասակ լծակիցները սովորական ժամուռ սեղանը իջան, բայց չզիտեմ երջանկութեան ինչ կերպ բուրմունք մ՛իրենց չորս կողմը կը սփռուէր : Պէտքերիսի իրական շնորհքը ու զեղեցիկութիւնը սովորականէն աւելի հրաշալի կ՛երևէր, որու վրայ բոլոր կոչնակները յափշտակուած մնային :

Այս առտու հրեշտակի մը նման զերերջանիկ հով մ՛ունիս, տոհմահիս, բաւ Բօպէր. արդեօք անխոհեմ բան է պատճառը հարցընէ :

— Պատճառը այն է որ օղբ զեղեցիկ է, թո՛չունները կ՛երգեն, ծաղիկները կը բացուին, և չորս կողմն ամեն ինչ զմայելի կը թուի. և ասիէ զատ, յարեց նա՛ որպէս թէ պատճ մը մտածելէ յետոյ, Տալանի դասուհին կ՛սպասեմ :

— Ա՛՛հ, ինչ հրաշալի կին մ՛է այն, զոչեց ալ Շել ասպետը :

Շնորհ մ՛առջէն, շնորհ մ՛ետեէն,
Նոր նոր հրատարակ միշտ զերար գլին :

— Միրելի տոհմահիս, կը նայիմ որ ոտանաւորներով խօսելու տարօրինակ սովորութիւնը միշտ մնացած է վրայ, կ՛երևի թէ երիտասարդութեանդ ժամանակին խիստ արմատացած մէկ նորաձեւութիւնն էր այդ :

— Այո, սիրելի տոհմահիս, զեղեցիկ և երիտասարդ եղած ժամանակին նորաձեւութիւնն էր այդ, և պիտի տեսնես թէ այդ տեսակ նորաձեւութիւնները քանի՛ դժուարութեամբ կը մոռցուին : Ես այդ երգելով, և զանոնք ժամանակին յարմարներով՝ սքանչելի յաջողութիւններ ունեցած եմ, և ուրիշ բան չունենալով հիմա՛ մի-

այն այդ յիշատակները մտքիս տուցե կը բերեմ: Աւանդ, քու տա-
րիքդ ունեցողները շեն խմանար այս բանը, բայց

Թնդ, թնդ որ դայ ժամանակ:

Պէտքը, այս Ժամանակ խօսքին վրայ սկսաւ բարձրաձայն ծի-
ծաղիլ: Երիտասարդութեան մէջ ներկան և ապագան միայն կը
մտածուի, ոչ այն ապագան՝ զոր փորձառութիւնը կը ներկայա-
ցնէ, այլ ոսկեղօծ երազներու ապագան, առանց ցաւի և վէճի
ապագան, սիրոյ և անմահ գեղեցիկութեան ապագան: Մեր մէջէն
ո՛վ քսան տարեկան հասակին մէջ կը հաւատայ թէ իր մեծ մօրը
պէս սպիտակ մաղեր պլտի ունենայ. դեռ հոն հասնելու շատ մի-
ջոյ կայ:

Ճիշդ կէսօրին դքսուհւոյն փառաւոր կառքը դաւիթէն ներս կը
մտնէր: Պարոն և տիկին Մօնղա, տիկին Շամարանթ և գղեկին
բոլոր ընակիչները զան ընդունելու համար գրան սանդուղքին վրայ
դիզուեցան: Ամէտէ գռնակը բացաւ և ձեռքը տիկին Տալանի
ներկայացուց. Պէտքը ալ դէպ ՚ի անոր յառաջանալով

— Ո՛հ, որչափ բարեօրրա էք, տիկին դքսուհի, ըսաւ, որ
զմեղ չմոցար:

— Ինքզինքիս կարի գէշ բան մ'ըրած պիտի ըլլայի եթէ զձեզ
չմտածէի, տիկին, ըսաւ դքսուհին. սիրուն մտածումները կը սի-
րեմ ես:

Յետոյ իր շուրջը զսնուողները բարեկեց ամենամուրը զանազանու-
թիւնները որոշող այն աննման քաղաքավարութեամբ՝ զոր մեր ար-
դի դաստիարակութիւնը միշտ մաս մաս կը յափշտակէ մեզմէ, և
որ քիչ ատենէն ընկերութեան մէջէն պիտի անհետի գլխովին, ինչ-
պէս նաև կիրթ ճաշակը և ճշմարիտ վայելչութիւնը, վերջապէս
մեծ տիկիններու յատուկ եղած ամեն հանգամանքները:

Դքսուհին այս ընկերութիւնները քաջ կը ճանչնար, զիտէր նա
որ նախաձաշին ժամանակը պիտի համնի, զիտէր որ գղեկին բնա-
կիչները իրենց սենեկէն պճնեալ և պաճուճեալ դուրս պիտի ել-

նէին, և թէ ինք տաս կամ տասուերկու ժամուան ճամբորդու-
թեանէ աղճատեալ զգեստներովը ներս մտած ժամանակը աննպաստ
տպաւորութիւն մը պիտի պատճառէր: Ընկերութեան մէջ մանող
մէն մի հիւր, մանաւանդ զիւղը՝ ուր միահամուռ կեանքը թերու-
թիւններն աւելի աչքի զարնել կու տայ, մէն մի հիւր, կ'ըսեմք,
պէտք է որ իր ղէնքերը պատրաստ ունենայ. ըստ որում ոտից
ցղաւի կը քննեն, կը հետադոտեն զինքը, իբր թշնամի կամ բա-
րեկամ ցոյց կու տան, և իրմէ առաջ հասնողներուն միշտ պարտա-
քեր կ'ունենայ կատարելք:

Դքսուհին իր բարձր գեղեցիկը, հարստութեամբը և հանձարո-
վը ամբողջ ընկերութիւնը գերազանցելուն հաստատ էր, սակայն
ուզեց իրաւամբ իշխել անոր: Ուստի վերջին կայանը օթեանելով
իր ճամբորդութեան սնտուկը բացաւ, և պատրաստուած ըլլալը
յայտնի չըլլալու չափ հագուստ մը պատրաստեց իրեն: Իր երե-
նեայ վարսակաշնեով ողորկ մաղերը համաչափութեամբ կը փայ-
լէին, և փոքրիկ մեխրագոյն կօշիկները աշխարհիս ամենէն չքնաղ
ոտքը երևակայելու տեղի կու տային: Երբ մարքիզուհին առաջար-
կեց որ նախաձաշէն առաջ անգամ մը իր սենեակը երթայ,
դքսուհին պատասխանեց թէ չուզեր ընկերութիւնը սպասցնել, և
թէ բոլորովին պատրաստ է սեղանը իջնելու: Զին աւանդութիւն-
ները պահող անձինք այս զարմանալի տաղանդն ունին որ ուրիշ
ներու հետեւելու միշտ պատրաստ կը գտնուին, ոչ որ անհանգիստ
կ'ընեն, և ստէպ ինքզինքնուն վրայ խորհած ժամանակին այնպէս
կը ցուցնեն թէ իրենց անձը մոռցած ըլլան:

Պէտքը դքսուհւոյն նկատմամբ քաղաքավար և գրեթէ սչրա-
սէր երեկեցաւ. սա միշտ Պէտքըի սողքալի խօսքերուն քաղցրու-
թեամբ պատասխանելով քիչ կը խօսէր և շատ կը զիտէր: Ու-
թեամբ հետզհետէ կօշնականները աչքէ կ'անցունէր նա,
շողքութեամբ հետզհետէ կօշնականները աչքէ կ'անցունէր նա,
զորս թէպէտև ամենքն ալ կը ճանչնար, այլ գղեկին մէջ մտեր-
մական կեանք վարելով աւելի մեծ ծանօթութիւններ պիտի ստա-
նար անոնց վրայօք: Արտասանած մի քանի կարճատև խօսքերը իր
ճիշդ նպատակին զարնելով սեղանին շուրջը ամենքն ալ սկսան ի-

բարու կրկնել զանոնք : ամեն կողմն ողորալի շշունչ մը կը ըսէր :

— Ո՛Տ, կ'ըսէր տը Շեկ ասպետը, դքսուհւոյ մը համար կարի մեծ հանճար ունի այս կինը :

Եւ յիբաւի կարի իմն մեծ էր ունեցած հանճարը, ըստ որում արդար, ուղիղ և կտրուկ միտք մը ունենալով՝ ամեն բան կը տեսնէր և շուտով մը կ'իմանար թէ իրեն ըսուածները և թէ իրմէ պահուածները : 'Նէօյլէի մէջ երկու օր անցընելէ յետոյ բոլոր բնակիչները լաւ մը ճանչցած ըլլալով՝ գրեթէ անոնց ամէն մէկուն պատմութիւնը կ'ընար իրենց պատմել, ինչպէս նաև անոնց ամեն մէկուն տկարութիւնները հրատարակել : Տիկին Տալանիի առանց բարեմիտ կին մը ըլլալու բաւական սրտի աէր մէկն էր, զոր իր օրինակներուն և խրատներուն անսայողաց կամայքը ներքև կը դնէր միշտ, սակայն եթէ իրեն ընդդիմանային և չանային՝ այն ժամանակը անոր բնութեան գէշ կողմը երևան կ'երևէր : Հպարտ, անաչառ, նամանաւանդ գոռոզ, իր վրայ քաթերին Բի կամ Էլիզապէթի հանդամանքները կը կրէր : Կարող էր նա աէրութիւն մը կառավարելու և բանակի մը ետևէն պատերազմի երթալու . պայքարի մէջ անխոնջ և քաջասիրտ՝ յաղթութենէ վերջը անդուծ կը դառնար, և պարտեալները կը զօհէր իր անձնասիրութեան . իրեն իմաց տուած ծուղակին մէջ ընկնելու կը հարկադրէր զանոնք, և այս տեսակ պարագաներու մէջ ցոյց տուած յաջողութիւնը բովանդակ դիւանագիտութիւն մը ծախու կ'առնուր :

Այս պարագայիս մէջ Ամէտէին ներքին կեանքին վրայ կարեկցութիւն մը զգաց, և Պէաթրիսի վտանգաւոր տրամագրութիւնները և մօքը անոր վրայ ունեցած ցուալի աղղեցութիւնը հասկընալով՝ անոր վիշտերը բուժելու, աղէաններու առջևն առնելու և դրժբադրութիւնները արդիւնելու դժուար պաշտօնը իր վրայ առաւ : Ուստի շրջագայութեան մը միջոցին մարքիզուհւոյն թեք մտնելով զան ընդհանուր խօսակցութենէ հեռացուց :

— Բարեբաղդ կին մ'ես դու, ըսաւ նա յանկարծ, քննակէս չէ, տիկին :

— Անշուշտ տիկին դքսուհի, պատասխանեց տիկին Մօնղա խօսակցութեան այս սկզբնաւորութենէ թեթեւայէս խումբելով :

— Եւ բան մը չյուզէր քու երջանկութիւնդ :

— Եւ ոչ բան մը :

— Երբէք :

— Երբէք :

Պէաթրիս կարմրեցաւ իր ամենօրեայ վէճերը ու պայքարները յիշելով :

— Լաւ ուրեմն, կ'ուզեմ որ իմ կարծիքս ըսեմ. այդ երջանկութեանը բոլորովին չեմ հաւատար ես :

— Գո՛ւք, տիկին դքսուհի :

— Ո՛Տ, այդչափ շուտ մի բարկանաք . պիտի բացատրեմ ամեն ինչ, և կը յուսամ որ առ քեզ ունեցած բարի դիտաւորութիւնս այս պարագայիս մէջ ինձ ներողութիւն զանելու պիտի օգնէ : Երջանիկ ես, կը հաւանիմ, սակայն այդ երջանկութիւնը բոլորովին անհետացընելու շաւղին մէջ կը գտնուիս, և եթէ այսպէս շարունակես՝ երկար ժամանակ չպիտի տեսէ այն :

— Բայց ինչպէս, տէր իմ Աստուած :

— Մտիկ ըրէ . այս աշխարհիս մէջ պարագում մը չունիմ. երկինքը ինձ անխոնջ ետանդ մը նուիրած է՝ որուն սնունդ մը պէտք է : Այս պատճառաւ աջ և ահեակ և երբեմն առանց դիտաւորութե ինչո՛ւ պահպան հրեշտակի մը պաշտօնը կ'ուզեմ ստանձնել, ու կը փափաքիմ՝ այնչափ դժուարութիւններով շահած արդիւնքներս ուրիշներուն վայելել տալ : Եւ թէպէտ մինչև ցայժմ կը խօստովանիմ դառնութեամբ թէ անյաջող ելք մ'ունեցայ, այլ սակայն դարձեալ չեմ կասիր, և կ'ուզեմ քեզի հետ ալ փորձել, եթէ կը յօժարիս :

— Չիրցայ աղէկ իմանալ ըսածներդ, տիկին :

— Ո՛Տ, յայտնի կը տեսնեմ չհասկընալդ, և այս աւելի անհանդիստ կ'ընէ զիս : Գու քու դժբաղդութիւններդ իսկ չես տեսներ : Քու փոքրիկ դեղեցիկ դուրիս քեզ կ'առնու կը տանի, ընկերութիւն մը կ'ստեղծէ քեզ, ինչպէս նաև իր քմայքը համեմատ ներքին կեանք մը, իր իշխանութեանը վրայ կը վստահէ, և երբ եր կամքը կատարէ՝ ալ բոլորովին ամենազօր կ'զգայ ինքզինքը՝ այնպէս չէ, տիկին :

— Բայց, տիկին . . .

— Սակայն, սիրելիս, հասարակ դատողութիւն ըստած բանը չունիս դու: Ինչո՞ւ այս սնապարծ կերպերը, ինչո՞ւ այսպէ՞ս կ'ուզէս ները. ինչո՞ւ այս դեղեցիկ աչքերդ արտասուելու, և ինչո՞ւ այդ վարդանման շուրթերդ հրամայելու կը հարկադրես, մանաւանդ ինչո՞ւ ամուսինդ կը նեղադնես. խեղճ մարդը զքեզ այնչափ կը սիրէ, քեզի այնչափ հաւատարիմ է և միայն քեզ հնազանդիլ կը բաղձայ:

— Ձեր կարծածին չափ հլու չէ, տիկին:

— Քու կերպարանքդ կը տեսնեմ թէ որչափ զիս տարօրինակ կը դանես, և ինչ աստիճան խառնակիչ կին մը կ'երեկիմ աչքիդ. քայց կը սխալիս: Անդունդի մը եզերքներուն վրայէն քալող մէկը ինչ զգացումներ որ կ'աղբէ ինձի, միևնոյն զգացումը կ'զգամ քեզի համար: Այդ անձին առջևը վազելով կը դուչեմ. «Քանի մը քայլ ես և հաս սիտի ընկնիս և կորսուիս»: Գուցէ զիս սուտ մարդարէի մը տեղ դնէ այդ անձը, քայց ես երբէք չեմ կասիր, միայն թէ բոլորովին մերժէ զիս: Ահա, սիրելիս, քու կացութիւնդ:

— Ի՞մ կացութիւնս:

— Այո, քո՛ւ: Եթէ չկասիս այդ ընթացքէ՞դ՝ գերին պիտի ապստամբի, տէրև բռնապետ պիտի դառնայ, գուցէ աւելի դէ՛շ անտարբեր պիտի դառնայ, և եթէ երբէք այդ աստիճանները հասնի՝ այն ժամանակը միթիթարութիւն մը չպիտի ունենաս, դժբաղդութիւնը անբժշկելի պիտի ըլլայ:

— Ա՛հ, կը սոսկացնէք զիս, տիկին դքսուհի:

— Աւելի աղէկ, վախցիր որ չընկնիս:

— Բայց Ամէտէն շատ կը սիրեմ:

— Գէշ կերպով կը սիրես զինքը:

— Բայց հոգոյս բոլոր զօրութեամբը կը սիրեմ:

— Այդ չբարեր, պէտք ես մտքիդ բոլոր զօրութեամբն ալ սիրել:

— Հաւատայէ՞ք որ բան մը հաշիւ չեմ ընել:

— Այդ շատ աղէկ կը տեսնուի:

— Իր ամեն խնդիրքները կը կատարեմ:

— Իրեն կարծել տալով թէ կ'ընդդիմանաս, որ խիստ յոռի կերպ մ'է:

— Այդ կարծէք:

— Թէ կը կարծեմ: Նախանձոտ ես, այնպէս չէ՞: Նոս պատասխաներ, ըսել է որ յուսացածէս աւելի նախանձոտ ես: Իմ վրայօքս քեզի շատ զրարանութիւններ ըրին, և դու ինձմէ ալ նախանձեցար:

— Ամէտէ ըսա՛ւ քեզ այդ բանը, գոչեց դեռահաս կինը կարմրելով և թեք դքսուհոյն թեկէն քաշելով:

— Սիրելի տիկինս, ըսաւ դքսուհին ժպտելով և սուսնց յուռելու, մտածէ որ եթէ նա ըսած ըլլար ինձ՝ միթէ կ'ըսէի՞ քեզ: Պէտք զիս զուրի ծուց:

— Եւ ոչ մէկը ըսաւ ինձ այդ բանը, միայն դու շակեցի: Քու փոյթեռանդ շարժումներդ, անոր զգուշաւոր վարմունքէն և տիկին մօրդ սէր կերպերէն դու շակեցի: Աստիք ամենը ձեր ամենուն ճակատին վրայ գրուած են:

Մարքիզուհին չկրցաւ ժպտա մը արգիլել:

— Ժպտէ, և եթէ կ'ուզես իմ զիտութիւնս ծաղրէ, քայց նայէ՛ որ օգուտ մը քաղես: Նախ և յառաջ հանդարտ եղիլ, քու ամուսինդ երբէք զիս չսիրեց և ես երբէք զինքը չպիտի սիրեմ, միշտ մէկզմէ կու ինչ որ էինք՝ այնպէս պիտի մնանք:

— Շնորհակալ եմ, տիկին դքսուհի:

— Ինչ խենթութիւն որ ինձմէ վախնաս, խենթութիւն կ'ըսեմ չէ թէ այն պատճառով որ քեզմէ տասը տարեկան մեծ եմ, և քեզմէ ալ նուազ գեղեցիկ, որ երբեմն և յուրվակի իսկ դողալու պատճառ մ'է, այլ որովհետեւ ուրիշին ամուսինը զրաւել երբէք չեմ բաղձար, ըստ որում խիստ հպարտ եմ այդ բանը ընելու համար:

— Նաև կարի մեհանքն էք, եթէ այսպէս չըլլայիք՝ բոլոր ամուսինները պիտի զրաւէիք:

— Շողարձրթ, կ'ուզես դատաւորդ շահել:

— Ո՛հ, սիկին, ճշմարտութիւնը դուցէ ամենաճարպիկ շողջորթ-
թութիւն մ'ըլլայ :

— Ինչ և իցէ, հաւատա ինձ, կարևորն այդ է : Ամբի մը չափ
հոս պիտի մնամ որ քեզի կատարեալ դաս մը տամ, կը յուսամ
թէ դքեղ նշանաւոր աշակերտուհի մը պիտի ընեմ : Ո՛հ, երանի
թէ ուր որ ես հասած եմ՝ դքեղ ալ հոն հասցընէի :

Այս միջոցիս ուրիշներ քովերնին դալով խօսակցութիւնը ընդ-
միջուեցաւ ՚ի մեծ ցաւ Պէտրիտի : Խեղճ կինը ինքզինքը ու-
րիշ հորիզոնի մը մէջ փոխադրուած կ'զգար և իր մտայը մէջ ու-
րիշ տեսակ զաղափարներ կը զարթնուր, զինքը հալածող ճակա-
տագիրը աւելի աղետաբեր բան մը չէր կ'ընար ընծայել իրեն : Ուրիշ
ազդեցութիւններէ տարբեր այս նոր ազդեցութիւնը որ նմանապէս
ուղիղ ճամբէն կը շեղէր, նորանոր դժուարութիւններ կը հանէր
իր առջև :

Տիկին Տալանտի ամեն բան աշխարհի տեսութեամբ կը նկատէր :
Գեղղատանական միութեան մեծ և ընտիր զաղափարները մտքն
չանցունելով՝ կ'ուզէր գրութեան կերպ մը ցուցընել և ո՛չ թէ
բնութիւնն ու ճշմարտութիւնը : Իր գրութիւնը թէև ընկերութեան
համար կարի ընտիր, և ներքին կենաց համար իսկ կարի օգտակար՝
խիստ անկայուն հիմանց վրայ կը յենուր, և ասով իր ազդեցութիւնը
կը կորսնցընէր : Բանաւորութեան, պարտաւորութեան և սիրոյ տեղ
պջջանք, խորամանկութիւն և կեղծիք կը փնտռէր : Իր նպատակը
Պէտրիտի նպատակին հետ նոյն էր . կամ թէ աւելի ճիշտ ըսե-
լու համար՝ Պէտրիտի նպատակ չունէր, այլ ըստ զիպայ կը քաշէր,
կը շեղէր առանց դիտնալու, և քիչ ժամանակէն այսպէս ըլլալը
ինքն ալ պիտի հասկընար :

Ինչ և իցէ, ալկին Մոնղա բռնոր զիշերը իր ըսած խօսքերուն
վրայ մտածեց, և երբ առտու հրաւրեցին զինքը որ աղջկանը խուցը
երթայ, հրատէր՝ որ խիստ անտուր էր, ախանայ դող մ'զգաց :

ԺԳ

Ֆլավի :

Ֆլավի ջերմով արթննալով իր տաք այտերը և հրաբորբոք
մորթը օրիորդ Բէրէնի սաստիկ անհանդստութիւն մը պատճառեց,
ուստի և փութաց մարքիզուհայն իմացընել, որ կէս հազուած ա-
ճապարեց վազելու, ըստ որում ինչպէս ամեն բաները՝ նոյնպէս և
իր աղջկն ալ մեծ խանդով և առանց խոհախնայութեան կը սի-
րէր : Զաւակին անկողնոյն մօտենալով՝ անոր ցաւերուն վրայ տե-
ղեկութիւններ հարցուց, և իմացաւ թէ զլուսի ցաւ և ընդհա-
նուր սաստիկ տկարութիւններ ունէր :

— Շտտով մարդ մը զրկեցէք որ բժիշկը բերէ, գոչեց դե-
ուահաս կինը : Ամէտէ, յարեց նա ցած ձայնիւ, եթէ Ֆլավի տու-
ղապէս հիւանդանայ պէտք ենք մարդ մը յուղարկել Բարիզ մեր
պատուական բժշկին, հաւաստի եմ թէ կու գայ նա, ես միայն ա-
նոր կը վստահիմ :

— Կ'իմանաս, սիրելիս, թէ քու հոգածութեանդ ես ևս մաս-
նակից եմ, և ինչ որ պէտք է ընել՝ պիտի ընենք :

Առջի օրը զբօսանքի յատակադիմ մը պատրաստած էին . Նէջլ-
եէէ քանի մը մղոն անդին աւերակ վանքի մը այցելութեան պի-
տի երթային, և նախաճաշը հոն պիտի ընէին : Պէտրիտ բացառ-
ձակապէս յայտնեց թէ չպիտի երթայ . Ամէտէ այս որոշմանը ընդ-
դիմացաւ, ըսելով թէ Ֆլավի այնչափ շատ հիւանդ չէր, և սի-
կին Շամարանթն ալ հիւանդին քով մնալու յանձն աւեր էր :

— Շատ անհանդիստ պիտի ըլլամ, սիրելիս, քաւորդ մը հան-
դիստ չպիտի ընեմ :

— Հիւրերուդ համար քաղաքավարութիւն մը չէ՞ այդ . պէտք
ենք ևս և դու մեր տանուտէրի պարտաւորութիւնները կատարել .
14

Եթէ մեր դաւակը աւելի դէշ վիճակի մէջ գտնուի՝ շուտով մը պիտի իմացընեն մեզ. արդէն պատուիրած եմ որ այսպէս ընեն :

— Կը հաճի՞ք, տիկին, քանի որ հոս էք՝ զիս թողուլ, ըսաւ օրիորդ Բէրէն, որ երթամ վերջին պատրաստութիւնները հսկեմ, որպէս զի բան մը չպակսի :

— Գնա՛, դնա, սիրելի օրիորդս, ես մեր հրեշտակին քով կը կենամ :

Պարոն Մօնղա աղջկանը անկողնոյն քով կանգնած էր, Ֆլավի զինքը կը դիտէր և կը ջանար ժպտիլ անոր, տիկին Շամարանթ անկողնոյն միւս կողմը նստած՝ բժշկութեան զեռք մը կը թղթատէր : Պէտքերիս հիւանդին զլուխը բռնած՝ անոր ձեռքերը և այտերը կը համբուրէր :

Ֆլավի ճիչ մը արձակեց :

— Ինչ ունիս, զաւակս, հարցուց մայրը ահագողի մէջ :

— Ամեն կողմն կը ցաւի, սաստիկ կը ցաւի. ծարաւի եմ :

Պէտքերիս սեղանին վրայէն դաւաթ մը առաւ, Ֆլավի շուրթերը դպցուց և ետ քաշուեցաւ :

— Այս չէ՛ ուղածս, ըսաւ նա :

Սկսան ուղածը փնտռել :

— Բարի Բէրէնս կ'ուզեմ, շարունակեց Ֆլավի արտասուելով, նա զիս աղէկ կը ինամէ, սիրած բաներս կը խմցընէ ինձ : Մայր, կոչեցէք իմ բարի Բէրէնս :

— Հիմա պիտի գայ, աղջիկս, հանդարտէ և համբերէ քիչ մը :

— Ո՛հ, դու ալ, հայր, զիս քնացընելու համար այնչափ դեղեղիկ պատմութիւններ զիտէիր, հիմակ որ այնչափ փափաք ունիմ ննջելու, պատմէ ինձ պատմութիւն մը, մինչև որ իմ բարի Բէրէնս գայ :

— Ես կը պատմեմ քեզի, Ֆլավի :

— Դու դիտես, մայր իմ :

— Անշնչա՛ :

— Ինչու ուրեմն պատմած չես երբէք :

Պէտքերիս զգաց որ իր այտին վրայ արտօսը մը կը հասեր :

— Մի արտասուեր, մայր, շարունակեց Ֆլավի անոր լալը տեսնելով, մի սրդողիք ինձ, անկողնոյս մէջ հանդարտ պիտի նստիմ, և ինչ որ տաս՝ պիտի ըմպեմ, բայց ո՛ր է իմ բարի Բէրէնս :

Եւ վախնալով որ մայրը չվշտացընէ՝ խեղճ հրեշտակը սկսաւ ցած ձայնիւ հեծկլտալ, հառաչները հեղձուցանելով, արտասուքները կլլելով և միայն մրմնջելով :

— Ո՛ւր է իմ բարի Բէրէնս :

Մարքիզուհին նախանձութենէն կը խղզուէր, և Ֆլավին կատաղի կերպիւ մը կուրծքին վրայ սեղմելով կը վախցընէր : Պարոն Մօնղա այս բանս դաս մը համարելով Պէտքերիս համար, սկսաւ բարի արդիւնքներ յուսալ անկէ :

— Կանչեցէք ուրեմն օրիորդ Բէրէնը, կ'ըսէր տիկին Շամարանթ, կանչեցէք զինքը, քանի որ անոր սորված ըլլալով զան կ'ուզէ :

— Ո՛հ, մայր իմ, ըսաւ Պէտքերիս արտասուելով, միթէ չէք իմանար թէ որչափ կը վշտանամ տեսնելով որ աղջիկս օտարական մը ինձմէ աւելի նախամեծար կը համարի :

— Չեմ իմանար, սակայն կը գուշակեմ, ըստ որում երբէք այսպիսի բան մը չեմ զգացած : Բու տղայութեանդ ժամանակը ինձմէ երբէք չէիր բաժնուեր և աշխարհիս մէջ միայն զիս կը սիրէիր :

Ամէտէ իր կինը կը դիտէր, որ միշտ արտասուելու վրայ էր :

— Պէտք է այս ալ ըսել, յարեց դերկոմսուհին փութալով բուժել ակամայ մեծցուցած վէրքը, պէտք է այս ալ ըսել որ ես քեզմէ ուժեղ եմ, ըստ որում դու ինձ նման չես կրնար ամբողջ զիշերներ այս աղջկան քով անցընել և կը հիւանդանաս, ուստի ես և ամուսինդ չենք թողուր որ այս բանս ընես :

Այս միջոցիս դաստիարակուհին ներս մտաւ. Ֆլավի անկողնոյն մէջ կանգնելով ձեռքերը անոր ուսին վրայ տարածեց :

— Օրիորդ, ըսաւ մարքիզուհին խստութեամբ մը, դուքսի բաները պատրաստելէդ առաջ պէտք էիր Ֆլավիին դեղաշուրջ պատրաստել, զոր չկրցայիք գտնել. ծարաւի է զաւակս, շուտով սուր անոր ըմպելիքը :

Տիկին Մօնղա այս բառերը նախանձու բացարձակ թշնամանօք արատանեց, և այս միջոցիս այնպիսի խոճոռ նայուածքով մը խեղճ աղջկան կը նայէր՝ որ նա բոլորովին յուզուած չկրցաւ այս նա- յուածքին հանդուրժել:

— Մայր, ընդ միջեց հիւանդը, մայր, կը պաղատիմ ձեզ, մի սրդողիք իմ բարի Բէրէնիս, հիմակ շուտով մը իմ ըմպելիքս սի- տի տայ:

Եւ զեռահաս աղջիկը անպատում խանդով մը դաստիարակու- հին կը գրկէր, իր սիրոյ ցոյցերով մօրը դժկամակութիւնը և սրտնեղութիւնը աւելցրնելով:

— Հագիւ հազ ժամանակ ունիս հագուելու, սիրելիս, ըսաւ մարքիզը բարկութեան նոր ցոյցէ մը վախնալով, շուտ բրէ որ չսպասցրնես:

— Ո՛հ, ո՛րչափ տաժանելի բան է ուրիշներու կամայքը ներքե ըլլալ, նաև այնպիսի վայրկեանի մը մէջ: Երանի՛ թէ այս բոլոր ան- ձինքները աշխարհի միւս կիսագունտին վրայ գտնուէին: Մնաս բարեաւ, սիրելի զաւակս, սիրելի դանձս. շուտով պիտի վերա- դառնամ:

— Ո՛հ, մի նեղմնաք, սիրելի մայր իմ, զուարճացէք. այնչափ շատ հիւանդ չեմ, և ասկէ զատ իմ բարի Բէրէնս ունիմ քովս: Հայր, յարեց նա ձայնը մեղմելով, շատ ուշ չսլիտի գաս, այն- պէս չէ: Շուտով վերադարձիր, որպէս զի անկողնոյս վրայ խա- զանք:

Բարեբաղդաբար մարքիզուհին այս վերջին խօսքերը չլսեց. ար- գէն առաջինները իր սրտին ցաւալի և խորունկ վէրք մը պատ- ճառած էին: Ժամը տասնևմեկուկէսին կառքերը ճամբայ ելան: Գքսուհին և տիկին Մօնղա զատ կառքի մը մէջ քով քովի նստած թէև առջի օրուան խօսակցութիւնը վերստին ձեռք առնելու ճիգ ըրին, սակայն նորասփի կինը իր տրամա թիւններովը համակեալ՝ նոյն ուշադրութիւնը չէր ընծայեր ակ:

— Ար տեսնեմ թէ աղջկանդ հիւանդութիւնը զքեզ կը վշա- ցրնէ, ըսաւ տիկին Տալանեի, ինչո՞ւ իր քովը չկեցար, անհաս- զիստ ըլլալու պէտք չունէիր: Գոնէ լաւ կը խնամեն զան:

— Ո՛հ, իր դաստիարակուհին խիստ բարի է:

— Այո՛, բայց մօր մը տեղը ուրիշէ, թէպէտև երբէք մայր ե- դած չեմ:

Պէտթրիս կարմրեցաւ:

— Աղջկանդ ուսման կը պարսպիս, այնպէս չէ:

— Անշուշտ, տիկին գքսուհի:

Այս միջոցին աւերակը հասած էին: Սեղանը դրուած, նախա- ճաշը պատրաստուած, կոչնականները ուրախ զուարթ էին, սակայն մարքիզուհին՝ ըրած բոլոր ջանքերուն հակառակ՝ չկրցաւ իր սովո- րական զուարթութիւնը ստանալ: Ձառակին հիւանդութիւնը, նա- խանձը՝ որ սիրտը կը կրծէր, իր վրայ մտքի ազատութիւն թողած չէին: Երևակայութեամբ ինքզինքը զաւկին օրորոցին քով կը դտնէր այն փոքրիկ ոնենակին մէջ՝ ուր օտարական մը իր տեղը կը բռնէր: Պարոն Մօնղա թէև կնոջը չափ խռովեալ՝ սակայն կրնար ինքզինքը զսպել և սոսկ հիւրերովը զբաղիլ: Ամենափոքր ձայն մը լսելուն ձիւ քալուածքի ձայն կարծելով կը գողար, և դղեակը վերա- դառնալու ժամանակը միայն հանդարտեցաւ:

— Օրհնեալ է Աստուած, կ'ըսէր նա, լուր մը չըրկուեցաւ մե- զի, բտելէ որ հիւանդութիւնը սաստկացած չէ:

Կառքէն իջնելով՝ սկսան ծառաները հարցափորձել, և տխուր լուր մը առին, այսինքն թէ Գլավի ծաղիկ հիւանդութիւնը ունէր:

Պէտթրիսի համար սոսկալի ցաւ մը եղաւ այս, և սկսաւ բարձ- րաձայն աղաղակել: Այս հիւանդութիւնը, որ իր հետեանքներուն մէջ սոսկալի է, նախազգացութիւն մը կ'աղղէր իր վրայ:

— Աղջիկս պիտի կորսնցրնեմ, կը կրկնէր նա անդադար, և կամ պիտի տղեղանայ:

Սրտի այս մորմոքին վրայ ջղալին տաղնապ մ'ունեցաւ, որ քա- նի մը ժամ տևեց: Երբ ինքզինքին եկաւ՝ բժիշկը աղջկան ունեցած այս հիւանդութեան խիստ վտանգաւոր և խիստ տարափոխիկ ըլ- լալը յայտնած էր, որու վրայ մարդ մը խաւրած էին Բարիզ՝ որ ընտանիքին բժիշկը բերէ, և օտար հիւրերէն շատերը մարքիզու- հին չնեղացրնելու սպասուակով, սակայն աւելի՛ ճիշտ՝ հիւանդութենէ:

վախնալով մեկնելու պատրաստութիւններ կը տեսնէին : Տիկին Տալանեի այսպիսի չնչին վախերէ ազատ ըլլալով մարքիզը իր քովը կանչեց և անոր ձեռքը բռնելով

— Իմ սիրելի պարոն Մօնղաս, ըսաւ, ամենքն ալ անոտի վախով մը դրաւուած են, իսկ ես բանէ մը չեմ վախնար : Ուստի անկեղծաբար պէտք ես խոստովանիլ ինձ թէ իմ ներկայութիւնը քու տանդ մէջ ամենափոքր անհանգստութիւն կը պատճառէ թէ ո՛չ : Եթէ հաճելի է իմ ներկայութիւնս՝ պիտի մնամ, դժբաղդութիւններէ և անհանգստութիւններէ փախչողներէ չեմ ես, ընդհակառակը կը փնտռեմ զանոնք, և կ'ուզեմ որ ասոր այսպէս ըլլալուն բնաւին տարակոյտ մը չունենանք :

— Չեմ կրնար երախտագիտական հաւաստիքներս յայտնել ձեզ, տիկին դքսուհի : Չեզմով անհանդիստ չըլլալէ զատ, ձեր ներկայութիւնը մեղի ամենահաճելի պիտի ըլլայ : Տիկին Մօնղան ձեր մտքին նման արի մտքի մ'օգնութեանը մեծ կարօտութիւն ունի, ըստ որում բոլորովին յուսահատութեան մէջ կը գտնուի, ասկէ զատ չեմ ուզեր որ երկար ժամանակներ իր աղջկանը քով մնայ, ըստ որում կարելի է որ այս սարափոխիկ հիւանդութենէ բուուի : Ուստի կ'աղաչեմ զձեզ որ լաւ մը գլուխը կարգաք, միխթարէք և քիչ մը խրախուսէք զինքը : Ես և տիկին Շամարանթ Ֆլավիին քովէն չպիտի բաժնուինք, զգրանչս սքանչելի կերպով կը խնամէ զինքը :

— Ձեռքէս եկածը պիտի ընեմ, պարոն, վստահ եղէք, և որ և է նեղութեան համար գործածեցէք զիս :

Այս կերպով մարքիզուհին յետ այսորիկ սիրեցեալ զաւիլ մը ցաւոց անկողնոյն և դքսուհւոյն կարի խոհական խրատուցը մէջ տեղը կը գտնուէր : Սակայն այս խրատները ըստ ինքեան անբաւ վտանգ մը կը ներկայացընէին, անդարմանելի վտանգ մը, մանաւանդ Պէտրիսի ունեցածին նման դիւրազգայ երեւակայութեան մը մէջ, դքսուհին իր բոլոր նրբութեամբը ասոր այսպէս ըլլալը չըզգաց, այլ աւելի վարժապետելու փափաքով կուրացեալ իր սկզբանցը հակախիբերի մը վրայ սերմանելը չնշմարեց : Պէտրիսի հոգ-

ւոյն համար պէտք եղածը դձուձ դրութիւններ չէին, այլ քրիստոնէական և սրբազան պարտաւորութեան խօսքեր պէտք էին, այնպիսի անփոփոխելի սկզբունքներ՝ որք միայն կարող են զմեզ անդրգուելի և հաստատ պահել ծանր պարագաներու մէջ : Սիրտը պէտք էր համոզել, և ո՛չ թէ միտքը շլացընել : Վերջապէս քրիստոնեայ առաջնորդ մը, հաւատարիմ առաջնորդ մը պէտք էր այսպիսի մէկու մը՝ որու սիրտը որոշակի համոզում մը չունէր անբաւական դատարարութեան մը պատճառաւ : Աւաղ, նա այսպիսի առաջնորդ մը չգտաւ իր շուրջը :

Բարեղի բժիշկը հասաւ, և իր արհեստակցին նախատեսութիւնները և հրամանները կատարելապէս վաւերացուց : Ֆլավիին հիւանդութիւնը կարի ծանր էր, ուստի մեծամեծ խնամոց ու դիտութեան բոլոր օգնութեանը կը կարօտէր :

— Բայց պիտի ազատէք զինքը, պարոն բժիշկ, կ'ըսէր խեղճ մայրը, իբր պատասխան բոլոր տուած պատուէրներուն :

— Այլ յուսամ, տիկին, սակայն միայն Աստուած կրնայ վստահացընել զձեզ : Միայն թէ տիկին Շամարանթի դիտողութիւն մը պիտի ընեմ, այդ գործը իր շօրութենէ վեր է, և պէտք է որ այս գիշեր հանդստանայ :

— Պարոն բժիշկ, իմ թոռնէս չեմ բաժնուիր : Եթէ ես չկեանամ՝ մայրը պիտի ստիպուի մնալու, և զիտէք թէ այսպիսի բաներու վարժուած չէ նա :

— Այսու հանդերձ իմ պարտքս է ձեզ պէտք եղած ազդարարութիւնները ընելը : Միթէ պարոն մարքիզը և օրիորդ Բէրէնը չ'ըսէր :

— Եթէ թոյլ տաք, տէր բժիշկ, ես ալ կը մնամ հիւանդի քով, ընդմիջեց դքսուհին :

— Ոչ, տիկին, այսպիսի բաներու չեմ թողուր զձեզ : Ծաղիկ հիւանդութեան մօտենալը անհնարին մեծ վտանգներ ունի : Հետեւաբար վերջէն եթէ ձեր գեղեցկութեան վնաս մը հասնի՝ երբէք չպիտի ներէք ինձ :

— Իմ գեղեցկութիւնս ալ վերջանալու մօտ է, պարոն, և ես

Թէ կորսուի մեծ ցաւ մը չպիտի զգամ, ըստ որում իր ժամանակին շատ խաղեր խաղացած է ինձ :

— Իսկ այլոց ինչ խաղեր չէ խաղացած :

Բօպէր և պարոն ար Շել'վշտացեալ ընտանիքը չթողուցին : Բօպէր քրոջ մը նման իր տոհմուհին կը սիրէր : Գրեթէ միատեղ մեծցած էին անոնք, և թէպէտև մէկ քանի տարու փոքր էր Պէտր թրիսէն, սակայն երբէք իրարմէ չէին բաժնուած : Ասոր համար չորդեց ամենևին այսպիսի պարագայի մը մէջ մեկնել գրեական, իսկ Պ. ար Շել նրբաշաւիղներէ կ'անցնէր կրկնելով :

Ախտ մ'որ սփռէ ահ և սոսկում,

Ախտ՝ որ երկինք յիւր մէկ ցատում,

Հնարեց պատճել երկրի մեղքերն :

— Եթէ ծաղիկ հիւանդութիւնն բռնմ' ոտանաւորս քիչ մը երկայն կ'ըլլայ, այնպէս չէ՛, տոհմիկս : Սակայն չեմ ալ կրնար ժանտախտը կոչել. հոս մեր բնակութեանը՝ արժանի եղածէն աւելի սլափու ընել ըսել կ'ըլլար :

— Սիրելի ասպետս, գիտութեան աղբիւր մը և բարձր հանճար մ'ես սու : Քու յաջողութիւններդ ունենալու համար կ'ուզէի քու կերպերդ ունենալ, ըստ որում կը խոստովանիմ թէ սիրահարութիւն մը ունիմ այս միջոցիս, և թէ քու հրատարակ ձևերդ կարի յոյժ պէտք էին զիս յաղթանակի առաջնորդելու համար :

— Սիրահարութիւն ունիս, և որո՞ւ, Բօպէր :

— Գեոտի աղջկան մը, որ ասկէ երկու ամիս առաջ Անգղիայի ընտանիքի մը հետ Սբայի ջրերը հանդիպեցայ : Այն ժամանակէն ՚ի վեր շատ քիչ անգամ կը յիշէի զինքը, սակայն անորմէ նոր ստացած մէկ նամակս քնացած սէրս արթնացուց :

— Եւ ինչ կ'իմացնէ քեզի այդ նամակը :

— Կ'իմացնէ թէ այդ պատուակիր աղջիկը վեհապետի մ'առաջարկութիւնները մերժեր է, որ անոր զեղեցկութենէ յափշտակուած՝ կ'ուզէ եղեր երկու հարիւր հազար ոսկի եկամուտով կոմ-

սուհի մ'ընել զինքը : Իսկ աղջիկը իր դաստիարակուհիի ջնիւն պաշտօնը սպորինաւոր հարստութիւններէ և պատիւներէ նախաձեռնար համարեր է :

— Այս պարագայս յոյսերդ կը նուազեցնէ հարկաւ :

— Կը հաւանիմ : Սակայն վեհապետը ձեր է և աղիւ, որ սոյն առաքինութիւնը կրնայ բացատրել : Յորժամանակ ես . . . ո՛հ, կը յուսամ թէ ինքզինքս կրնամ սիրցընել :

— Այո՛, նոտարի մ'աւջն :

— Ո՛հ, այդ կէտին վրայ, տոհմիկս, մի խօսիք, կ'աղաչեմ :

— Այն ժամանակը կը խրատեմ քեզ գեոտի բարեկամս, որ այդ մտածմունքներդ մէկդի թողուս, ինչու որ այդպիսի մտածումներու ծամանակ անցընելը օգուտ չունի : Քու տարիքդ եղած ժամանակս՝ չէի կորսնցընէր այն պատեհ առիթը որ կը գտնես հոս :

— Եւ որը :

— Ո՞րը պիտի ըլլայ, Գեոտի :

— Գրտուհին :

— Անշուշտ, դու ելլտասարդ, զեղեցիկ և արե ես :

Ոչինչ հաճելի այնչափ գեղուհեայ՝

Որչափ արութիւն պատերազմողայ :

— Սիրելի տոհմիկս, պատերազմող չեմ, և իմ կարծիքս այն է թէ գրտուհին զեղեցիկ չէ :

— Սրբապիլծ դու :

— Ըսածիս պէս է :

— Այն ժամանակ ես ալ Սբայի սիրուհեայց համար խիստ յուսի գաղափար մը պիտի ունենամ :

— Ո՛հ, եթէ անգամ մը զինքը տեսնէի կրկին . . . :

— Ո՛վ դիտէ. լեռները միայն զիրար չեն տեսներ :

Հարաթ մ'ամբողջ սպասումով, յուսով և վախերով անցընել վերջը՝ բժիշկը հուսի ուրեմն գեոտարոյս աղջկան արտօնած ըլլալը իմացուց, նաև ասպահովացուց որ ամենափոքր նշան մը իսկ չպիտի

մնայ անոր զեղեցիկ դէմքին վրայ: Մեծ հսկողութիւն կ'ընէին որ ձեռքը դէպ 'ի երեսը չտանի: Պէտքերիս ուրախութենէ քիչ մնաց որ պիտի խենթեանար:

Քանի մը որ ետքը տիկին Շամարանթ բժշկին նախատեսութիւնը հաստատելով խոնջեալէ շարդ ու բուրդ եղած և սենեկին անպիտան օդէն փնասուած՝ սաստիկ տենդով մ'անկողին ինկաւ: Իր հիւանդութիւնը թողանք միևնոյն նշանները կը ցուցնէր, և զրեթէ իսկոյն բժիշկները անոր ամենաձանր վիճակի մէջ ըլլալը իմացուցին:

ԺԳ

Տիկին Շամարանթ:

Հետզհետէ այս երկու հարուածները շատ ծանր էր խեղճ Պէտրիտի համար, ուստի քիչ մնաց որ ինքն ալ հիւանդանար: Հաղիթէ աղջկանը անկողնէն բաժնուած էր՝ և ահա ստիպուեցաւ մօրը քով հաստատուիլ, այն բարի և անձնանուէր մօր՝ որ իր երջանկութեանը համար հոգին տալու պատրաստ էր:

Անմիջապէս որ տիկին Շամարանթի հիւանդութիւնը մկրտուեցաւ, մարքեղուհին տիկին Տալանեիի քով երթալով

— Բարեկամուհիդ իմ, ըսաւ, զաւակիս հիւանդ եղած ժամանակը ձեր անձնուիրութիւնը ընդունեցայ, իմ մայրական զորովովս հանդերձ մօրս և պարսն Մօնղջի անոր վրայ հսկելու իրաւունքը կը ձանձնամ: Բայց այժմ այդ տարափոխիկ և անխճեալ հիւանդութիւնը երթալով յաւաջադիմութիւններ կ'ընէ, և որովհետեւ ես միայն կը պարտաւորիմ մօտենալ մօրս և միշտ անոր քովը մնալ, ուստի

չեմ կրնար ալ ասկէ վերջը զձեզ տեսնել. ըսել է որ ամուսինս ձեզ վայել եղած պատիւը պիտի ընէ, և անկեղծաբար կը խոստովանիմ թէ, դուք այնչափ զեղեցիկ և այնչափ չքնաղ էք՝ որ այդ բանը զիս անհանգիստ պիտի ընէ: Այս մատանջութիւնը, այս տառապանքը մինչև իսկ վշտացս մէջ պիտի հետեւին ինձ: Ուստի կ'աղաչեմ, կը պաղատիմ ձեզ որ մեկնիք, և թողոք զիս ինամուլ մայրս՝ որ ամեն արարածներէ և ամեն բանէ վեր սիրած է զիս, և երբ հանդարտութիւնս գտնեմ՝ կրկին զիրար կը տեսնենք: Քրոջ մը վտահալութեան ամենամեծ ապացոյցը կու տամ ձեզ, և կը խոստովանիմ իմ տկարութիւնս, կը խոստովանիմ ինքզինքէս անվտահալութիւնս. ամեն բանէ առաջ նախանձոտ եմ և . . .

— Ո՛հ, սիրելիս, ինչ ԽԽ է այդ ունեցածդ:

— ԱԽ մը որմէ գուցէ մեռնիմ, տիկին դքսուհի: Բայց ինչ ընեմ, ունեցած ուրիշ ամեն զգացումներուս կ'իշխէ այն: Ար սիրեմ մայրս, ըստ որում կենացս նախախնամութիւնն էր, կը սիրեմ մայրս՝ ըստ որում կը սաշտէ զիս և եթէ զինքը անձէս աւելի չսիրեմ՝ զազան մը եղած կ'ըլլամ: Սակայն ամուսինս, ո՛հ, երբէք չեմ ըսեր ձեզ ինչ որ կ'զգամ անոր համար: Այս սէրը սրտիս վերջին մանրամթերներուն հետ կապուած է, այս սէրը իմ բոլոր անձս է, այս սէրը իմ ապագաս է, իմ ճակատադիրս է: Ար սիրեմ աղջիկս, ըստ որում իրն է, և կրնամ ըսել թէ եթէ ուրիշ կ'իյնէ մը զաւակ մ'ունենայ՝ այդ զաւակը բուն իմ զաւակէն նախամեծար պիտի համարիմ՝ եթէ անորմէ եղած չըլլայ: Խենթութիւն է այս, տիկին այնպէս չէ: Բայց ինչ ընեմ, չեմ կրնար ուրիշ կերպ ընել: Անկարելի է ինձ վայրկեան մը ուրիշի վրայ մտածել. Ամէտէի մէկ նայուածքը, մէկ ժպիտը և մէկ բառը կարող են ամբողջ ժամեր արտասուելու կամ ժպտելու առիթ տալ ինձ: Ար տեսնէք թէ այսպիսի սէր մը յարդելի է, մանաւանդ երբ Աստուած և իր պաշտօնեաները օժած են զայն: Ար յուսամ թէ իմ կորուստս, մահս և թախճութիւնս չէք ուզեր տեսնել, մեկնեցէք ուրեմն, սիրելի դքսուհի, և թողէք որ Աստուած դո՛ւն ամուսինս ինձ թողու, եթէ մայրս կ'ուզէ յափշտակել:

Գբսուհին մեծ զարմայմամբ և զթու թեամբ համակեալ կը դիտէր զնա : Բարձր հանձարի սէր այդ կինը աշխարհ և մարդկային սիրտերը ճանչնալով՝ հասկըցաւ թէ այս տեսակ սէր մը ինչ զըմբադդ սոստոյայ պիտի ունենար, մարքիդին և իր նորասի լծակցին բնաւորութիւնները մտածելով :

— Զիս այս տեսակ վստահութեան մ'արժանի տեսնելուդ համար չնորհակալ եմ, բսաւ նա, և քու յոյսերդ չպիտի խաբեմ : Քանի որ քու հանդատութեանդ համար իմ մեկնիլս հարկաւոր է, պիտի մեկնիմ, սակայն ներէ ինձ որ բաժնուելէս առաջ իմ մտածմունքներս յայտնեմ : Ունեցած այդ սիրոյդ և նախանձիդ սաստկութիւնը յանցանքի մը նման դադանի պահէ քու ամուսնեդ. ըստ որում կամ չարաչար պիտի դորձածէ զայն, կամ դու պիտի տաղտկացընես զինքը, և որ և է կերպով քու երջանկութիւնդ և հանգստութիւնդ պիտի կորսուի : Եթէ չես կրնար այդպիսի սէրի մը առջին առնուլ՝ թող չզիտնայ նա այդ բանը, դու առանձին տառապիլ . որքան է կ'ըսեմ, ըստ որում այս տեսակ անպատեհ սէրէ մը միայն ցաւեր կը ծնին : Այս խօսակցութիւնս մի պատմեր իրեն, ըստ որում ծաղրելի կողմ մ'ունի այն որմէ իր անձնասիրութիւնը կրնայ վիրաւորուիլ : Բաւական նորանշան բան է, սիրելիս, ամուսինդ կոյս շուշանի պէս այսպէս պահեցիք. շատերը կարելի է ծաղրեն զինքը, և դիտես թէ էրիկ մարդիկ ուրիշներու ծաղր ըլլալ չեն ուղեր բնաւ : Ար տեսնես, սիրելիս, որ քեզի չափ անկեղծ եմ, որուն համար ներողութիւն խնդրելով կը մեկնիմ : Ծաղիկի տարափոխիկ հիւանդութենէ սաստիկ վախցած ըլլալս ամենուրեք պիտի տարածեմ, թէ պէտեւ այդ վախը չունիմ բնաւ, և հիմա ձիերս լծել պիտի տամ : Պիտի ծաղրեն զիս, ապերախտ և վախկոտ պիտի անուանեն, սակայն զիւրցողնաբար պիտի արհամարհեմ ամեն բան . բարեբաղդաբար դու ճշմարտութիւնը զիտես, և ինձ իրաւունք պիտի տաս՝ կը յուսամ :

— Խիստ բարի էք, տիկին գբսուհի :

— Զէ թէ բարի եմ, այլ ամեն բան կը հասկընամ թէ բարին և թէ չարը : Երբ մէկը շատ բան տեսնէ՝ քիչ մը խելքով ամեն

ինչ կը զիտնայ : Տիկին մօրդ համար շատ անհանդիստ մ'ըլլար, անողջութեանդ վտանգովը անոր քովը մնալու յամսուութիւն մի ընենք, կը բժշկուի նա . մի թէ Գլավին չբժշկուեցան : Մնաս բարեաւ, զրկէ զիս, և ի կրկին տեսութիւն . այն ժամանակ անտարակոյս աւելի հանդիստ պիտի ըլլաս :

Պէտքիս մինչև կստըր առաջնորդեց գբսուհին, յորժամանակ իր ամուսինը անհրաժեշտ դորձերով զբաղած՝ իր մէկ մեծ աղաւթակը գացած էր, որ առջի գիշերը Տրոյ ձարակ էր եղած : Երկու քարէկահաններու բաժանումը իխտ սրսառուչ եղաւ, հազարաւոր խոստովներ, հազարաւոր սիրոյ յայտարարութիւններ ըրին իրարու, որք այսպէս կը համառօտուին .

Գբսուհին յորժամանակ կառքովը դաւիթէն կը հեռանար՝ ձեռքովը Պէտքիսի համբոյր մը զրկելով՝ սա կերպով կը մտածէր .

— Խեղճ կինը սխմար է : Աւերջապէս մարբիզը պիտի ձանձրացընէ և տարի չանցած այդ ընտանիքը պիտի կորսուի : Մարդ իր ձեռքովը կեանքը այս աստիճան կը խանդարէ եղեր : Շատ գոհ եմ որ հեռի կը գտնուիմ, սակէ վերջը ալ չեմ խառնուիր, ըստ որում կարի անմիտ մէկն է աշակերտուհիս :

Միենոյն միջոցին տիկին Մօնղա, գբսուհւոյն փոխապարձ համբոյր զրկելով՝ կ'ըսէր իւրովի .

— Աւերջին նայուած մը կրնայ ձղել այս զեղեցիկ Նեոյլեի վրայ, ինչպէս որ քիչ մը առաջ կ'անուանէր ինք, ըստ որում մէյ մ'ալ չպիտի վերադառնայ հոս : Այդ գբսուհին իխտ վտանգաւոր մէկն է, Ամէտէ զինքը միշտ իր բնօրինակ առջևս կը դնէ, այս բանս կրնար հեռուն երթալ :

Եւ այս ամենը համոզոյրի մը մէջ. ահա այսպէս է աշխարհը .

Երբ մարբիզը իրիկունը տաւը վերադառնալով տիկին Տալանեիկ մեկնիլը իմացաւ՝ մեծ կորուստ մը զղաց, ըստ որում գբսուհին կ'զբօսցընէր զինքը : Ահնայ մէջ կարի էական բան մ'է մարդիկ զբօսցընելը : Զանձութիւն ըսուած բանը քանի ամուսնական խորտացընելը, քանի անդթութիւններ նաև քանի ոճիրներ զորձած է կռմներ, քանի անվտանգութեան ըստ բարեօք : Սակայն կիները այս անվտանգ ճշմարտութեան ըստ բարեօք :

ւականին չեն համոզուիր . հպարտութեամբ իրենց բարոյականութեան և սիրոյն վստահելով կը զարմանան յետոյ թէ իրենց ամուսինները ինչպէս կը հեռանան իրենցմէ, անբարոյական և անաէր ոտխուհիներու գիմելով : Գաղտնիքը այս խօսքերուս մէջն է . ոտխուհիները զիրենք կ'զբօսցընեն, իսկ դուք կ'իներ, կը ձանձրացընէք : Անտարակոյտ աւելի քաղցր և աւելի պատուաւոր կ'ըլլայ միմիայն ընտանեկան կեանքի ուրախութիւններովու պարտաւորութիւններով այդ անհաւատարիմները շահելը . այո՛, եթէ էրիկ մարդիկ կատարեալ եղած ըլլային՝ օտար գիւթութիւններու դէմ մաքառելու պէտք չպիտի ըլլար : Սակայն դժբաղդարար անոնք կ'իներէ աւելի անկապար են, ըստ որում իրենց զօրութեան և ինքնիշխանութեան հպարտութիւնն ունին : ✕

Ձեռք առնենք ուրեմն իրենց յաղթելու միջոցները, այն միջոցները մեր ձեռքն են, եթէ զործարդելը դիտնալու ըլլանք : Մեր ներքին կեանքի հրապոյրը աւելցընելու համար 'ի դործ դնենք այն ամեն բաները՝ զորս վստահաւոր կախարհուհիներ կը շուայլեն զմեզ առաջալելու համար : Ատուած արդար է, և միշտ արդար 'իրաւունքը պէտք է յաղթանակէ : Այո բանիս մէջ է կանանց աղատութիւնը քան թէ անոնց քարոզուած անհեղեղ գրութիւններու մէջ : Իրենց տանը մէջ թագուհի կրնան ըլլալ, կրնան թէ տան և թէ միանգամայն ընկերութեան իշխանութիւնը վարել : Գործի և քաղաքականութեան զբաղմունքները արանց թողունք, իսկ մենք մեր և մեզի սիրելի եղբայրներուն կեանքը ճարպիլութեամբ և յաջողութեամբ վարելու գործածենք մեր խելքը, և թողունք որ հասարակաց նաւը իր ճամբան քալէ՝ ինչպէս որ կրնայ . մենք իբր սրբանցորդներ՝ միայն ուղեորութիւնը զարգարելու աշխատինք : Յաղթողներու համար պատիներ հիւսենք, և յաղթուողներու համար ալ մխիթարութիւններ պատրաստենք, վերջապէս կին ըլլանք, այս բառին բոլոր ընդարձակութեամբը, որ կը նշանակէ միանգամայն աղջիկ, նշանած, ամուսին և մայր : Նախանձութիւնները և խելագար յոյսերը հեռացընենք մեզմէ, մոլորեալները մեր չորս կողմը հաքենք : Աշխարհիս ասպղային համար շատ բաներ կրնանք

ընել : Աստուծոյ մեղ շնորհած հրապոյրները ու դրախ ձիրքերը կուխով և փոթորկով չսպառենք . մեզի ստեղծած դիրքին մէջ արժանի երևինք, և այդ դիրքը ո՛չ որ պիտի ժխտէ մեզի ասկէ վերջ :

Խեղճ Պէաթրիսը տիկին Շամարանթի քով վերադարձաւ, և անոր թախանձալի աղաչանքներուն, Ամէտէի պաղատանքներուն նաև հրամաններուն հակառակ հիւանդին քով մնալով՝ չուզեց վարկեան մ'իսկ բաժնուիլ անորմէ : Հիւանդութիւնը երթալով սոսկալի կերպիւ կը սաստկանար . բժիշկները կը զարմանային տեսնելովոր այն փափկակազմ կինը ինչպէս կրնար այսչափ երկար ժամանակ ջերմի և սոսկալի ցաւերու տոկալ : Իրենց ունեցած վախը մարքիզէն չպահեցին, սակայն տիկին Մօնզա կը յուսար տակաւին, և ո՛չ որ կ'ուզէր անոր յոյսերը կործանել ճշմարտութիւնն իմացընելով :

Իրիկուն մը իր սենեկապանուհւոյն հետ մօրը քով կը հսկէր, որ անհանգիստ քունի մը մէջ անդադար իր սիրելի աղջկը կը կօչէր : Պէաթրիս կ'արտասուէր, կ'իմանար թէ մօրը մահը իր բոլոր նեցուկը ու բոլոր մխիթարութիւնները պիտի յափշտակէր, և այսպիսի դժբաղդութեան մը երես առ երես նայիլ չէր իշխեր :

— Ժօղէֆին, ըսաւ նա, մայրս չպիտի մնանի, այնպէս չէ՛, բժիշկը այս առաւօտ այսպէս չըսաւ :

— Ձեմ՝ դիտեր, տիկին, անոր այցելութեան ժամանակը ներկայ չէի, պատասխանեց նորատի աղջկը խռովեալ :

— Երէկուանէ աղէկ կը զտնեմ՝ դինքը, իր հիւանդութիւնը Ֆլավիի հիւանդութեան ընթացքը կը բուսէ, և կը յուսամ թէ միևնոյն հետևութիւնը պիտի ունենայ :

— Հաւանական է, տիկին :

— Ար նայիմ՝ թէ կը տարակուսիս, Ժօղէֆին . արդեօք ինձմէ բան մը կը պահես, արդեօք բժիշկը քեզի բան մը ըսաւ :

— Ոչ, տիկին, ճշմարիտ վկայ :

— Մի գուցէ պարոն Մօնզային խօսած ըլլայ, ընդմիջեց նա բոլորովին յուզուած, և նայուածքը սենեկապանուհւոյն վրայ սեւեւեւելով :

— Ձեմ . . . դիտեր, տիկին :

— Գիտես, կ'երդնում որ գիտես, և շուտով մը պէտք ես իմացընել ինձ: Գուն օտարական մ'ըլլալով՝ մօրս ճշմարիտ վիճակին վրայ ինձմէ աղէկ տեղեկութիւններ պէտք է ունենաս: Ինչ, մայրս կորսնցընեմ, անոր հետ անցունելիք դուցէ քանի մը ժամ ունենամ միայն, և ինձ չիմացընէն:

— Բայց, տիկին, եթէ այսպէս ըլլար՝ անշուշտ զձեզ այս տխուր վայրկենիս պիտի հեռացընէին:

— Ինչ, զիս հեռացունել, քանի որ մայրս պիտի մեռնի, ըստ որում պիտի մեռնի նա, խիստ բացայայտ կը տեսնեմ: Եւ Պ. Մօնղա զիս առանձին կը թողու, այս միջոցիս հոս չցանուի որ իր ներկայութեամբը զիս միթիթարէ: Ա՛հ, եթէ երբէք իր հայրը հոգեվարբի մէջ գանուէր՝ ես միթէ առանձին պիտի թողուի զինքը: Թօղէֆին, զնա արթնցուր պարոնը, ըսէ իրեն որ շուտով մը հոս դայ:

— Բայց, տիկին, սարոնը քնացած է. շատ յոգնած ըլլալով զինքը արթնցընելուս պիտի գժկամակի, հաւատացէք թէ պիտի սրբօզի ինձ: Ասկէ զատ տիկին գերկումնուհին աւելի յոռի վիճակ մը չունի:

— Կը խորդայ, միթէ չնո լսեր: Կանչէ կ'ըսեմ մարքիզը. տրամաբանելու մի ելներ:

Այս ըսելով տիկին Զամարանթի վրայ վազեց, և անոր անկողնոյն քով ծոնկի վրայ դալով սկսու բարձրաձայն հեծկտալ, առանց հաշուելու որ կրնար ձայնովը հիւանդը արթնցընել, և միայն վասն զի իր երեւակայութիւնը կը մղէր զինքը. անհրաժեշտ հետեւութիւն իր բնաւորութեան, որ ամեն ինչ կրից մէջէն կը տեսնէր, կը վառէր կը բորբոքէր, ամենափոքր գաղափարով մ'ինքզինքէն կ'եղնէր, և երբէք հանդարտութեամբ և մտածմամբ ոչ կը դատէր և ոչ կը հասկընար. ցաւալի և դժբաղդ բնաւորութիւն, դժբաղդ ինքզինքին համար, ըստ որում ոչ հանգստութիւն ունի և ոչ խաղաղութիւն, նաև դժբաղդ զինքը շրջապատողներուն համար, վասն զի եթէ աղուամիտ բնութիւններու հանդիպի՝ կը տառապեցընէ, եթէ միջակ բնութիւններու հանդիպի՝ կը մերժէ, իսկ

եթէ վատթար բնութիւններու հանդիպի՝ մշտապէս հակառակութիւններովը դէպ ՚ի չարագործութեան կը մղէ զանոնք:

Ամէտէ կէս հարուած, աչքերը քունէն ուռած և զիմացը վրայ անհանգստութիւնը նկարուած հասաւ իսկոյն:

— Ինչ կայ, սիրելիս, ինչ ունիս, հարցոց մարքիզը:

— Մայրս մեռնելու վիճակի մէջ կը գանուի, Ամէտէ, և այսպիսի վայրկենի մը մէջ չեմ ուզեր առանձին մնալ:

— Մայրդ մեռնելու վիճակի մէջ է: Ինչպէս, միթէ հիւանդութիւնը ծանրացաւ. բայց ոչ, կը ննջէ և աւելի արտունջ մը չունի: Ինչ բան զքեզ վախցուց:

— Գու աղէկ գիտես, Ամէտէ, բժիշկը քեզի ըսած է, ինչպէս որ Թօղէֆինն ալ խոստովանեցաւ:

— Թօղէֆինն անտեղի բան մ'ըրեր է զքեզ վշտացընելով, մօրդ վիճակին վրայ քեզմէ աւելի բան մը չենք զխաբէր: Իրաւ մայրդ շատ հիւանդ է, սակայն վտանգը անմիջական չէ, և կրնայ. . .

— Արեւմ սոսկալի վտանգ մը կայ, կը խոստովանիս, և ատվ հանդերձ կ'ուզէս զիս առանձին թողուլ:

— Միշտ կը յանդիմանես զիս, Պէտթիս. կը յուսան թէ իմ առ քեզ ունեցած սէրս պակասութեան մէջ կը գանուի երբէք: Մայրդ հանդարտ աեսայ, խիստ յոգնած էի, երեք զիշեր շարունակ անքուն անցուցած եմ, ատկէ զատ այս առտու վեց ժամէ աւելի ձիւր վրայ էի, ուզեցի քիչ մը հանգստանալ: Եթէ իմ սիրտս կ'ամբաստանես և ոչ ուժս՝ հոս պիտի մնամ:

— Ա՛հ, ո՛չ, ո՛չ, դուցեց նա անոր բազկացը մէջ ընկնելով. ո՛չ, զնա պառկէ: Ես յիմար և անիրաւ մէկն եմ, չեմ ուզեր որ աւելի յոգնիս, զնա:

— Եւ եթէ ինձ անոսս՝ ինձ նման պէտք է ընես, Պէտթիս: Թօղէֆին և Աստել, երկուքը միասին կը հսկեն հոս. տիկին Զամարանթ քեզմէ պէտք չունի:

— Այրկեան մը իսկ մայրս առանձին չեմ թողուր:

— Եւ եթէ աղաչեմ քեզ՝ սիրեց նա զրկելով զՊէտթիս:

— Ա՛հ, ո՛չ, մի աղաչեր: Հոս շատ հանդիստ եմ, և մտքիս անհանգստութիւնը չպիտի թողու որ ննջեմ. զնա:

— Ինձ դէմ գնե՛ չես սրդողիւր, այնպէս չէ՛:
 — Ոչ, դնա՛, գնա՛, կ'աղաչեմ:
 — Կ'երթամ, այն պայմանաւ՝ որ եթէ ինձմէ պէտք մ'ունենաս
 զիս արթնցընեն :

Պէտքերիս գիտեց անոր գուրս ելնելը, յետոյ գլուխը տատանելով
 կ'ըսէր .

— Ո՛հ, եթէ զիս չափազանց սիրելու ըլլար՝ այսչափ շուտ
 չպիտի յանձն առնէր մեկնիլ : Միթէ իմ մտքէս քնանալ կ'անցնի :

Եւ խանդավառ այսինքն բացառիկ անձերու սովորութեան հա-
 մեմատ՝ ուրիշներն ալ իր խանդին տեսութեամբը կը դատէր, որ
 խիստ յուրիւր և խիստ փնասակար դատողութիւն մ'է, ըստ որում ա-
 մեն ներողամտութիւն կը մերժէ : Ամեն ինչ համեմատական է աշ-
 խարհի վրայ . ինչո՞ւ ուրեմն փոքրիկ թուփէ մը կաշնի մը զօրու-
 թիւնը պահանջենք : Ինչո՞ւ ցուրտ հողիէ մը իրեն համար անկա-
 րելի նաև անխմանալի անձուիրութիւններ փնտռենք, որմէ հար-
 կաւորապէս անիրաւութիւն և անտեղութիւն կը ծնի :

Հետեւեալ օրը, ղերկամուհին աւելի գէշ վիճակի մէջ գտնուե-
 ցաւ . իր հիւանդութիւնը տակաւ առ տակաւ կը սաստկանար : Պէտ-
 քերիս վիշտերը և անհանդստութիւնը անսահման մը չունէին, զրե-
 թէ ինքն ալ մօրը չափ հիւանդ էր : Ամէտէ ամենաճշմարիտ դո-
 րովի մ'ամեն հարբները 'ի դօրժ կը գնէր անոր յուսահատու-
 թիւնը փարատելու, և իր դորովով անոր ազգու մխիթարութիւն
 մը մատուցանելու համար : Մահուան անկողնոյն մօտ քովէ՛ քով
 բազմած և մէկըմէկու կռթնած՝ անհետանալու մօտ անյեալին դի-
 մաց ապագայի սրտատուջ սպասկեր մը կը ներկայացընէին անոնք :

Տիկին Շամարանթ որ իր մտաւորական զօրութիւնները կը պա-
 հէր տակաւին, իր մահուան մօտ ըլլալը զգալով՝ փեսան, աղջի-
 կը և Բօպէրը իր քովը կանչեց :

— Պէտքերիս, ըսաւ նա հաստատ ձայնիւ մը, երջանիկ կը թո-
 դում զքեզ . հանդիստ կը մեռնիմ, սակայն միայն սա՛ պէտք ես
 յիշես որ եթէ երբէք երջանկութիւնը քեզ թողու՛ յանցանքը քուկդ
 պիտի ըլլայ, ո՛չ թէ սրտիդ յանցանքը՝ այլ զլեկիդ, զոր պէտք

ես դու ինքնին կարգի դնել : Աւանդ, շատ սիրեցի զքեզ . քու աղջ-
 կանդ համար խօսելու պէտք չունիմ, կը յուսամ թէ աղէկ պիտի
 դաստիարակես զինքը : Գուհ, Ամէտէ, իմ ամենէն շատ սիրած բանս
 կը թողում քեզ, հողուոյս անզուգական սէրը, զաւակս : Միշտ բա-
 րի եղիւր անոր համար, սիրէ՛ զինքը ինչպէս որ կը սիրէ զքեզ :
 Խնայէ՛ այս զիրարզած և զիրախոց սէրը, վերջապէս այնպիսի
 կերպիւ մը վարուէ՛՝ որ երբ վերը դացած տեղս զիս գտնես՝ զքեզ
 երախտապարտ մօր մը օրհնութեամբը ընդունիմ : Իսկ դու, Բօ-
 պէր, դու որբ աղջկանս միմիայն ազգականը և պաշտպանն ես, ե-
 թէ Աստուած անոր ամուսինը առնու՛ կը պաղատիմ քեզ, մի՛ թողուր
 զինքը, անոր եղբայրը և բարեկամը եղիւր, և միշտ պաշտպանէ .
 ըրէ՛ այն ամեն ինչ՝ որ ես քեզի ըրի երբ ծնողացդ մահուամբը
 անպաշտպան մնացած էիր : Կը խոստանաս ինձ, այնպէս չէ՛ : Ե-
 րբեքնիդ ալ միացած՝ մէկըմէկու քով ապրեցէք որչափ ժամանակ որ
 կրնաք : Ամենէն լաւ բարեկամը ընտանիքն է, հաւատացէք ինձ :
 Այժմ ձեր խոստումներովը հանդարտ պիտի մեռնիմ, առանց իմ
 Պէտքերիս և փոքրիկ թուոս մտածելու . գուհ Ամէտէ, և դուն
 Բօպէր քովերնին պիտի ըլլաք . զանոնք ամեն չարիքներէ և ամեն
 ցաւերէ հեռի սխտի պահէք, հաւատի եմ այս բանին, այո՛, հա-
 լաստի եմ, իմ սիրելի զաւակներս :

Երկու երիտասարդները կ'արտասուէին, Պէտքերիս կիսամուս-
 րը վրայ ընկած զայն համբոյրներով կը ծածկէր, այս տարափո-
 խիկ մահացու ախտէն բուժուելու վտանդը մտքէն չանցունելով : Ա՛լ
 չէր արտասուեր նա, արտասուքները սպառած էին, սակայն կուրծ-
 քը իր կսկծեցուցիչ ճիգերուն տակ կարծես թէ երկուքի պիտի
 ճեղքուէր :

Այսպէս մօրը հոգեվարքը քանի մը ժամ տևեց . վերջապէս զի-
 շերուան դէմ տիկին Շամարանթ մեռաւ :

Ըծուած պատրաստ կառք մը մարքիդուհոյն կ'սպասէր որ Մա-
 ճիէրի զղեակը առաջնորդէ, ուր արդէն Ֆլավին կը գտնուէր :
 Պէտքերիսը՝ նուաղեալ՝ կառքին մէջգրին, Ամէտէ անոր քովը նըս-
 տաւ : Նոյն միջոցին ծառայ մը սուրհանդակի ձեռքով հասած շատ

մը նամակներ յանձնեց մարքիզին, զորս ասիկա ամենքը ՚ի միասին իր գրպանին մէջ դնելու ժամանակ՝ յանկարծ անոնց մէջէն միոյն գրութիւնը ճանչնալով ահադին հարուած մը ընդունածի պէս եղաւ : Աշխուժիւ մը պահարանը խորտակելէ և ստորադրութիւնը դիտելէ յետոյ հեղձամեղձուկ ձայն մը հանեց, երկիւղալի նայուածք մը ձգելով մարքիզուհւոյն վրայ՝ որ տակաւին ինքզինքը կրօնեցուցած վիճակի մէջ կը գտնուէր :

ԺԵ

Ահարէ մը դէպ ՚ի անցեալը :

Մանիէրի կոմսուհին մեծ տխրութեան մ'արժանի եղած բոլոր յարգանքը և քաղցրութեամբ ընդունեց զաիկին Վօնդան, և զղեկին ամենալաւ դատիկուններուն միոյն մէջ տեղաւորեց զան, ուր ուշիմ համակրութեան մ'ամեն խնամքները մատուցին իրեն : Ամէտէ միշտ զբաղած՝ միշտ մտախոհ՝ առանց լսելու պատասխաններ կու տար . խորունկ թարթափումի մը մէջ կը գտնուէր միշտ, և տարօրինակ լուրեր ստացած ըլլալը յայտնի կը տեսնուէր : Քանի մը ժամ կ'ստջը քով անցընելէ յետոյ՝ նեղելէ դարձաւ, որ թաղման հանդիսի պատրաստութիւնները կատարելու համար Բօպէրի օդնէ :

Պարոն տը Շել Մանիէրի մէջ մնալով՝ սկսաւ վաղեմի ժամանակներու քնարով իր զարմուհւոյն մահը արտասուել, և իւր արցունքներուն մէջտեղ կը կրկնէր անդադար .

— Դերկոմսուհին ութը տարի և երեք ամիս փոքր էր ինձմէ : Ո՛հ, այսպէս մեռնիլը սոսկալի է : Զըլլայ թէ Պէտթրիս ծաղիկի հիւանդութիւնը առած ըլլայ և ամենքնուս ալ հաղորդէ : Ո՛հ, մեծ փափաք ունիմ ասիկէ մեկնելու :

Անձնասիրութիւնը այս աշխարհիս գրեթէ բոլոր վշտերուն ներքեւ կը գտնուի :

Պարոն Վօնդա կառքին մէջ առանձին դանուելուն պէս՝ զրպանէն նամակը հանելով՝ ուշադրութեամբ մը երկու անգամ կարդաց : Իբր աղատ և անկախ պատմադիր՝ կրնանք զիտնալ նոյն նամակին պարունակութիւնը, զոր մեր ընթերցողայ կը հաղորդենք :

Նամակը Էրնէտի ստորադրութիւնը կը կրէր, և Աօնտօնէն կու դար : Ահա պարունակութիւնը :

— Խիստ պիտի զարմանաք համարձակութեանս համար, «Կարօկ», ըստ որում թէ և ձեր հպարտութեանը կը պաշի այս, «գուք կամ աւելի պարզ ըսելու համար դուն՝ զարմիկս և իմ մօտ «ազգականս ես : Քու աղնուպետական արիւնդ պիտի զայրանայ «մտածելով որ ես՝ հէք գոեհիս, կը համարձակիմ քեզի դիմելով՝ ծառայութիւն մը խնդրելու, ծառայութիւն մը զոր անշուշտ «պիտի կատարես, ըստ որում խնդիրը նուիրական պարսքի մը «վրայ է, և չեմ կարծեր թէ հօրս անունը մէջ բերելով՝ ընդ-«ուռնայն բան մը խօսած ըլլամ քու յիշողութեան : Թէ և տարօ-«րինակ երեւի քեզ այս բանս՝ հոս ամենալաւ ընկերութեանց մէջ «ընդունուած եմ, սրահներու և հաւարումներու, նոյն իսկ ձիար-«աշուններու մէջ մեծ յաջողութիւններ ունիմ, բարձր աստիճան մը «բռնած եմ, վերջապէս կրնաս սգնուապետական ընկերութիւններ-«ըրու որեւիցէ անդամի մը հարցընել թէ ո՞վ է Թօսլէր կոմսը, «այն կատարուն ազատորդին՝ զոր ճանչցած ըլլալը իւրաքանչիւր ոք «օրենս պատիւ կը համարի : Թօսլէր կոմսը շատ խելք, շատ վա-«ճիւղութիւն և եթէ պէտք ըլլայ՝ շատ լքբութիւն ունի, սակայն «չատ անգամ անարժաթ կը մնայ, և Ֆիկարօի նման՝ կրնամ ը-«սել թէ՛ դուք որ նախախնամութեան ընտրեալներն էք, չէք կրնար «երեւակայել թէ ինձի պէս ապրելու համար ո՞րչափ համար, ո՞ր-«չափ արթնութիւն պէտք է . եւրօպական բոլոր քաղաքականու-«թիւնը աւելի դիւրաւ կրնայի դարձունել ես : Մեծ սաղնապի մը «մէջ կը գտնուիմ հիմա . թուղթ խաղալով «ընտաքաբ երկու հա-

«զար ոսկի կորուսի, ժամանակաւ ինձմէ շահած միւնոյն դումարդ: «Գիտես նաև թէ ագնիւ խողացող մ'եմ ես, և թէ վատ գձձու- «թիւն մը ընելու անկարող եմ: Ուստի հակառակորդներուս ա- «մենափոքր զիտողութիւն մ'իսկ չունիմ ընելիք, ամեն ինչ կանո- «նաւոր եղած է: Բայց սակայն Բոհեմա այս միջոցիս նուազու- «թեան մէջ են. պարտամուրհակ մը ստորագրեցի, այս պարտա- «մուրհակին սլայմանաժամը պիտի լրանայ մօտերս. օտարականաց «վրայ դրուած օրէնքները չափազանց խիստ են, և եթէ պայմա- «նաժամին չհատուցանեմ՝ զիս բանտը պիտի դնեն, և ոստիկանու- «թիւնը դործերս քննելով՝ ծածկուած դաղտնիքներս երևան պիտի «հանէ. այն ժամանակ մեր ընտանիքը աշխարհաբարոզ, լիրբ և «տխմար հրատարակութեան մը տհաճութեանը պիտի ենթարկուի: «Տիկին Մօնղայի համար ինձ կ'ըռեն թէ իր ինամակալէն մեծ ժա- «ռանգութիւն մը ունեցաւ. բարեկամներս կրնան ընկերութեանց «մէջ տարածել թէ իրեն գրով դիմած ըլլամ հօրս յիշատակը «նոր անպատուութեանէ մ'ազատելու համար, և թէ խնդիրքս մեր- «ժուած ըլլայ: Այնպէս, Ամէտէ, թէ վշտահար և նախապա- «շարեալ մտքեր՝ կեանքը կնքած պատուաւոր մարդու մը յիշատա- «կը յարգելու կոշտ կերպ մը պիտի համարին զայս: Ար տեսնեմ «թէ Բարեկամներս ընելուս վրայ կը ժպտիս, կը կարծես թէ զըր- «կուած ըլլամ անոնցմէ: Հողուոյդ անմեղութեամբը այնպէս կ'ե- «րևակայես թէ, քու ոճիր անուանած բանդ, զոր ես յաջող և «կարևոր ճակատագիր մը կ'անուանեմ, ամեն ծանօթութիւններէ և «առնչութիւններէ զրկած ըլլայ զիս: Ար մոռնաս ինձմէ վախցող- «ները, կը մոռնաս անոնք՝ որք ինձմէ պէտք ունին, ունեցան և «պիտի ունենան, կը մոռնաս անտարբերներու և անձնասէրներու «այն մեծ դասը որք իմ խելքովս, զուարթութեամբս և հարստու- «թեամբս կը հրճուին. անոնց իմ վարկովի կեանքս մտքերնէն ան- «ցընելու. կը մոռնաս կիները՝ որոնց իմ բնաւորութիւնս և դէմքս «դրեթէ ընդհանուր համակրութիւն մը կ'ազդէ, վերջապէս կը «մոռնաս այն կրակոտ միտքերը՝ որք քաջասիրտ չարագործներու, «Ժան Հօկարներու, Գլոմ-Տիալօլօներու և Չամբաներու կը սիրա-

«հարին: Ամեն անոնք որք հասարակ դիժէն դուրս կ'ենեն թէ «դէպ 'ի բարութիւն և թէ դէպ 'ի չարութիւն, ժողովրդեան ու- «շադրութիւնը և հետաքրքրութիւնը կը դրաւեն, մարդկութիւնը «դողբարանելու համար պէտք եմ սա ալ ըսել թէ չորը ընդհան- «րապէս աւելի շատ և իրական յաջողութիւններ կ'ունենայ: Իմ «քաջասրտութիւնս և անփոփոխ կամքս վերջին ատեններս մեծ յաղ- «թութեան մ'արժանացուցին զիս. ինձ նման քաջասիրտ և կամքի «տէր կնոջ մը սիրտը շահեցայ: Այս դեռատի օրիորդը որ ճանչ- «ցած բոլոր աղջիկներէս ամենէն անբիծն և խտտավարն է, բռնի «նուաճեցի: Ակամայ սիրեց զիս իմ ամենակարող դիւթութեանս «տեղի տալով. շատ հաւանական է որ նախապաշարուսները առ ո- «չինչ գրելով զինքը քիչ ատենէն Ժօսիէր կոմսուհի մ'ընեմ: «Պէտք եղած ժամանակը իմաց կու տամ քեզ: Ար տեսնես թէ բան «մը չեմ պահեր քեզմէ, հետևաբար հողուոյս և զիտաւորութեանցս «մէջ կը կարգաս: Երկայն ժամանակներէ 'ի վեր կը ճանչնամ «զքեզ Ամէտէ, զիտեմ տկարութիւններդ, անորոշութիւնդ, նաև «ներէ ինձ ըսել, սրտիդ մէջ քնացող քու յոռի ազդուսներդ: «Պատուակիր ես դու կըթութեան պատկառանքէ ստիպեալ. սա- «կայն երբ հարկաւորութիւնը և պարագաները ներկայանան՝ ո՛հ, «այն ժամանակը ո՛վ դիտէ: Մի կարծեր թէ կը նախատեմ զքեզ. «Գէթ կարծիքս յայտնապէս կը խօսիմ, մենք ընտիր բարեկամներ «և բարի ազգականներ ենք, և կը խոստանամ որ մարդու բան չեմ «ըսեր:

«Յաջորդ թղթատարով երկու հազար ոսկին կ'սպասեմ. քեզի «համար դժուար բան մը չէ այդ դումարը իրացընելը. քանի մը «կալուածներդ կը ծախես և բան մը յայտնի չըլլար: Եթէ խնդրածս «չընդունիմ՝ այն ժամանակը տիկին Շամբարնթի կամ տիկին Մօն- «ղայի պիտի գրեմ. անոնք զուցէ քեզմէ աւելի հասկընան զիս: «Վերջապէս եթէ անոնցմէ ալ մերժուիմ և խիստ նեղն իյնամ «այն ժամանակը պիտի ըսեմ թէ իմ դերս լնացաւ և վերջին տե- «սիլը ներկայացընելու ատենն եկաւ: Պիտի թողում որ զիս բռնեն, «անուան պիտի յայտնեմ, անցեալը, ներկան և ապագան պիտի

«խոստովանիմ զիւրութեամբ . զիս Անգղիայէն դուրս պիտի հանեն
 «և Բարիդ զրկեն , դու իմ դատիս ներկայ գտնուելու ուրախու-
 «թիւնը պիտի ունենաս , իբրև վկայ պիտի երեխա , զատաստան-
 «աներս պիտի լսես , ինչպէս նաև ամեն առաու լրագիրներու ութը
 «լէցուն երեսներու մէջ իմ և մեր ընտանեաց անունը պիտի կար-
 «գդաս , վերջապէս Արեւի հրապարակը ինձ հետեւելով հոն պիտի
 «տեսնես թէ իմ տոհմիս վերջին շառաւիղը ինչպէս կախաղանը
 «կ'եղնէ : Այժմ դու պէտք ես ընտրել . իմ մասիս՝ հաւատա թէ
 «հոգս չէ , և եթէ այն անտիական աղջիկը չըլլար՝ որ զիս կարի
 «կ'զբաղեցընէ , այս վիսրասանութեան փառաւոր վերջ մը տալու
 «չպիտի երկմտէի : Այս ալ զուցէ տեղի կ'ունենայ , և եթէ շատ
 «անդամամ կրնամ միշտ դործերը հոն հասցընել : Մնաս բարեաւ
 «իմ բարի տոհմիս . եթէ կ'ուզես՝ խօսէ ինձ համար կնկանդ , և
 «եթէ կրնաս՝ զոքանչիդ ալ իմացոր : Հայրս , խեղճ մարդը , բոլոր
 «զոքազոգութեանս մի միակ պատճառն է . ես իրեն բաժ էի , եթէ
 «զիս սպայ մ'ընելու յանձն առնէր և Պէաթրիսը կնութեան տար՝
 «այսօր ես ալ հազարապետ մը և քեզի նման ընտանիքի մը հայր
 «կ'ըլլայի սիրելի և պաշտելի :

«Ա՛հ , մուսայ ըսելու , կը լսեմ թէ կինդ շատ կը սիրէ եղեր
 «զքեզ . զգուշացիր , չափազանցութիւնները երբեմն դէշութեան կը
 «տանին :

Անճնուէրդ
 «ԷՐՆԷՍԳ ԿՈՄՍ ԺՕՍԼԻԻՐ» :

Պարոն Վօնդա այս տարօրինակ նամակը ծալլելէ յետոյ սկսաւ
 մտածել : Չէր կրնար հասկընալ այն յանդուգն ասիրատութիւնը ,
 որ մէն մի տողէն դուրս կը ցատքէր : Չէր կրնար իմանալ մանա-
 «ւանդ թէ ինչպէս այս մարդը այնչափ չարագործութիւններէ և
 «ոճրագործութիւններէ ետքը , կրնայ ուրախ դուարթ ապրիլ , ուրիշ-
 «ներէ պատուուիլ , զոնէ փնտուուիլ , դէշութեան և բարութեան վրայ
 «իր գաղափարները շփոթուելով ալ չէր գիտեր թէ իր սկզբունք-
 «ներուն պէտք էր հաւատար , թէ աչքովը տեսած ին :

— Աստուած իմ , կ'ըսէր նա , միթէ կարելի է զուարթութեամբ
 այս տեսակ կեանք մ'անցընել : Ինչ , ուրուականները յանցաւորին
 քունը չվրդովեն , խեղճը զինքը անդադար չտանջէ , ընդհանուր ըն-
 «կերութիւնը չմերժէ զինքը : Բարձր ընկերութեան վերաբերեալ
 «մէկը , ազատորդի մը , ոճիք մը դործելու անկարող կը կարծէի ,
 «սակայն Էրնէսգի օրինակը ստիպեց զիս այս ստակալի ճշմարտու-
 «թիւնը ընդունիլ : Գէթ կը կարծէի թէ մտքի այս մոլորումն , այս
 «խենթութենէ վերջը՝ ալ մէկ ճամբայ կը մնար միայն , այն է ինք-
 «զինքը սպաննել : Եւ սակայն կարելի է եղեր ապրիլ :

Մարքիզը հէտլէէ համեւելով Էրնէսգի նամակը Բօպէրի հա-
 «ղորդեց : Մէջերին միաբանեցան որ այս լուրը վշտարեկ Պէաթրի-
 «սի չիմացընեն , սակայն շուտով մը անոր խնդիրքը կատարել կա-
 «րևոր համարեցին :

— Աւաղ , կ'ըսէր Բօպէր , Էրնէսգ նշանաւոր խելք մը և քա-
 «ջասիրտ բնութիւն մը ունէր : Սակայն հայրը անոր տուած կրթու-
 «թեանը մէջ կարծեմ սխալեցաւ : Աւելի հրապուրելի , աւելի ան-
 «զիմարեղի անձ մը չեմ տեսած , սակայն կը խղճամ այն խեղճ
 «աղջիկը որ շահուած է անորմէ : Եթէ շահ մը տեսնէ հաւաստի
 «եմ որ Սօֆիի նման պիտի վարուի անոր հետ ալ :

Տիկին Շամարանթի յուզարկաւորութեան հանդէսը մեծ շքով և իր
 հարստութեան ու գիրքին վայել բոլոր պատուով կատարուեցաւ :
 Մարքիզը , Բօպէր և Պ. Շել տիկին Շամարանթի գիակը Բարիզի
 «մէջ ընտանեաց դամբարանը ամփոփեցին , յետոյ Մանիէր դառնա-
 «լով Պէաթրիսը առնելու եկան , որ կը բաղձար մեկնիլ զիւզէն՝ ուր օր
 «ըստ օրէ իր ցաւերը նոր սաստկութիւն մը կ'առնուին :

Տիկին Մանիէրի սիրալիր հիւրասիրութեանը համար շնորհակալ
 «ըլլալէ յետոյ , որբուհին ամուսնոյն և զարմիկներուն հետ կառքը
 «մանկելով Վանսոմ փողոցի ասպարանքը վերադարձաւ :

Պէաթրիս որ այս տանը մէջ մտած ժամանակը կը յուզուէր միշտ ,
 «այս անգամ ճշմարիտ ցաւ մը զվայ : Իր ծնէլէ ի վեր մայրը ա-
 «մեն բանէ աւելի զինք սիրած էր , այն պաշտելի բարութիւնը , այն
 «անսպառ ներողամտութիւնը զտած էր անոր վրայ որ միայն մայ-
 «ր

բական սիրտ մը կրնայ պարունակել . առանց մօրը հետ ըլլալու , կամ դէժ առանց անորմէ սպասուելու երբէք իր տունը չէր եկած . ուստի մեծ դրան մօտ հասած ատենը՝ մօրը բազկատարած թևերը , անոր սիրալիր ընդունելութիւնները և ուրախալիր ժպիտները տեսնելու տեղ՝ երբ արտասուալիր ծառաներու խումբ մը տեսաւ՝ Ամէտէի բազկացը վրայ խնկաւ և սկսաւ հեծկլտալով անդադար կրկնել .

— Ա՛լ ասկէ վերջը միայն քեզ ունիմ , ա՛լ միայն քեզ ունիմ :
— Ինքզինքիդ եկու , Պէտթրիս , կ'ըսէր Ամէտէ , աղջկանդ մտածէ , տարապայման հեծկլտանքներովդ մի վախըններ զինքը . նայէ՛ , խելճ աղջիկը չգիտեր թէ ինչ կը նշանակեն ատոնք :

Պատու տնտեսուհին և տիկին Շամարանթի միւս բոլոր ծառաները միևնոյն միջոցին վայրագաւ լիթը նետուելով՝ իրենց նորասի տիրուհւոյն օղնելու եկան :

— Հանդարտ եղիք , բարեկամներս , ըսաւ մարքիզը , տիկին Մօնզա զձեզ ամենքդ պիտի պահէ : Մեր մօրը ապրած ժամանակին նման ամենքդ ալ ապարանքին մէջ պիտի բնակիք և ձեր բարի ծառայութիւնները պիտի վարձատրուին :

Յարգական դոհունակութեան մրմունջ մը լսուեցաւ , և տիկին Անժել միւս ծառաներուն կողմէն արտասուելով պատասխանեց .

— Հնորհակալ ենք՝ , սարոն մարքիզ , շնորհակալ ենք , տիկին մարքիզուհի :

— Մօրս կամքն է այս , յարեց Պէտթրիս նուաղեալ ձայնիւ մը , անոր պէտք էք շնորհակալ ըլլալ , ո՛չ թէ մեզ :

Մարքիզուհին տիկին Շամարանթի սենեակը բնակեցաւ , և Ամէտէի աղաչանքներուն հակառակ առջի երկու օրերը գրեթէ առանձին անցուց , մինչև անգամ Բօպէրի և Ֆլավիի տեսութիւնը մերժելով՝ միայն ամուսնոյն ներկայութեանը կը հանդուրժէր : Ֆլավիի հօրը հսկողութեանը տակ՝ բոլորովին դատախարակուհւոյն խնամոցը յանձնուեցաւ : Մայրը միայն անոր որդիսութեանը վրայ կը հարցնէր , և յետոյ մարքիզին բազկացը մէջ մնալով ամբողջ ժամեր կ'սկսէր լալ :

Այս կեսնոր մէկ քանի շաբաթ տևեց . դուռը միշտ գոց մնաց , և բոլոր բարեկամաց և ազգականաց արդիլուեցաւ սոցոյ սենեակը մօտենալու : Ամէտէ կնկանը առողջութեանը վրայ վախնալով լախանձեց որ Բօպէրը ընդունի :

— Այս բանը կը պարտաւորիս , սիրելիս , ըսաւ անոր , մօրդ կամքը պէտք ես կատարել , և կը զարմանամ թէ ինչպէս մինչև հիմակ չմտածեցիր :

— Մօ՛րս կամքը , և ո՛ր կամքը :
— Կաակը բացորոշ կերպիւ կը պատուիրէ որ կոմս Բօպէր Շամարանթ մեր ապարանքին մէջ բնակելու շնորհը ընէ , և եթէ իրեն հաճելի թուի՝ նաև մեր սեղանը բազմի :

— Այո՛ , ճիշտ է , մոռցեր էի : Այնչափ կը տառապիմ որ բոլոր դաղափորներս ցրուած են : Կաղաչեմ , կանչէ՛ զինքը :

Բօպէր իր զարմուհին խիստ փոխուած տեսնելով՝ զգածուեցաւ և անոր ձեռքը համբուրելով՝ սկսաւ լալ :

— Մայրս խնդրեց որ հոս բնակիս , Բօպէր , կը հաճին :
— Սիրելի մօրաբոջս կամքը իմ սրտի հետ կը համաձայնի , Պէտթրիս , ուրախ պիտի ըլլամ ձեզմէ չբաժնուելով :

— Մեր տղայութեան ժամանակին նման պիտի ապրինք , եղբայր իմ , այնպէս չէ՛ . ինձ նման Ամէտէն և Ամէտէի նման Ֆլավին ալ պիտի սիրես :

— Սիրելի զարմուհիս , միթէ ամենքս ալ մէկ ընտանիք չենք : Ինձմէ և քեզմէ ուրիշ ո՞վ կը կրէ Շամարանթ անունը :

— Այսօր մայրս պէտք է պիտի երթամ . այս այցելութեան համար բաւական զօրութիւն ունիմ , որու մինչև այսօր պարոն Մօնզան զէմ գրաւ . կը յուսամ թէ կ'ընկերանաս ինձի :

— Առաջին անգամ չէ , սիրելի զարմուհիս , և կրնամ իբրև առաջնորդ ուղեկցիլ քեզ :

— Ֆլավին ալ հետերնիս պիտի առնենք . կ'ուզեմ որ ծաղիկ հասակին մէջ այս պարտաւորութեան սովորի : Զանգակը զմրկ , Բօպէր , որպէս զի դատախարակուհիին իմաց տրուի :

— Դատախարակուհին և Ֆլավի այս առտու մեկնեցան , սիրե-

լիս . Օրէջլ՝ Տալաննի գ.քսուհւոյն զրկեցի զանոնք , կրկնեց Ամէտէ :
Պէտք ընդ իս կեռասի նման կարմրեցաւ :

— Առանց իմ հրամաննիս աղջիկս աիկին Տալաննի տունը զրկեցի :
Այսպէս առանց իմ գիտութեանս աղջկանս կը հրամայեն :
Ծառայ մը պէտք էք զրկել որ զան վերադարձընեն իսկոյն : Օրիորդ
Բէրէն բաւական համարձակութիւն ունենալ պէտք է որ այս
սեսակ բաներ ընէ :

— Օրիորդ Բէրէն իր կողմէն բան մը չըրաւ , սիրելիս , այլ ես
Ֆլավիի խիստ գունատութիւնը տեսնելով՝ կարծեցի թէ գուրսի օ-
գը իրեն օգուտ կրնայ ընել՝ և աիկին Տալաննի զրկեցի զան , որ
այս բանիս վափաք կը յայանէր :

- Ա՛հ , ուրեմն գ.քսուհին տեսար , և ե՛րբ տեսար , ո՞ւր տեսար :
- Գ.քսուհին չտեսայ , բայց նամակ մը գրեց ինձ :
- Ո՞ւր է նամակը :
- Կորսնցուցի :
- Ամէտէ :

— Սիրուն զարմուհիս , ընդմիջեց Բօպէր ժպտելով մ՛անոր ձեռ-
քերը բռնելով , մի նեղանար , ես Ֆլավիին բերելու կ'երթամ :

- Յիրախի՛ , Բօպէր :
- Անշուշտ , հիմակ շուտով մը :
- Գնա՛ ուրեմն և շուտ դարձիր : Շնորհակալ եմ քեզ , զար-
միկս . բարի և դիւրազգած ես գու . գնա՛ ուրեմն , կ'սպասեմ քեզ :
- Ընտանեկան դժտութենէ մը խոյս տալուն թերևս դո՛հ եղած
կոմսը շուտով մը գուրս սրացաւ :

Երբ գուրը զոցուեցաւ՝ մարքիզուհին իր ամուսինը դիտեց որ
շօքեղան վրայ կը կռթմէր :

— Ուրեմն նամակը կ'ըրանցուցիր , Ամէտէ , ըսաւ նա : Շատ տար-
օրինակ բան է այդ :

— Ընդհակառակը ամենապարզ բան մ'է : Կարևորութիւն մը
չընծայեցի այդ նամակին , և չեմ գիտեր թէ ինչ եղաւ :

— Շատ աղէկ , շատ աղէկ : կը յուսամ թէ այս ամեն բա-
ներս այսպէս չպիտի անցնին : Աղջիկս առանց իմ հրամաննիս օ-

տարականի մը տունը պատշաճ կը համարիս զրկել . հայր ըլլա-
լովք՝ չեմ կրնար զքեզ արդիլել . սակայն այն օրիորդին գալով
որ զակիս քովը իրեւ գաստիարակուհի կարգած եմ , և որ մի մի-
այն իմ հրամաններուս պէտք է անսայ , այս իրիկուն այս տունը
չպիտի մնայ : Նայինք թէ ո՞վ է տիրուհին . նա՛ թէ ես :

— Այսպիսի չնչին բանի մը համար գաստիարակուհին վճռտել ,
Պէտք ընդ իս , իրաւ չես խօսիր :

- Իրաւ կը խօսիմ , և պէտք է այսպէս ըլլայ :
- Ես այդ բանին որոշակի կ'ընդգրկմանամ :
- Գո՛ւ :
- Այո՛ , կ'ընդգրկմանամ , վասն զի անիրաւ բան մ'է ըրածդ :
- Վայ , ուրեմն կի՛նդ , Մօնղայի մարքիզուհին իրեն անհնա-
զանդ գանուող գաստիարակուհի մը չկրնար վճռտել : Ի՛նչ , կը
կարծես թէ քու խնամակալութեանդ տակ ունիս դիս :

— Աւա՛ղ , սիրելիս , անդադար ես եմ քեզ քարոզողը որ քու տանդ
բայարձակ տիրուհին ըլլաս , և դո՛ւ ես որ կը մերժես :

- Եւ երբ կամքս յայանեմ , գու կ'ընդգրկմանա՞մ :
- Անպատեհ կը խօսիս :
- Մայր եմ ես և քու կինդ : Գաստիարակուհին պիտի մեկնի :
- Ո՛չ :
- Պիտի մեկնի՛ , կ'ըսեմ քեզ :
- Ո՛չ :

— Եւ ի՛նչ պատճառ ունիս զինքը արդիլելու : Եթէ այնչափ տղեզ
չըլլար . . . : Սակայն դարձեալ այս ալ արգելք մը չէ . երիկ
մարդիկ . . . :

- Ո՛հ , Պէտք ընդ իս աղջկանս գաստիարակուհին :
- Ի՛նչ փնաս ունի ձեզի համար , պարօններ :
- Ըսածդ գու ինքդ չես հաւատար :
- Շատ աղէկ կը հաւատամ : Եւ եթէ դարձեալ անոր մեկնե-
լուն ընդգրկմանս՝ ալ այն ժամանակը բնաւին տարակոյտ չպիտի ու-
նենամ :

— Տէր Աստուած , կը մտածէր Ամէտէ , այս կիկանը հետ ապօ-

բերու ճար չկայ : Սակայն , կրկնեց բարձրաձայն , սակայն . . .

— Աերջապէս խօսէ , կը յօժարիս , այն կամ ո՛չ :

— Կը կրկնեմ թէ անտեղի բան մ'է ըրածդ :

— Մտածէ : Ես կամ նա : Եթէ կ'ուզես զինքը վար դնել՝ ես աղջիկս առնելով լ'Ապէյ-օ-Պուա կը քաշուիմ :

— Խենթ ես , Պէտթրիս :

Այսպէս վիճաբանութիւնը զրեթէ երկու ժամ տևեց , մինչև որ վերջապէս մարքիզը յսկնելով՝ այս խօսքը հանեց բերնէն , որու զօրութիւնը կանայք ըստ բառականի չեն իմանար , և որ սակայն փոթորիկներ կ'սպառնայ .

— Ըրէ ինչ որ կ'ուզես , և զիս հանդիստ թող :

Պէտթրիս այս բռնի հաւանութեան վրայ դո՛հ եղաւ և երբ ֆլավի Բօպէրին և դաստիարակուհւոյն հետ վերադարձան՝ զաւակը իր սենեակը զրկեց , և օրիորդ Բեբէնը իր խօսքը կանչելով՝

— Օրիորդ , ըսաւ անոր , շուտով մը պարոն Աոչէի քով դնա՛ , տան հաշիւները տո՛ւր անոր , և առնելիքդ պահանջէ : Պարոն մարքիզի կողմէն քեզի երեք ամսական աւելի պարզև պիտի վճարէ , և կրնաս այս իրիկուն մեկնիլ :

— Բայց , տիկին մարքիզուհի , ինչպէս արժանացայ այս . . .

— Չեր դաստիարակութեան եղանակը իմ բանիս չգար , օրիորդ , և աղջկանս դաստիարակուհին պէտք է ամեն բանէ առաջ և մի միայն անոր մօրը հնազանդի : Արի՛ շտուն մ'աւելի յաջողութիւններ կը բարեմաղթեմ քեզ . երթաս բարեալ :

ԺԵ

Որո՞ն է Զողի՛ :

Այսպէս քանի մը տարի մերթ հաշտութեամբ և մերթ վիճաբանութեամբ անցաւ : Պէտթրիսի կողմէն Ամէտէի վրայ զրուած շղթայն տակաւ առ տակաւ կը մաշէր , նման ժանգոտած երկաթի մը : Անօդուտ և ձանձրալի պիտի ըլլայ անշուշտ այս երջանկութեան անկումին առօրեայ պատմութիւնը պատմել , որ վերջապէս մարելով անհամ , անսէր և խռով կեանքի մը տեղ բացաւ : Մարքիզը սկզբան սիրոյ ոյժով կնկանը զիջաւ , յետոյ սովորութեամբ , հուսկ ուրեմն մաքաւելէ ձանձրանալով . մինչև որ ներկայացաւ պարզան որ իր ազատութիւնը ձեռք բերէ և այս անասնելի լուծը թօթուէ վրայէն :

Տիկին Տալանտի Պէտթրիսի վրայ իրական սէր և գթութիւն ունենալով՝ աշխատեցաւ անոր վտտահութիւնը շահիլ և կրկին անոր կեանքը ուղղել : Սակայն Պէտթրիս անոր հետ ո՛ր և է առնչութիւն մերժեց , իր կոյր նախանձութիւնը կ'արդիլէր զինքը այս կնկան ճշմարիտ բարեկամութիւնը ձանձնալու , որ Բարիզի ընկերութեան հոյակապ անդամներէն մէկն էր , և այնչափ ըրաւ՝ որ վտանգաւոր թշնամի մը դարձուց զան : Գքսուհին օր մը իր սրահին մէջ , մարքիզուհւոյն առակ եղած նախանձութեանը վրայ խօսած ժամանակնին բարձրաձայն ըսաւ .

— Մարդուս իղձը կը շարժէ նա , որ իր կասկածներն զործով հաստատէ :

Այս խօսքերը երկու ամուսիններուն պատմուեցաւ : Տիկին Մօնղա անոր վրայ ունեցած կասկածն և ատելութիւնը կրկնապատկեց , և սկսաւ անվայել խօսքեր խօսիլ անոր համար՝ զոր իր ոսոխուհին կ'անուանէր . իսկ Ամէտէ մտածեց թէ ո՛րչափ խելք ունէր դքսու-

Հին, որչափ անոր խօսակցութիւնը զինքը կ'զբօսցնէր և թէ որչափ անոր աչքերը բոցապառ էին, այնպէս որ ախիկն Տալանեիի գոյզն ինչ տարիքը առած ըլլալը այս հրապոյրներուն առջև անհետացաւ, և Պէտմըրիսի ամուսինը սկսաւ ստուգապէս սիրարանել անոր հետ :

Տիկին Տալանեի չէր սիրեր զինքը . անկեղծ և ուղիղ բնաւորութիւն մը ունենալով՝ իրեն մօտենալու յոյս չթողուց անոր . սակայն այնչափ բարի ալ չէր՝ որ Պէտմըրիսը տանջելու հաճութիւնը մերժէ, անոր անիրաւ ենթացումներն փոխարէն : Հրապոյր և սլաքանք ՚ի գործ ամելով՝ կ'ուզէր պարօն Մօնղան այն առտիճանը բերէ՝ որ իր կինը միշտ անհանգիստ ըլլայ, սակայն առանց ամուսինը ձեռքէն յափշտակելու : Այսպէս տակաւ առ տակաւ այնչափ սիրով միացած այս նորատի լծակիցները անջատուցան, և տակաւ առ տակաւ Ամէտէ՝ մարքիզուհիէն հեռի՝ իր ընկերութիւնները և հրաւերները ունեցաւ : Սա իր բնութեան բոլոր անձարայիկ սրտմտութեամբը դանդաղելով՝ իր ամուսինը աւելի շատ կը փախչէր անորմէ, և գործերն հոն հասաւ՝ որ Ամէտէ ՚ի սկզբան անկողինը փոխեց, յետոյ աւելի հեռի գտնուելու համար՝ առաջին գստիկոնը Բօպէրի քովի խոյր փոխադրուեցաւ, և առանձին մնալու համար մինչև իսկ գրանը նիպերը կը դնէր :

Այսպէս մէն մը բռնութիւն նոր խռովութեան մ'առիթ կու տար . սակայն Ամէտէ իբր կրակի վարժուած քաջ զինուոր՝ հանդարտութեամբ իր դիրքին մէջ ամրանալով՝ նոր սիրտ մը շահելու վրայ կը մտածէր : Պէտմըրիսի անհաճօյ թուող եօթը կամ ութը դաստիարակուհիներ փոխուեցաւ, որոնց մէջէն մէկ քանին իրեն կարի փոյթեռանգն և միւսները կարի անհօգ կ'երևէին . սանուհոյն բնութիւնը և կրթութիւնը այսպիսի անբնօհար փոփոխութիւններու հետևութիւնը կրեց . և Ֆրավիի բացառիկ կազմութեան միայն տրուած էր այս տեսակ փորձերէ անվտանգ ազատիլ :

Այս միջոցիս՝ ուր մեր պատմութիւնը հասած է, Ֆրավի իւր տասներեքամեայ հասակը կը մտնէր . իր ծնողացը երկպառակութիւնը ալ կատարեալ էր, և ծնելէն ՚ի վեր իրեն տուած կրթու-

թեան տխուր կերպերնին միշտ միեւնոյնը կը մնար : Հայրը սաստիկ կը սիրէր զինքը և գրօսի զբաղմունքներէն ազատ եղած ժամանակը՝ անոր կրթութեանը մեծ հոգ կը տանէր : Սակայն մայրը՝ միմիայն իր բուն սիրովը զբաւուած՝ սիրտն ուղած ատենը միայն և միշտ իր առջի ժամանակներու խանդովը կը տեսնէր զանի :

Իր սենեկին մէջ շարտասուած՝ կամ ամուսնոյն հետ խռովութիւն մը չհանած ժամանակը՝ ընկերութիւններու, պարահանգէսներու և այցելութիւններու կը յաճախէր . անանկ որ ամուսնուրէք կը տեսնէին զինքը : Միշտ զեղեցիկ, միշտ անաղարտելի համբաւով, բազմութեան մէջ մասնաւոր աշխարհ մը կ'ապրէր՝ ուր ինչ որ կրնար ընկերանալ իրեն, ոչ որ կրնար անոր բուն մտածումը իմանալ :

Չանապա՛ն գատոխարակուհիներ մարքիզին հետ համաձայնութեամբ տունը կը կառավարէին . իսկ Պէտմըրիս իր տանը մէջ իբր օտարական կը վարուէր : Այս տեսակ ներքին անիշխանութեան հետևութիւնը անխռոտափելի անկարգութիւն մ'եղաւ, զոր մարքիզուհիէ մտքէն իսկ չէր անցուներ : Իր սէրը, իր նախանձութիւնը, իր շքեղ յատկութիւնները կը մարեցնէին : Իր մտային ճարտար զիւտերը կորսնցուց նա, իր տաղանդը անհետացաւ, և մինչև իսկ իր կամքը նկուն եղաւ . ալ այն չքնաղ երես տուած աղջիկը չէր ինք, որուն շնորհալի դէմքը և աղնութիւնը իր բոլոր թերութիւնները ժպիտի մը տակ կը ծածկէր . այժմ անօգուտ և տխուր կին մը դարձած էր, ստէպ ահաճելի, անկարող իր գործերուն և իր պարտաւորութիւններուն զբաղելու, և որ իր ներքին կեանքը անփոխադարձ սիրոյ մը մէջ դրած էր . այնպիսի կին մը, կըսեմ, որ իր ձախորդ վարմունքներովը իրմէ կը հեռացնէր ամեն անոնք՝ որք իր բարի սրտին և չքնաղ յատկութիւններուն պատճառաւ յաւիտեան կապուած պիտի մնային իրեն, վերջապէս կին մը որ ամեն բանէ աւելի՝ անբժշկելի զժբաղդութիւն մ'ունէր, այն է մահացու կերպիւ խոցուած սիրտ մը կրել :

Տիկին Տալանեի միշտ Ամէտէին այցելութիւնները կ'ընդունէր, թէպէտև տիկին Մօնղայի հետ ունեցած կեղծ բարեկամութիւնը վերջացած էր բոլորովին, և այս վերջինը բացարձակապէս յայտ-

նաժ էր թէ զինքը ալ չպիտի ընդունի : Իրիկուն մը դքսուհին տը
Շել ասպետի հետ խօսակցած միջոցին՝ մարքիզը կանչեց , և անոր
հետեակ կերպով սկսաւ խօսիլ որ ընդհանուր ընկերութեան մ'ու-
շը կը գրաւէ .

— Ճշմարիտ է , պարոն Մօնզա , որ օրիորդ Պէդսօն Ֆլավիի
քովէն ելեր է :

— Այո , տիկին դքսուհի :

— Այս աղջիկն ալ հանգուցեալ ինամպետին (régent) կը
նմանի , չկրնար դաստիարակուհի հինցունել :

— Մինչև հիմակ եօթը դաստիարակուհի միայն փոխեցինք , պա-
տասխանեց մարքիզը անմեղ կերպիւ մը :

— Լաւ ուրեմն , մարքիզ , եթէ իմ վրաս վտահուածքն ունիք՝
ուժերորդը ես պիտի տամ ձեզ . . . սակայն փոքրիկ թէուժեամբ
մը , յարեց նա , ձայնը մեղմելով :

— Ինչ թէուժիւն :

— Թէուժիւն այն է որ իմ տալիք դաստիարակուհիս , որ չնաշ-
խարհիկ մէկն է , առանց յանցանքը իմացուելու չվճնտուի . գոն
զինքը պիտի պաշտպանես՝ ինչպէս որ դրանդ նիգերը կը պաշտպանես
և միշտ աղջկանդ քով անոր գիրքին վրայօք պատասխանատու պիտի
ըլլաս :

— Այդ տեսակ մեծ շնորհի մը համար ինչ առաւելութիւններ
ունի :

— Նախ զինքը կը պաշտպանեմ , յետոյ ահա իր պատմութիւ-
նը ըսեմ որ զիտնաք . եթէ հիանալի չգտնաք պատմութիւններս՝ չխօ-
սիք ինձ , կ'աղաչեմ , վասն զի սիրտս պիտի նեղանայ ձեզի դէմ :
Օրիորդ Քրիստին Օրթէզ հասարակ ժողովրդեան աղջիկ մ'է , ա-
յո , մարքիզ , հասարակ աղջիկ մը , մենք մեր ընտանեաց վրայ այն-
չափ չքովուինք , ըստ որում հպարտութիւն ունինք և բաւականալ
խելք : Քրիստինը հինգ տարեկան որբ մնացած ըլլալով՝ մտակայ
դղեկի մը ծեր կալուածատէրը զթաց վրան , և իր դղեակը բերել
տալով՝ իր ծեր անտեսուհւոյն յանձնեց զանի , և քիչ ժամանակուան
մէջ անոր վրայ տարօրինակ տրամադրութիւններ տեսաւ , և տարի

մ'ետք մեռնելով՝ սիրուն շան մը կամ կատուի նման խեղճ Քրիս-
տինը իր անտեսուհւոյն կտակեց , այն պայմանաւ որ անոր մեծ և
նշանաւոր կըթուժիւն մը տայ : Ատակին վրայ հսկողներ կարողած
էին , և բարի անտեսուհին իր թռչակը պիտի կորսնցընէր՝ եթէ
Քրիստին տիկին Սթայէլ մը կամ տիկին Սանտ մը չըլլար : Ատա-
կին տրամադրութիւնները պահուեցան , ղեւատի աղջիկը հօս բե-
րուելով՝ ամեն ինչ որ կրնար մարդս սորվիլ՝ ուսաւ . երեւելի երա-
ժիշտ մ'և նշանաւոր պատկերահան մ'եղաւ . ամեն լեզուները զի-
տէր , վերջապէս Վօլդէրի պէս գրել և Մասիլեօնի պէս խօսիլ
սկսաւ . իր պաշտպանուհին զինքը իբր փոխ-վարժուհի կարգեց դպրո-
ցի մը մէջ , և ջանաց զինքը համողել որ կրօնական միաբանութեան
մը մէջ մտնելով մարապետ ըլլայ : Սակայն օրիորդ Օրթէզ իր մէկ
աշակերտուհւոյն հետ դէպ'ի Անդղիա , Բէնի ջրերը և չղիտեմուր
գնաց , անոր կըթուժիւնը աւարտեց և զայն ամուսնացընելէ յետոյ
բաժնուեցաւ . դարձեալ զուցէ չբաժնուէր՝ եթէ իր տիրուհւոյն մէկ
աղգականը , կարծեմ տայրը , զան հրապուրելու ետեւէ չըլլար .
Քրիստին ընտանեաց իմացուց այս պարագան , և արձակուրդը խնդրե-
լով ուղեց Քրանսա վերադառնալ . կը տեսնէք թէ ինչ առաքինի
աղջիկ մ'է նա : Ջինքը շատ աղաչեցին որ մնայ , իրեն պալատ-
ներ և կառքեր ընծայեցին , սակայն ամենքն ալ մերժելով՝ հոս ե-
կաւ իր հին տէրերէն մէկ շատ պարգևներ ստացած , և այժմ իր
ինամքները մատուցանելու համար տեղ մը կը փնտռէ : Սկեսուրս
զինքը աշակերտուհւոյն հետ Էմնի մէջ ճանչցած ըլլալով՝ ինձ
յանձնարարեց , ես ալ ձեզի մտածեցի իսկոյն , և պիտի ըսէի ձեզ
որ գոց աչքով ընդունիք զան , եթէ սակայն սոսկալի պակասութիւն
մը չունենար :

— Արդեօք չե՞նք կրնար իմանալ այդ պակասութիւնը :

— Պակասութիւն մ'որու համար շատ կ'իններ պիտի նախանձին
իրմէ , և զոր ես ալ իմ մասիս սիրով կ'ուզէի ունենալ :

— Բայց խօսեցէք :

— Խիստ զեղեցիկ է նա :

— Իրաւունք ունիք , դաստիարակուհի մը համար մեծ պակա-
սութիւն մ'է այդ :

— Ունեցածը տարօրինակ գեղեցկութիւն մ'է, և այս պարագաս զինքը կ'ազատէ. ապուշները՝ որք խիստ բազմութիւ են աշխարհի վրայ, այդ գեղեցկութենէ բան չեն հասկընար: Տեսակ մը վայրենի և անսովոր հով մ'ունի նա, վազրի և յովազի նայուածք մը, կատուի մը շնորհալի աղուորութիւնը և առիւծի մը վայրագութիւնը. իր աչքերը ըստ կամս գոյներնին կը փոխեն, և գիշեր ժամանակ լոյս կու տան. անգամ մ'անոր նայուածքին հանդիպողը ալ մէյ մ'ալ չմոռնար. միջին դարու մէջ՝ վճուկի մը պէս պիտի այրէին զան:

— Ուրեմն ի՞նչպէս կըրնաք, դքսուհի, ինձ այսպէս կին մ'առաջարկել:

— Ըստ որում այս միայն ձեր գործին կու գայ:

— Սակայն մարքիզուհին ինձ վայրկեան մը հանդիստ չպիտի լռու:

— Կը սխալիք:

— Քանի տարեկան է:

— Քսանրեօթը կամ քսանըութը տարեկան:

— Պէտքը ինչն աւելի՞ երիտասարդ. անկարելի է այդ:

— Շատ կարելի է: Այդ աղջիկը իրեն շրջապատողներուն վրայ այնպիսի հմայք մը, այնպիսի գիւթութիւն մը՝ ի դործ կը դնէ՝ որ ոչ ոք կարող է իրեն ընդդիմանալու. հաւատացէք թէ Պէտքը չափազանց պիտի սիրէ զան:

— Եւ եթէ ես ալ զինքը սիրելու ըլլամ:

— Այն ժամանակ կծիկը կը դնէ. միայն նօտարի առջև կըրնայ մէկն իր սէրը յայտնել իրեն. այսպէս հաստատ կերպով որոշած է:

— Ուրեմն զինքը սիրելու չպիտի ելնեմ:

— Գո՞ն, մարքիզ, իննթի մը պէս կնոջը սիրահարած ըլլալով մի՞ երկնչիր, երբէք այսպիսի վտանգներու ենթակայ չես ըլլար:

Ամէտէ այս ծաղրական խօսքերուն չպատասխանեց. յետոյ քանի վայրկեան լռելէ յետոյ՝

— Գաստիարակուհւոյն խօսքին զանք: Կը յուսմք որ այդ գաստիարակուհին Ֆլավիին իրապէս յարմարի:

— Անշուշտ:

— Երաշխաւոր կ'ըլլամք:

— Ինչպէս անձիս վրայ:

— Սիրոյ դէմ կ'ապահովէք զիս:

— Կ'ապահովեմ թէ նա երբէք չպիտի սիրէ զձեզ:

— Իսկ ե՞ս:

— Գուք պիտի սիրէք զինքը:

— Շատ շնորհակալ եմ:

— Եւ մարդու ալ բան չպիտի ըսէք, և ո՛չ իսկ իրեն՝ որ ձեզ արհամարհանօք պիտի նայի:

— Գեղեցիկ կացութիւն մը կը խոստանաք ինձի:

— Ընդունեցէք այդ կայութիւնը: Հաւատացէք թէ այս աղջիկը ձեր կինը պիտի զբաղեցընէ, Ֆլավի ընտիր դասեր պիտի շահի, իսկ դուք դիտելու համար հրաշալի էակ մը պիտի շահիք:

— Կ'ուզէք զինքը վազը մարքիզուհւոյն յուղարկել:

— Ո՛չ իմ անուամբս, ըստ որում իր ծառաներուն ձեռքով դունէն դուրս կը վաճաճէ, այլ սկեսորիս անուամբը պիտի յուղարկեմ: Հետեւաբար այբէ բառը մի՛ մոռնաք աւելցընելու, վասն զի առանց ասոր յաւիտեան պիտի մերժուինք:

— Ըսածնիդ պիտի կատարեմ, և շնորհակալ եմ ձեզ, տիկին դքսուհի:

— Ա՛հ, աղէկ միտքս եկաւ, եթէ Քրիստինը ընդունել տալու միտք ունիք՝ ըսեցէք մարքիզուհւոյն որ բնաւ չեմ սիրեր այդ աղջիկը: Այս կերպը գէշ չըլլար, հաւատացէք:

Այսպէս դքսուհին իր ծաղրածու խօսակցութիւնը բոլոր գիշեր շարունակեց, և վերջապէս Պ. Մօնըան իր փափաքած զրգութեան կէտը հասցընելէ յետոյ՝ անոր արձակուրդ տուաւ: Ա՛լ բոլորովին իր պաշտպանած անձին յաջողութեանը վստահ՝ կանխաւ կը հրձուէր մտածելով թէ այս առթով նորանոր իրարանցումներ տեղի պիտի ունենար, որոնցմով ինքն և ուրիշները պիտի զուարճանային:

— Գոնէ, կ'ըսէր նա, իրաւացի բանի մը համար պիտի դան-
դատի Պէաթրիս :

Առանց չար անձ մ'ըլլալու՝ տիկին Տալաննի, որ դիւրագրգիռ
կին մ'էր, չէր կրնար Պէաթրիսի իր վրայ ցուցըցած անվտա-
հաւթեանը ներել, և առանց հետևութիւնները նախագուշակելու՝
այս տեսակ վրէժխնդրութիւնները իբր օրինաւոր կը նկատէր :

Հետեւեալ օրը պարոն և տիկին Մօնզա կը նախաձաշէին, երբ
դռնապանին զանգակը այցելութիւն մ'իմացուց. ահա մը յետոյ
սպասաւորը տիկին այլէ Տալաննի դքսուհւոյն կողմէն նամակ մը ներ-
կայացուց :

— Քեզ այս նամակը տուողը ներս մտցուր, ըսաւ մարքիզուհին
աշխուժութեամբ մը : Յետոյ մարքիզին դառնալով՝ Սիրելիս, ըսաւ
նա, այլէ տիկին Տալաննի դքսուհին դաստիարակուհի մը կ'առա-
ջարկէ ինձ, որու համար բարոյականութեան տիպար մ'է, կ'ըսէ :
Շատ դո՛հ եմ որ իր ձեռքէն սյոսպիսի դաստիարակուհի մը կ'ըն-
դունիմ :

— Ո՛հ, այո՛, կրկնեց մարքիզը անխութութեամբ մը, երէկ ա-
նոր հարսը կ'ըսէր թէ իր սկեսուրին գոված կինը անձոռնի մէկն
է. վերջապէս առած տեղեկութեանցս նայելով՝ այս աղջիկը քու
բանիդ չգար :

— Տեսնե՛ք. ընդհակառակն ես անոր մասին խիստ նպաստաւոր
զաղափար մ'ունեցայ :

Այս միջոցիս սենեկապանը խօսակցութեան նիւթ եղող օրիորդը
ներս մտցուց : Մարքիզը և մարքիզուհին զան դիտելով երկուքնին
ալ միենոյն միջոցին տարբեր զգացումով մը համակուեցան : Քրիս-
տին համեստ վայելչութեամբ մը բարե տուաւ, և սարսուռ մ'զգաց
Պէաթրիսը ճանչնալով. սա քաղցրութեամբ մը նստելու հրաւիրե-
լով սկսաւ հարցափորձել :

Օրիորդ Քրիստին խիստ զգուշաւոր և ամենամտացի պատասխան-
ներ տուաւ : Ճիշտ յարմար եղած բառերը և ձայնի կարեւոր դիւրա-
գարձութիւնները դատաւ նա, և այնչափ յաջողեցաւ՝ որ կէս ժամ
քննութենէ ետքը՝ մարքիզուհին ոտք ելնելով

— Սիրելի օրիորդ, ըսաւ, ինձ գլխովին հաճելի էք. հիմակ
զձեզ պիտի տանիմ որ ձեր սանուհին տեսնէք :

Ամէտէ բառ մը չէր արտասանած. ձեռքը լրացիւր մը բռնած
էր, և թերթին տակէն այս տարօրինակ էակը կը դիտէր, որուն
համար առջի օրը իրեն այնչափ բաներ խօսած էին, և իր ուշադրու-
թիւնը աւելի օրինաւոր կերպով չէր կրնար բացատրուիլ :

Քրիստին Օրթէզ այնպիսի բարձր հասակ մ'ունէր, որ սարա-
զաներու համեմատ գիւղացի գլխանոց կամ լանջապանակ կրնար
կրել : Չեռնոցի մը նման դիւրակոր, դիւցազնի մը նման ուժեղ
իր վրայ օձի և յովազի, աղանոյ և առիւծի հանգամանքներ կը
կրէր : Գքսուհին չէր խաբուած. իր զօրեղ զեղեցկութիւնը, որ
դիւթիչ բան մ'ունէր, ռամիկ մէկու մը համար անտեսանելի կը
մնար : Ապագադոյն աչքերը կը շողշողէին կամ կը նսեմանային,
և մերթ զգուանք, մերթ մորմնք պատճառելով՝ մարդուս սիրտը
կիզիչ հրով մը կ'այրէին և կամ անհնարին ցրտութեամբ կը սա-
ռեցընէին : Սպիտակ և անողորկ մորթը որ կարմրութեան ամենա-
փոքր խառնուրդ մը չէր կրեր, ձուածե երեսին վրայ ամեն կողմէ
թափուած իր երկար մազերուն զանգուրները տարօրինակ հով մը
կու տային իր դիմաց : Բերանը մեծ էր, սակայն անման կարմրու-
թեամբ մը կը փայլէր, և հիանալի ու սպիտակ ակուններու շարք
մը ցոյց կու տար : Նայուածքին նման՝ կերպերն ալ իր ներքին զգա-
ցումներուն հետևութիւնները կրէլով՝ մերթ ազնիւ նաև ծանր,
մերթ ընտանի, մերթ խիստ և մերթ հրապուրիչ կը դառնային :
Սակայն ո՛ր և է պարագայի մէջ ազնուութիւն մը կը պահէր նա.
ազնուութիւն՝ որ աշխարհի մէջ իր ունեցած զիրքով չէր բացա-
տրուեր, և զօր սակայն ինքզինքին և ունեցած արժանեաց զիտա-
կցութեան մէջ կը քաղէր նա : Թագուհիի մը կը նմանէր ամենու-
րեք, բարձր և ազնիւ մարդու մը իր յարգանքը մատուցած ժամա-
նակը՝ կարծես թէ այդ յարգանքը ինքը կ'ընդունէր : Արհամար-
հոտ ժպիտ մ'ստէպ իր շուրթերուն վրայ տարածուելով՝ իր դիմա-
քը տեսակ մը մերժողական հով կու տար, որու վրայօք խօսած
էր դքսուհին :

Քրիստին այս նոր ընտանիքին մէջ մտնելով՝ խորամանկութիւն
և հնարք չուղեց գործածել, ինչ որ էր՝ ճիշտ միևնոյնը ուզեց ներ-
կայանալ և մարքիզուհւոյն հաճելի երեցաւ, ըստ որում այնչափ
վտանգաւոր կերպարանք մը չունէր. իսկ մարքիզը զարմացած մնաց,
վասն զի սպասածէն աւելի բարձր գտաւ Քրիստինը:

— Ա՛հ, ըսաւ դաստիարակուհին՝ Ֆլավիի սենեակը մտած ժամա-
նակը, պակուելու ժամանակը եկեղեցին տեսած կինս է: Ո՛րչափ
երջանիկ կ'երևի. կ'զգամ թէ երբէք չպիտի սիրեմ զինքը:

ԺԷ

Նորը մշտ առէ՛լ կ'ըսէ:

Քրիստին Օրթէզ նոյն օրէն սկսեալ ապարանքին մէջ հաստա-
տուելով՝ եկած օրէն մարքիզին և տանը մէջ եղող ծառաներուն
նկատմամբ այնպիսի վայելուչ դիրք մը բռնեց, նաև տիկին Մոն-
զայի այնպիսի յարգական հնազանդութիւն մը ցուցուց՝ որ ամենուն
ալ հաճելի երևեցաւ, և շարաթէ մ'ետքը ինքզինքը տան բացար-
ձակ տիրուհին գտաւ, առանց այդ բանը մտքէն անցունել իսկ
ցուցնելու:

Բայէր քանի մ'ամսէ ՚ի վեր բացակայ կը գտնուէր, և իր քիչ
ատենէն վերադարձը ծանուցած էր նամակով: Պէտքիս որ տան
մարդիկները աւելի հնազանդ գտնելով՝ զուարթութեան մէջ կե-
րեէր, ուրախ կ'ըլլար որ զան վերստին պիտի տեսնէր: Յու-
լիս ամուսան մէջ դէպ ՚ի ջուրերը ճամբորդութեան մը խօսք ալ
կար:

Մարքիզը շատ քիչ անգամ դուրս կ'երևէր, առաջուանէ աւելի

իր աղջկան դասերուն կ'ըբաղէր և նորատի դաստիարակուհւոյն հետ
երկայն խօսակցութիւններ կ'ունենար, որով անոր խորունկ գիտու-
թեանը և բարձր մտքին ևս քան զէս վերահասու եղաւ:

— Սիրելիք իմ, ըսաւ մարքիզը առտու մ'իր կնոջը, կը յա-
սամ որ Ֆլավի ալ իրեն արժանի դաստիարակուհի մը գտաւ: Օ-
րիորդ Քրիստին դիտութեան աղբիւր մ'է, և այնպիսի բարձր միտք
մ'ունի՛ սրու նմանը տեսած չեմ:

— Եւ ինչ գեղեցիկ բնութիւն, պատասխանեց Պէտքիս, որ-
չափ բարի և քաղցր է նա: Սակայն այսպէս ըլլալուն ես հաստատ
էի. տիկին այրի դքսուհիէն յանձնարարուած և իր հարսէն ար-
համարհուած՝ այս աղջիկը սքանչելիք մը միայն կրնար ըլլալ:

— Ո՛րչափ անիրաւ ես երիտասարդ դքսուհւոյն նկատմամբ, Պէտ-
թիս:

— Երիտասարդ դքսուհի, քառասուն և հինգ տարուան:

— Քեզմէ բարձած տարիքդ անոր կը վերադրես, Պէտքիս:
Խօսակցութիւնը դառնանալ սպառնալով՝ Պէտքիս քաղցր ժպի-
տով մը իր նախորդ վիճակին դարձուց զայն:

— Ամն մէկն իր տկարութիւնները ունի, պատասխանեց, քեզ
հաճելի երևելու համար՝ կ'ուզեմ համոզուիլ որ աւելի գեռատի
եմ և ասոր համար կ'աշխատիմ որ ուրիշներն ալ համոզեմ:

— Յոռի միջոց մը չէ՛ այդ, յիրաւի:

— Դառնանք մեր դաստիարակուհւոյն. դու գո՛հ ես անորմէ:

— Շատ իսկ:

— Ես ալ նոյնպէս, և ամենէն աւելի զիս գո՛հ ընողը, ցարեց
նա պահ մը լռելէ յետոյ, այն է որ գեղեցիկ չէ:

Մարքիզը զարմացմամբ կը դիտէր զինքը:

— Այո՛, շարունակեց Պէտքիս, խոշոր խոշոր աչքեր, որք
չգիտեմ ինչ գոյն և մոլորաղին հալ մ'ունին, ուրուականի գեղ-
նութիւն մը, զինուորականի բարձր հասակ մը. ո՛հ, ասոր վրայ
գոնէ չարախօսութիւն մ'ընող չպիտի գանուի:

Ամէտէ պատասխան չտուաւ:

— Այնպէս չէ՛, դու ալ իմ կարծիքէս չես, հարցուց Պէտքիս:

— Անշուշտ :

— Ֆլավի կը սիրէ զինքը, միշտ անոր խօսքը կ'ընէ, և բոլորո՞վին մոռցեր է օրիորդ Բերէնը որու խօսքով զլուխ կը ցաւցընէր, և զոր ո՞ր և է կերպով չէր կրնար մոռնալ :

— Աւելի աղէկ :

— Հիմակ օրիորդ Քրիստինի կ'սպասեմ որ անոր հետ աղջկանս համար կրթութեան յատակադիծ մը պատրաստեմ : Ար յուսամ թէ իմ կարծիքիս պիտի հետեի նա, ըստ որում միւս դաստիարակուհիներուն չմանիր, որոնք առջի անգամ կ'անսպին ինձ և ետքը մէյ մ'ալ երեսնին չէի տեսներ :

— Անգամ մ'երեսնին տեսնելէ վերջը ալ անուննին կու տայիր, Պէաթրիս :

— Միշտ միենոյնն ես, Ամէտէ, միշտ զիս ծաղրելու և անիրաւ հանելու կ'աշխատիս :

— Ար սխալիս, սիրելիդ իմ, առ քեզ ունեցած ակնածութիւնս սիրոյս կը հաւատարի միշտ :

— Այո, կը հաւատամ թէ միենոյն աստիճանը կ'զգաս երկուքն ալ :

— Այո զիշէր նորէն կը տեսնուինք, ըսաւ մարքիզը անոր ձեռքը համբուրելով :

— Շատ աղէկ : Սակայն դուրս ելած ժամանակդ կ'աղաչեմ դաստիարակուհւոյն լուր զրկել տուր թէ զինքը կ'սպասեմ :

— Քանի մը վայրկեան յետոյ Քրիստին ձեռքը տետրակ մը բռնած ներկայացաւ :

Իր հրաբորբոք նայուածքովը զմարքիզուհին գիտելով շուտով մը անոր մտաց տրամադրութիւնը գուշակեց : Իր տիրուհին համեստութեամբ մը բարեկեղծ անոր ցուցուցած աթոռը առաւ, և լուսթեամբ կ'սպասէր որ խօսի իրեն :

— Խօսակցի՛նք, օրիորդ, ըսաւ վերջապէս տիկին Մօնգա :

— Տիկին մարքիզուհւոյն հրամանացը կ'սպասեմ, ըսաւ Քրիստին :

— Հիմա մեր սիրուն Ֆլավիի համար պէտք ենք զբաղիլ, և ՚ի միասին կրթութեան յատակադիծ մը պատրաստել :

— Այո, տիկին :

— Ի՞նչ կը մտածէք ուսուցանել իրեն :

— Ի՞նչ որ գիտեմ, տիկին :

— Նախ՝ ո՞ւր հասած է, ի՞նչ գիտէ :

— Տակաւին մեծ յառաջադիմութիւն մը ըրած չէ, տիկին, և ասիկա ստուղիւ ամսոսալի է, ըստ որում բնութիւնը յառաջանալու ընտիր միջոցներ տուած է իրեն :

— Աղջկա խիստ սիրուն է, այնպէս չէ :

— Այո, տիկին, պատասխանեց Քրիստին յուզմունք մը զնալով :

— Պիտի սիրէք զինքը :

— Արդէն կը սիրեմ և կ'զգամ թէ զինքը այնչափ պիտի սիրեմ որչափ աշխարհիս մէջ ուրիշ մը չեմ սիրած :

— Շնորհակալ եմ, օրիորդ, ես ալ Ֆլավիի համար և Ֆլավիի հետ միենոյն սէրը պիտի տածեմ ձեր վրայ :

— Կը յուսամ որ Աստուծոյ օգնութեամբը օրիորդ Մօնգան ընկերութեան ամենէն նշանաւոր մէկ անձը պիտի ըլլայ : Սակայն տիկին մարքիզուհին թող ներէ իմ համարձակութեանս, այս նպատակիս հասնելու համար՝ իր կողմէն խոստումի մը պէտք ունիմ և կ'ուզեմ որ այս խոստումը անաչառապէս գործադրուի :

— Ի՞նչ խոստում :

— Եթէ տիկինը համարձակութիւնս չափազանց կը գտնէ, և եթէ ինքիւրքս կատարելու համար վրաս ըստ բաւականի վստահութիւն չունի՝ այն ժամանակը, և ասիկա ինծի համար ստուգիւ ցաւ մը պիտի ըլլայ, պիտի ստիպուիմ տիկին մարքիզուհին արձակուրդ խնդրելու :

— Ո՛հ, Աստուած իմ, խօսեցէք, սիրելիդ իմ օրիորդ : Արձաւ կ'ուրդ ինքրել. անշուշտ չեմ տար ձեր արձակուրդը եթէ կարող եմ արգիլել :

— Ա՛ւ. ուրեմն, տիկին, ձեր օրիորդ աղջկանը մասին ձեզ պատասխանատու ըլլալու համար, և որպէս զի այն օրը՝ որ ձեր ձեռքը պիտի յանձնեմ զան՝ կարենամ ըսել ձեզ. Ահա, ձեր աղ-

ջիկը այնպէս ինչպէս որ ձեր մայրական սիրտը կ'երազէր, այս բանիս համար՝ պէտք է որ իմ սանուհւոյս բացարձակ ատէրը ըլլամ, պէտք է որ իմ յատակագծիս և գաղափարներուս համեմատ կրթեմ գինքը և չեմ ուզեր որ իր և իմ մէջտեղ որեւիցէ ուրիշ կամք մը մտնէ :

— Բայց, օրիորդ, դու կ'ուզես որ իմ մայրական իրաւունքներս բարձ 'ի թողի՞ ընեմ :

— Այո՛, տիկին, կը խնդրեմ այդ բանը, վնաս զի կ'զգամ որ այդ պաշտօնին արժանիքն ունիմ, վասն զի զայն անթերի կերպով կատարելու կարող եմ : Ձեզմէ ճանչցուելու պատիւը չունիմ, տիկին, բայց ժամանակը պիտի յայտնէ ձեզ իմ բնութիւնս, որ թերեւս բացառիկ եղած ըլլայ : Այս աշխարհիս մէջ պարտաւորութիւնը իմ ամենէ նուիրական բանս է : Պարտաւորութեան համար ամեն ինչ կը զոհեմ, իմ սէրս, երջանկութիւնս, կեանքս, նաև իմ սիրտս կամաց տակ կրնամ խորտակել, ըստ որում պարտքս այնպէս ընել է. այո՛, պարտքիս համար կարող եմ հրաժարիլ այն ամեն բաներէ՝ որք կրնան կեանքն աղուոր երեցընել ինձ, օրիորդ Ֆլաւիի կրթութիւնը յանձն կ'առնում, այս կրթութիւնը իմ միմիայն գործս պիտի ըլլայ. ալ ասկէ վերջը չկայ ինձ համար ոչ զուարճութիւն, ոչ վիշտ և ոչ յոգնութիւն, զաւակ մը կայ՝ որու համար ձեզի և Աստուծոյ առջև պատասխանատու եմ, և զոր կը պարտաւորեմ ինչպէս որ յանձնուած է ինձ՝ այնպէս վերադարձնել : Ար պարտաւորեմ ազդել անոր իր դիւրքին, իր սեռին նաև իր դարուն գաղափարները և սկզբունքները : Այս նպատակիս հասնելու համար՝ ամեն ջանք 'ի գործ պիտի դնեմ, կ'երդնում այս բանը. այո՛, կ'երդնում ձեզ իր մօրը, կ'երդնում իմ մօրս յիշատակին և իմ յաւիտենական փրկութեանս վրայ :

Մարքիզոհին դեռատի յափշտակեալը կը դիտէր, ափշեալ և զարմացեալ՝ մտիկ կ'ընէր անոր, վասն զի այս յափշտակման հետ 'ի սկզբանէ անոր անտեսանելի մնացած գեղեցկութիւնը կը մեծնոր և գերմարդկային համեմատութիւն մը կ'ստանար, ալ կին մը չէր նա, այլ հեթանոսական անդրդուելի աստուածութիւն մը որ ամեն

բան իր պընձեաց գաւազանին տակ կը նուաճէ. ներշնչեալ վհուկ մ'էր նա, քրիստոնեայ մարտիրոս մը, վերջապէս ամեն բան էր բաց 'ի Քրիստին Օրթէզ ըլլալէ, որ պահապան զինուորի մը կը նմանէր, ինչպէս կ'ըսէր Պէտրոս :

— Ո՛հ, կ'ըսէր նա, ես ալ տղեղ մէկը կը կարծէի զինքը :

Ասիկա ստէպ կնոջ մը առաջին մտածումն է՝ ամենածանր խնդիրներու առջև իսկ, գեղեցկութիւնը, ինչպէս որ կ'ընեն, ամենապիտանի ձիրք մ'է, որ ամեն բանէ աւելի կը փափաքուի, թերեւս զմեզ ամեն բանէ աւելի կ'զբաղեցընէ, և ամեն բանէ տելի անհրաժեշտ կարևորութիւն մ'ունի մեզի համար : Միտքը կը մերժէ այս ճշմարտութիւնս և բարոյականութիւնը կ'ուրանայ զայն, սակայն միտքը և բարոյականութիւնը չեն կրնար մոլորութեան գոյութիւնը խափանել, և արդիւնը զմարդիկ՝ որ լուրջ բաներէ աւելի անտի բաներու նախապատուութիւն չտան :

Այսպէս խորունկ մը զան զիտելէ ետքը՝ մարքիզոհին խորհիլ սկսաւ : Ակամայ և բուռն ձգողութիւն մը զինքը դէպ 'ի Քրիստին կը մղէր, և բնագրմամբ Քրիստինի բարձր յատկութիւններն և գերազանց բնութիւնը կը գուշակէր : Նորէն նորէն զիտելով զնա՝ աչացը մէջ այնպիսի վեհանձն և այնպիսի անկեղծ արտայայտութիւն մը գտաւ՝ որ ձեռքը անոր կարկառելով ըսաւ .

— Ամեն բանի կը զիջանիմ, օրիորդ, չեմ գիտեր թէ ո՞վ կը վստահացընէ զիս թէ դու ք բարեկամ մ'էք ինձ : Իմ բոլոր վստահութիւնս զրաւեցիք դուք, անսահման բան մ'է այն և հաւաստի եմ որ զիս չպիտի խաբէք :

— Շնորհակալ եմ, տիկին մարքիզոհի, շնորհակալ եմ, չեմ ուզեր խօսածնիս նորէն նորէն կրկնել. մեծ բառերով խոշոր յայտարարութիւններ ընող անձերէն չեմ, այլ ինչ որ կը խոստանամ կը կատարեմ, և ըսածս ալ ճշմարիտ է : Այս օրուանէ ձեր զաւակը իմ զաւակս է, իմ ապագայի բոլոր յոյսերս, իմ բոլոր սէրս, իմ բոլոր մտածմունքներս անոր վրայ պիտի ամփոփուին : Աշխարհիս մէջ առանձին եմ, սրտիս խորը ննջող բոլոր խանդաղատանօք պիտի սիրեմ զնա, անոր ամեն զոհողութիւն սիրտի ընեմ,

անձս անոր երջանկութեանը պիտի նուիրեմ, ինչպէս որ մայրս ինձ համար նուիրեց, և այդ երջանկութիւնը ասպահովելու համար աչքիս քան մը պիտի չերեկի :

— Հնորհակալ եմ ես ալ, սիրելի Գրիստին, շնորհակալ եմ ձեր ըսածներէն, ընդմիջեց մարքիզուհին աչքերը արտասուօք լցեալ, մեծ և ազնիւ սիրտ մ'ունիք, ինձ միմիայն պիտանի եղող կիին էք դուք : Սակայն քանի որ աղջիկը այսչափ կը սիրէք՝ մայրն ալ չպիտի սիրէք :

— Ակնածութիւնս, տիկին մարքիզուհի . . .

— Ակնածութեան վրայ չէ խնդիրը, այլ բարեկամութեան : Նայեցէք, օրիորդ, ես ալ ձեզի նման մայրս կորսնցընելէս 'ի վեր՝ աշխարհէս մէջ առանձին եմ, ալ ոչ ոք կը սիրէ զիս : Կեանքս արտասուելով և ցաւերով կ'անցընեմ :

— Ի՞նչ կ'ըսէք, տիկին, դո՞ք կեանքերնիդ արտասուօք և ցաւերով կ'անցընէք, դո՞ք առանձին էք . հասցա ձեր ամուսինը միշտ ձեր քովը չէ՞, ձեր ամուսինը, կ'ըսեմ, որ այն աստիճան կը սիրէ զձեզ, և որ . . . :

— Օրիորդ, չեմ կարող իմ ամեն ներքին ցաւերս և սրտիս ամեն գաղտնիքներն յայտնել ձեզ . թերևս ժամանակը և ձեր բնակութիւնը այս տան մէջ ձեզ մի շատ բաներ հասկըցունեն : Սակայն առ այժմ այսչափս միայն կրնամ ըսել որ արտաքին երևոյթներու պէտք չէ որ հաւատաք, և թէ երբեմն ամենաշողջողուն երջանկութեան տակ անհասարկն թշուառութիւններ կրնան ծածկուած լլլալ . և որպէս զի . . .

Այս միջոցիս ծառաներէն մէկը ներս մտնելով՝

— Տիկին, ըսաւ, ձեր ազնիւ զարմիկը ճամբորդութենէն վերադարձած՝ ձեզ տեսնելու պիտի գայ :

— Զարմիկս վերադարձաւ . կուզեմ շուտով տեսնել զինքը :—

Ո՛հ, օրիորդ, ի՞նչ կատարուն երիտասարդ մ'է նա . . . : Իսկ մեր խօսակցութեան զաւրով՝ առ այժմ դադրեցընէնք զայն . ուրիշ ժամանակ առիթ կ'ունենամք իմ երջանկութեանս խնդրոյն վրայ ընդարձակ կերպով խօսելու, և թերևս պիտի համոզուիք թէ դո՞նէ կարծածնուդ չափ երջանիկ մէկը չեմ :

Հազիւ թէ Պէաթրիս իր խօսքը լմնուցած էր՝ ահա կոմս Բօպէր տը Համարանթ արագ քայլերով և աշխուժիւ սենեակէն ներս մտաւ :

ԺԸ

Բօպէր ու Համարանթ :

Պէաթրիս իր սիրելի զարմիկը տեսնելով ուրախութեամբ յափշտակուած՝ դէպ 'ի անոր առջև գնաց : Իսկ Գրիստին՝ որ զԲօպէր ճանչցած էր, սաստիկ խուղովութիւն մ'ը սլալայլութիւն մ'ը դողաց, զոր չկրցաւ ծածկել, և զոր սակայն մարքիզուհին իր ուրախութեանը մէջ չդիտեց բնաւին :

— Ո՛հ, սիրական զարմիկս, ըսաւ մարքիզուհին, քանի ուրախ եմ զքեզ տեսնելով, քանի՛ կարօտցած էի քեզ :

— Իսկ ես, սիրելի Պէաթրիս, ըսաւ Բօպէր յարգական սիրով մը զարմուհւոյն ձեռքը համբուրելով : Իմ բացակայութեանս միջոցին ի՞նչպէս անցուցիր, ի՞նչպէս է ազնիւ ամուսինդ . . . :

Այս խօսքերս արտասանած միջոցին՝ Բօպէրի աչքերը սենեկին մէջ գանուող երրորդ անձին՝ Գրիստինի՝ հանդպելով, մարքիզուհւոյն հետ խօսակցութիւնը ընդմիջեց յանկարծ :

— Ո՛հ, օրիորդ, ըսաւ նա, գո՞ք հոս, ի՞նչ երջանիկ համագիպութիւն :

— Ուրեմն զիրար կը ճանչնայք, զարմիկս, հարցուց Պէաթրիս աշխուժութեամբ մը :

— Մէկ քանի տարի առաջ, օրիորդը Սրայի ջրերը հանդպեցայ .

այն ժամանակը Անդրիայի ընտանիքի մը հետմէր, որմէ ստեպ պատիւ կ'ունենայի ընդունուելու :

— Բաբէթի ընտանիքը :

— Այո, ձիւշտ է, սակայն օրիորդը անշուշտ զիս մոռցած պիտի ըլլայ :

— Այդ բանին չէք կրնար հատապարտ ըլլալ, պարոն կոմս, պատասխանեց նորատի օրիորդը ազնիւ համեստութեամբ մը :

— Ո՛հ, շատ ուրախ եմ այդ պարագան իմանալով, սիրելի Բօպէր : Օրիորդը կարծես թէ բոլորովին մեր մտերմութեան մէջ ապրելու սահմանուած է, ձեր վաղեմի յարաբերութիւններն ալ աւելի հրապոյր մը պիտի ըլլան :

Բօպէր և Քրիստին օրիորդ Բաբէթի և իր ծնողացը վրայ խօսեցան. յետոյ Քրիստին անթերի զգուշաւորութեամբ մը հասկըցաւ որ մեկ նեղու ժամը եկած է, և դէպի մարքիզուհւոյն յառաջանալով հարցոց թէ հրաման մ'ունի տայիք, յետոյ կոմսը բարեւելով դուրս ելաւ :

— Շնորհ, շնորհ, Բօպէր, Քրիստինի վրայ խօսէ ինձ. կ'սպասէի որ դուրս ելնէ, ինչ գիտես նայինք :

— Այն գիտեմ որ խիստ գեղեցիկ օրիորդ մ'է :

— Ստուգի՛ւ :

— Գիտեմ թէ գերազանց դաստիարակուհի մ'է :

— Ես ալ այնպէս կը գտնեմ. ապա :

— Գիտեմ նաև թէ խելքէ մտքէ վեր և ծաղրելի համեստութիւն մ'ունի :

— Յիրաւի :

— Սբայի մէջ ամենքնիս ալ սիրահարուած էինք անոր, շատերը կը ճանչնամ որ այս աղջկան համար խենթութիւններ ըրած են, առանց նայուածք մ'իսկ ընդունել կարենալու : Աերջապէս թագակիր վեհապետ մ'ալ դղեակներ և տիտղոսներ նուիրեց անոր, սակայն նա ամենքն ալ մերժեց :

— Զիս յետին ծայր կ'ուրախացընես, Բօպէր. ըսել է որ այս աղջիկը ճշմարիտ գանձ մ'է որ ինձ տուեր են :

— Իմ մասիս՝ ես ալ սիրեցի զինքը, սակայն ստիպուեցայ ետ կենալու, ըստ որում նա ամուսնանալ կ'ուզէ միայն :

— Ար յուսամ, եղբայր իմ, որ ասկէ վերջը այդպիսի խենթութիւններու վրայ չես մտածեր, և թէ իմասնս մէջ օրիորդ Քրիստինը քեզի համար նուիրական կ'ըլլայ :

— Ո՛հ, զարմուհիս, միթէ կը կասկած ինձ :

— Բայց ինչ կը գտնես այս օրիորդին վրայ այնչափ գեղեցիկ, հարցոց նա պահ մը ընելէ յետոյ : Այս առտու Ամէտէին հետ անոր վրայ կը խօսէինք : Ինձ հետ ան ալ համազուած է որ նշանաւոր բան մը չունի իր վրայ :

Բօպէր իր ընչացքին տակէն ժպտեցաւ :
— Ասոնք այնպիսի գեղեցկութիւններ են՝ զոր կ'ինքնը չեն հասկընար, Պէաթրիս :

— Այդպէս պէտք է ըլլայ, վասն զի ճշմարիտը ըսելու համար ինձ այնչափ գեղեցիկ չերևիր :

— Ար հաւանիմ որ Աադոյի պատկերներուն նման վարդադոյն և սպիտակ չէ, բայց . . .

Պէաթրիս չպատասխանեց և սկսաւ մտածել : Պահ մը յետոյ ինչ բանի վրայ մտածելը բերնէն փախցուց :

— Ամէտէ այնպիսի ուրուականի դէմքեր չտեսնիր ամենևն . . . Խեղճ կ'ինք միշտ իր մկակ զաղափարով ճնշուած՝ կ'սկսէր խրոզի հարցնել թէ արդեօք զինքը կորսնցընող օձը ընդունած չէր իր տան մէջ : Իր դիւրաւ արթնցող նախանձութիւնը Քրիստինի նման դիւթիչ անձ մը իրեն շարունակ բնակակից ընելու ծանր վտանգները ներկայացուց իրեն : Թէպէտև Բօպէրի խօսքերը անոր վտանգները և բարոյականութեանը վրայ զինքը կ'ապահովեցընէին, սակայն միւս կողմէն կը խուսէին իր միտքը, դաստիարանէին, սակայն միւս կողմէն կը խուսէին իր միտքը, դաստիարակուհւոյն վրայ այնպիսի հրապոյրներ ցուցընելով զորս ինք իմացած չէր :

— Ամենուն ընդդիմացաւ, մինչև անգամ արքայի մը, սակայն Ամէտէին չպիտի ընդդիմանայ, կ'ըսէր նա :

Այսպէս իր մտածութեան առարկային արժանիքը չափազանցեալ

լով իր զգացումները ուրիշներուն կ'ընծայէր և իր սէրը ինքզինս քին համար տանջանայ զորձիք մը կ'ընէր : Ո՛հ, օրինաւոր կիրքերն իսկ քանի՛ քանի՛ դժբաղդութիւններու պատճառ կ'ըլլան՝ երբ յոռի ուղղութիւն մը կ'առնուն : Քրիստին իր սենեակը զարձամ ժամանակը ինքզինքը բոլորովին յուզուած զգաց :

Ծամ է արդ այս տարօրինակ աղջկան վրայ նայուածք մը նետել, որ հին ժամանակներու ճակատադրութեան նման՝ այս տան մէջ անհոս սափելի աւերում մ'իւր հետը կը բերէր . իր բնաւորութեան ուսու մը թերևս հետաքրքրաշարժ ըլլայ, նաև մեծ օլուտ մ'ալ ընծայէ :

Մարքիզուհին բարձր աստիճանի մէջ ծնող կնոջ մը տիպաբոլ կը կրէր, բազդէն և բնութենէն նպաստուած, երջանկութենէ երեսուսուած, և կըթուփեամբ զրեթէ անձնատէր եղած : Եթէ Քրիստինի աստիճանը ծնած ըլլար՝ իր ընտիր բնութիւնը հարկաւորապէս զարդացած կ'ըլլար : Իր կացութիւնը ինքնին հաստատելու ստիպուելով զայն շողշողուն չպիտի ընէր, այլ հանդարտ և քաղցր : Առանց նախանձու, առանց փառասիրութեան պիտի ապրէր նա, և այնպիսի կեանք մը պիտի վարէր՝ ուր սիրան ու գորովը պիտի արժէին : Ամեն բանէ առաջ սիրելու և սիրուելու պէտք ունէր նա, և իր բնութիւնը հարկաւորութենէ խոնարհած՝ քմածին հաճոյքներ, խոժոռումներ յառաջ չպիտի բերէր, որոնք գատարկութեան և հարստութեան ծնունդ են, և ամենքը պիտի սիրէին զինք և պիտի մեծարէին : Աւերջապէս Պէտրոսի՝ հասարակ աղջիկ մը՝ կատարելապէս բարի և կատարելապէս երջանիկ պիտի ըլլար :

Ընդհակառակը Քրիստին ծնած ատենը խանդավառ բնութեան մը, ընդարձակ հանճարի մը, անսահման փառասիրութեան և վառվառուն երևակայութեան մը աղետաբեր պարզեանքն ստացաւ : Այս լափիչ գործունէութեան համար թաղաւորութիւն մը քիչ կու գար . ամեն բանի քաջայարմար կ'զգար ինքզինք, ամեն բանի կը փախաբէր : Իր անուտաճելի հպարտութիւնն իրեն սկզբունք բրած էր, և իր վրայ այնպիսի համարում մ'ունէր՝ որ աշխարհի մէջ ամեն ինչ իրեն անարժան կը գտնէր, և Միլդրէնի չար հրեշտակին նման երկնքի և երկրի մէջ տեղը սառաւնելով՝ անվեհերութեամբ մը երկնքը և գթութեամբ երկիրը կը զիտէր :

Իր խօսակցութեանը մէջ անկեղծ եղած էր, և միշտ այնպէս անկեղծ էր : Ուրիշները խարել զիջանելու համար խիստ հպարտ ըլլալով՝ առանց կեղծիքի ինքզինքը կը ցուցնէր : Իր բոլոր ջանքն ու նպատակը պարտաւորութիւնն ըրած էր, ասիկա ճշմարիտ էր ու օրինաւոր, սակայն պարտաւորութիւնը վրէժխնդիր և անաչառ աստուածութիւն մ'ըրած էր նա, որու միմիայն հաճելի ողջակէզը, զոհողութիւնը և անձնուրացութիւնը կը համարէր . զիւրին պարտաւորութիւնն իրեն համար պարտաւորութիւն չէր, իր փնտածը արտասուք պատճառող և դժուարութիւններով լեցուն պարտաւորութիւնն էր, զոր զոգցես զահիճ մը կը զարձնէր :

Այս անդուսպ հոգիին մէջ տեսակ մ'անբժշկելի վայրենութիւն կար, անյողոգդ քաջարտութիւն մը, երկաթեայ կամբ մը և անլուր յարատեւութիւն մը . այս ամենուն տակ՝ զսպուած և շղթայակապ կիրքերու և ամենամեծ անձնուիրութեանց կարող գորովներու հրաբորբոք վառարան մը կըրդտնուէր : Գիւցազուններու, մարտիրոսներու և չարագործներու կազմութիւնն ունէր : Անպատում կեղծու մը կը սիրէր Քլավին : Իր սանուհւոյն չքնաղ կերպերը գրեթէ իսկոյն իր սիրտը զրաւեցին . իր խօսքին համեմատ Քլավին իր կենաց առաջին ծաղիկը եղած էր, որու վրայ իր երջանկութիւնը և փառասիրութիւնը կը հաստատէր : Առանց տակաւին ինչ ճամբայ բռնելիքը զխանալու կը գուշակէր արդէն թէ օրիորդ Մօնզա իր բազդին գործիքը պիտի ըլլայ : Ա՛ ուզէր ամենակատարեալ կլին մ'ընել զան, և ապա ըսել .

— Ահա իմ գործս :

Եւ իր վարձատրութեան հոգը Աստուծոյ կը թողուր :

Բօսլերի հանդիպումը, մարքիզուհւոյն հետ անոր ունեցած աղքատիկութեան յայանութիւնը իր ցնորքներուն մարմին մը տուին : Այն ամեն անձանց մէջ՝ որոնց սէրը մերժած էր, Շամարանթի կոմսը մտայը մէջ կը ներկայանար իբր այնպիսի առարկայ մ'որ առանձին կերպով զինք զբաղեցընելու արժանիքն ունէր : Եւ իրօք Բօսլեր նշանաւոր անձ մ'էր, սրտի և պատուոյ տէր մարդ մը՝ բառին բոլոր նշանակութեամբը, նշանաւոր և մասքի մէկը, և իր

դեղեցիկ դէմքը կարծես թէ իր առաւելութիւններուն փորագոյնն էր : Իր դիրքը , հարստութիւնը և ազատոհմը առաջին կարգը կրգնէին զինքը : Շամարանթի կոմսուհի ըլլալ Բրիտանի անկարելի երազ մը թուեցաւ և միշտ իրմէ հեռի կը վանէր այս մտածումը . սակայն անոր հետ միեւնոյն յարկին տակ հաստատուած դտնուելով , զինքը միշտ տեսնելով , և իր ճիշդ արժանիքը անոր ճանչցընելով յոյս ընելու համար ձակեցաւ : Այս կերպ խորհուրդ մ'աւան վայրկեան մեծ վարպետութեան և մեծ ճարտարութեան կը կարօտէր : Պահ մը մոռացում , բառ մը , յոռի ընթացք մ'իւր բոլոր յոյսերը կրնար փձացընել : Նա դեռ Բօպէրը չէր սիրեր , ինքզինք կ'արգիլէր այդ սէրէն , թէպէտե բաղում ժամանակէ 'ի վեր սիրոյ սերմը իր սրտին մէջ կը դանուէր : Եթէ սիրելու ըլլար կորսուած էր ինք , ըստ որում սէրը սխալ կը հաշուէ և այս դործոյն մէջ ամեն ինչ հաշուէ կախեալ էր :

— Այո , կ'ըսէր նա , խորունկ մտածումէ մը յետոյ , այո , պէտք եմ այս փափարտած նպատակիս հասնիչ , և առանց դժուարութեան հասնիչ : Բօպէր երբեմն զիս ամենէ վեր բռնած էր , և իր այս անդամ ըրած ընդունելութիւնը ինձ յայտնեց թէ տակաւին անցեալը կը յիշէր : Նպաստաւոր հանդամանքերով կը ճանչնայ զիս , թագաւորին հետ վարմունքս սրտին մէջ խորունկ տպաւորութիւն մը թողուցած է , ըսել է որ վրաս ընտիր գաղափար մը ունի , զոր պէտք ենք հետզհետէ ամրապնդել : Անտարակոյս ինձ հետ սիրաբանել պիտի ուղէ , և իր զարմուհւոյն և ուրիշներուն ուշադրութիւնը չարթնցընելու համար դադանի պիտի սիրաբանէ . ես միայն պիտի իմանամ իր միտքը և զիւրաւ պիտի կրնամ պահել զայն : Ինքն ևս պիտի փոշակէ իմ սէրս , բայց սակայն իմ ընթացքս հոն կանդ պիտի առնէ , երբէք շուրթերէս խոստովանութիւն մը չպիտի ելնէ , իմ և իրեն զէմ հզօրապէս պիտի մտքաւիմ , պիտի աւանտ գայս , և այն ժամանակը զիս աւելի պիտի յարգէ , իր տրիփը՝ անկարելիութիւններէ և ընդդիմութենէ ևս քան զես պիտի աւելնայ , և այն ժամանակ . . .

Ժպիտ մ'իւր մտածումը աւարտեց . . .

— Եւ Ֆլավին , սիրուն զաւակս , պաշտելի սանուհիս ինքն ևս պիտի օգնէ այս դործիս : Նախ և առաջ պէտք է որ սիրէ զիս . այո , իր մօրմէն աւելի պէտք է սիրէ զիս , և ասիկա կարի դժուարին բան մը չէ : Ո՛հ , ինչ կ'ին է այս մարքիզուհին , որ պարոն Մօնզայի նման աննշան մարդէ մը կը խարուի և բարձիթողի կ'ըլլայ :

Այս վերջին խօսքը Բրիտանի կը բովանդակէր համակ : Իր զարգարանքին անտուր խնամք մը սկսաւ տանիլ : Ըստ որում իր հպարտութիւնը կ'արգիլէր զինքը մարառիլ ազնիւ տիկիներուն հետ որոնց մէջ կ'ապրէր , սևեր հագնիլը միշտ իրեն կանոն ըրաւ . սակայն ամենաընտիր կերպաներ կը գնէր և ամենէ յաջողակ դերձակուհիներու ձեռքով կարել կու տար զանոնք : Ամեն մէկ եղանակի համար իր հանդերձանքը երկու պատմուճաններէ կը բաղկանար . այս պատմուճանները ամենակիրթ ճաշակով շինուած էին և այնպիսի ընտիր կերպիւ մը կը զարդարէին զանի՝ որ կարծես թէ միշտ նոր կը հագնէր :

Ծառան սեղանը պատրաստած ըլլալը իմացընելով իրեն՝ սանուհւոյն ընկերակցութեամբ սրահը մտաւ և հոն կոմս Բօպէրը վառարանին կռթած դատաւ : Թեթև այլայլութեամբ մը զիրար բարեկցին : Բրիտանի իր հանդարտ վիճակը գտնելու համար սանուհւոյն հետ խօսեցաւ , որ իր հետաքրքիր հարցումներովը կարի յոյժ նպաստեց անոնց , հարցումներ որոնց երկուքնին ալ կը պատասխանէին :

— Ձէի յուսար , օրիորդ , որ զձեզ վերստին տեսնեմ , ըսաւ Բօպէր զգածեալ ձայնիւ մը , և մանաւանդ չէի յուսար որ ձեր յիշողութեանը մէջ հետք մը թողած ըլլամ :

— Այն ժամանակէն 'ի վեր Սբա չլացիք , պարոն կոմս , հարցուց Բրիտանի խօսակցութիւնը դարձունելու համար և Բօպէրի նման զգածեալ ձայնիւ մը :

— Աղբերակը չէի կրնար տեսնել , առանց իր յաւերժահարսին , դիտէք , օրիորդ , որ այսպէս կը կոչէինք զձեզ :

Բրիտանի տխրութեամբ մը ժպտեցաւ :

— Այո , իրաւունք ունիք , պարոն կոմս , յաւերժահարս , չառ . . .

տուածուհի առանց զօրութեան, չաստուածուհի՝ իր փոքր վտակին կապուած, որ չնչին ծաղիկներ կը քաղէ իբր թագ իր գլխին համար:

Այս միջոցիս Պէաթրիս՝ մարքիզը ետը ձգած սրահը կը մանէր: Ասիկա Քրիստինը բարեւելու ժամանակը՝ մարքիզուհին աչքերը վրան սեւեւեց:

— Ամէտէ զան չդիտեր իսկ, մտածեց մարքիզուհին, ըսել է որ իրաւունք ունէի:

Քրիստին սեղանին վրայ խօսակցութեան չխառնուեցաւ. երբ իրեն հարցմունք մ'ըլլար՝ կը սպասասխանէր միայն. սակայն իր նուրբ գիտողութիւնները, իր ազնիւ գուարձախօսութիւնները կոչնականները կը զարմացնէր, և երբ սեղանէն ելնելով ուզեց մեկնիլ՝ մարքիզուհին արգիլեց զինքը:

— Այսպէս մի բաժնուիք մեզմէ, օրիորդ: Այս իրիկունը դուրս չսիրտի ելնեմ, ուստի կ'աղաչեմ որ դործովք հոս իմ քովս նստիս: Մեզի քիչ մ'ալ դաշնակ պիտի ածես, որ Ֆլավիի համար ընտիր դաս մ'է:

Քրիստին ուրախութենէ կարմրեցաւ. կ'իմանար իր յաջողութիւնը, կ'իմանար այն ահագին քայլը՝ որ այս հրաւերն ընել կու տար իրեն, հրաւեր՝ որ տիկին Մօնղա դուռն ուրեք իր դաստիարակուհիներուն կ'ուղղէր, այն ալ երբ պէտք մը ունենար անոնցմէ: Ուստի փութաց հնազանդելու, և դաշնակին առջև անցնելով հիանալի ձայնիւ և ընտիր ճաշակով մը խոսակցան եղանակ մը երգեց:

Մարքիզը առաջին անգամն էր որ մտիկ կ'ընէր:

— Հիանալի տաղանդ մ'ունիք, օրիորդ, ըսաւ նա:

— Չայնս շատ կորնցուցած եմ, այնպէս չէ՛, պարոն կոմս, հարցուց նա պէրասիլութեան վտանգաւոր շեշտով մը՝ որ բոլորովին անսովոր էր իրմէ:

— Ընդհակառակը աւելի շատ շահած էք, օրիորդ, ըստ որում ձայներնիդ այնպիսի ընդարձակութիւն մը ստացած է՝ որու չէի յուսար:

— Օրիորդը ճարտար նուագադէտ մ'է, յարեց Պէաթրիս, եր-

բէք այսպիսի նշանաւոր երգիչ մը հանդպած չեմ: Ինչո՞ւ թատրոն մանել չմտածեցիք:

— Գերասանուհի ըլլալու բնաւին կոչում մը չունիմ, տիկին, պատասխանեց Քրիստին սրամտութենէ կարմրելով:

— Սակայն, օրիորդ, մեծ յաջողութիւններ պիտի ստանայիք, յարեց մարքիզը:

— Օրիորդ Քրիստինը աւելի աղէկ ըրաւ զարմուհիս դաստիարակուհին ըլլալովը, շարունակեց Բօպէր, գլուխը խոնարհելով:

— Գերասանուհի՛, դաստիարակուհի՛. ահա, կ'ըսէր Քրիստին ինքնին, ինչ բանի կը սահմանեն զիս այս հպարտ ազնուականները: Ո՛հ, եթէ Աստուած ուզէ՛ պիտի ցուցնեմ ասոնց թէ ուրիշ քանի համար ծնած եմ ես:

Իւ կրկին դաշնակը նստելով հիանալի և դժուարին նոր եղանակ մը ածեց:

Այս միջոցին ծառայ մը ներս մտնելով մարքիզուհւոյն նամակներու ծրար մը ներկայացուց: Պէաթրիս մէկիկ մէկիկ հասցէները նայեցաւ:

— Ո՛հ, տէր Աստուած, ըսաւ նա, ահա՛ նամակ մը որ դրեթէ անընթեռնչի է, անչափ շատ դրոշմներ կը կրէ իր վրայ: Պատէն, Լօնսօն, Պէրլին, կրկին Լօնսօն, յետոյ Բարիզ: Քուկէ է այս նամակս, օրիորդ Քրիստին. եթէ պատասխանը շտապալի է՝ նամակագիրդ երկար ժամանակ սպասած պիտի ըլլայ:

Քրիստին մեքենայէս նամակը առաւ, և դաշնակին կը մօտենար՝ երբ աչքերը այն անընթեռնչի նամակին հանդպեցան: Ատաւի մը նման զեղնեցաւ, և գրեթէ անշունչ վիճակի մէջ աթոռի մը վրայ ընկնելով՝ մրմռաց:

— Գարձեա՛լ: Ո՛հ, արդեօք չպիտի՞ ազատիմ. . . :

ԺԹ

Ճոճորդութիւնն ի զբերելն :

Ինչ որ ալ ըլլար Քրիստինի մտտանջութիւնը՝ պարտաւորեցաւ մեծ ճարտարութեամբ պարտիկ զայն, այնպէս որ ոչ ոք բան մը նշմարեց, և հետեւեալ օրը երբ նախաձաշի իջաւ՝ իր սովորական գեղնութեանը հակառակ՝ երիտասարդութեան ծաղիկը անոր հանդարտ դիմացը վրայ կը փայլէր :

Տիկին Վօնդա ուրախ կ'երևէր, ձեռքը նամակ մը բռնած բարձր ձայնիւ մ'իր ամուսնոյն կը կարգար, մինչդեռ Բօպէր իր երեակայութեամբը ամպերու մէջ կը բարձրանար :

— Կը տեսնես, Ամէտէ, թէ որչափ սիրուն բան է այս : Պարտն և սիկին Մանիէր, Պ. սը Շէլ, Բօպէր, դու և ես ամբողջ կարտան մը պիտի կողմնըք, և անդի ծայր պիտի զուարճանանք :

— Ուրեմն, սիրելիս, պէտք ես ընդունիլ այս հրատերը :

— Իբան կ'ըսես :

— Անշուշտ : Բօպէրի զալով այդ իր գիտնալիք բանն է, իսկ ես . . . :

— Իսկ դուն, բանի որ Ֆլավի և ես Պատէն կ'երթանք՝ անշուշտ Բարիզ կամ՝ Նեոյլէ չես կրնար կենալ :

— Ո՛չ, բայց ճամբորդութենէ օգուտ քաղելով կ'ուզեմ մինչև Միւնիխ և Վօնդա երթալ :

— Ո՛հ : դարձեալ անշահ Վօնդան երևան կ'երնէ : Աստուած իմ, որչափ կ'ատեմ այդ զղեակը և իր ախուր անտառները. չեմ գիտեր ինչո՞ւ խելքէ դուրս վախ կ'զգամ հոն :

— Խելքէ դուրս ճիշդ բառն է, Պէտթրիս : Պէտք չես զակիդ ալ հազորդել այդ խելքէ դուրս վախը, զակիդ կ'ըսեմ, որ աչքերը և ականջները բոց մտիկ կ'ընէ քեզ՝ տակէն աղետալի սպառնա-

թիւն մը սպասելով : Հանդարտ եղիք, Ֆլավի, մայրդ կատակ կ'ընէ, Վօնդա զղեակը ընդհակառակը փառաւոր տեղ մ'է՛ զոր պէտք ես սիրել, նախ՝ վասն զի հոն ծնած ես և երկրորդ՝ որ քու հաւիդ փառաւոր կեանքը կը յիշեցնէ : Այս զղեակը ամենաթանկազին ժառանգութիւնն է որ կրնամ թողուլ քեզ :

— Ուրեմն անպատճառ միայն զբաժն ես Վօնդա երթալ :

— Ազարակի վարձակալներուն այցելութիւն մ'ընելու և եղած նորոգութիւնները աչքէ անցունելու պէտք ունիմ :

— Կ'ուզե՞ս որ դաշինք մը գնենք :

— Բոլոր սիրտովս . . . եթէ ինձ օգտակար է :

— Մեզի մինչև Պատէն ընկերացիր, ամենքս ալ քեզի հետ մինչև Վօնդա կ'ընկերանանք :

— Գո՛ւ ալ կու գաս, Բօպէր :

— Այս ամառ տոհմահարս կը վերաբերիմ, ինչպէս որ յարմար կը դատե՛ այնպէս թող անօրինէ :

— Կ'ընդունիմ ուրեմն :

— Ա՛րչափ ազնիւ ես Ամէտէ, առանց Բօպէրի՝ պիտի մերժէիր ինձ :

— Ոչ, սիրելիւ իմ, այլ Բօպէր մեր առաջարկութիւնը ընդունելով՝ այսպիսի խորհուրդ մը յղանալու մասին սիրտս ուրախութեամբ կը լեցնէ : Վօնդայի մէջ որսորդութեան յատկացած ընդարձակ երկիրներ ունիմ, դուն ինձի հետ անտառներուն մէջ չես կրնար արշաւել, յորժամանակ Բօպէր՝ բողբոջ ընկերութիւն մը կը խոստանայ ինձ եղջերուներ և վարազներ հալածելու համար, և զիտես որ այս փոքր բան մը չէ :

— Ճշմարիտ, մաքրիզ, այս առտու հին իշխանութեան ժամանակներու ոճովը կը խօսիս, որք փառաւոր յիշատակներ կը յարուցանեն :

— Իսկ ես որ նոր իշխանութեան մարդերէն եմ, պէտք չէք այդ ոճով խօսէի, այնպէս չէ : Եթէ քու նախնիքներդ խաշակիւններն էին, իմ նախնիքս ալ Օսթրիլիցի պատերազմը շահեցաւ : Կարծեմ իմ բուկինիզ զիմացը կու գայ, տիկին մաքրիզուհի :

— Տարօրինակ զևրադրգուութեան վայրկեաններ ունիս, Ամէտէ, ինչպէս կրնաս ենթադրել. . . :

— Յիրաւի, զարմիկս, Պէտթրիս իրաւունք ունի, այդ կէտին վրայօք մեր ամենուն զգացումները գիտես, գիտես նաև թէ սրչափ հպարտ ենք մեր զինանշանի վահանին երեք ձողերը և հինգ շուշանածաղիկները քու փառաւոր արծուիդ և արինալի թուրիդ հետ չորսի բաժնելով:

— Ատիէ զատ Պ. տը Սէրֆօնը խիստ ընտիր ազատորդի մը էր:

— Ո՛հ, սիրելիդ իմ, Մօնղայի իշխանին գիմացը ալ Պ. տը Սէրֆօնը չմնար: Իմ նախահարցս անունը հօրս անուան առջև անհետացած կը գտնուի:

— Մե՛ղք, փոքրիկ Ֆլավի, տղայ զաւակ չեղար որ այս բոլոր դպինքները սերնդիդ անցունէիր:

— Չանոնք ամուսնոյս իբր օժիտ կը տանիմ, զարմիկս, այս ալ ինձ համար պատիւ բերող բան մը կ'ըլլայ:

— Կը տեսնես, հիմակուանէ ամուսին կը մտածէ:

— Ինչո՞ւ չէ, զարմիկս: Միթէ դու կին մը չես մտածեր:

Պարոն և տիկին Մօնղա զիրար գիտելով ժպտեցան: Քրիստին տեսաւ այս ժպիտը, և նոր զաղափար մը ծնաւ իր երևակայութեան մէջ:

— Աստուած իմ, կը մտածէր նա, արդեօք Ֆլավին անոր հետ ամուսնացընել կը մտածեն:

Տարօրինակ կերպիւ մը գունատեցաւ, կամ աւելի աղէկ ըսելու համար՝ իր անփայլ և թափանցիկ գեղնութիւնը կապոյտ գոյն մը ստացաւ: Ֆլավի՛ որ իր քովը կեցած էր, զայս նշմարելով հարցուց.

— Ինչ ունիս արդեօք, իմ բարի Քրիստինս: Միթէ հիւանդ ես, երէկուանէ՛ ի վեր այս երկրորդ անգամն է որ հիւանդի պէս կերևիս: Գեռաբոյս աղջիկներն անսխալ զխողոնք են. ամեն ինչ կը տեսնեն, ամեն ինչ կը խօսին: Օրիորդ Քրիստին շփոթութեամբ մը զլիտի ցաւ մը սլառաձառ բռնեց:

— Օրիորդ Քրիստին, զո՛հ պիտի ըլլաս Պատէնը տեսնելով, շարունակեց մարբիլուհին:

— Արդէն կը ճանչնամ այդ քաղաքը. մէկ քանի տարի առաջ հոն էի:

— Ո՛հ, այո՛, Բաքէթի ընտանիքին հետ: Հոն չէ՞ր որ Բօպէրի հանդպեցար:

— Ո՛չ, տիկին, պարոն կոմսը Սբայի մէջ պատիւ ունեցայ ճանչնալու:

— Ո՛հ, այո՛, դիտեմ, արդէն ըսած ես ինձ: Հիմակ Ֆլավիի պիտոյքները պատրաստելու շնորհը պիտի ընես, ամառային զրեատներուն հող պիտի տանիս, այնպէս չէ: Իրեն ամեն պէտք եղածներն ունի՛: Այնպաղ պիտի մեկնինք, մանաւանդ եթէ Մօնղայէն անցնելու պէտք ըլլայ:

— Մօնղայէն չպիտի անցնինք, սիրելիս: Մօնղա Պատրէն շատ աւելի հեռի է: Աւերջը պիտի երթանք հոն:

— Ֆլավիի համար զրեատի մասին ինչ որ պէտք կայ՝ Տըլիէն կը գնես. կ'ուզեմ որ Պատէնի մէջ Ֆլավին խիստ շնորհալի երևի: Մանիէրի փօրը աղջիկները կարի հողատար դաստիարակուհի մ'ունին. կանխաւ կ'իմացունեմ զայս:

— Տիկին մարբիլուհին թող հանդարտ ըլլայ, իր աղջիկը որ և իցէ մէկու հետ թէ կը թութեամբ, թէ հագուստով կրնայ մրցիլ. Բաղդատութիւններէ չենք վախնար բնաւին:

Քրիստին այս ըսելով դէպ ՚ի դուռը կը յառաջանար, երբ Պէտթրիս վերստին կոչեց զնա:

— Օրիորդ Քրիստին, ըսաւ, շնորհ ըրէ՛ Տըլիէն սեաւ կերպասէ պատմուճան մը գնէ՛ ինձ համար, կ'ուզեմ որ ամենազրեցիկ և ամենահարուստ բան մ'ըլլայ: Գինը մի նայիր ամենեւին:

— Տիկին մարբիլուհին իմ ճաշակին կը թողու գործը:

— Ըստ ամենայնի:

— Շնորհակալ եմ, տիկին:

Երբ Քրիստին մեկնեցաւ, Բօպէր ևս Պէտթրիսի ձեռքը համբուրելով կը պատրաստուէր մեկնելու, սակայն Պէտթրիս կեցընելով զան՝

— Գիտեցիր, Բօպէր, ըսաւ, որ օրիորդ Քրիստինը երբեմն վեհ է ակնածելի հօլ մ'ունի վրան:

— Երբէք այդ բանին ուշադրութիւն ըրած չեմ, զարմուհիս:

— Եւ սակայն խիստ յայտնի է:

Երեք շաբաթ ետքը, ընտանիքը դէպ 'ի Գերմանիա ճամբայ ելաւ. մարքիդը և մարքիդուհին իրենց կառքով, Ֆլաւի և իր դաստիարակուհին կիսակառքով (coupé) մը, Շամարանի իւմը և տը Շել ասպետը +ուէշի մէջ, և սպասաւորներն ալ մասնաւոր մեծ կառքի մը մէջ:

Ճամբորդութեան ժամանակ Քրիստին իր սանուհին կը թելու պարագայ մը չփախցուց բնախն: Վառվառն սերձախօսութեամբ մը իրենց անցած քաղաքներուն պատմութիւնը կը պատմէր անոր, ինչ պէս նաև այն անձանօթ պարագաներն՝ որոնց տեսարան եղած էին, և այն հոշակաւոր մարդերն՝ որք ծնած էին հօն: Իր պատմութիւնները որք չնաշխարհիկ ճշգրտութեամբ մը կը փայլէին, մեծ հաճոյք կը պատճառէին սանուհւոյն, և անոր մտացը մէջ կը տպաւորուէին: Ֆլաւի օր ըստ օրէ իր դաստիարակուհւոյն հետ այնպիսի սիրով մը կը կայուէր՝ որ կարծես թէ իր մայրը եղած ըլլար: Այս մատղաշ միտքը կը թուիլ և ուսանիլ կը խնդրէր միայն, և օրիորդ Քրիստինի վրայ իր բոլոր ազդումներուն և պէտքերուն համապատասխանող կազմութիւն մը դտաւ:

Սա իր սանուհւոյն մտածումները դուշակելով՝ անոր տղայական փոքր թերութիւնները կը հասկընար շուտով, թերութիւններ՝ որոնցմէ Ֆլաւիի անմեղ դէմքը կը կարմրէր, և այսպէս զանոնք իրեն խօսելու դժուարութենէ կ'ազատէր զանիկա: Վերջապէս այս երկու հոգիներուն մէջ տեսակ մը կատարեալ միում (infiltration) կար, Ֆլաւիի համար բոլորովին նոր զգայում մը՝ որուն գոյութիւնը մինչ ցայն կէտ ոչ որ հասկըցուցած էր իրեն:

Պատէնի մերձեցած ժամանակին ծաղկահաս աղջիկը սկսաւ ուրախութեան ձայներ արձակել: Սծմարդրի բլուրէն և 'նէօյլէի շրջակայ բլուրներէն զատ լեռ մը տեսած չէր նա: Ըուարծ-Վալբաի այն հիանալի լեռներուն շղթաները, հին գլեակներուն զեղե-

ցիկ աւերակները, Մուրիի սրանչելի հովիտները, վերջապէս բոլոր այս գուարթ և վիտային քաղաքները՝ ուր մարգուս սիրտը կ'երազէ, միտքը կ'զբօսնու՝ ունեցած տրամադրութեանը համեմատ, այս հիանալի քաղաքները, կ'ըսեմք, անոր երևակայութիւնը բոլորովին յափշտակեցին:

Մարքիդուհին Պատէնի մէջ թէ օտարական և թէ դադղիացի շատ մը ծանօթներ դտաւ, և շուտով մը սկսաւ անոնց ընկերութեանը մէջ յաճախել, ասով Քրիստին և իր սանուհին գոյցես կատարեալ առանձնութիւն մը դտան: Տիկին Մանիէր և իր աղջիկները դեռ չէին եկած. պարոն Մօնդա և Բօպէր յաճախ դասատուութեան սենեակը կը մտնէին: Գաստիարակուհին Ֆլաւիի հօրը նկատմամբ միշտ արժանաւոր ակնածութիւն մը կը տածէր, իսկ Բօպէրի ցուրտ զգուշաւորութիւն մը կը ցուցնէր, մինչև անգամ մարքիդին աղաչեց որ դատերու և աշխատութեան միջոցին Բօպէրի արգիլէ իր սենեակը դալու, յաւելցնելով որ պատշաճ չէր առանձին ներս մտնելը ոչ միայն իր սանուհւոյն դասատուութեան ժամանակը, այլ նաև անոր զբօսանքի միջոցին իսկ:

Մարքիդը այս զգուշութիւնները կոմսին պատմեց, որ չբարկանալէ զատ՝ այս խստավար օրիորդին վրայ՝ կը սիրէր, համարումը աւելցուց:

Այն ամեն կիները՝ որ ջրերու աղնիւ ընկերութիւնը կը կազմէին, իրենց մէջ եղած պայմանագրութեան մը համեմատ կը պարտաւորէին տասնեակից օրը անգամ մը թէ իրենց տունը, թէ որսորդութեան տաղուարին մէջ, որու համար դիւրութեամբ հրաման կ'առնուէր, միւսները հիւրասիրել: Գերազոյն ճաշակ մ'է հեռանալ բաղնիք առնողներու անձանօթ բազմութենէ, և որոշ առիթներու մէջ միայն խօսակցութեան սրահը երևիլ: Ոչ ուրեք աղնուտեղտականութիւնը այնչափ նշանաւոր է՝ որչափ բաղանեաց քաղաքներու մէջ, ուր թէև պատրիչ մարդասիրութիւն մը կ'զգենու մարդէն ոչ ոք աղնուտեղտութեան կամքով գրուած սահմաններէն անայլ կրնայ անցնիլ. այնչափ ճամբորդութիւններու մէջէն քաղուած այս ընտիր ընկերութիւնը (raout) անթափանցելի սրբավայր մ'է

և եթէ անոնցմէ չես՝ անկարելի է որ մտնես հոն, ինչ որ ալ ընես :

Ազնիւ քաղաքավարութիւն և սիրուն ձևերցոյց պիտի տրուին քեզ, սակայն պղնձեայ անջրպետ մը քու և անոնց մէջ տեղ պիտի բարձրանայ : Բարձր ընկերութիւնը՝ որչափ որ մաս մը մնայ անկէ, և դժբաղդաբար այսօրուան օրս բան մը մնացած չէ գողցես, բարձր ընկերութիւնը, կ'ըսեմք, միշտ եսական զիրք մը պիտի բռնէ : Իրաւ է որ միտքը, տաղանդը, գեղեցկութիւնը և հարստութիւնը բնիկ քաղաքացւոյ իրաւունքներ կու տան երբեմնակի, սակայն առանց ասոնց՝ չկայ գթութիւն, չկայ փրկութիւն, չկայ շնորհ :

Մարքիզուհւոյն հրաւիրանայ օրը հասած էր. սրահը զարդարելու հոգը Բրիտանի իր վրան առնելով՝ ազնիւ ճաշակով և արհեստաւորի զարմանալի ճարտարութեամբ մը կարգադրեց զայն կարասիները որք ամենահասարակ բաներ էին՝ մի շատ ծաղիկներով, մի շատ լոյսերով և ակնվանիներով ծածկուելով՝ երկրորդական բաներ եղան. չորս կողմի պատերը վարդերու և դալարիներու բուրգերուն ներքև անհետացան, և ամենը մէկ այնպիսի դիւթական կերպարանք մ'առաւ՝ որ հրաւիրեալք ներս մտած ժամանակին հիացման և զարմացման ձայն մը չէին կարող չհանել : Պարտիզին մէջ՝ որ սրահին կը հաղորդակցէր, խիտ ծառերու ետևի կողմը՝ տկար լուսով մը լուսաւորուած երաժշտաց այն ընտիր խումբերէն մին դրած էին՝ զոր Գերմանիան սուղ սուղ գներով Ֆրանսայի համար կը պատրաստէ. գալարիներուն մէջտեղը երկայն լարերով բանուած Պարսկական ընտիր կերպասէ վրան մը կը տեսնուէր, որու մէջ տեղ գտնուած ընդարձակ սեղանին վրայի շնաշխարհիկ պտուղները, պաղպաղակները և ամենաընտիր կերակուրները ժամը անդամ մը կը փոխուէին :

Հրաւիրեալները առանց նեղուելու կ'երդէին, կը կարգէին, կը խօսէին, կը ծիծաղէին : Օրիորդ Բրիտանի գովաբանութիւններէ քաջախերուած՝ ամեն բանի ուշադրութիւն կ'ընէր, ամեն տեղ կը հասնէր, ամեն մէկու կամբը կը կատարէր : Այս ժամ մը դիտուելութիւն ընելէ ետքը ամենանշանաւոր անձանց սովորոյթները կը հասկընար նա և զանոնք ամեն կերպով դո՛հ կ'ընէր :

Այս աղջիկը ձիրք մը ունէր որ այս աշխարհիս մէջ հազուադիւրս է և ամենասխտանի, նա մանաւանդ երկրորդական դիրքի մը մէջ. անիմանալի նրբամտութիւն մը և սուր դատում մ'ունէր նա զոր հիանալի կերպիւ լռիկ պարզութեան մը տակ կը ծածկէր, այնպէս որ զինքը աղէկ չճանչցող մը անկարելի էր որ անոր այս տեսակ հազուադիւրս հանդամանքներու տէր մէկն ըլլալը մտքէն անցունէր : Այն իրիկունը Բրիտանի իր ձեռքով Տըլիլէն ծախու առնուած և մարքիզուհւէն ընծայուած ամենափառաւոր կերպասեայ պատմուճան մը հաղած էր և շքեղապէս գեղեցիկ կ'երևէր : Մինչև այն ժամանակ քիչեր կը ճանչնային զինքը, և պարահանդէսին թագուհին եղաւ : Մարքիզուհւոյն 'ի սկզբան անկեղծաբար խոստովանեցաւ թէ այս բոլոր հիանալիքը իր գաստիարակուհւոյն կը պարտաւորէր :

— Իրաւ կ'ըսէք, պատասխանեցին իրեն, ինքն ո՛ր է ուրեմն :

— Չեմ գիտեր, հրաման մը տալու համար ո՛վ գիտէ որ անկիւնը մտածէ. ուշիմ անտեսուհի մ'է՛ նա, և կրնայ դիւրաւ ճանչնալ զինքը. բարձրահասակ և տժգոյն կ'ին մը սևեր հաղած, և վարսակալներով : Շատ անձինք, տրուած այս նկարագրութեան հետևելով զայն փնտռեցին, բայց երբ Բրիտանի ճանչցան՝ մեծ զարմացում յայտնեցին :

— Ի՞նչ կ'ըսէք, տիկին, բարձրահասակ և տժգոյն կ'ին մը վարսակալներով : Անձուռի մէկը կը յուսայի տեսնել, բայց չքնաղ և հիանալի մէկն է ձեր գաստիարակուհին, դժխոյ մ'է նա՛ նաև դիցուհի. հոս ամենքն ալ յափշտակուած են անոր գեղեցկութեամբը և իր վայրենի համեստութեան հովերը առաւել ևս զրկու կը պատճառեն :

— Ի՞նչ, իրօք գեղեցիկ է նա, հարցոյց մարքիզուհւին :

— Կը հարցունէք թէ գեղեցիկ է : Սա սեղանին չորս կողմը գառնալը միայն գիտեցէք. ի՞նչ շնորհ, ի՞նչ վայելչութիւն, իր սնուսեայ կօշիկներուն մէջ ի՞նչ փոքր և չքնաղ ոտքեր են անոնք : Գիտեցէք անոր գեղեցիկ բազուկները որք անկուածոյ թեղանիքին տակէն կ'երևին :

— Կարի անխորհուրդ էք, մարքիզուհւի, դուք որ նորահաս ա-

մուսին և գեուտի զարմիկ մ'ուսիր, այս անտակ գիւթիչ անձ մը ձեր առնը պահելով:

— Կը կարծէք, գոչեց խեղճ կինը մինչև ճակատը կարմրելով:

— Բայց երբէք աչքերնիդ անոր վրայ դարձուցած չէք, յարեց քարի հողին, երբէք կամ Բօպէրի անոր չորս կողմը դառնալը չնշմարեցիք:

— Ա՛հ, Բօպէրինը հին սէր մ'է, որ այժմ նշանալութիւն մը չունի, շարունակեց նա, փոքր ինչ միտիթարում:

— Կը կարծէք. ուրեմն այնպէս համարեցէք թէ բան մը չըսի ձեզ, սակայն խորհեցէք անգամ մը թէ պարոն Շամարանթ ամուսնացած չէ:

— Չեմ կարծեր որ Ֆլավիին դաստիարակուհւոյն հետ ամուսնանալու գաղափարը ընծայէք անոր:

— Ա՛չ, միայն կը կարծեմ թէ նա ազատ մէկն է, և թէ տրփանք մ'իրեն համար չունի այն հետեւութիւնները՝ զոր կրնայ ունենալ. . . . զոր օրինակ ձեր մարքիզ ամուսնոյն համար:

Եւ պիծակը իր խայթոցը մտելէն վերջը առանց ներդործութեանը սպասելու խոյս առաւ. փութանակի: Ընկերութեան մէջ այնպիսի անձեր կը գտնուին՝ որոնց յատկութիւնը միայն գէշութիւն ընել է. այս անձերը երկիւղալի են և նոյն իսկ ասոր համար կը փնտռուին, և զիրենք փնտռողներէն կը յարգուին սակայն: Ամեն յուրի զօրութիւններու գիմաց մարդկային բնութիւնը վատ է, իր քաջութիւնը միայն տկարները խորտակելու համար կը գործածէ, և աշխարհին մէջ խաղացուած դերերէն ամենէ գիւրիւնը, ինչպէս նաև ամենէն շահաւորը իմի դերն է: Քիչ խելքով շատ խելք կը ցուցնէ մարդ այս գերիս մէջ, ինչու որ ուրիշները հարուածող զուարճաբանութիւններ լսելու տենչը հասարակ բան մ'ըլլալով անոնց համով կամ անհամ ըլլալու մասին շատ ուշագրութիւն չըլլալիք. բաւական է որ կատակը իր նպատակին հասնի՝ աւելի բան չփնտռուի: Ստէպ այսպիսի նենդպի կատակ մը ամբողջ կեանք մը կը կործանէ, բնատնիքի մը երջանկութիւնն ու հանգստութիւնը կը վրդովէ. սակայն ի՞նչ հոգ, միթէ չծիծաղեցան . . . :

Տիկին Մօնղա որ Քրիստինի գիւթիչ զօրութիւնը չհասկընալով անորը ու հանդարտ էր, սկսաւ երևակայական վտանգէ մ'երկնու չիլ, և իբր անխուսափելի իրողութիւն մը նկատել զայն: Խօքունկ մտածման մը մէջ թաղուելով ոչ ևս գբաղեցաւ իր հիւրերուն, այլ իր բոլոր ուշագրութիւնը օրիորդ Քրիստինի և իր ամուսնոյն ամեն մէկ շարժումներուն դարձուց, և մարքիզին ամեն մէկ քայլերուն կը հետեւէր, մինչև անգամ անոր մտածումները լրտեսելով: Մարքիզուհւոյն այս մտատանջութիւնը ամենքը գիտեցին, և պատճառը փնտռեցին, և որովհետև անոր նախանձութիւնը դաղտնիք մը չէր՝ իսկոյն դործին էութիւնը հասկըցան, և քիչ ատենի մէջ խօսքը մեծցաւ և ստուարացաւ:

— Տիկին Մօնղա դաստիարակուհւոյն գեղեցկութեան համար ամուսինէն կ'երկնչի, ըսաւ մէկը:

— Դաստիարակուհին նազանք կ'ընէ Պ. Մօնղային, ըսաւ ուրիշ մը:

— Պ. Մօնղան խենթի մը նման սիրահարուած է Քրիստինի, ըսաւ երրորդ մը:

— Մարքիզը և Քրիստին բոլորովին համաձայն են, ըսաւ չորրորդ մը:

— Մարքիզուհւոյն նշգրտի մը ներքեւ Պ. Մօնղան դատր է Քրիստինի հետ զիրկընդխառն. դաստիարակուհին անոր տարփուհին է, ըսելիք չկայ. . . :

Ահա աշխարհը:

Պ. Մօնղա իր աղջկանը դաստիարակուհին կը թութեան իբր ընտիր գործիք մը նկատելէ զատ ուրիշ բան չէր մտածած բնաւին. միւս կողմէ օրիորդ Քրիստին իր աշակերտուհւոյն հայրը իբր կատարելապէս անտարբեր անձ մը նկատած էր միշտ: Սակայն գէշութեան գիւրաւ հաւատ ընծայող այս անձերէն և ոչ մէկը Քրիստինի որջախոհ նայուածքին գիմաց անվայելուչ բառ մը չիշխեց արտասանել, ոչ մէկը զարմացումէ և ակնածութենէ զատ ուրիշ զգացում մը չիշխեց յայտնել, ըստ որում ամենամեծ զօրութիւն մը կար միշտ պարտաւորութեան այն մթնոլորտին մէջ որով կը շրջապատուէր նա ամենուրեք:

— Մօնղան բարերազդ է, ըստ Բրուսիացի նորատի ասպետ մը կոմս Շամարանթին, ըստ որում հիանալի տարփուհի մ'ունի:

— Տարփուհի մը, և ո՞վ է այդ տարփուհին:

— Այն հրաշագեղ աղջիկը, դաստիարակուհին:

— Օրիորդ Քրիստինը, բայց ո՞վ կարող եղաւ այդպիսի անտեղի բան մ'ըսել ձեզ:

— Այս գիշերուան լուրն այս է, և ամենքը կը կրկնեն դայն:

— Գուք ալ, սիրելի ասպետս, իմ կողմէս կրկնեցէք ամենուն որ անտեղի ստուծիւն մ'է այդ. օրիորդ Քրիստինը կարի համեստ աղջիկ մ'է, իսկ մարքիդը կարի պատուակիր անձ մը:

— Ո՛հ, կը նախանձի, մտածեց նորատի ասպետը: Գուցէ կը ինքեան զինքը, դուցէ սիրահարուած է ինքն ալ և կը սիրուի. . . որոշ ժամերու մէջ: Գեղեցիկ պիտի ըլլայ այս ալ, ծն յառաջ:

Այս միջոցիս տը Շելասպետը դրան առջև ներկայացաւ. Բօպէր խօսակցութեան վերջ տալու համար դէպ 'ի անոր յառաջանալով՝

— Շատ ուշացաք, զարմիկ, ըսաւ:

— Ի՛նչ ընեմ, Բարիզէն մեզի համար եկող զեղանի կին մ'ընդունելու զբաղած էի: Տալանեի դքսուհին Անդղիական պանդոխէ է:

— Տալանեի դքսուհին, շատ լաւ, ահա նոր լուր մ'ալ: Բացայայտ կը տեսնեմ որ չքնաղ Քրիստինը երկու տարիածու ունի, և թէ դքսուհին իր սիրողը նորէն ձեռք ձգելու կու գայ: Ատոնց վրայ աւելցուր նաև մարքիդուհին, կատակերգութիւնը ստուղիւ կատարեալ կ'ըլլայ: Սպասենք:

Ի

Հանրիպոս:

Այն օրէն 'ի վեր տիկին Մօնղայի տանը մէջ անզղալաբար ամեն ինչ փոխուեցաւ, և մարքիդը ու Քրիստին որ այս փոփոխման փոփայն սյատճառն եղած էին՝ ո՛չ կը հասկընային զայս և ո՛չ հետևեութիւնները կրնային կշռել: Բօպէր և Պէտթրիս, երկուքն ալ նախանձոք, երկուքն ալ կասկածոտ անդու հսկողութեամբ մը կը պաշարէին զանոնք, իսկ այս վերջինները այս հսկողութեան չգիմարեղէ դատ և ո՛չ իսկ անցածը դարձածը մտքերնէն կ'անցունէին: Ամէտէ երկայն ժամեր իր աղջկանը քով կ'անցընէր, անոր գասերուն և կրթութեանը կը հսկէր և հարկ եղած ուղղութիւնն իսկ կու տար, տեսնելով՝ որ մայրը այս մասին հոգ չէր տաներ բնաւին, իր նախանձութեան գաղափարներու և զուարճութիւններու զբաղած:

Օրիորդ Քրիստին այս հսկողութեան և վերակացութեան կը հանդուրժէր, բայց երբէք իր յատակազիծէն և գաղափարներէն դուրս չէր գործեր, և քիչ ժամանակուան մէջ Պ. Մօնղայի վրայ այնպիսի թաքուն ազդեցութիւն մը շահեցաւ՝ զոր ասիկա մտքէն իսկ չէր անցուներ. իր իմաստասիրած սկզբունքները և դրութիւնները բոլորովին ընդունել տուաւ անոր, և մարքիդը հրաման ըրաւ որ ինչ որ որոշած է բացարձակաբար 'ի գործ դնէ:

Իրենց մէջ սիրոյ շուքն իսկ չսպրդեցաւ. արդէն ըսինք որ հայրը իր աղջիկը և աղջկանը դաստիարակուհին կը յարգէր, և իր զաւակը ու անոր վրայ հսկողը իբր երկու անմեղանշական հրեշտակներ կը համարէր, այս աշխարհիս թերութիւններէն զերծ, և մեզմէ զերազանց կազմութեամբ: Սակայն առանց ինքը նշմարելու այս

Տիացման և այս բարձր համարման տակ անշուշտ զգացում մը կը պահուէր, որուն սերմը մեծ զօրութիւն մը կը յայտնէր, եթէ ապագային մէջ փթթելու ըլլար: Մինչև այս պահուս սիրաբը հանդարտ էր գէթ. իր կեանքը տիկին Տալանեիի տունը և ընկերութեան մէջ կ'անցընէր, ուր խեղճ Պէտրիս հանապաղ դքսուհին հանգիպելու ցաւը կ'ունենար, որու համար ինքզինքը ստիպուած կը տեսնէր զիշեր և ցերեկ ամենուրեք զանուէլու, և ամենօրեայ սոսկալի տանջանքով մը տանջուէլու, որպէս զի իր ամուսինը միշտ աչքին դիմացը ունենայ: Դքսուհին ինքզինքը և ուրիշները զբօսցընելու առիթ գտաւ այս բանէն, և սկսաւ կրկին մատի վրայ առնուլ այս խեղճ հոգին, որ անագորոյն կըքով մը չարաչար կը յօշոտուէր:

Այս մաքառումներու միջոցին, Քրիստին աւելի աղատ զսնդուելով՝ ուզեց անոնցմէ օգուտ քաղել և Պատէնի շրջակաները ցուցընել իր աշակերտուհւոյն. ամեն օր տարբեր տարբեր տեղեր կը պտրտցընէր զանիկա և միատեղ խոտեր կը ժողվէին: Բուսաբանութեան ուսումը նորահասակ աղջկան մեծ հետաքրքրութիւն կը պատճառէր, և հոտաւէտ աւարով մը տուն կը վերադառնային միշտ, վերցունելու համար ամենափոքր մաս մը ձրելով ծեր սպասաւորի մը որ իրենց արշաւանքներուն անհրաժեշտ ընկերն էր:

Օր մը չորրորդ կամ հինգերորդ անգամն էր որ իրենց սիրելի տեղը եկած էին, և զոր չէին ձանձրանար վերստին տեսնելէ: Տիկին Մօնզա և մարքիզը քանի մ'օրուան համար Հէյտէլպէրկ և Մանհէյմ գացած ըլլալով՝ զիրենց իրենց կամացը բացարձակ տէր թողած էին: Այն օրը ուրեմն առտու կանուխ շինական նախաճաշ մ'առնելով հեռերնին՝ իրենց գործերով և զիրքերով գացին մեղաւմաղձոտ անտառի մը մէջ հանգչեցան:

Ծառան այսպիսի ապահով տեղ մը տեսնելով զիրենք՝ սիրաբը հանդարտ՝ հրաման խնդրեց որ զովանալու համար մօտակայ սրճարան մ'երթայ՝ ուր գարեջուր և Ռէնի ընտիր զինի կը գտնուէր: Քրիստին և Ֆլավի առանձին մնալով՝ մեծ ծառի մը տակ մարդագետիններու վրայ նստան: Ֆլավի գործօն մտքի մ'անսպառելի հե-

տաքրքրութեամբ իր սովորական հարցումներն սկսաւ: Քրիստին ամեն բանի կը պատասխանէր, իր աշակերտուհւոյն այս տրամագրութիւններէն զո՛հ եղած, և երջանիկ զգալով ինքզինք որ այդ տրամագրութիւններն երթալով կը զարգացընէր:

Յանկարծ՝ մինչ Քրիստին նոր դաս մը կ'աւանդէր իր աշակերտուհւոյն, իրենց ետեւը դալարախիտ ուղիին մէջէն ոտքի ձայն մը առնելով ընազգումամբ ձայնը մեղմացուց:

Սակայն ձայնը երթալով կը մօտենար. պտրտող անձը զոր տակաին տեսած չէին, կարծես թէ իրենց չորս կողմը կը դառնար:

— Ո՛հ, մէկը կը տեսնեմ, օրիորդ, ըսաւ Ֆլավի, զեղեցիկ պարոն մ'է, խիստ վայելուչ հաղուած, ձեռքը աղնիւ դաւազան մ'ունի որ քանդակուած գնդակ մը կը կրէ, ճիշտ հօրս գաւազանին նման:

— Այդ պարոնին մի՛ զբաղիր, կ'երեկ թէ մէկու մը կ'սպասէ:

— Սիրելի վարժուհիս, քեզ տեսնել կ'ուզէ, քու ամեն մէկ շարժումներուդ գլուխը կը վերցընէ, դիտալովը զքեզ կը զիտէ, գուցէ քու հին ծանօթներէդ մէկն ըլլայ:

— Թող իր ուշադրութիւններովը մնայ, ես չեմ ուզեր որ ճանչնայ զիս այս միջոցիս: Իր ճամբան թող շարունակէ և թողու մեզ որ խօսակցինք: Ա՛րձէի քեզ թէ . . .

— Սիրելի դաստիարակուհի, ահա խոտերուն վրայէն դէպ'ի մեզ կու գայ:

— Քաշուինք ուրեմն, Ֆլավի, առանձին ենք և գուցէ այս մարդը զէշ դիտաւորութիւններ ունենայ:

Երկուքին մէկ իրենց հողմահարներն և զիրքերը առնելով կանգնեցան և քանի մը քայլ առին. անծանօթը այս միջոցիս մէկէն 'ի մէկ զիմացնին ելնելով հաստատութեամբ մը զիտեց զանոնք, և գուցէ:

— Քրիստին, նոյն ինքն դու ես, չխաբուեր եմ ուրեմն:

Այս ձայնէս և իր անունէն Քրիստին իր ձեռքի եղածներն գետին ձրեց և զարմացման ու երկիւղի արձանին նման եղած տեղը անշունչ և բոռ մ'արտասանելու անկարող վիճակին մէջ մնաց: Անծանօթը

ուզեց որ ձեռքը բռնէ, այն ժամանակը Գրիստին իր բոլոր արի-
ուժիւնը գտնելով, իր սանուհին առաւ, և սկսաւ սպալատին կողմէն
ընթանալ:

Անձանօթը քանի մը մանրերկրորդի մէջ հասաւ անոր, թեկն
բռնեց վերստին և սաստկութեամբ սեղմելով զան, ստիպեց որ
կանգնի:

— Ի՞նչ պատճառէ յառաջ կու գայ այդ երկիւղդ, օրիորդ Գրիս-
տին, և ինչո՞ւ կ'ուզես այսպէս փախչիլ ինձմէ:

— Ի սէրն Աստուծոյ, Գերմաներէն խօսէ, պատասխանեց Գրիս-
տին այս լեզուաւ, և քանի որ պէտք կ'ըլլայ զձեզ մտիկ ընել,
գոնէ ինձ յանձնուած այս դեռատի աղջիկը յարդէ: Ի՞նչ զը խնդրես
ինձմէ:

— Ա՛րուզեմ տեսնել զքեզ, կ'ուզեմ որ մեր բաժնուած օրէն ՚ի
վեր սրտիս մէջ բոլոր հաւքուածներն խօսիմ, և կ'երդնում որ այս
անգամ ալ չպիտի փախչիս ձեռքէս:

— Բարդոս ՚ի կորուստ մատնելու համար անոր կ'ապուած դեն ես
դու, կենացս դժբաղդութեան և նախատանաց գործիքը, յարեց
նա կարմրելով:

— Ուրեմն միշտ միենո՞յնն ես, Գրիստին, միշտ քու այդ պառաւ
կնիսն պատմութիւններդ, զորս հաւատոյ հանդանակ և վարուց կա-
նոն կ'ընես: Խեղճ աղջիկդ, նշանաւոր կ'ին մ'ըլլալու ամեն ինչ
ունիս վրայ, սակայն մեղք որ ասուշ դատարարութիւնդ տրա-
մադրութիւններդ խանդարելով զքեզ կը վատթարացընեն:

— Ուրիշ բան մը չունիս ինձ ըսելիք, պարոն, ուրեմն թող որ
մեկնիմ: Աւելի երկայն խօսակցութիւն մ'այս աղջիկը կ'ընայ զար-
մացընել:

— Մեկնելէդ յառաջ պէտք է որ գիտնամ թէ վերստին ո՞ւր
պիտի կրնամ տեսնել զքեզ, Գրիստին:

— Երբէք:

— Երբէք, շատ քիչ է, միշտն ալ շատ երկար է: Այս երկու-
ներհակ ծայրերուն մէջ տեղը կէտ մը կայ, տեսնե՞ք, շատ աղա-
չել մի տար գիս:

— Իմ ժամանակիս տէրը չեմ, պարոն, հոս մօտ տան մը մէջ
Մօնղայի ընտանիքին հետ կը բնակիմ, և կը յուսամ թէ զիս դալ
փնտուելու յանդգնութիւնը չես ունենար:

— Մօնղայի ընտանիքին հետ ես, Մօնղայի մարքիզուհւոյն, օրի-
որդ Շամարանթի տունը:

— Այո, պարոն, և ահա իր դուստրը:

— Ի՞նչ, այս իր աղջիկն է . . . շատ լաւ: Արի զեղեցիկ է
այս փոքրիկը, և իր մօրը կը նմանի: Եւ գո՞հ ես այս տան մէջ:

— Այո, գոհ եմ, պարոն, և կ'ուզեմ նստիլ, և սրաշտպան-
ներէս բաժնուելու պատճառ մը չեմ ուզեր տալ: Ուրեմն զիս պի-
տի պարտաւորես մեր վերստին հանդիպումը մոռնալով և զան նո-
րողելէ զգուշանալով:

Եւ իր կերպարանքին բոլոր ազնուութիւնը իրեն օգնութեան
կոչելով, անվեհեր կերպով մը բարեեց զան, և սկսաւ իր ուղին
շարունակել:

— Վայրկեան մը Գրիստին, կեցի՛ր նայինք, այսպէս չեն բաժ-
նուիր իրարմէ: Ես կ'ուզեմ վերստին տեսնուիլ, Անդրոյ և Գեր-
մանիոյ ամեն կողմերը փնտուեցի զքեզ, և ահա գտայ. կը կրկնեմ
որ ասկէ վերջը չպիտի փախչիս ձեռքէս:

— Ո՛հ տէր Աստուած, առանց զթուժեան, միշտ առանց զթու-
թեան:

— Այո, առանց զթուժեան, ինչպէս որ ըսիր: Ըստ որում ե-
թէ դու այդ անողոք բնութիւնը կը կրես միշտ, ես ալ միենոյն
անողոք բնութիւնը, զոր կը ճանչնաս, փոխած չեմ: Գիտես որ
ինչ բաներու կարողեմ, գիտես որ իմ նպատակիս հասնելու հա-
մար բանէ մը չեմ խօրշիռ: Ուստի իմ այժմեան նպատակս եր-
կնքի և երկրի առջև զքեզ մի միայն ինձ համար ունենալ է. այո՞,
կամքիդ հակառակ ձեռք պիտի ձգեմ զքեզ, և եթէ պէտք ըլլայ՝
մինչև անգամ ամուսնութեան պիտի գիմամ:

— Ո՛հ, Աստուած իմ, գոչեց դատարարակուհին դուրսը ձե-
ռացը մէջ պահելով, որչափ պատժուեցայ:

— Ի՞նչէն և ո՞րմէ պատժուեցար: Միթէ զքեզ հասկընալու

միակ արժանի մարդուն հանդիպելուդ համար պատժուեցար, բու-
լոր կիները հպարտացնելու կարող սէր մը գտնելուդ համար
պատժուեցար: Ճշմարիտ, սիրելիս, ապերախտ մէկն ես դու:

— Թող որ մեկնիմ, 'ի սէրն երկնից, թող որ մեկնիմ: Աորս-
տեանս պատճառ կ'ըլլաս:

— Երկնքը այնչափ քիչ կը խառնուի մեր զործերուն որ իր
անունը գրեթէ ազդեցութիւն մը չընէր վրաս, զիտցած եղիր:

— Հոս մօտերս ծառայ մ'ունինք որ հիմակ ուր որ է կու գայ.
կ'իմանաս բոլոր հետեութիւնները, եթէ վրայ հասնի:

— Ար հաւանիմ որ մեկնիս, սակայն Պ. Մօնղային տունը վերս-
տին պիտի գտնեմ գքեզ: Ո՛հ, մի երկնչիր, այս տանը մէջ
ճանչցուած եմ. զիս դուրս չպիտի վճռան, միայն թէ գքեզ
կրնան վճռել:

— Ո՛հ, սոսկալի բան է այդ, ըսաւ Քրիստին:

— Սոսկալի՛, չեմ հասկընար թէ ինչո՞ւ սոսկալի պիտի ըլլայ:
Հիմակ որ վերստին տեսնուեցանք, կամայ և ակամայ պէտք ես
այդ մանուկը թողուլ: Քանի որ ես քովդ եմ՝ այդ զիրքը չվայ-
լեր քեզ, և այդպէս մի յուսահատիր: Գու չզիտես թէ ճակա-
տադիրը քեզի համար ինչ պատրաստած է: Ոսկիի մէջ կը լո-
ղամ ես, անհուն հարստութեան տէր եղած եմ: Գեսպանի կեանք
մը կ'անցունենք: Քու սիրուհիդ պիտի խաւարեցընես դու, ծա-
ռաներ, կառքեր ու քաշմիրներ պիտի ունենաս, տէրութիւն մը
նուաճելու չափ զեղեցիկ պիտի ըլլաս, և այն ժամանակը իբր
այս ամենուն ստեղծիչը պիտի սիրես զիս:

— Ահա ծառան կը մօտենայ, ծնրադրեալ կը պաղատիմ քեզ:
գութ ունեցիր վրաս և մեկնէ:

— Գո՛ւ դթութիւն խնդրես, Քրիստին. ի՛նչ ըսել է այս: Ու-
րեմն այդ եղած տեղդ մնալու այդչափ մեծ տե՛նչ ունիս, որ
չկորսնցընելու համար այդ աստիճան կը վախնաս: Կուստա-
նալու չափ կը վախնաս այդ բանէն. լաւ ուրեմն, չեմ ուզեր
պարսպ տեղը վախցընելով մեր միութիւնը խանգարել. այժմ՝ զի-
տեմ՝ ո՛ւր կը գտնուիս, զալու գտնելու եմ գքեզ: Գնա՛ հիմա,
կրկին կը տեսնուինք:

— Սակայն ո՛չ իմ հաւանութեամբս:

— Այն ժամանակը պարզապէս Տիկին Մօնղա մարքիզուհւոյն
տունը պիտի դամ գքեզ տեսնելու, և հետեութիւնները դու զի-
տես: Զիս գտնելու պիտի գաս:

— Այո՛, պատասխանեց վարժուհին, այնպիսի ցած ձայնիւ մը՝
որ հաղիւ լսուեցաւ:

— Լաւ ուրեմն, երթաս բարեաւ, կամ մանաւանդ՝ ի կրկին տե-
սութիւն: Հիանալի զեղեցիկ ես դու, և ես յառաջուրնէ՛ աւելի
սիրահարուած եմ քեզ, իմ սիրուհիս:

— Պարո՛ն . . .

— Ար սրտմտիս: Ո՛հ, կը մոռնաս անցեալը, չքննողք Քրիստին,
կը մոռնաս . . .

— Մի յիշեցընէր ինձ անցեալը, եթէ կ'ուզես որ շխնթե-
նամ:

— Երթան բարեաւ, ուրիշ անգամ կը խօսինք՝ երբ բոլորովին
հանդարտիս: Աւայժմ բարի բուներ և յիշէ՛ զիս:

Յետոյ խոնարհութիւն մ'ընելով անոր, և Ֆլավիին համբոյր մը
ղրկելով՝ ծառաստանին մէջէն անհետացաւ: Երբ բոլորովին հեռա-
ցաւ՝ Քրիստին դէպ 'ի գալարիքը դնաց, սկսաւ յորդ արցունք թա-
փել, և Ֆլավին իր բազկացը մէջ առնելով՝ բիւր համբոյրներ
տուաւ անոր:

— Ո՛հ, հրեշտակս, հրեշտակս, անրիժ հրեշտակս, աղատէ՛ զիս
դժոխքէն՝ ուր այս սատանան զիս վերստին նետել կ'ուզէ, կըզո-
չէր թշուառուհին:

ԻԱ

Թղթակցութիւն :

Քրիստին իր սրտի բորբոքումը հանդարտելէ ետքը, հասկը ցաւ օր զՖլավի Ետարորինակ տեսարանի մը ահանատես ըրած ըլլալով՝ անոր տղայ մտքին մէջ այնպիսի կասկածներ և կարծիքներ ծնելու առիթ տուած էր՝ որք կրնային վտանգաւոր ըլլալ անոր համար ։ Քանի մը վայրկեան անմուռն մնաց ։ մինչդեռ իր սանուհին իր մած աչքերը բացած՝ զարմանալով կը դիտէր զնա, և անհամբեր որ և իցէ բացատրութեան մը կ'սպասէր ։

— Ֆլավի, ըսաւ վարժուհին վերջապէս, եկու զաւակս քովս ։ Ֆլավի հնազանդեցաւ ։

— Գրկէ զիս, իմ սիրելի աղջիկս, ըսէ ինձ կը սիրես զիս, և մանաւանդ կը հաւատաս իմ առ քեզ ունեցած սիրոյս ։

— Սիրելի դատարարուհիս, հոգւոյս բոլոր զօրութեամբ կը սիրեմ զքեզ, և ինձ նման քու զիս սիրելուդ ալ կը հաւատամ ։

— Լաւ ուրեմն, Ֆլավի, քու առջիդ այնպիսի բան մը պատահեցաւ որ տարիքդ կ'արդիլէ զքեզ հասկրնալու ։ Ծնողքդ պէտք է որ տեղեկանան այս մասին և ես պիտի իմայրնեմ իրենց ։ Բան մը չպիտի ծածկեմ անոնցմէ, ինչպէս որ կրնաս հաւատալ ։ Եթէ քեզի հարցունելու ըլլան՝ խօսէ ինչ որ տեսար, ինչու որ քու ծնողացդ ամեն բանէ առաջ՝ ճշմարտութիւնը կը պարտաւորիս ։ Բայց սակայն բաց 'ի պարոն և աիկին Մօնղայէ ոչ ոք իրաւունք ունի իմ կեանքս որոնելու, ոչ ոք իրաւունք ունի իմանալու այն բանը՝ որ ինձ պատշաճ կը թուի ծածկել ։ Ուրեմն պէտք չունիմ քեզ ըսել որ եթէ ուրիշ մէկը՝ ով կ'ուզէ թող ըլլայ, թէ քու ամենամօտ ազգականդ, թէ քու ամենասիրելի բարեկամդ, եթէ ուրիշ մէկը, կ'ըսեմ, անխորհուրդ հարցում մ'ընէ քեզ՝ ինքզինքիդ դէմ, ինձ դէմ,

վաթիկութեան դէմ ըրած կ'ըլլաս երևան հանելով դադանիք մ'որու մէջ վերաբերութիւն մը չունիս ։ Հիմալունէ սորվէ ուրեմն խորհրդապահութիւնը, ըստ որում խորհրդապահութիւնը կնոջ մ'երջանալութեան և պատուոյն մէկ էական հանգամանքն է ։

— Կրնաք հանդարտ ըլլալ, օրիորդ ։ Եթէ ծնողքս ինձ հարցունելու ըլլան՝ տեսածս պիտի ըսեմ, թէ և բան մը չհասկըցայ անկէ ։ Իսկ եթէ չհարցնեն՝ ոչ անոնք, և ոչ ուր և իցէ մէկը՝ չպիտի լուսնայ որ այդ տեսակցութեան ներկայ դանուեցայ ։

— Լաւ ուրեմն, Ֆլավի, այժմ մեր բուսաբանութեան դասը վերստին ձեռք առնուք, քու դատարարականութիւնդ խելացնորի մը անպատեհութիւններէ պէտք չէ որ փնաս կրէ ։

Եւ ինքզինքին վրայ ունեցած անիմանալի իշխանութեամբը հոգւոյն խորերը մղեց այն խռովայոյզ մտածումները՝ որք զինքը բուրովին կրպաշարէին, և սկսաւ ընդհատած ուսման պարապիլ, այնպէս իմն թէ յուսահատութեան տենղը իր շնչերակներուն մէջ չզարնէր ։ Իր զօրաւոր կամքովը մտատանջութիւններուն սահման մը դնելով՝ իր ընելիք կարնէ որ որոշումները պատեհադոյն առթի մը թողուց ։

Ֆլավի և դատարարուհին սովորական ժամուն տուն դարձան, դասերը և աշխատանքը նմանապէս իրենց սովորական ընթացքը շարունակեցին ։ Անձկութիւններով վեր 'ի վայր եղած այս հողին՝ արքունակեցին ։ Անձկութիւններով վեր 'ի վայր եղած այս հողին՝ արքունակեցին ։ Անձկութիւններով վեր 'ի վայր եղած այս հողին՝ արքունակեցին ։ Անձկութիւններով վեր 'ի վայր եղած այս հողին՝ արքունակեցին ։

Մինչև այն պահուն իր զբաղած արտասուքները սկսան իր ամբողջ այտերուն վրայէն հոսիլ, ինչպէս ցօղի կաթիլները շուշանի վրայէն կը հոսին ։

— Ո՛հ, Աստուած իմ, դոչեց նա, ինձ օղնութեան հասիր ։

Այսպէս իր մտածութեանցը մէջ թաղուած մնաց նա, ցլրուցան մտածումները ուղեղին մէջ հաւքելով, յատակազիծ մը շի-

նեղ աշխատելով և լուրջ որոշում մ'ընել ուզելով. սակայն անխուսափելի վտանքներ, անելանելի լարելքին թոտ մը կը տեսնէր իր առջևը որուն մէջ անշուշտ պիտի ընկնէր: Երկայն ժամ մը այսպէս անցընելէ ետքը՝ կանգնեցաւ, ընդարձակ պարտէզի մը վրայ նայող բաց պատուհանի մ'առջև դնաց՝ որուն ետև Հերմէսի լեռը կը բարձրանար, և հոն զեղեցիկի գիշերուան մը լուսով, և բնութեան ընդհանուր հանդարտութեանը մէջ քիչ մը հանդարտութիւն գտաւ:

Աչքին առջև բերաւ իր բոլոր կեանքը, այն կեանքը՝ որ որորանէն սկսեալ տարօրինակ ճակատադրի մ'ենթակայ կ'երևէր: Յիշեց նա աղայութիւնը և իր խրճիթը, ծնողայը կորուստը, իր բարեբարին գոլեակը հասնիլը, անոր մահը, տեղէ ունեցած փոփոխութիւնները, միտքը բերաւ իր դաստիարակութիւնը, անոր հսկողութիւն ընող խիստ բարեկամուհին, որու միակ շարժառիթը շահն եղած էր: Յետոյ յիշեց նաև տարիներով օտարներու հետ բրած ձամբօրդութիւնները, անդադար նուաստութիւններ կրող իր հպարտութիւնը, իր ունեցած երկրորդական գիւրքը, մերժած առաջարկութիւնները, առաթուր կոխած փառասիրութիւնները, վերջապէս իր յղացած բոլոր յոյսերը:

— Ի՞նչ այս ամենը, բսաւ, այս խոչընդոտին դէմ խորտակուելու համար էր: Եթէ այնչափ վշտեր կրեցի, եթէ այնչափ թշուառութիւններու յանձնատու եղայ՝ պատճառն այն էր որ անոնց յաղթանակելու հաստատ վստահութիւնն ունէի. վերջապէս փոփոխեցի նպատակս աղօտ մը կը նշմարէի, թերևս քիչ ժամանակէն հասնէի իսկ անոր, և ահա հիմա բոլորովին հեռու կը մղուիմ անկէ: Ո՛հ, այդ մարդը, այդ մարդը, կորստեանս հետամուտ այդ սագանը: Աշխարհի մէջ կեանքիս իշխելու է լրող այդ միակ մարդը ահա դարձեալ քայլափոխելուս տակ կը դանուի: Արեւմտեան անխնայ եմ ես, Աստուած չուղեր ուրեմն որ անոնք՝ որոնց հողին իրենց վիճակէն գերազայն է, կարենան բարձրանալ: Արեւմտեան յաւիտեանից գերութեան լուծին տակ ընկճուած պէտք է մնամ, կամ թէ ամօթն ու անպատուութիւնը ընդունիմ: Ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ, չեմ ուզեր:

Գլուխը ձեռացը մէջ առնելով՝ սկսաւ հեծկլտալ: և մոլեղին ու կատաղի զայրոյթ մ'առնեցաւ՝ զոր տեսնելը սոսկալի բան էր: Այս երկաթեայ բնութիւնը անագորոյն հարկաւորութեան դէմ՝ կը զայրանար, զժբաղդութեան դէմ՝ կը մարտակէր և զան հեռի կը վանէր իրմէ:

Այսպէս բոլոր գիշերը պատերազմներով ու կատաղի մարտուածներով անցաւ. միտքը որոշում մը կը դնէր, յետոյ փսկոյն կը թողուր զայն, ստուգիւ արգահատական բան մ'էր տեսնել այս ծաղկահասակ աղջկը՝ որ անընկճելի ճակատադրի մը հետ կը կռուէր: Առաւօտուն յոգնութիւնը բռնի հանգստութիւն մը բերելով՝ քանի մը ժամ քնացաւ: Նամակի մը պատճառաւ զինքը արթնցուցին, և միևնոյն ժամանակ Ֆլավի և սենեակը մտնելով դէպի անոր վրայ կազեց:

— Ո՛հ, իմ բարի վարժուհիս, արդեօք հիւանդ ես, գոչեց նա: Նախընթաց օրէն ՚ի վեր Քրիստին անձանաչելի եղած էր:

— Ո՛հ, սրճափ ուշ արթնցայ, Ֆլավի, դու արթնցեր ես և առանց ինձ, ուրեմն պարտաւորութիւնս զանց ըրի, քու հագուելուդ հողը չտարի. սակայն ես ալ գէշ գիշեր մը անցուցի: Գոնէ աղէկ հագուեցա՞ր, քու սովորական պէտքերդ հոգացին, աղօթքը ըրիր, հագուելէդ ետքը կաթի տուին, Անդրիերէն շարադրութիւնդ օրինակեցիր:

— Այս ամենքն ըրի, օրիորդ, նաև նախաճաշած ժամանակս քեզի համար զեղեցիկ փունջ մ'ալ պատրաստեցի:

— Ընորհակալ եմ, սիրելի զաւակս, շնորհակալ եմ: Ո՛հ, իմ յանցանքս ծածկեր ես, մանաւանդ այդ բանը մտքէդ անցունելուդ համար շնորհակալ եմ քեզմէ: Այժմ զիս առանձին թող որ սա նամակը կարգամ:

Այս տարօրինակ բնութիւնը միշտ անսասան կը մնար: Թէպէտ և իր հալածչին գրութիւնը ճանչցաւ նա, թէպէտև սիրտը սոսկալի կերպիւ կը զարնէր անոր պարունակիւթիւնը մտածելով, սակայն զայն չբանալու համար ինքզինքը զսպեյ՝ ուզելով ինչիս և յառաջ իր սանուհայնեկատմամբ ունեցած սովորական պարտաւորութիւնները կա-

տարել : Այս ճիգը կարծես թէ իրեն դժուարութիւն մը չէր պատ-
ճառեր , աչքերը ժպտուն էին , դէմքը դդուալի , անգամ մը ևս
Ֆլավին գրկեց նա , և զան երբ իր զրատեղանին վրայ բազմած տե-
սա՝ ան ապեն միայն ինքն իր վրայ մտածեց :

Օտարականին նամակը հետեւեալ խօսքերը կը պարունակէր .

« Պէտք եղած բոլոր անդեկութիւնները ստացած եմ , և տիկին
Վճնդայի տանը մէջ ունեցած դիրքը կատարելապէս դիտեմ . դի-
ւետեմ թէ ինչո՞ւ այն աստիճան կը վախնաս կորսնցընելու զայն ,
« գիտեմ թէ ինչ զօգեր զքեզ հոն կը կապեն : Քու վրայօքը տա-
ւրածուած բոլոր անմիտ աղմուկները ժողովեցի , ճշմարտութիւնը
« առի մէջէն , և սուտը մէկդի թողուցի , ըստ որում կը ճանչնամ
« զքեզ , Քրիստին : Սակայն վստահ եմ որ կ'անդիտես դու զանոնք
« ռուսի ահա իմացընեմ՝ քեզ , դուցէ որոշումներուդ կարենան օղնել :
« Մօնդայի մարքիզին և կուն Ռօպէր Զամարանթին իբր տարփուհին
« Վեր նկատեն քեզ : Առաջին առասպելին մարքիզուհւոյն նախան-
« ձու թիւնը սկզբնաւորութիւն տուաւ , հաւանականութիւնն ալ միւսն
« հաստատեց : Կը տեսնես թէ զքեզ չեն ինայեր բնաւ : Իմ տեղս
« Վեթէ ուրիշ մը ըլլա՞ր՝ անշուշտ բարկութիւն և նախանձութիւն
« Այլտի ցուցընէր . այս տեսակ յիմարութիւններէ վախ մի ու-
« ճեննար իմ մասիս , այս անձերէն չվախնալու համար բաւական
« բարձր կ'զգամ ինքզինքս , ասկէ զատ դարձեալ կը կրկնեմ , կը
« ճանչնամ զքեզ : Պարոն Մօնդա քեզի համար ուրիշ բան չէ , այլ
« միայն սանուհւոյդ հայրը , չես կրնար սիրել զինքը , ըստ որում
« քեզ չհասնիր նա , ասկէ զատ ամուսնացած ալ է , անոր հետ
« զգործ մը չես կրնար ունենալ : Սակայն Ռօպէրի համար միևնոյն
« կերպով չեմ մտածեր , զայն դուցէ կը սիրես , կամ աւելի ճիշտ
« ըրտելու համար կ'երազեմ զինքը : Կը յիշեմ քու մեծամտութիւններդ ,
« կը յիշեմ փափաքներդ , և Զամարանթի կունը պահանջուած բո-
« լոր հանգամանքները կը կրէ՝ կատարելապէս սրտիդ պատուան-
« զդանին վրայ զահակալելու համար : Եթէ ինձմէ փախար անշուշտ
« ինքզինքս աստուածացնելու մասին ունեցած դժբաղդ տրամադրու-

« թիւններս դուշակելուդ համար էր : Խեղճ Քրիստին . իմ կշիռս
« ռուսեցող կուռք մը շատ ծանր է քու կինիդ նման գեղեցիկ բիրեղ-
« եայ պատուանդանի մը վրայ : Ինձի ոսկիէ կամ երկաթէ սե-
« ղան մը , մենաքար (monolithe) մը պէտք է : Ռօպէր կատարելա-
« պէս կը յարմարի քեզ : Պէտք եղած ժամանակը աղանոյ նման
« Վեր մնչէ նա , և կարող է նաև՝ դարնանային օր մը , երբ իր սերը ,
« արևը , քու հրայոյրներդ և ընդդիմութիւնդ դիտին զարնեն՝ կա-
« րող է , կ'ընեմ , զքեզ կոմսուհի մ'ընել :

« Այս տողերը կարգալու՛ կը կարմրես , չքնադդ Քրիստին , ըստ
« որում չէիր կարծեր որ դիտաւորութիւններդ այս աստիճան դուշա-
« կած ըլլամ . սակայն մի վախնար , գուշակութիւններս պիտի աշ-
« խատիմ ոչ այնչափ չարաչար զործածել , և եթէ խաճամսութեամբ
« Քինձ հնազանդելու ըլլաս՝ քու հպարտութիւնդ և պատիւդ
« կ'երկի՝ զերծ պիտի մնան վտանգէ :

« Գիտեմ , իմ խեղճ աղանին , որ եթէ անգամ մը երեւակայական
« զղեակներուդ փչելու ըլլամ՝ իսկոյն կը կործանին անոնք , դրժ-
« բաղդաբար այս այնպիսի ճշմարտութիւն մ'է՛ որ պէտք ես առանց
« ընդդիմութեան ընդունիլ . սակայն ահա կ'երգում որ ամեն կա-
« րելի զգուշաւորութիւն 'ի գործ պիտի դնեմ : Ռօպէրի հետ ինչ
« ջուրերու մէջ ըլլալդ չեմ հարցըներ , ասիկա քու զաղտնիքդ է ,
« և զիջող ու ներողամիտ ոգւով՝ անոր հետ արուելու հոգը քու
« վրայ կը թողում : Ինչպէս որ և երբ որ կ'ուզես կարգադրէ այդ
« զգործը , շտապող հարկ մը չկայ : Հիմա որ զքեզ զայս՝ երկինք
« կամ գծոխք վկայ՝ չպիտի փախցընեմ ալ ձեռքէ :

« Քնքուշ ու փափուկ սիրահարդ , քանի մ'օրէն կը հասնի , նմա-
« ճնապէս մարքիզուհին ալ . անոնց առասպել մը կը հնարես և ինձ
« հետ ճամբայ կ'երնես : Սակայն այս միջոցիս մէջ պէտք է որ ա-
« ձմեն առաւօտ զձեզ տեսնեմ : Չես կրնար միթէ երախայդ թողուլ .
« ճո՛հ , որչափ կը վայելէ քեզ այդ տեսակ մանկիկներ : Լաւ մտա-
« ճօ՛հ , Քրիստին , կ'ուզեմ որ դաս զիս զանես , դիտես թէ այս բա-
« ւոր շուրթերուս մէջ ինչ արժողութիւն ունի : Ա՛ճիւ մ'է այս
« որուն կատարմանը արդեւք եղող բան չկայ : Այսպէս ուրեմն ,

«այսօր, այս դիշեր, ժամը չորսին, սանուհիդ մէկու մը կը յանձնենս՝ և դուն աւերակներուն դիմաց, հին դրեակը կը դնուիս: «Հոն մարդու մը չենք հանդպիր, նոյն ժամուն յետադէմ Գերմանանից մէջ ամեն մարդ ընթերելու ետէ է:» (1) դազման, զի մարդ

«Այն քու պաշտած Հոռովմայեցի դիցադուններուն նման կամարս աներուն պէտէ պիտի կորսուին, և հոն մեր դործերուն վրայ պիտի ճիսակցինք: Կը տեսնես որ բոլորովին քու ճաշակիդ համեմատ աներկայացման գեղեցիկ անսարան մը կը կարգադրեմ: Հոն յաւիտենական սիրոյ մը վրայ չպիտի երգնուք, ո՛չ, ըստ որում յիւսմարական բան մ'է այդ, այլ որչափ որ մեր շահերը ներեն, և «որչափ որ մեր սէրը դիմանայ՝ այնչափ ժամանակ իրարմէ չբաժնուելու համար փոխադարձ խոստում պիտի տանք, և այդ խոստումը իրօք պիտի պահենք: Եթէ մարդիկ այսպիսի հիմնու վրայ գերդուներ ընելու ըլլան՝ երբէք դրուժան չեն դնուիր: Ես միշտ միեւնոյնն եմ, փոփոխութիւն մը կրած չեմ բնաւին: Ասպատեմ զգրեզ, ինչպէս որ ատենով Կրինվիչի հովանաւոր ոստերուն ներքեւ կ'սպասէի, երբ մեր սուրբ սիրոյն վրայ խոստումներ ընելով կը դեգերէինք, և լուսնի լուսով կ'երազէինք: Հիմա ալ նոյնը պիտի ըլլայ. ուղածիդ չափ Վամորթին պիտի ճառենք, սակայն «այն պայմանաւ որ հոսկ ուրեմն քու հընքն իջնելով երկրի վրայ կ'ստենք, ըստ որում միշտ յօդս բարձրանալով մարդու թեւեր կը յոգնին: Գրուածքիս ոճը գոցէ քու հրեշտակային դրութիւններդ պիտի վիրաւորէ, բայց, խեղճ աղջիկ, ինչ կրնամ ընել: Եթէ ժամանակաւ հրեշտակ մ'էի՝ այժմ անկեալ վիճակի մէջ կը գրտնուիմ, և բնազաւառ ծաղրելու համար միայն կը յիշեմ: Ասկէ զգամ՝ աւելի աղէկ չէ՞ գործերն ինչպէս որ են՝ այնպէս տեսնել: «Այս դիշեր մի՛ զանց աւներ զիս գալ տեսնելու, չբնադդ Գրիստին, ըստ որում ճշմարիտ վիշտ մը պիտի պաճառես սրտիս, և «ես ալ պիտի ստիպուիմ քու սրտիդ վիշտ պատճառել, որտոր գեշ «հետեւութիւններ յառաջ բերելով, հաւատա ինձ, դժկամակուճկութիւնս պիտի շարժէ: — Ստորագրելու պէտք չունիմ, դրոշմս կը ճանչնաս:»

«Գրիստին առանց այլայլութիւն մը յայտնելու և առանց շարժում մը ընելու, այս տարօրինակ նամակը կարգաց, և ըմպընեւէ վերջը ծանրութեամբ մը ծալլեց և գրպանը դրաւ: Իր դէմքը և զիբը խորունկ մտածում մը կը յայտնէին, որ գրեթէ ժամը տանց, յետ այնորիկ նամակը վերստին հանց, երկրորդ անգամ մը կարգաց, և մտմ մը վաւելով զայն այրելէ յետոյ Ֆլավիի խոցը մտաւ:

— Ջաւախ, ըսաւ նա, այսօր բոլոր օրուան համար աշխատանք ունիս, այնպէս չէ:

— Այո՛, օրիորդ:

— Մէկ կամ երկու ժամուան համար կրնան հոս ծօղէֆիին հետ մնալ: Մինչև հին դրեակը կ'ուզեմ երթալ, քիչ մը օդ առնելու պէտք ունիմ, ապա թէ ո՛չ զլիս ցաւս զիս պիտի խնթեցնէ:

— Գնա՛, գնա՛, բարի վարժուհիս, բոլորովին հանդարտ պիտի կենամ, վաղուան աշխատանքս պիտի ըմպընեմ, և յետոյ դաշնակս պիտի սորվիմ:

— Խոստմանդ կ'ապաւինիմ, նայինք թէ պիտի կատարես:

Ֆլավիի մտահոլութիւն աւթելուն համար բոլորովին ուրախ եղած նոր եռանգով մ'աշխատութեան սկսաւ: Օրիորդ Գրիստին շալով մը ծածկուելով և զլիսին վրայ քող մը անցունելով դէպ ՚ի լեւ ուր ուղևորեցաւ: Պատէնի փողոցները այս ամենաջերմ ժամուս աւայի էին: Ամանք կը հանդէտէին, ոմանք կը խողային, և ոմանք ալ շրջակայ տեղուանքը կը պարտէին, սակայն ոչ ոք քալելու վրայ կը դանուէր այս փոքր քաղաքին մէջ՝ ուր դործերը ըստ հաճոյս կը կատարուին: Գաստիարակուհին փողոցներու մէջէն անտեսանելի կերպով մը սրացաւ, յետոյ անտառը մտաւ, և ուղղակի աւերակները առաջնորդող կողմակի ուղի մը բռնելով՝ վերջապէս անխուճ և խիստ դէմքով մը և սիրտը բաբախելով հասաւ առաջադրեալ տեղը: Ինքզինքին բոլորովին աւեր մնացած էր նա, և ապազան շկորանցընելու համար հաստատ որոշում ըրած էր ամեն հնարին վիջոյները փորձել:

Մինչև այն տեղ մարդու մը հանդիպած չէր. զինքը ծածկուր

ծառերուն մէջէն քրքիջներ և մեծաձայն խօսակցութեան ձայներ մերթ ընդ մերթ կը լսուէին, սակայն վտահ էր որ զինքը չէին տեսած : Աւերակները իր դիմացը կը կանգնէին, և սովորականին հակառակ՝ շրջականերն ամայն էին : Պահապանէն հաստատուած օթեանը այն ժամանակները դեռ չկար, և ինչպէս որ տարօրինակ նամակագիրը գուշակած էր՝ բաղնիք առնողները դէպ 'ի քաղքին պանդոկները կ'իջնէին :

Քրիստին շատ ժամանակ չսպասեց . հաղիւ թէ կամարանկիւն դրան առջև հասած էր՝ ահա նամակագիրն ալ դիմացը երևցաւ : Հեռուանց աղնիւ և շնորհալի կերպիւ մը բարևեց զնա, և նշան քրաւ որ ճանրան շարունակէ դէպ 'ի այն կողմը՝ ուր շրջագայողք սովորաբար չեն յաճախեր : Առանց յայտնի ընելու ինքն ալ ետևէն գնաց, մինչև որ երկուքն ալ անտառին մէկ ամայի և արխուր կողմը հասան, որ իրենց փափաքած խօսակցութեան համար քաջայարմար տեղ մ'էր :

Այն ժամանակը անձանօթը զՔրիստին իր անունովը կանչելով յարեց .

— Բոլորովին առանձին ենք, խօսինք ուրեմն :

ԻԲ

Փառաստէրի մը հոգին :

Քրիստին պաղ կերպով մը խոնարհելով՝ պատասխանեց ազնիւ հանդարտութեամբ .

— Խօսինք, պարոն :

Անձանօթը զինքը քանի մը վայրկեան ուշադրութեամբ դիտելէ վերջը, ձեռքերը խաչաձև կուրծքին վրայ դնելով ըսաւ .

— Ճշմարիտ վկայ, Քրիստին, հիանալի ես : Աշխարհիս մէջ ինձ արժանի քեզմէ ուրիշ կին մը չգտայ, և կարծեմ թէ քու բոլոր գործերուդ պաշտօնական պատասխանատուն պիտի ըլլամ իրապէս : Ապահով եմ որ տոկալի կերպիւ կը տառապիս, զիս չթշնամանելու և չնախատելու համար ցասկոտ բնաւորութեանդ վրայ մեծամեծ ճիգեր կը թափես, և ահա արտաքուստ այնչափ հանդարտ ես՝ որ կարծես թէ գրականութեան վրայ պիտի խօսինք . իրաւ դէմքդ ամոգոյն է, բայց շուրթերդ կը ժպտին, կերպերդ աղատ են, և գլուխդ բարձր . հանդիսաւոր բաղմութեան մը գլուխ դանուող թագուհոյ մը կը նմանիս աւելի, քան թէ այնպիսի կնոջ մ'որու ամեն սիրելի բանին սպառնալիք կ'ընեն : Մեծ գերասանուհի մը կրնայիք ըլլալ, սիրելիս, և եթէ գարձեալ ուղեւոր ըլլաս՝ այս տեսակ բան մը մտածելու համար շատ ուշ չէ . հաւատա՛ ինձ որ շատ ստակ կը շահինք :

Քրիստին սրտմտութենէն շուրթերը խածաւ : Այս դժոխային մարդը իր ներսի անցածները կը գուշակէր միշտ, և դիրքի մը մէջ կարգացածի պէս իր մտքին մէջ կը կարդար . ուրեմն անորմէ ոչ իր վախերը և ոչ իր ներքին մաքառումները կրնար պահել, և անտարբեր արհամարհանք մը ցուցնելու համար՝ ըրած գերմարդկային ձգունքները անօգուտ կը դառնային : Ուստի յուսահատ՝ առանց պատասխանելու մարդագետնին վրայ ընկաւ : Անձանօթը անոր քովը նստաւ :

— Գրած նամակիս վրայ մտածեցիք, հարցուց :

— Այո, պարոն :

— Պարոն . կը տեսնեմ որ մեծարանօք կը խօսիս . վերջապէս հոգ չէ, դառնանք մեր բուն նպատակին : Արդեօք հաճելի կը թուի՞ քեզ՝ ինձ ալ հաղորդել մտածմանդ հետևութիւնը :

— Միայն ասոր համար եկած եմ, պարոն :

— Ուրեմն :

— Գու միտքս գուշակեցիր, զէթ առ քեզ ունեցած զգացմանցս մասին : Ժամանակաւ կոյր և մոլորուած էի, սակայն այժմ այնպէս չեմ . զքեզ ինչպէս որ ես՝ այնպէս կը տեսնեմ, և ահա ասոր հա-

մտր աղաչեցի որ ճամբադ շարունակես և թողուս որ ես ալ իմն շարունակեմ, դու հոգ մի տանիր թէ ուր պիտի առաջնորդէ զիս այն, զի իմ գիտնալիք բանս է :

— Իբրև, դու կը կարծես որ կը ճանչնաս զիս, դո՛ւ . ո՛չ, խեղճ աղջիկ, դեռ այդ քերականին վեցերորդ տառն իսկ հասած չես :

— Քաջ խօսեցար, բայց կարգացած տառերս աշխատութիւնս շարունակելու փափաք չեն տար ինձ :

— Հաստ չնորհակալ եմ : Գուն թէ առաջարկութիւններս և թէ զգացումներս կը մերժես, ըսել է որ պատերազմ մը կը հրատարակես ինձ դէմ : Ես ալ ըստ այնմ պիտի վարուիմ . սակայն կը գթամ վրադ, և առաջին հրաւերիդ մենամարտդ չընդունելով քեզ ժամանակ կը տամ որ սխալմունքդ ուղղես, հաւատաւ ինձ, խաբուած մէկու մը դերը կը խաղաս : Բնակած տունդ քեզ չյարմարիր . ունեցած այդ երկրորդական դիրքդ այնպիսի անձերու իշխանութեան տակ կը դնէ գքեզ՝ որք ո՛չ քու խելքդ կը ճանչնան և ո՛չ արժանիքդ : Պէտքըիս, մարքիզուհին ըսել կ'ուզեմ, երես առած աղջիկ մ'է, որ կնիան մը և փորբիկ աղջկան մը բողոք թերութիւնները կը կրէ իր վրայ : Մօնդա տկար, երկմիտ և ամեն բանի մէջ կարի հասարակ, արտաքուստ փայլուն կըթութեան մը տակ՝ յոռի բնաղ գուններ կը ծածկէ : Բօպէր անխորհուրդ, անկար և անհաստատ, Համարանթի անունը՝ խաչակիրներու թուականէն սկսող այն դեղեցիկ անունը կը կրէ, ինչպէս մէկը հին զգեստներ կը կրէ իր վրայ որու սորված է և որ ներդութիւն մը չտար : Միթէ քեզի արժանի ներքին կեանք մը չէ աս . ընդարձակ միտք մը, գերազանց հանձար մը, և զօրեղ բնութիւն մը :

— Բայց, պարոն, ուրեմն Մօնդայի ընտանիքը, պարոն Համարանթը կը ճանչնան որ այսչափ համարձակ կը խօսիս անոնց վրայ :

— Թե կը ճանչնամ, քեզմէ աւելի, քեզմէ աղէկ, ահա քեզի համար եղած վտանգն ալ ճիշտ այդ բանին մէջն է :

— Չեմ հասկնար խօսքդ, պարոն :

— Անշուշտ, զիտեմ որ չես հասկընար, եթէ ո՛չ . . . : Գանք մեր բուն նիւթին : Զիս կ'ատես, զիս կ'արհամարհես, սիրտս,

հարստութիւնս և ամուսնութեան առաջարկութիւնս կը մերժես :

— Այո, պարոն :

— Հաստ աղէկ : Ուրեմն, սիրելիս, տարօրինակ միջոցներու պէտք է զիմել, ըստ որում, ահա կ'իմացընեմ քեզ չպիտի կասիմ բնաւ : Գուն իմն պէտք է ըլլաս, անպատճառ կ'ուզեմ գքեզ, եթէ յօժարութեամբ չըլլայ՝ կամքիդ և Աստուծոյ իսկ կամքին հակառակ, դուն որչափ հաստատմութիւն ցուցընես՝ ես ալ այնչափ յամուութիւն պիտի ցուցընեմ . կերպ մը զբաւաղութիւն է այս, և այս անգամ վստահ եղիր որ սուտ հասցէներ թողլով չպիտի խուսափիս ինձմէ : Չեմ զիտեր թէ դրած նամակներէս գոնէ մէկը ընդունեցար, սակայն պահարանը Երոպական ամեն տեսակ գրողներու տարօրինակ տեսարան մը պէտք էր ընծայել, ինչու որ զարմանալի կեքպիւ մը մէկ տեղէ ուրիշ տեղ զրկել կու տայիր քեզի դրած նամակներս :

— Բողոք նամակներդ ստացած եմ, պարոն :

— Եւ անոնց չպատասխանեցիր, ըստ որում աւելի ապահով կերպ մ'է այդ : Ինձ կ'երեւի սակայն թէ այն . . . :

— Ահնացս մէջ կան այնպիսի պարագաներ՝ զորս յիշել չեմ ուզեր, և որոնց յիշատակը միշտ ինձմէ հեռի կը վանեմ : Ուստի խօսք մը մի աւելցընէր, ապա թէ ոչ կը թողում կ'երթամ :

— Յիրտի կը հաստատեմ թէ ընտիր դերասանուհի մը կընաս ըլլալ : Կոյն ինքն օրիորդ Մարս այդ սպառնալիքին մէջ աւելի ազնիւ կերպ մը և աւելի մեծ եռանդ մը չպիտի կրնար ցուցընել :

Քրիստին չպատասխանեց, զլուխը ձեռացը մէջ պահելով սկսաւ արտասուել, և խոշոր արտասուքներու կաթիլներ մատերուն մէջ տեղերէն ծանրութեամբ մը ծունկերուն վրայ կը հոսէին : Անձանթը միշտ զինքը կը զիտէր այնպիսի անտարբերութեամբ մ'որ կարծես թէ գիմայիկը չէր տառապէր, չէր արտասուեր : Նա միշտը 'ի քննին կ'առնուր :

— Եթէ տը Շելասպեարը հոս իմ տեղս ըլլար՝ անշուշտ այսպէս պիտի երգէր քեզ :

Ինչու կ'արտասուես,

Ես կը պաղտոտիմ քեզ :

Սակայն ես դիմացինիս ազգարարութիւն չըրած այս տեսակ զրահան զրուցուածքներ չեմ գործածեր, դաւեր բանեցընելը դէշ բան է: Ուրեմն առանց ոտանաւոր խօսելու կ'ըսեմ քեզ որ արտասուելու իրաւունք չունիս, ասով աչքերդ կը կարմրին և երբէք օդուտ մը չեն ընեք քեզ: զիտցիւր որ ոչ ես և ոչ Աստուած արցունքները բանի մը տեղ չենք դնեք: Հիմակ սիրելիս աւելի աղէկ կ'ընես եթէ ուշի ուշով իմ խորհուրդներուս անսաս և մեր ապագային վրայ խորհիս:

- Բայց, պարոն, չեմ ուզեր ես որ մեր ապագան միանայ:
- Սիրելի ֆրիստինս, գիտես որ գործողութենէ մը, նա մանաւանդ կատարուած դոժողութենէ մը աւելի բուռն բան չկայ: Արդ գիտես նաև որ . . .

- Լոէ, պարոն, լոէ: Ինձ սոսկում կը պատճառես:
- Յիրաւի:
- Կը կասկած իս միթէ:
- Լաւ ուրեմն, շատ դոճ եմ այդպէս ըլլալուն, և զքեզ պաշտելու չափ պիտի սիրեմ: Մինչև հիմա այդ տեսակ զյայցում մը երբէք պատիւ չունեցայ կ'իկան մ'ազգեւոլ, ուստի խիստ ուրախ պիտի ըլլամ որ քիչ մ'ալատոր համն առնում:

— Պարոն, ըսաւ ֆրիստինս, աչքերը սրբելով և կարի իմն վեհօրէն ոտք ելնելով, հոս անցընելու ժամանակս սպառեցաւ, այժմ պէտք է որ տուն դառնամ: Սակայն բաժնուելէս յառաջ կ'ուզեմ նորէն կրկնել քեզ թէ ինչ պատճառաւ եկայ հոս, որպէս զի իմ գիտաւորութիւններուս վրայ չխաբուիս: Ձեմ գիտեր թէ զքեզ սիրեցի երբէք. սակայն սա միայն հաստատ եմ թէ այժմ չեմ սիրեր, և թէ երբէք չպիտի սիրեմ զքեզ, թէ ասկէ վերջը՝ քեզի համար բոլորովին օտար մէկն եմ, և թէ՛ աղչանք, սպառնալիք օդուտ մը չպիտի ունենան որպէս զի քեզի մոտիկ ընեմ: Եթէ ինձ նամակ մը գրելու ըլլաս դոց առ քեզ պիտի վերադարձնեմ զայն, եթէ զիս տեսնել ուզես՝ բնաւին չպիտի հաւանիմ որ և է տեսութեան:

- Աաղը պիտի դաս:

- Ա՛լ ասկէ վերջը չպիտի դամ:
- Աաղը պիտի դաս, կ'ըսեմ քեզ:
- Ո՛չ, հաղար անգամ ո՛չ:

— Շատ աղէկ, այն ժամանակը ես ալ կենացդ մէկ մասին պատմութիւնը տիկին Մօնղային պիտի զրկեմ, մաս մ'որու վրայ այլ ևս չես ուզեր խորհիլ. մատիտով զրուած տոմսակ մ'ալ Գօպէրին պիտի յուզարկեմ, տոմսակ որ թէ և փոքր՝ այլ շատ բաներ պիտի հասկըցնէ:

- Ուրեմն այդ տեսակ բան մը ընելու համար այդչափ վատ և այդչափ անօրէն կրնամ ըլլալ:
- Ինչո՞ւ չէ, կատարելապէս, և առանց որ և է խղճի խայթ զգալու:

Աստղութեան փայլակ մը օրիորդ Օրթէզի աչաց մէջէն անցաւ, և ինքը որ հասարակօրէն այնչափ տժգոյն էր՝ կարմրեցաւ. իր ձեռքը՝ յուզմունքէ գողողջուն՝ դէպ 'ի իր հալածիչը երկնցընելով սքանչելի անվեհերութեամբ և արհամարհանօք այս խօսքերը ըսաւ:

— Ինչ որ կ'ուզես ըրէ, պարոն, երկրիս վրայ առանց բարեկամի, առանց պաշտպանի հէք կին մ'ի կորուստ մասնէ: Զիս վնասել տուր ընտանիքէ մ'որու համարումը կը վայելեմ, և այնպիտի անձի մ'արհամարհանքը շարժէ վրաս՝ որ ինձ համար բարեսէր զգացումներ միայն ունի. ըրէ ասոնք ամենքը, աղաւ և կարող ես ընելու: Սակայն ֆրիստին Օրթէզը չես ճանչնար դու, եթէ կը յուսաս որ առանց վրէժինդութեան կ'իյնայ անիկա: Հիմա որ բնութիւնդ ինձ յայտնեցիր, ալ չեմ վախնար քեզմէ: Քու կենաց մէջն ալ տխուր կողմ մը պէտք է ըլլայ, պիտի գտնեմ զայն, և եթէ հարկ ըլլայ՝ բոլոր կեանքս պիտի զոհեմ գտնելու համար, և այն ժամանակը հաւաստի եղիր թէ ինձ դէմ գործած անիրաւութիւններդ վաշխով հանդերձ պիտի հատուցանեմ: Ահա պարոն, քեզ տալիք բոլոր պատասխանս:

Եւ զրգուիչ վեհութեամբ մը զան բարեկեցիկ ահաբեկեալ եղնիկի մը նման սկսաւ քաղաքին ուղղութեամբը ընթանալ: Երիտա-

սարգը անշարժ անոր փախուստը զիտեց՝ որչափ որ կրնար զան տեսնել, և երբ աներևութացաւ՝ ձեռքերը մէկզմէկու զարնելով դուշեց:

— Այս աղջիկը կարի գեղեցիկ է, կարի քաջասիրտ և կարի ճարպիկ. կ'ուզեմ որ իմն ըլլայ, և պիտի ըլլայ հարկաւ:

Քրիստին բոլոր իրիկուներ աննկարագրելի վիճակի մը մէջ անցուց. քովը գանուած միջոցին առ ոչինչ գրեր էր այդ մարդը, իր արհամարհանօքը զայն գձձել և խոնարհեցնել ուղեր էր: Սակայն մինակ գանուած ժամանակը անոր ձեռք առնելիք սոսկալի միջոցները մտածելով՝ իր անկարողութիւնը կը հասկընար: Ինքզինքը կորսուած և ամօթապարտ կը տեսներ, և կը խորհէր թէ Մծնդայի տունէն ու զինքն իր ծոցն ընդունող ընկերութեանէն խոյս տալու պիտի պարտաւորէր: Այս տեսակ նախատինքի դաւաճարը միայն իր բոլոր արիւնը գլուխը կը հանէր:

— Ա՛հ, կ'ըսէր նա ինքնին, եթէ այսպիսի բան մը պատահի՛ նախ զինքը և ապա զիս կ'սպաննեմ: Ասկէ վերջ կեանքը ինչ է ինձ համար:

Հետեւեալ օրը առանց լուրի անցաւ, որու վրայ դաստիարակուհին վստահ ըլլալու տեղ կը դողար: Ամենազարհուրելի կարծիքներ իր երեակայութեանը մէջ կը խոնէին, ըստ որում իր հակառակորդը քաջ ճանհաւով՝ երբեք չէր յուսար որ իր դիտաւորութեանէն հրաժարի, և այսպէս ամեն ժամ իր քայլերուն տակ անդունդ մը գտնելէ կը վախնար:

Ընթրիքէն ետքը իր սանուհւոյն հետ պարտէզը պտղտելու ելաւ. Փլաւի կը խաղար, և մերթ ընդ մերթ բարեկամական խօսք մը կ'ուղղէր անոր, յետոյ դարձեալ կը թողոր որ իր մտածումն ներուն մէջ թաղուի: Այս միջոցիս իմաց տուին որ դաշնակի յարգարիչ մը (accordeur) մ'եկած էր, զոր նոյն առաւօտ փնտռած էին:

Օրիորդ Օրթէզ սրահը մտաւ պէտք եղած հրահանգները տալու համար: Իսկ Փլաւի իր ծաղիկները խնամելու համար պարտէզը մնաց: Յարգարիչը խոնարհութեամբ բարև մը տուաւ. բայց

էրբ գլուխը վեր վերցուց՝ ակամայ ճիչ մ'արձակեց Քրիստին: Օտարականն էր նա:

— Այդպէս մի պոտար, սիրելիս, անմտութիւն է ըրածդ, ծառաները պիտի կարծեն թէ գէշութիւն մը կ'ընեմ քեզ, կամ թէ տիրուհւոյդ արծաթեղէնները կը գողնամ, և պիտի դան անհանգիստ ընեն զմեզ: Ինքզինքիդ վրայ քիչ մ'աւելի իշխանութիւն չես կրնար 'ի գործ դնել:

— Պարոն . . . ինչ ընելու եկար հոս . . . : Այդ յանդգնութիւնդ . . . : Գուրս ելի՛ր, յարեց նա, սէզ շարժումով մը դուռը ցուցնելով անոր:

— Հիմակ քիչէն. իմ դիտաւորութիւնս ալ այդ է որ քանի մը խօսք փոխանակելէ վերջը գուրս ելնեմ: Գուն չուզեցիր ինձ դալու, ահա ես քեզի եկայ և հարկ է որ գործը լմնցընենք: Կատարեալ կերպիւ որոշեցի որ գուն իմն ըլլաս: Միւս օրուան քու փառաւոր յանդիմանութիւնդ ինձ աւելի գրգիռ տուաւ. այնչափ գեղեցիկ է իր՝ որ ճշմարիտ վկայ միտքս փոխեցի: Ա՛լ ասկէ վերջը չեմ ուղեր որ ինձ զիր զրեւս, ա՛լ չեմ ուղեր թէ Եպէրստէնյպուրկի և թէ աւերակներուն մէջ կամ թէ սրեկցէ վիպական տեղ մը տեսութիւններ ընել, որոնք կ'ընդմիջուին, որոնք հսկողութեան տակ կ'իյնան: Ասկէ շատ աւելին կ'ուզեմ. այդ տանը ներքին կողմը՝ մէջը բնակածի պէս աղէկ կը ճանչնամ հիմա. դաշին վրայ նայող կողմէն պարտէզը մանկըր դիւրին է. զաղանի սանդուղք մը կայ՝ որուն բանալին քովը կը գանուի, այդ զաղանի սանդուղքը քու սենեակէդ երեսի վրայ ձգուած փոքր ջերմանոց մը կը հանէ: Պէտք է ուրեմն որ այդ գուռը բանաս, պէտք է որ զիս ընդունիս, որպէս զի կարենամ զքեզ աննել, խօսիլ առանց նեղուելու. պէտք է այս, կը հասկընան: Ահա ո՛ր հասցուց զիս քու ընդդիմութիւնդ. զիւրինը մերժեցիր ինձ, և ես հիմա աւելին կ'ուզեմ ստանալ: Բոլոր այս իրիկուներ և վաղուան օրը կը թողում որ որոշումը ընես: Եթէ վաղը իրիկուն հաւանութիւնդ շտանամ՝ միւս օրը առաւ. Հէյտէլայի զը պիտի մեկնիմ, և աղատորդի խօսքս վկայ՝ զքեզ այդ տունէն խայտաւակութեամբ վճռանել պիտի տամ: Գիտես որ աղատորդի եր-

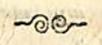
դու մտն ինձ համար նուիրական է : Հիմակ պատասխան մը չեմ ուզեր և կը մեկնիմ . մի վախնար , զիս ոչ տեսան և ոչ ո՞վ ըլլալը հասկըցան : Բաղդդ ձեռացդ մէջն է , ընարութիւն ըրէ :

Հետեւեալ օրը , նշանակեալ ժամուն օտարականը հետեւեալ նամակը ստացաւ .

« Պատերազմ , պատերազմ , մինչ ցմահ կ'ընդունիմ քեզ : Ո՛չ կ'երկնչիմ և ոչ կը դարձուիմ քեզմէ . այնպիսի որոշում մ'ըրած եմ՝ որ զիս քու հարուածներէդ զերծ կը պահէ : Իմ արդարութեամբս , կամօքս և քաջասրտութեամբս քեզմէ աւելի հզօր եմ , և կ'սպասեմ սեանել լսէ ինչ պիտի ընես ինձ : »

— Ինչ կրնայ որոշած ըլլալ , հարցոյց նա ինքնովի . խոհեմութեամբ շարժինք , աւանց ասոր՝ նա լմերես հեռուն կը տանի զիս . . . : Սակայն ինչէն կրնամ վախնալ . միթէ իմ ձեռքս չէ այս հպարտ Պրատամանդը :

Նոյն միջոցին պարոն և տիկին Մօնղա , անոնց հետ նաև կոմսը Հէյաէլպէրկէն կը հասնէին :

ԻԳ

Նախաձեռնութիւն :

Կառքէն իջնելով մարբիզը և մարբիզուհին Ֆլավին գրկեցին որ իրենց առջևը կը վազէր , և սիրոյ փոխադարձ նշաններ կու տար : Սակայն ուշագիւր քննիչ մը մեծ աարբերութիւն պիտի դանէր անոր դորովոյ ցոյցերուն մէջ : Շփոթած և երկիւղալի նայուածք մը կը ձգէր նա իւր մօրը վրայ , միանգամայն հարցնելով անոր .

— Աղէկ զուարճայնք , մայր իմ . ինչպէս էք , յողմած էք արդեօք :

Յորժամանակ անկեղծօրէն թևերը մարբիզին վրայ նետելով , անոր ականջն 'ի վեր կ'ըսէր .

— Ո՛հ , սիրելի հայրիկ , որչափ ուրախ եմ զքեզ տեսնելուս : Արդեօք ինձ մտածեցիր : Նս իմ բարի Գրիտինիս հետ շատ աշխատեցայ , և կարի զգաստ էի :

— Օրիորդ Օրթէզ , ըսաւ Բօպէր , կարի տոգոյն կ'երևիք ինձ , հիւանդ էիք արդեօք :

— Շնորհակալ եմ , պարոն կոմս , զիտէք որ միշտ տոգոյն եմ , պատասխանեց նա տխրութեամբ ժպտելով :

— Եւ ինչ ըրիք մեր բացակայութեան միջոցին : Մարդ մը եկաւ :

— Ո՛չ որ , տիկին մարբիզուհի . Սիմօնին հետ ըստ սովորականի դուրս կ'ենէինք , և մեր դասերը կանոնաւոր կերպով շարունակեցինք . օրիորդ Ֆլավին իր ավժուակը լմնցուց , և նոր եղանակներ ուսաւ :

— Այս ամենը պիտի քննենք , այնպէս չէ , փոքրիկ Ֆլավին :

— Երբ որ ուզէք , սիրելի մայր իմ , նոյն իսկ հիմակ՝ եթէ հաճելի կը թուի ձեզ :

— Ո՛չ , այս զիշեր յողմած եմ , պիտի ընթրենք , ապա շուտով մը պիտի ննջենք : Օրիորդ Օրթէզ , հարկ եղած հրամանները տուիք :

— Ամեն ինչ պատրաստ է , տիկին :

Սենեկապանուհին զխարկը և ճամբորդութեան վերաբերեալ ծրարներն առաւ , տիկին Մօնղա աղջկանը ձեռքէն բռնած՝ դէպ 'ի սեղանատունը գնաց , և զան իր քովը նստեցընելով անմտադիր կերպով մը սկսաւ կրկին հարցափորձներ ընել : Խօսեցած ժամանակը ձեռքը մազերուն մէջ անցցած անոր զեղեցիկ դէմքը կը շոյէր . մէկէն 'ի մէկ աշխուժութեամբ մը զան դէպ 'ի իրեն քաշելով ճիչ մ'արձակեց .

— Ինչ ունիս հոս , զաւակս : Ինչ է այս ականջիդ ետեւի սոսկալի ուռը . զեռ տեսած չէի , երբ եղաւ այս :

— Քանի մը ժամանակէ հետէ հրամանացդ պատիւ ունեցած էի ըսելու՝ որ օրիորդ Ֆլավի դեռ նոր սկսած փամփուշտ մը ունի . դուք ևս հրամայեցիք որ բժիշկը բերենք . ինչպէս որ եկա , Պ. մարքիզին հետ խօսեցաւ , և պատուէրներ սուտ , որուն կը հետեւինք : Այս ամեն բաներս ժամանակին իմացուցած եմ ձեզ , տիկին :

— Ինձ իմացուցած էք , օրիորդ , յարեց Պէաթրիս խստութեամբ , յիրաւի կ'երագէք : Անշուշտ պարոնին իմացուցած պիտի ըլլաք , ըստ որում ժամանակէ մը 'ի վեր՝ անոր ամեն բան իմացընելու մասին անդիի ծայր ուշադիր էք : Եւ սակայն կը կարծեմ թէ այս աւելի մասնաւոր կերպով մ'ինձ կը վերաբերի :

— Այս մասին վրայ մեր խօսակցութիւնը մոռցած պիտի ըլլաք , տիկին :

— Բան մը մոռցած չեմ , օրիորդ : Զաւակիս առողջութիւնը թանկազին է ինձ համար և ամեն բանէ յառաջ այդ կը մտածեմ : Ֆլավի , ինչ կ'զգաս , սիրելի որդեակս , այդ փամփուշտը ցառունի :

— Շատ անգամ զիշերները այն կողմը պառկած ժամանակս քունս կ'արգիլէ :

— Կը տեսնէք , աղջկս գիշերները ցաւերով կ'անցընէ , և ես չէի դիտեր որ քովը գտնուիմ :

— Տիկին , օրիորդ Ֆլավին զիշերները ցաւերով չանցընէր . հանդիստ եղիք , երբեմն կ'արթննայ , սակայն քովը կը վազեմ , և պէտք եղած ինամբը կը սանիմ :

— Ճիշտ է ըսածը , Ֆլավի :

Քրիստին ակամայ շարժումով մը կանգնեցաւ , և դեռարդյա աղջկին վկայ բռնելու համար ձեռքն անոր զլիտուն վրայ տարածելով :

— Տիկին , ըսաւ , երբեք սուտ խօսած չեմ :

— Օրիորդ , կրկնեց Պ. Մօնդա , ներողութիւն կը խնդրեմ , հաճեցէք Ֆլավին հեռացընելու :

Դաստիարակուհին կապաւորոյն մեծ աչքը պարոն Մօնդայի վրայ սեւեռեց , որու աչաց մէջ ճայթելու պատրաստ փոթորիկ մը նշմար-

րելով՝ հասկը ցաւ թէ ինքը և սանուհին հոն պէտք չէին մնալ , ուստի լուծեամբ բայց վեհ կերպիւ բարեկեցի սենեակէն դուրս ելաւ : Ամէտէ դբուհի մը նման մինչև դուռը առաջնորդեց զինքը . կնոջը հետ առանձին մնալով՝ թեւ անոր ներկայացուց , և առաջարկեց որ սրահը անցնին : Մարքիզուհին առանց պատասխանելու մերժեց և սկսաւ անոր առջևէն քաշել :

Երկուքն ալ միասին ներս մտան , մարքիզը դուռը գոցեց , Պէաթրիս բազմոցի մը վրայ ինկաւ :

— Իրարմէ բաժնուելէ յառաջ , տիկին , առանց բարկութեան ուղեցի ցուցընել քեզ՝ այժմեան բանակաւորին բոլոր անպատեհութիւնը . բանակաւոր մ'որու պատճառ եղար : Աղջկանդ առջև տխուր դեր մը խաղացիր , և անշահ դաս մը տալիք անոր :

— Ա'իմանամ , պարոն , պէտք էր այդ վարձուոր աղջկան նախա-տինքը ընդունիլ , պէտք էր թողուլ՝ որ քու առջև ամբաստանէ գիս , իբր զաւակիս առողջութեան մասին անփոյթ և անուշադիր : Ասիկա աւելի վայելուչ ընթացք մը պիտի ըլլար , այնպէս չէ :

— Կը ցաւիմ , Պէաթրիս , ըսելու որ գոնէ աւելի արդար ընթացք մը պիտի ըլլար այդ , ըստ որում կատարելապէս ճշմարիտ է օրիորդ Օրթէզին ըսածը . քեզի մէկ քանիանդամ ստուգիւ այս փամփուշտին վրայօք խօսեցաւ , դուն պատասխանեցիր թէ բան մը չէր այն , թէ շատերը տեսած ես որ այս թեթեւ ուռը ունէին , և թէ ամենաչնչին դարման մը կը բաւէր զայն հալեցընելու : Այն ժամանակը , դաստիարակուհին և ես՝ անշուշտ անոր վիճակին վրայ ձեզ նախը , դաստիարակուհին և ես՝ անշուշտ անոր վիճակին վրայ ձեզ մէ աւելի վախնալով , բժիշկը բերել տուինք , ինչպէս որ քեզ մը յառաջ լսեցիր . իր բոլոր ըսածները կատարելապէս ստոյգ են :

— Յիրաւի , պարոն , չեմ իմանար խօսքդ : Ինչ , կ'ուզես համոզել զիս թէ կը ցնորիմ , թէ յիմար եմ : Բոլոր այդ բաները ես մոռցեր եմ , և դուն և դաստիարակուհին միայն կը յիշէք զանոնք :

— Չեմ գիտեր , սիրելիս , թէ այն ժամանակը քու մը այլանդակ նախանձութեամբ զբաղած էիր , անշուշտ զայն միայն կը մտածէիր , և ուրիշ ամեն ինչ աննշմարելի էր քեզի համար :

— Տեսնենք, կշտամբէ զիս որ զքեզ ամեն բանէ վեր կր սիրեմ :

— Երբէք քու սէրդ չեմ կշտամբեր Պէաթրիս, ընդհակառակն երջանիկ եմ այդ պատճառաւ . սակայն կը փափաքէի որ տարբեր կերպիւ ինքզինքը յայանէր այն, կր փափաքէի որ իմ վրաս տարբեր կերպիւ մը զբաղէիր, և օտարական աղջկան մը ձեռքը չյանձնէիր այն բաները՝ որք քու ձեռաց մէջ այնչափ լաւ վիճակ պիտի ունենային :

— Միշտ այդ յաւիտենական ամբաստանութիւններդ . սակայն կը կարծեմ թէ այս պարագայիս մէջ բոլորովին անհիմն են անոնք, ըստ որում այդ օտարական աղջիկը քեզի համար օտարական չէ, մանաւանդ թէ ժամանակէ մը ՚ի վեր մի միայն անոր վրայ կ'զբաղիս, և զու ինքնին կու տաս անոր այն տեղը՝ որուն համար ինձ կը սրդողիս թէ կը թողում իրեն :

— Քանի, քանի անգամ, Պէաթրիս, պարտաւ տեղը միւսնոյն խօսքերը պիտի կրկնեմ քեզ : Այո՛, իրաւունք ունիս իմ յաւիտենական ամբաստանութիւններս յիշելու, ըստ որում մեր ամուսնանալէ ՚ի վեր զքեզ աշաչէլէ չզդարեցայ որ բնութիւններդ փոխես, և հաւատա՛ ինձ, սիրելիս, որ եթէ մէջերնիս շատ մը վիճաբանութիւններ ունեցանք՝ եթէ մեր մէջ տեղը սև ամպեր ծաղեցան՝ եթէ մեր ներքին վիճակը փոխուեցաւ՝ դու ես միայն պատճառը :

— Ե՛ս եմ պատճառը, ես որ տարիներէ ՚ի վեր քեզմէ դուրս մտածում մը չունեցայ, ապերախտ . ես, որ զքեզ անհուն սիրով մը կը սիրեմ, մինչգեռ դու . . . և դու կը համարձակիս զիս ամբաստանել :

— Գիտեմ Պէաթրիս, թէ սուրբ և համեստ կողակից մ'ես, զիտեմ թէ քու առաքինութիւնդ և համբաւդ անսողիւտ է, բայց . . .

— Եւ դու գիտես այդպէս ըլլալն և կը թողո՞ս զիս, և նախանձութեան տանջանքներու կը մասնես, հետզհետէ քսան տարբեր տառապանքներ պատճառեցիր ինձ : Քու Տալանեի դքսուհիդ, զերասանուհիներդ, գեռ ինչ զիտեմ : Կուզես որ տանս զբաղիմ, աղջկանս զբաղիմ, աղջկանս՝ որ քեզմէ ետքը աշխարհիս մէջ ամենէն սիրականս է, սակայն ո՞ր գանամ ժամանակ և զօրութիւն այդ բանին : Անդադար արտասուքներու մէջ ընկղմած եմ, և սիրտս և զլուխս իրա-

ւացի վախերով լեցուած է միշտ : Զքեզ կ'սպասեմ հանապաղ, և խիստ ուշ տուն մտնելդ կը տեսնեմ, զիմացդ վրայ զգուանաց և համակրութեան ցոյց մը փնտռեմ, և զքեզ միշտ ինձ նկատմամբ սառ և անտարբեր կը գտնեմ, վերջապէս քաջ կը հասկընամ թէ ոսոխուհիներու բազկացը մէջ կը գտնուիս՝ երբ այսպէս ձեռքէ կը թողուս զիս : Ո՛հ, այս ամեն նեղութեան մէջ ինչպէս կրնամ մտածել թէ ծառաներս զիս կը դողնան՝ թէ չէ, կամ թէ՛ զաւակս օրինաւորապէս իր երածշտութեան դասը կ'աւուտ թէ չէ : Ո՛հ, Ամէտէ, երբ բուռն կրակով մը կ'զգամ թէ կ'այրիմ՝ միթէ կարելի է ուրիշ քանի մտածել :

— Ձեմ ուրանար, խեղճ Պէաթրիս, ո՛չ քու ցաւերդ և ո՛չ քու տառապանքդ, շատ վշտացայ այդ մասին, և դեռ մինչև հիմա կը վշտանամ : Սակայն այս ամեն տառապանքներով հանդերձ ընկերութիւններէ չհեռացար, պարահանգէւներ և թատրոններ վաղեցիր, հաղարաւոր այցելութիւններ կատարեցիր : Ուրեմն . . .

— Ուրեմն կրնամ մտաւորապէս ալ, կամ աղջկանս սենեակն ալ երթալ, այնպէս չէ :

— Բայց . . .

— Այո, իրաւունք ունիս . ինձ համար զուարճութիւնները արգիլուած են . խեղճ Լքեալը պէտք չէ որ իր արտասուքները ցուցրնէ, կամ վայրկեան մը մոռնայ զանոնք : Արտասուելու համար ծնած է, և միշտ պէտք է արտասուել :

— Պէաթրիս . . . :

— Ե՛հ, ինչ, կը կարծես որ զքեզ հասկըցած չեմ : Այն ճամբորդութիւնը որ ըրինք՝ և որմէ այնչափ զուարճանալ կ'սպասէի, անհամբերութեամբ բոլորովին խանդարեցիր : Գու կը սիրես այդ աղջիկը, պարոն, և ահա ասիկա մեծ անդթութիւն մ'է ինձ նկատմամբ : Իմ դժբաղդութիւններուս մէջ կը կարծէի թէ բարեկամ մըր գտած եմ, հոգի մ'որու նիւթական կենաց հողերը կընայի թողուլ : Սխիթարուած կ'զլայի ինքզինքս, պաշտպան մը, նեցուկ մը գտած ըլլալ կը կարծէի, սակայն դու՛ չուզեցիր թողուլ ինձ այդ պաշտպանը, այդ նեցուկը : Քու սէրդ ամեն ինչ յափշտակեց ինձ-

մէ : Ի՞նչ ըրած եմ քեզ , Ամէտէ , որ այդպէս մարտիրոսի մը պէս կը տանջես զիս :

Մարքիզը կնոջը մօտեցաւ , և անոր ձեռքը բռնեց . կը հեծկէ տար նա անդադար :

— Սիրական Պէտթըրիսս , ըսաւ նա , խորունկ գլխով ինչն մը կը պատճառես ինձ :

— Ո՛հ , գլխով ինչն կը պատճառեմ եղեր , գոչեց Պէտթըրիս :

— Այո՛ , կը կրկնեմ , գլխով ինչն , ըստ որում ալ խօսք մը չեմ կրնար գտնել լացատրելու համար այն անհուն վիշտը՝ զոր սրտիս մէջ գոյացուցիր : Քու աղետալի տրամագրութիւններդ փոխելու համար ամեն միջոց ՚ի գործ դրի . սակայն դու կը մերժես ինձ անսալու : Մեր մէջը վերտին հաշտութիւնը վերահաստատելու համար , սրտիդ մէջ փրկարութիւնը բնակեցրնելու համար , վերստին փորձ պիտի փորձեմ զքեզ համոզելու : Գիտես թէ մօրս յիշատակը սրճափ նուիրական է ինձ , զիտես թէ այս ամենասիրելի յիշատակին վրայ երգում մը սրճափ սրբազան բան մը պէտք է ըլլայ ինձ համար , վերջապէս զիտես թէ աղջիկս սրճափ կը պաշտեմ : Լաւ ուրեմն , իմ սիրականս , մօրս յիշատակին և աղջկանս զլխուն վրայ կերպնում թէ երբէք օրիորդ Քրիստինի և իմ մէջտեղս ամենացուրտ և ամենաօրինաւոր յարաբերութիւններէ զատ ուրիշ յարաբերութիւն մ'անցած չէ . եթէ երբէք աչքերս անոր վրայ վերցուցած եմ՝ միայն Ֆլավիի քով գտնուած ժամանակներն է , որպէս զի տեսնեմ թէ ինչ աստիճան հոգ կը տանի անոր : Աշխարհիս մէջ անորմէ աւելի անաւորքեր մէկը չկայ ինձ համար , և հաւատաւ թէ այդ աղջկան նկատմամբ միայն երախտագիտութիւն մը կ'զգամ : Ատկէ աւելին իսկ խօսիմ . այդ համեստ , խիստ և անաչառ աղջիկը , որ իր պարտաւորութեան գերին է , ինձ համար կին մը չէ , իսկ զան սղծող մտածում մը ինձ կ'երևի թէ մինչև աղջկանս վրայ պիտի ցատկէ , զոր յանձնած ենք իրեն : Երբէք մարդ մը , հաւատարի եմ այս մասին , անորմէ բարեհաճ զգացում մը ընդունած չէ : Ունի՞ սիրտ մը , կը կասկածիմ՝ աստոր վրայ : Կրնայ՞ իրել , չեմ կարծեր : Ի՞նչ , միթէ զիս այնչափ խեղճ կը կաշծես որ ժամանակս ընդունայն հառաչանքներով անցընեմ :

— Ո՛հ , եթէ զիս տակաւին սիրէիր :

— Եթէ սիրէի՞ զքեզ . այո՛ , կը սիրեմ զքեզ , Պէտթըրիս , բուրբ սրտովս , և իմ կողմէս ես ալ կ'ըսեմ քեզ , Եթէ կամենայիր հաւատալ , եթէ մեր յարաբերութեանց մէջ աւելի քաղցրութիւն , աւելի վստահութիւն կամենայիր ցուցնել , մեր երջանկութեան բան չպիտի պակսէր թնա :

— Լաւ ուրեմն , Ամէտէս , հարցուց Պէտթըրիս իր ամուսնը դրկեւով , ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ : Ամեն ինչ պիտի ընեմ , պիտի ընեմ հիմակ շուտով մը , իմ բարի և սիրուն հրեշտակս :

— Նախ՛ պէտք է որ հաւատաս ինձ :

— Այո՛ , կը հաւատամ քեզ , միշտ պիտի հաւատամ :

— Յետոյ , ամանգ հսկողութիւնը ձեռք տիտի առնուս , ինչպէս նաև աղջկանդ կը թու թեանը ուղղութիւնը . կամ եթէ այս գործը կարի գժուարին՝ կը թուի քեզ՝ քու անիրաւութիւնովդ և գէշ վարմունքներովդ՝ չպիտի վճատեցրնես այն օրիորդը՝ որ այս խիստ և ծանր պաշտօնը վրան առնելով՝ այնչափ անթերի կերպիւ կը կատարէ զայն :

— Աղղը ներողութիւն պիտի խնդրեմ անորմէ :

— Ո՛հ , ներողութիւն խնդրել պէտք չէ , այլ բարի վարմունք , բանաւորութիւն , հանգարտութիւն . և հուսի ուրեմն չպիտի խօսիս ալ ինչ որ կը խօսէիր՝ ազնիւ և վեհանձն բարեկամուհոյ մը մասին , տիկին Տալանելի ըսել կ'ուզեմ : Չմեղ ծաղրելի ընող պարտական խօսքերէ պիտի զրուշանաս , որոնց կրնար պատասխանել , և սակայն լռեց :

Մարքիզու հին ժպտեցաւ :

— Գարձեալ այդ խօսքը , ըսաւ :

— Կը պաշտարիմ :

— Ուրիշ ի՞նչ ունիս ըսելիք :

— Ուրիշ բան մը չեմ խնդրեր , և դու երկրիս վրայ կ'իներուն ամենէն կատարեալը պիտի ըլլաս :

— Այո՛ , կ'իներուն ամենէն կատարեալը պիտի ըլլամ ուրեմն , ըստ որում այդ ամեն բաները պիտի ընեմ :

— Հնորհակալ եմ, Պեթրիս, շնորհակալ եմ որ այսպէս մեր առջի ժամանակներու խաղաղութիւնն և ուրախութիւնները կը վերադարձնեն: Հնորհակալ եմ, այժմ օրհնեալ ըլլաս: Սակայն յոգնած ես կարծեմ, երթանք սենեակդ, ուր լաւ քուն մը պէտք է քաշես, և վաղը մեր նոր կեանքը վայելելու համար ուրախ և զուարթ պիտի զարթնուս: Օ՛ն, երթանք, միթէ դարձեալ թեւ կը մերժեն:

— Ի՞մ Ամէտէ՛ս:

Մէկ մէկու թեւերուն մէջ նետուեցան, և անգամ մը ևս իրենց սիրտը համաշունչ կը տրոփէր. անգամ մ'ևս ներելի սիրոյ, պարտաւորութեան մէջ նուիրադործուող սիրոյ իրական և հեշտալի յուզմունքը կ'զգային անոնք՝ որու քով արդիւրեւ վայելմունքները լեղի պառզներ են միայն:

Մարքիզը կնոջը խուցը մտաւ, իրենց ամուսնութեան առաջին ամիսներուն նման անպատում սիրով և ցնծութեամբ անոր գիշերային հաղուստը հաղցուց: Իսկ Պեթրիս այնչտօք երջանիկ կ'ըզդար ինքզինքը՝ որ ամեն մէկ մտածումներուն մէջ՝ Աստուծոյ շնորհակալ կ'ըլլար:

— Ա՛հ, կ'ըսէր նա խրովի, այն խեղճ Քրիստինին դէմ կարի անիրաւ գանուեցայ, անգթաբար վիրաւորեցի զինքը, ուստի և վաղուան չպիտի սպասեմ որ հետը հաշտուիմ:

Երջանիկ սէրը բարութիւն կ'արտադրէ:

Երբ մարքիզը իր սենեկին մէջ գոցուեցաւ, իր ներքին վիճակին վրայ աւելի հանգիստ՝ սենեկագետը ճամբեց, և սկսաւ իր բացակայութեան ժամանակը եկած քանի մը թուղթերը կարդալը: Յետոյ սենեկին մէջ գեղերելով՝ զիշերուան պատահմունքներուն վրայ կը խորհէր նա, կը խորհէր նաև այն ամեն տառապանքներն՝ որ իր կնոջը բնութիւնը տակաւին կրնար իրեն պատճառել:

— Ա՛հ, կը մըմնջէր, եթէ ուզէր զիս աւելի քիչ սիրել՝ այն ժամանակը ես շնա պիտի սիրէի զինքը: Խեղճ Պեթրիս: Նոյն միջոցին թեթեւ ոտնաձայն մը լսուեցաւ, և մեղմաբար դուռը զարկին:

— Արդեօք ի՞նքն է նորէն, արդեօք իր հին բնութիւնը դարձեալ ձեռք առնել կ'ուզէ, հարցուց նա խրովի զժկամակ կերպով մը: Ո՛վ է այն, յարեց բարձրաձայն:

— Ե՛ս եմ, պարոն մարքիզ, պատասխանեց դողդոջուն ձայն մը:

— Գո՛ւք, օրիորդ: Արդեօք Ֆլավին հիւանդ է:

— Ա՛յ, պարոն մարքիզ, հաճեցէք բանալու. ձեզի հետ խօսելու անհրաժեշտ պէտք ունիմ:

Գուռը բանալով՝ Քրիստին իր դիմացը ներկայացաւ. Քրիստին, ո՛չ իր մեծափառ և երկայն սև պարեգօտով, այլ սպիտակ ասեղէն սենեկի հալուստով, որ մետաքսեայ ժապաւէնով մը մէջքէն սեղմուած՝ երկայն երկայն թեւեր ունէր, և որուն վերի կողմը փոքր ինչ բաց՝ շքեղ կուրծքի մը վրայ սքանչելի բազուկներ երևան կը հանէր: Իր սեաւ գեղեցիկ մազերը՝ որուն հիւսակները կէս մը թափուած էին, կը պատէին իր դէմքը՝ որ վեհերոտ ամօթխածութեան մը հետ միանգամայն անյողդողդ որոշում մը կ'արտայայտէր: Այս վիճակին մէջ գեղեցիկ էր նա, սակայն տարօրինակ կամ լաւ ևս՝ գերմարդկային գեղեցիկութիւն մը ունէր, այնպէս որ մարքիզը դարմացած մնացած էր:

— Ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ, օրիորդ, հարցուց նա:

ԻՊ

Խոտորվածութիւն:

— Պարոն մարքիզ, պատասխանեց Քրիստին, թողէք որ վայրկեան մը նստիմ, ըստ որում կարի յուզուած ըլլալով՝ չեմ կրնար խօսիլ:

— Կ'սպասեմ, օրիորդ:

Եւ մարքիզը կարի բնական զարմացմամբ կը դիտէր զան, և իր երեակայութեան մէջ բիւրաւոր կարծիքներ կը ձփայլն, որոնց թէ՛ և չէր համարձակեր հաւատալ, սակայն և այնպէս իր սիրտն ակամայ կը տրոփէր, ըստ որում կարի գեղեցիկ էր Քրիստին, և այսպիսի ժամու մը մէջ անոր այցելութիւնը իրեն կարի տարօրինակ կը թուէր:

— Պարոն, յարեց աղջիկը վայրկեան մը լուրթեմէ ետքը, վաղը պէտք է որ ձեր տունէն մեկնիմ. մարդասիրութեան մեծ ցոյցեր տուած ըլլալնուդ պատճառաւ ինքզինքս պարտաւոր համարեցի այդպիսի որոշում մ'ընելուս պատճառներն բացարձակապէս յայտնել ձեզ:

— Մեկնի՛լ, բայց ի՞նչպէս, օրիորդ Քրիստին, միթէ այն քանի մը խօսքերովն պատճառաւ զորս բերնէն հանելուն համար մարքիզու հին արդէն զղջացած է, և որոշած իսկ՝ որ վաղը առտու ձեզ մէ ներողութիւն խնդրէ: Անկարելի բան է այդ, և ես երբէք չեմ թողուր զձեզ:

— Այս դիշերտան պատահումները չէ, պարոն, որ զիս կ'ստիպէ Ֆլամիլէն բաժնուիլ, և կ'ազաչեմ որ այս մասին վստահ ըլլաք: Անոր վրայ ունեցած սէրս այդ տեսակ քսութեան խօսքեր համբերութեամբ մտիկ ընելու քաջասրտութիւնը կրնայ սալ ինձ: Ասկէ դատ տիկին մարքիզուհին իր մայրական իրաւանցը մէջ ըլլալով զինքը ամբաստանելը գրեթէ անիրաւութիւն մ'է:

— Բայց ուրեմն ինչու . . .

— Ամենամանր պատճառներ ունիմ, պարոն մարքիզ: Եթէ ես ինքնին չմեկնելու ըլլամ՝ գուք զիս պիտի վռնտէք. ուստի կ'ուզեմ բառնալ ձեզմէ այդ տհաճութիւնը, և ինձմէ ալ այդ անպատուութիւնը:

— Յիրաւի, օրիորդ, բան մը չեմ հասկընար խօսքերնէդ:

— Հիմակ պահէ մը պիտի հասկընար, պարոն, եթէ հաճիք քահնի մը վայրկեան ինձ ուշադրութիւն նուիրել: Չեղի ըսելիքս ամենամանր բան մ'է, ըստ որում ձեր պատուոյն պիտի վստահանամ իմ կենացս զաղտնիքը, ձեր ներողամտութեան հետ միանգամայն

ձեր պաշտպանութիւնը պիտի հայցիմ, զորս կը յուսամ թէ չպիտի զլանաք ինձ:

— Պաշտպանութիւնս բնականաբար նուիրած եմ ձեզ, օրիորդ, ներողամտութեանս պալով՝ չեմ կարծեր որ պէտք ունենաք անոր:

— Այո՛, պարոն, ձեր ներողամտութեան պէտք ունիմ, ըստ որում կարի յանցաւոր եմ, ըստ որում այնպիսի յանցանք մը գործած եմ՝ որու համար մարդիկ ջատագովութիւն չեն ընդունիր: Եթէ գուք ալ ուրիշ մարդկան պէս խիստ էք՝ այն ժամանակ մեկնելէ դատ ուրիշ բան չմնար ինձ:

— Խիստ ըլլալու ո՛չ կամք և ո՛չ իրաւունք ունիմ, օրիորդ, և զձեզ ամենամեծ ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընեմ:

— Շնորհակալ եմ, պարոն մարքիզ, Աստուած պիտի վարձատրէ զձեզ՝ որ խեղճ որբի մը զթութիւն կը ցուցընէք: Կնչպէս ամենքը՝ նոյնպէս և դուք զիտեք իմ անցեալս. մարդասիրաբար ինչպէս գոճած դատարարութիւնս, Անդղիոյ և Պերմանիոյ մէջ ունեցած պաշտօնս: Բնութիւնս արտաբոստ կը ճանչնաք, պարոն մարքիզ, սակայն ո՛չ ընտ թիւնս և ո՛չ կեանքս ՚ի ներբոստ յայտնի է ձեզ:

Վայրկեան մը լուեց Քրիստին, որպէս թէ ընելիք խոստովանութիւններէն ինքն ալ զարհուրած: Պ. Մօնդա բարեհաճ Մշանով մը քաջալերեց զինքը:

— Ո՛հ, ամեն ինչ պիտի ըսեմ, շարունակեց Քրիստին. ասոր համար եկած եմ. դտնուած աներանելի զիրքիս մէջ այս օրերս բաւական տանջուեցայ, մեկուսի ըլլալուս և զիս հալածող սատանային դէմ պատերազմելու անկարող գտնուելուս պատճառաւ բաւական տառապեցայ. ուստի հարկ է որ տառապանքներս վախճան մ'ունենան:

— Ամեն ինչ որ կարելի է ընել՝ պիտի ընեմ, օրիորդ, վստահ եղիք:

— Պէտք եմ փղայութեան ժամանակներէն սկսիմ, ըստ որում անկէ սկիզբ կ'առնու իմ զժրադրութիւնս և այն ճակատագիրը՝ որ վրաս կը ծանրանայ: Եթէ պաշտպանս զիս իմ կարգիս մէջ ձգելու ըլլաք որ ապրիմ, եթէ զիս իմ խոնարհ վիճակէս չհաներ՝ այժմ՝ շուրջս պաշարող բոլոր շարիքներն ճանչցած չպիտի ըլլայի, զիս մաշեցնող

աղետալի կիրքերն չպիտի ընդարձակուէին, և ես ալ հիմակ այս միջոցիս՝ մօրս պէս խոնարհ և երջանիկ հասարակ ազջիկ մը պիտի ըլլայի՝ ընտանիքէս շրջապատուած, միայն ինձ ծանօթ եղած վա-
յեմունքներուն փափաքող, և անեզրը, թերևս անկարելին չպիտի երաղէի: Սակայն Նախաինամութիւնը տարբեր կերպիւ սնօրինե-
լով՝ մօտակայ գղեկին տիրոջը՝ իմ բնական տրամադրութիւններս դարձեցնելու դադափարը ներշնչեց, և միջոց ու կամք տուաւ ա-
նոր այս բանն ընելու, և մինչև անգամ մահուանէն ետքը շարու-
նակելու այս գիտաւորութիւնը՝ որ բարեգործութեան մը տեղ առ-
նուեցաւ:

Այն կիներ որուն՝ մեռնելու ժամանակը յանձնած էր զիս, ճշտա-
պէս անոր ամեն կամքերը գործադրեց: Իմ կրթութեան համար սահմանուած դումարէն ստակ մը փոճ տեղը չվատնելով երեք ամիսը անգամ մը օրինաւոր ընկալադիրներն և ուսուցիչներուս վաւերա-
գիրներն նօտարին կը ներկայացնէր, և այսպէս՝ տամնետ թը տա-
րեկան հասակս լրացնելէս վերջը՝ պաշտպանիս ինձ թողուցած հա-
զար երկու հարիւր Ֆրանք եկամտէն հարիւր սկուտ եկամուտ մը իրեն կապուելու իրաւունքն ստացաւ: Այս անսիրտ, տղէտ և ան-
խելք կինը որ յետին աստիճանի ջերմեռանդուհի մ'էր, վրաս ու-
նեցած բոլոր ազգեցութիւնը կը բանեցընէր որպէս զի ստիպէ զիս վանք մը մտնելու. կրօնական կեանքը խիստ զմայլելի գոյներով կը նկարագրէր ինձ, և արդէն բնութեանս կարի յոյժ յարակից փառասիրական միտումներ կ'արթնցընէր սրտիս մէջ, գաստիարա-
կութեան նուիրուած բոլոր միաբանութեանց վանքերը կ'առաջնորդէր զիս, և զիտել կու տար թէ մեծաւորներն մինչև անգամ ամենա-
նշանաւոր անձերու քով ինչ պատիւ և համարում կը վայելէին:

— Եթէ ուզելու ըլլաս, կ'ըսէր նա, գուն ալ այսպէս կ'ըլլաս, այս բարի քոյրերը, որք քեզի նման յետին գատի մը մէջ ծնած են՝ հիմակ իրենց տաղանդովը և իրենց բարոյականովը այս բարձր դիրքը բռնած են, թէև ասոնց և ոչ մէկը քեզի պէս կրթութիւն ստացած է, ոչ մէկը քու հմտութիւնդ ունի, ոչ մէկը քու հա-
զար երկու հարիւր Ֆրանք եկամուտդ: Ինչ գեղեցիկ հարստութիւն

մ'է այն. ես ալ միևնոյն տանը մէջ իբր աշխատաւոր քոյր կը մտնեմ, և դու զիս կը պաշտպանես:

Մտիկ կ'ընէի և կը լուէի, ըստ որում եկեղեցական շքեղութիւն-
ները ինձ համար հրաշոյր մը չունէին, և վանական գուարձու թիւն-
ները իմ փափաքներս չէին գոհացընէր բնախն: Մօրս տեղը բռնե-
լու սահմանուած այս կինը՝ ինձ այս տեսակ առաջարկութիւններ
ընելով գամ քան զգամ սիրտս կը պաղեցընէր իրմէ: Հասկըցայ
որ չէր սիրեր զիս, և ես ալ սկսայ զինքը չսիրել. ինքզինքիս մէջ
ամփոփուեցայ, և զգացի այն անբաւ կողիացումը՝ որու կը գատա-
պարտէր զիս իմ ծնունդս և աստիճանէս վեր տրուած փաստաբեր
գաստիարակութիւն մը: Ահա այն ժամանակէն կ'սկսի այս տարօրի-
նակ բնութիւնը՝ զոր բան մը կարող չէ փոխել: Թէև բոլորովին
գեռահաս՝ հօգուոյս գործովալի ազդումները և իմ մէջ եռացող կիր-
քերը լուեցուցի, համալուեցայ թէ ես ինքս կը պարտաւորէի կեանքի
անկարելիութեանց դէմ՝ մաքառել և ապագաս շինել, և ասոր հա-
մար իմ բոլոր զօրութիւններս հաւքեցի:

Օր մը պահապան կինը զիս եկեղեցին առաջնորդեց, այն ժամա-
նակը տասնեքեք տարեկան էի: Մեզմէ քիչ մը ետքը՝ շողջողուն
բազմութիւն մը տաճարը մտաւ. գեռահաս ազջիկ մը, իր զարդա-
բանքովը և երջանկութեամբը գեղեցկացած՝ խորանին մօտեցաւ,
բազմութիւն ընտանիք մը, բարեկամներ և նշանաւոր անձեր զինքը կը
պատէին: Իրեն նման հարուստ և իրեն նման արևուական նշանած
մը անոր ձեռքը բռնած էր, և չորս կողմն շարունակ այս ձայները
կը լսէի. Ո՛հ, սրչափ գեղեցիկ, սրչափ երջանիկ է: Այս գեղեցկու-
թիւնը, այս երջանկութիւնը՝ իմ դիրքիս, իմ գժբազդութեանս
թշնամանք մը կ'երեւէին. ամենատարօրինակ դադափարներ մտայս
մէջ ծնունդ առին, նոր հորիզոններ և անձանթ ճանապարհներ բա-
ցուեցան իմ առջևս. յիմար թերևս ապուշ յոյսեր յոյացայ, որք
այն ժամանակէն ՚ի վեր ինձմէ չբաժնուեցան երբէք: Այս վայր-
կեանէս ամեն ինչ փոխուեցաւ, անօրինակ եռանդով մը ինքզինքս
ուսման տուի, հազուատիս հօյ տարի, յաճախ հայելին նայեցայ,
զիս շրջապատող անտրայ անձերու մեծարանքը փնտռեցի՝ իմ կա-

բողոք թիւնս անոնց վրայ փորձեցի, և վերջապէս սէգ ուրախութեամբ մը նշմարեցի՝ որ ամենուն կ'իշխեմ, և թէ մեր փոքր շրջանակին աէրը և թագուհին եղած եմ: Այն ժամանակը ուրիշ շրջանակի մ'անձուկ զղացի: Գուցէ կը նեղացընեմ զձեզ, պարոն մարբիզ:

— Ընդհակառակը ամենամեծ զուարճութիւն մը կը սրտաճառէք ինձ, օրիորդ: Շարունակեցէք, կ'աղաչեմ:

— Ձեմ յուսար, պարոն, որ մտքերնէդ անցուցած ըլլաք ասն զբաւոր պատճառը՝ որ կ'ստիպէ զիս այսչափ շատ իմ վրայօքս խօսելու:

— Ի՛նչ որ ալ ըլլայ պատճառը՝ հաստացէք որ ամենայոժար կամօք զձեզ մտիկ կ'ընեմ: Ձեր անկեղծութիւնը և ձեր անսննդ բնաւորութիւնը վերջին աստիճան սիրտս կը շարժեն, և սակայն չեմ հասկընար բնաւին թէ ինչու կ'ուզէք աղջիկս այսպիսի ընտիր դաստիարակուհիէ մը զրկել:

— Ա՛հ, պարոն, սպասեցէք, սպասեցէք, տակաւին դատաստան մի՛ ընէք:

Այս փիջոցիս, Գրիստինի թխազոյն երկայն խոյրայիքներէն մին՝ առանց ինքը նշմարելու՝ բոլորովին քակուելով՝ իր սպիտակ ուսերուն վրայ թափուեցան. մարբիզը չկողմար իր նայուածքը բաժնել այս փառաւոր մաղերէն՝ որ անոր պարեզօտին չափ երկայն էին:

Գեոահաս աղջիկը շարունակեց.

— Տասնեութ աօրիս լրացուցած ժամանակս՝ պաշտպանուհւոյս հալածանքները վերստին սկսան: Սակայն տիրոջը կտակովը այն տարիքիս մէջ անձնիշխան և իմ գործքերուս ազատ էի. իմ փոքրիկ հարստութիւնս և հաստատուն եկամտով պայմանապիւրը յանձնեցին ինձ, և ես ինքզինքս Գրանայի ամենէն մեծ կլինը կարծեցի: Սակայն այն կլինը՝ որու հետ կ'ապրէի, սրտիս վրայ էր. ալ ինքզինքս անորմէ այնչափ բարձր կ'զղայի՝ որ վրան իշխելու կ'ամաչէի: Տան մը մէջ՝ ուր թոշակաւոր աշակերտներ կ'ընդունէին, քանի մը ամիս անցուցած ըլլալով, նոյն հաստատութեան տիրուհին զիս հրաւիրեց որ իրեն քով երթամ, և տանը մէջ օղնական ըլլամ իրեն. սիրով ընդունեցայ այս առաջարկութիւնը, և մեծ հաճութեամբ ու

յաւիտենական կերպով բաժնուեցայ այն շահախնդիր կլինէն՝ որմէ սիրոյ զգուանք մը չէի ընդունած, և գարոցին մէջ հաստատուեցայ՝ ուր զեղեցիկ սենեակ մը տուին ինձ: Ձեր համբերութիւնը չարաչար չպիտի գործածեմ, պարոն. զիտէք թէ ինչպէս անողիացի օրբորդի մը՝ Ֆի Բարէթի յարեցայ, թէ ինչպէս անոր հետ Անդղիա գացի, թէ վերջապէս ինչպէս այս բարեսիրտ ընտանիքը զրեթէ որդեգրեց զիս: Անշուշտ աիկին գքսուհին այս ամենը պատմած է:

— Այո, զիտեմ նաև թէ ինչպէս մերժեցիք այն շողշողուն և ողբալի մեծարանքներն՝ որով շրջապատած էին զձեզ. զիտեմ թէ ինչու այդ ընտանիքը թողուցիք՝ ուր այնչափ երջանիկ կ'ապրէիք. բայց ներեցէք ինձ խօսք մ'ըսել. չեմ իմանար թէ ինչպէս այդ ուսուցչի անհաստատ և երբեմն տհաճելի դիրքը ձեզի առաջարկուած ամուսնութենէն նախամեծար համարեցիք:

— Ահա՛ ճշդպէս այդ է՝ որ պիտի բացատրեմ, ճակատագիրս և կենացս զժբարդութիւնս է այդ, և ահա՛ հոդ ձեր բոլոր ներդրամութեան պիտի կարօտիմ:

— Տեսնէ՛ք: Վարանեցաւ Գրիստին, և թեթե մը կարմրելէ վերջը շարունակեց.

— Ինձ առաջարկուած ամուսնութիւնը մերժեցի, ըստ որում մարդ մը կը սիրէի որմէ սիրուած էի . . . :

— Ար սիրէիք, գոչեց մարբիզը կանգնելով, կը սիրէիք և սիրուած էիք. դո՛ւք, օրիորդ:

— Այո, պարոն: Իս գլուխը ձեռացը մէջ պահեց:

Ամէտէի ձայնը և դէմքը գողցես իր մտածումէն առաջ փոխուեցաւ, և տեսակ մը խստութիւն և բրտութիւն իսկ առաւ, զոր Գրիստին նշմարեց իսկոյն, թէ և ո՛ւսկէ յառաջ եկած ըլլալուն մասին սխալելով:

— Ասկէ առաջ ձեզի կ'ըսէի որ չաճապարէք զիս արդարացրօնեալ, ըսաւ, հիմակ ալ կ'ըսեմ թէ, չաճապարէք զիս դատապարտելու, պարոն:

— Ես ալ, օրիորդ, կը կրկնեմ թէ ոչ կամք և ոչ իրաւունք ունիմ զձեղ դատապարտելու :

— Ա՛հ, առաջին անգամ, այսպէս չըսիք, պարոն :

Գառն ծպիտ մը երեցաւ շուրթերուն վրայ . յետոյ յարեց .

— Սակայն ինչ հոգ . կ'ուզեմ ամեն ինչ յայտնել : Պարոն և տիկին Բաքէդ զիս իրենց հետ ամեն տեղ կը տանէին, և կատարելապէս իրենց աղջկան տեղ կը դնէին զիս : Այսպէս՝ իրենց շքեղութիւնը և հարստութիւնը ամեն կերպով կը վայելէի : Երկու քահանայն ալ ամենաբարձր ազնուայետականութեան մէջ ծնած՝ դուքսի մը և շատ մը կոմսերու հետ ազգականութիւն ունէին, և Լծնտօնի ամենազնիւ բնիկութիւններու մէջ կը յաճախէին, ուր 'ի շնորհս անոնց ես ալ կատարեալ ընդունելութիւն մը կը գտնէի : Այս ընկերութիւններուն մէջ ստեղծ հայրենակցի մը կը հանդիպէի, դեղեցիկ, հարուստ, վայելուչ և ազնիւ, զոր բոլոր կիները մէկ մէկէ կը յափշտակէին և որ անոնց ամենուն հետ կ'ըրաղէր, և բարեկամ զմարդու մը համբաւն ունէր : Բոլոր ընկերութիւններու մէջ, ճօխ կիներու տուներ և ձիարշաւներու մէջ անոր վրայ կը խօսէին : Բոլորովին իրեն յատուկ մեծահոգիութեամբ մը թու զթ կը խաղար, ազնիւ շնորհիւ մը կը կորսնցընէր և միշտ ստակ կը գտնէր : Ամեն տեսակ պարերը կը պարէր նա, ձի կը հեծնէր և նորաձեւութեան օրինակ կու տար ամենուն . վերջապէս տիեզերական մարդ մ'էր : Գազդէոյ դեսպանատունէն զատ՝ ուսկից օրպէս թէ իր օրինաւորական կարծիքները կը տարագրէին զինքը, արքունիքէ զատ՝ ուր երբէք չէր երթար 'ի պատճառս Հանովերի ազգատոհմին դէմ հին վրէժխնդրութեան մը, ամեն ակումբներու մէջ կը տեսնուէր նա : Ըստ օրում արտաքին փայլը աչքիս հրապոյր մը չունի՝ 'ի սկզբան ուշադրութիւն չըրի անոր :

Անշուշտ զիտէք որ Ֆրանսայի թատրոններուն մէջ կենդանի պատկերներ (tableaux vivants) ձեւացնելու սովորութիւնը գեղջնած՝ օտարազգիք իրենց սիրելի զուարճութիւն մը ըրած էին զայն : Շր մը պարոն Բաքէթի մէկ ազգականին տունն էինք . չգիտեմ ինչ հաղուստի վրայ խօսուելով՝ վերջապէս կենդանի պատ-

կերներու վրայ զրոյց բացուեցաւ, և հոն որոշեցին որ ձեւացնեն զայն : Մեր հայրենակիցը և ես՝ ներկայացման համար ընտրուեցանք . նա Աքիլէս պիտի ներկայացընէր, իսկ ես Էրիֆիլ՝ Իֆիթէնիի զոհ մատուցուելու ժամանակը : Շատ մը փորձեր ըրինք, և այսպէս միշտ անոր մօտ կը գտնուէի . ամեն օր զիրար կը տեսնէինք, և նա իմ վրաս կ'ըրաղէր անդու . ինչպէս ուրիշներուն՝ նոյնպէս և անոր մեծարանքներն մերժեցի, այլ սակայն դժուարութեամբ և սրտի կսկիծով իսկ : Ներկայացման օրը հասաւ : Ամսը Աքիլէսի գերին մէջ հրաշալի կերպով դեղեցիկ երեցաւ ինձ, այնպէս որ նայուածքս անոր վրայէն չէի կրնար վերցընել : Առաջին անգամ անոր զիմացը վրայ այնպիսի անսովոր բան մը դատայ՝ որ մէկէն 'ի մէկ զարմացած մնացի : Այս մարդս ստուգիւ գերազոյն մէկն էր, ընկերութեան մէջ զիմակ մը կը կրէր, և այս սնտոի դիմակին ներքե՛ղ զօրաւոր կամք մը, կարգէ գուրս իմացողութիւն մը կը ծածկուէր, և ճակտին վրայ զդիտեմ ինչ աղէտալի գրոշմ մը կար, զոր նոյն միջոցին առաջին անգամ նշմարեցի : Եթէ Միլըօնի դեղեցիկ, մեծ և սոսկալի սաղանք նկարագրել ուզէի՝ անշուշտ ժօսլէէր կ'սմըր պիտի նկարագրէի :

— Ժօսլիէր կ'սմըր, զօշեց Ամէտէ գունաստելով, Ժօսլիէր կ'սմըր ըսիք :

— Այո՛, պարոն :

— Եւ այս այն անձն է՝ որ կը սիրէ զձեզ, և զոր դուք ևս կը սիրէք :

— Այո, պարոն : Ար ճանչնա՞ք զինքը :

— Թէ կը ճանչնամ այն թշուառականը :

Մարքիզը երկու անգամ սենեկին շուրջը դարձաւ, յուզուած ու զոզցես խելքը կորուսած :

— Ա՛հ, պարոն մարքիզ, զթացէք վրաս, և խօսեցէք, կ'աղաչեմ :

— Օրիորդ, ըսաւ մարքիզը, ու ժով մ'անոր ձեռքը սեղմելով, օրիորդ, ձեր սիրած անձը այնպիսի մարդ մ'է որ . . . : Ա՛հ, խեղճ աղջիկ, խեղճ աղջիկ . լմնցուցէք ձեր պատմութիւնը, խօսեցէ՛ք յառաջ ամեն բան իմանալ կ'ուզեմ :

— Ո՛հ, պարոն մարքիզ, գոչեյ դաստիարակուհին. ինձ սոսկում էր պատճառէք: Ինչ ըսել կ'ողէք, ՚ի սէրն Աստուծոյ:

— Ոչինչ, ոչինչ, շարունակեց մարքիզը. կարելի է որ կը խաբուիմ, կը յուսամ և ապահով իսկ եմ թէ կը խաբուիմ. շարունակեցէք, շարունակեցէք:

— Առաջին անգամ իմ սիրոյս ծնունդ աննշուածն պատմութիւնը պատմեցի ձեզի, սէր մ'որ ինձ համար աղէտալի է, գուցէ անոր համար աղաղէտալի, ըստ որում չեմ գիտեր թէ՛ ո՛ր սիտի առաջնորդէ զմեզ երկուքս ալ: Այն օրէն՝ այն դարձելի օրէն ՚ի վեր՝ ուր յիմարի մը, անասունի մը նման Ֆիզիզական գեղեցկութենէ յափշտակուեցայ, այն օրէն ՚ի վեր՝ ուր իր հաստատ նայուածքը, անվհեր պիւրը և Հերքելեան ձեռքը՝ աննուաճելի բնութիւն մը, հրեղէն հօդի մը, դիպչողն կամք մ'ենթադրել տուին ինձ, այն օրէն ՚ի վեր կ'ըսեմ, իմ չորս կողմն ամեն ինչ փոխուեցաւ: Խանդալի ճաշակ մը զգացի այս աշխարհի համար՝ զոր չէի սիրեր, զարգարանքի համար՝ որմէ կը զզուէի, մեծարանաց համար՝ զոր կը մերժէի: Ուզեցի որ գեղեցկ և պաշտելի բլլամ, ըստ որում այդ մարդը մեծ կ'երևէր ինձ. ըստ որում անոր գահ մը նուիրելը բաւական չէր, սեղան մը պէտք էր ինձի: Իմ և իր հանձարովը աշխարհի վրայ բարձրէն նայելով զմեզ երկուքս ալ մարդկային բուրդին կատարը կը գնէի, ինչպէս Եհովան իր եռանկիւնիին գլուխը կը դանուի: Անոր հետ կամ անոր ձեռքով ամեն ինչ կարելի կը թուէր ինձ, և կը սիրէի զան ո՛չ միայն իմ բոլոր սրտովս, այլ բոլոր հողովս, բոլոր փառասիրութեամբս, բոլոր անցեալ վշտերովս, բոլոր երազներովս, բոլոր մեկուսութեամբս, իմ մէջս ամփոփուած բոլոր գործով: Վերջապէս կը սիրէի զան . . . ինչպէս որ կրնայի սիրել:

Քրիստին այս խօսքերը արտասանած ժամանակը հիանալի էր, հողոյն ցոլումովը իր գեղեցկութիւնը կը լուսաւորուէր: Ամէտէ աչքերը անոր վրայ յառած՝ կ'զգար թէ նոր նոր մտածումներ իր սրտին մէջ կը զարթուին, իրեն այնպէս կ'երևէր թէ ուրիշ կին մ'էր նա, և այն շքեղ և խանդավառ կնոջ վրայ անձանթ ճամբներ կը գտնէր: Քրիստին՝ համեստ և ողջախոհ՝ Աստուածածին մ'էր իրեն

համար. Քրիստին՝ սիրող և զայուն՝ իրեն համար կիներէն ամենէն չքնաղն և ամենէն պաշտելին էր: Յափշտակուած զան կը դիտէր միշտ, և ակամայ՝ այս բառերը իր ականջն ՚ի վեր կը հնչէին.

— Նա սիրեր է, ըսել է որ դարձեալ կրնայ սիրել:

— Բայց սակայն այդ սէրը դեռ չէր իշխեր ինձ. գերիի մը նման ոտքերուս տակ կը ճզմէի զայն, երբեմն կը հետեւէր այլ միշտ կը հնազանդէր. ինձմէ աւելի մեծ դորութեան մ'անդիմադրելի լուծին տակ ենթարկուած չէի գեռ, և մինչև այն ժամանակ ամենէն հզօր զտնուած էի: Բարեկամներուս աղջական գուքսը՝ զմեզ իր Տէվընշայրի գեղեցիկ հրաիրեց, որ ձմեռը անցընենք. ահա հոն եղաւ իմ կորուստս, պարոն մարքիզ: Պարոն տը Թօսլիէր ևս եկաւ հոն, և իր ճարտարութեամբը այնպիսի հանդոյններով պաշարեց զիս՝ ամեն կողմէն այնպիսի կերպով դարանակալեց՝ որ ինքզինքս խեղճ թուշուսի մը նման թակարդին մէջ բռնուած զգայի: Անորմէ հեռանալ աշխատած ժամանակս՝ մտածած միջոյններս իսկ զիս անոր կը մօտեցընէին: Ամեն ինչ անոր համար կը խօսէր ինձ, իր միտքը՝ զոր ամենուրեք կը դովարանէին, այն արի և նոյն իսկ յանգուցն գործերը՝ զոր անոր կը վերագրէին. վերջապէս՝ մտածումներուս իրը ճիշտ արտայայտութիւնը՝ երկու տող յիշեմ ձեզ՝ որ այս միջոցիս միտքս կու գան.

Ողորմութեան վրայ՝ հուսկ յետոյ՝
Դրօշուած է անոր պատկեր:

Տիկին Թիրարտէն այս տողերու մէջ՝ հողոյս վիճակը գուշակած էր: Եթէ թշուառութեան մը ողբ մը կամ ի՛նչնէսդ ինձմէ յառաջ խորհած կը գտնուէր. չկար հիւզմը ուր այցելութիւն ըրած չըլլար, չկար մեր շուրջը տառապանք մը զոր սիտիած չըլլար: Եր գովարանութիւնները խունկի նման մինչև երկինք կը բարձրանային. պէտք չէր որ ես ալ սիրոյս բուրմունքը նոյն խունկին խառնէի:

— Ինձ, խեղճ աղջկի, կը մրմնջէր մարքիզը հատաչելով:
— Ո՛հ, արգահատելի չէի այն ժամանակը, պարոն մարքիզ, ըստ որում անմեղէի, ըստ որում սիրոյս դէմ մարանչելով կամբիս

համարումը վայելել, ըստ որում եթէ Ֆլավիլէս պիտի բաժնուիմ՝ գոնէ կ'ուզեմ որ պատուաւոր յիշատակ մը թողում ձեր մտայ մէջ, կ'ուզեմ որ հանդիստ բլլաք բոլոր այն ժամանակներուն վրայ՝ որ անոր քով անցուցի: Ա՛հ, պարոն, պարոն, կը պաղատիմ զձեզ, մի գէշ դատէք զիս:

— Մտիկ կ'ընեմ զձեզ, օրիորդ:

— Եթէ ինձ այսպէս պատասխանէք, խոստովանութիւնս շարունակելու արիութիւնը չպիտի ունենամ: Չեզի զիմեցի, թէպէտև տարօրինակ թուի այս, ըստ որում աւելի վստահութիւն ունիմ ձեր՝ քան թէ մարքիզուհւոյն համակրութեան վրայ. նա կը հրամայէ, կը վախցընէ զիս. մինչդեռ դուք, պարոն, դուք որ այնչափ բարի և այնչափ զորովաթիրա կ'երևիք միշտ ձեր զուակին նկատմամբ, դուք որ պատուական հայր մ'էք, գութ պիտի ունենաք իմ վրաս: Առանց պաշտպանութեան և առանց օճանի վատուած փառաւոր անուան մը ժառանգորդը իմ հպարտութիւնս իմանալով թերևս պիտի ներէ: Տիկին մարքիզուհւոյն նախնիքները՝ որ խաշակիրներու հետ պատերազմած են, իրենց խտուածիւնով կը հեռացընեն զիս. իսկ պարոն Մոնղա իշխանը զիս գէպ 'ի իրեն կը քաշէ, և դուք որ անոր անունը կը կրէք, զձեզ բուն իսկ նոյն անուան չափ կը պատուեմ: Ա՛հ, կը տեսնէք թէ որչափ հաւատ կ'ընծայեմ ես մինչև անգամ յիշատակներու:

— Շարունակեցէք, օրիորդ, ո՛չ միայն զթութիւնս այլ նաև համակրութիւնս և պաշտպանութիւնս ձեզ կ'սպասեն. իմ վրայ վստահելուդ շնորհակալ եմ:

— Նոյն զիշերը, շարունակեց Քրիստին, Անդղիոյ յատուկ կիճու և խոնաւ ցորտ մը կ'ընէր. երկիրը չորս ոտք ձիւնով ծածկուած կը տեսնուէր, որ հայիլ սկսելով ալ աւելի անախորժ էր: Ընկերութիւնը գեւ չցրուած՝ կոմսը աներկոյթ եղաւ. զան մնտուեցին, սակայն ներողութիւն խնդրեց պատասխան զրկելով թէ փոքր ինչ անհանդիսա կ'զգար ինքզինքը: Տիկին Բաքէդ և ես շէնքին մէկ կողմը կը բնակէինք՝ որ փոքրիկ պարտէզի մը վրայ կը նայէր. այս պարտէզը՝ զրկելին չորս կողմը փորուած լայն փոսով մը կը բաժ-

նուէր դուրսի ձամբայէն: Յաճախ զիշերները ապակափեղկ գուռս կը բանայի, և սանուհւոյս իր սենեկին մէջ քուն եղած միջոցին վտակին սառուցեալ զովութիւնը կը շնչէի: Նոյն իրիկունը բաւական ժամանակ սանուհւոյս քով անցընելէս ետքը՝ սենեակս մտայ, և ըստ սովորականի դրանս նիզը գրի: Սովորական պատրաստութիւններս ընելէս ետքը՝ գէպ 'ի ներքին խուց մը յառաջացայ, զոր աղօթարան ըրած էի, և վարադոյրը վերցընելով՝ ահա՛ Էրնէսդը առջև կանդնած դտայ, գրեթէ անշունչ, զողոջուն և մինչև սկերտաթիքը թրջուած, սակայն Լէանտրի նման գեղեցիկ երբ նա շէշ լեսրոնտոսէն անցաւ: Ջարմացմանս հակառակ ձայն չհանցի, և հաստատուն ձայնիւ մը հարցուցի թէ ինչ կ'ընէր հոն, և թէ ո՞ւս կից կ'աւուր այս յանդիմութիւնս որ իմ սենեակս մասնէ:

— Օրանձի իշխանին նմանիլ կ'սկսիմ, պատասխանեց նա ժպտելով, քանի որ ասանկ պղտիկ բանով մը կ'ընամ հաճելի երեխ ձեզ: Լողալով փոսը անցայ, և սարպուեցայ մինչև ծառաներուն իրենց խուցերը քաշուիլը ձիւներուն մէջ մնալ, որմէ վերջը եկայ հոս: Այժմ կրակի փորձէն սկսինք, պիտի տեսնէք թէ սիրող սրտի մը համար որչափ փոքր բան է այս:

Ջան արգիլելու համար շարժում մը չըրի, զլուխս քառս մը եղած էր՝ որուն մէջ բոլոր զաղափարներս կը շփոթէին. կը գիտէի զան, խօսքերը մտիկ կ'ընէի, ինքզինքս այս հմայանքին ներգործութեանը կը ձգէի, հոգւոյս և մարմնոյս բոլոր զօրութեամբը կը սիրէի զան, սակայն վրաս չէր իշխեր տակալին:

Արակարանին մէջէն ահագին և հրաշէկ ամուսի կտոր մ'առաւոր միայն Անդղիոյ վառարաններուն մէջ կը գտնուի, և զայն ձեռացը մէջ դնելով առջևս ծունկ դրաւ, և Օրանձի իշխանին նման գէմբը չփոխուեցաւ բնաւին. աչքերը աւելի փայլ մը ստացան, և ժպիտը իր շուրթերէն չբաժնուելով սկսաւ խօսիլ ինձ. բաւական ժամանակ խօսեցաւ, այն բացառիկ բնութիւններէն մէկն ըլլալ ցուցուց ինձ՝ որը աշխարհի մէջ կարի յոյժ սակաւագիտ են և զորս հասկցող խիստ քիչեր կը գտնուին: Ինձ համար բոլորովին նոր խօսելու կերպ մը գործածեց. իմ հոգւոյս մէջ պարունակուած

բոլոր վեհանձն գաղափարները և ազնիւ բնազդումները իր հոգւոյն մէջ ևս կարողալ կարծեցի . իւր զմայլելի մարմնոյն մէջ՝ յուսացի թէ գտած ըլլամ երազներուս զիւցազնը, այն տէրը՝ սրուն հնազանդիլը ինձ պատիւ պիտի համարէի . հրաշալի կարծիքներ յայտնեց նա, իր քովը մարդկութենէ վեր տեղ մը խոստացաւ ինձ, ինչպէս որ ես ալ իմ երազներու մէջ իմ քովս տեղ մը յատկացուցած էի իրեն : Միւս կողմէն ածուխը միշտ կը վառէր : Մեր հոգիները յոյսով, խորհուրդներով և տենչերով միացած դանուցան . իր սէրը իմինէս բռն՝ իրեն աւելի զօրութիւն և աւելի ուժդնութիւն կու տար . փորձառու չըլլալով՝ խարուեցայ, զլուխ կորսնցուցի, երեակայութիւնս հեռուները դնայ, սիրաս զիս խեղդելու սաստկութեամբ բարբախեց, և պարտութեանս վայրկեանին մէջ նուաստութիւնս իմացայ :

— Ո՛հ, Աստուած իմ, զոչեց մարքիդը, և այս տեսակ մարդու մը համար :

— Մեծ կը կարծէի զինքը, պարոն, աշխարհի նման մեծ և զայն երջանիկ կ'ընէի, երջանիկ՝ ինձմով, որ երբեք մէկը երջանիկ չէի ըրած, և ուրիշ մ'ալ երջանկութիւն չէի ընդունած բնաւ : Ժամերը հմայօրէն կ'անցնէին, ինձ այնպէս կու գայ թէ երազիս մէջ տեսած ըլլամ զանոնք : Աստարեւրպէս մոռցայ յանցանքս՝ սրչափ ժամանակ որ նա քովս էր . բիւր անգամ միւկնոյն յանցանքը պիտի գործէի միւկնոյն երանութիւնը իրեն տալու համար, բուսական էր որ իր դեղեցիկ աչքերովը և ուրախութեամբ յաղթական գեղեցիկ շուրթերովը ինձմէ շնորհակալ ըլլալը լսէի : Ո՛հ, սրչափ երջանիկ էի, Աստուած իմ :

Սակայն հետեւեալ օրը երբ արթնցայ, երբ ինձ յանձնուած անքիճ և անարատ մանուկը անկողնոյս մերձեցաւ, երբ տեսայ զան՝ որ այնչափ սուրբ և այնչափ անմեղ էր, այն միւկնոյն տեղը՝ ուր քանի մը ժամ յառաջ իմ բոլոր անմեղութիւնս էրնէսդի համբոյրներուն տակ անհետացած էին, այն ժամանակը ինքզինքիս եկայ, և իմ անկումս իր բոլոր տարածութեամբը զգալով՝ այդ աղջկան քով մնալու անարժան դտայ ինքզինքս՝ և սխտայ դաւանապէս արտա-

սուել : Խեղճ աղջիկը ինձ տոմսակ մը կը բերէր իր մօրը . կողմանէ, որ անմիջապէս զիս տեսնել կը խնդրէր : Առջ արթնցած ըլլալուս՝ վախցեր է եղեր թէ մը գուցէ հիւանդ ըլլամ, և ինձ հազորդելու ամենակարևոր բաներ ունի եղեր : Պատասխանելու անկարող վիճակի մէջ՝ անկողնէս ելայ . խիղճս արդէն սոսկալի կերպիւր կը տանջէր զիս, և զաղանկիս երեան ելած ըլլալէ կը վախնայի : Պատուական կ'իկնր՝ իր ազգականին զիս կնութեան խնդրելը իմացուց, և իր բոլոր սիրովը այս առաջարկութիւնը պաշտպանեց, և երբ ես իմ անարժան ըլլալս յառաջ բերի՝ նա իմ առաքինութիւնս, բնութիւնս, համբաւս, և վերջապէս այն ամեն ինչ յառաջ բերաւ . որ զիս նոյն միջոցին ամօթահար կ'ընէին : Առանց վերջնական որոշում մը տալու մեկնեցայ . տիկին Բաքէթ կարծեց որ համուրած եմ : Քնաշըջիկի մը նման՝ նախաձաշին ներկայ գտնուեցայ, և ճահաւոր կամ անձահ՝ պատասխաններ կու տայի, առանց աղէկ մը իմանալու թէ ի՞նչ կ'ըսեն, և անցեալէն, ներկայէն ու ապառնիկն վշտանալով : Սակայն Էրնէսդի մերձեցալու արիութիւնը ստացայ այնպիսի վայրկեան մ'որ ոչ ոք մեր խօսքերը կը լսէր, և ազաչեցի որ ետեւս պարտեղը զայ : Զատ զատ սենեկէն հեռացանք՝ որ աւելի ապահովապէս գտնենք զիրար, և վերջապէս քանի մը պտոյտ ետքը դէմ առ դէմ գտնուեցանք : Հոն իմ ապաշտաներուս և արտասուքներուս մէջ՝ ինձ եղած առաջարկութիւնը պատմեցի, և աղաչեցի որ աղատ զիս անկէ, և բարեկամներուս նկատմամբ ամօթով և ապերախտ ըլլալու ցաւը վերցընէ ինձմէ : Արնայիք հաւատարմ . այդ մարդը, այդ թշուառականը, նախընթաց օրուան այդ տարփածուն, այդ կիսատուածը, այդ զիւցազնը զիս ստիպեց՝ ոչ թէ իր ոստիին հետ ամուսնանալ, ոչ, այս իր հաշուին չէր դարայլ ՚ի զին անպատուութեանս իր երախտիքները ընդունիլ : Այս անօրէն բաներս ձեզ պատմած իս նման բացորոշ կերպով չիտեսցաւ, այլ իմաստակութիւններով, զգուսնօք և սիրոյ յայտարարութիւններով շրջապատեց զանոնք : Ծաղիկին տակ զանուած օձը դուշալիցի, և այսպիսի դժնեայ ժանտութեան մը դէմ անհնարինս սըրտմտելով իր բազկացը մէջէն մէկէն ՚ի մէկ խոյս տուի, և տիկին

յանձնուիլ : Գայէք խաշաղութեամբ, ալ վախ մի ունենաք, ասկէ վերջը ձեր հանգստութեանը պատասխանատու ես եմ : Հնորհակալ եմ ձեր վտահոտութեանը համար, և հաւատացէք թէ այդ մասին չպիտի զղջար երբէք :

— Ո՛հ, ես շնորհակալ եմ ձեզմէ, ես պէտք եմ ծնրադրեալ շնորհակալ ըլլալ : Թոյլ կու տար ինձ որ ֆլավիիս, իմ պաշտելի զուակիս քով մնամ, զիս կը պաշտպանէք, ո՛հ, հազար անգամ օրհնեալ ըլլաք, պարոն : Այժմ կը քաշուիմ սենեակս, ժամանակը անցած է, մեր սիրատուն հրեշտակին քով կը դառնամ : Ո՛հ, դուք ալ հանդիստ եղի՛ք, զան մեծ հողի մը, աղիւ սիրտ մը պիտի ընեմ : Մնաք բարեաւ, պարոն մարքիզ, թէպէտև մեծ մէկը չեմ, սակայն իմ բովանդակ անձնուիրութիւնս ստացած էք :

Գիւթիչ ժպիտով մը և շնորհալի կերպիւ մը ձեռքովը մարքիզը բարեկեց : Սա անոր գուրս ելնելը գիտելով :

— Ո՛հ, որչափ զեղեցիկ է, Աստուած իմ, մըմուաց : Ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ, ասկէ վերջը ո՛չ այդ մարդը և ո՛չ ուրիշ մը ձեռք չպիտի անցունէ զան :

Քրիստին իր սենեակը մանելով՝ մարքիզուհին իր աղջկան անկողնոյն քով դատու, և դրան սեամին վրայ արձանացած մնաց :

ՎԵՐՋ ԱՌՇՁԻՆ ՀԱՅՈՐԻ

Առ տիկին Լամպէր տը Սէնդ-Քրուս	3
Ա. Մարքիզուհույ լազը	7
Բ. Կասկած	17
Գ. Մարդասպանը	23
Դ. Հարցուփորձ	27
Ե. Հայրն ու որդին	34
Զ. Պատիժ	40
Է. Երես առած աղջկան մէկ քմածին հաճոյքը	45
Ը. Մեռելոյն այցելութիւն մը	50
Թ. Սուգ և ուրախութիւն	55
Ժ. Գերդաստանին ներքին կողմը	72
ԺԱ. Ընկերութեան կեանքը	82
ԺԲ. Տալանի դրսուհին	94
ԺԳ. Ֆլավի	105
ԺԴ. Տիկին Շամարանթ	114
ԺԵ. Ահնարի մը գէտ 'ի անցեալը	124
ԺԶ. Որդն 'ի ծաղիկ	135
ԺԷ. Կորը միշտ աղէկ կ'ըլլայ	144
ԺԸ. Բուէր տը Շամարանթ	151
ԺԹ. Ճամբորդութիւն մը գէտ 'ի ջրերը	160
Ի. Հանդիպում	171
ԻԱ. Թղթակցութիւն	178
ԻԲ. Փառասէրի մը հողին	186
ԻԳ. Կախանձութիւն	194
ԻԴ. Խոստովանութիւն	203

ՎՐԻՊԱԿ

Սխալ	Ռուշի	Երեւ	Տալ
պատմութիւնը	պատմութենէ	5	4
այս կ'ընծայէ	այս ալ կ'ընծայէ	12	30
պաշտօնեաները	պաշտօնեայն	27	2
հնազանդիլ	հնազանդեցընէլ	69	6
յաջորդեց	հաղորդեց	70	31
չունենանք	չունենար	110	11
կը սիրէր	զոր կը սիրէր	163	19
կը վատթարացընեն	կը վատթարացընէ	174	23

1812

1813

2013

